KONGL.
VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIQUITETS ACADEMIENS HANDLINGAR.

Sjette Delen.

STOCKHOLM,
TRYCKTE HOS JOH. PEHR LINDH,
MDCCC.

THE GETTY CENTER
LIBRARY

INNEHÅLL.

Afhandling om Aſtronomiens nytta i Hiſtorien af Herr D. MELANDERHJELM. Pag. 1.
Berättelſe om Nunne-Kloſtret vid Aspenäs af Herr ANDERS SCHÖNBERG. - - - - 28.
Förſök att uplyſa Konung ÆLFREDS Geographiſka Beſkrifning öfver den Europeiſka Norden, af Herr HENRIC GABRIEL PORTHAN. - - - - - - - - - - - 37.
Tal, rörande Dikterne, hållet vid Kongl. Academiens allmänna Sammankomſt, den 8 Jan. 1783, af Herr JACOB von ENGESTRÖM. 107.
Secreterarens Svar. - - - - - - - - - 147.
Utdrag af Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academiens Dagbok, den 20 Martii 1791. - - - - - - - - - - 149.
Förſlag till Minnespenningar öfver namnkunnige Män af Konung CARL XI:s tidhvarf af Herr CARL BIRGER RUTSTRÖM. - - 153.
Tal på Kongl. Academiens Högtidsdag den 24 Julii 1791, af Herr ELIS SCHRÖDERHEIM. 155.
Utdrag af Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academiens Dagbok, den 27 Martii 1792. - - - - - - - - - - 181.
Critiſk Afhandling om Province Lagarnes ålder, och hvad anledning de gifva till närmare kännedom af Nationens tillſtånd, af Herr FALE BURMAN. - - - - - - 186.
Carmen in victoriam Helſingburgenſem 1710, Auctore JOHANNE LUNDBLAD. - - - - 308.
Förſlag till Inſcription öfver Archiatern CARL von LINNÉS Minnesvård, ſamt till Skådepenningar öfver namnkunnige Män i Kon. CARL XI:s tid, af Herr GUNNAR BACKMAN. 318.

Tal

Pag.
Tal, hållne den 7 Junii 1792, då Academien hade företräde förſt hos Hans Kongl. Höghet Hertigen af Södermanland och ſedan hos Konungen, af Herr NILS v. ROSENSTEIN. 320.
Tal på Kongl. Academiens Högtidsdag, den 22 Julii 1792, af Herr NILS v. ROSENSTEIN. 326.
Inträdes-Tal om de vackra Konſternas Odling hos Grekerna och deras Fortplantning till andra Folkſlag, af Herr AND. WILDE. 341.
Secreterarens Svar. - - - - - - - - - 408.
Inträdes-Tal af Herr LARS v. ENGESTRÖM. 410.
Svar af Herr NILS von ROSENSTEIN. - - - 416.
Lefvernes-Beſkrifning öfver framlidne Hans Excellence Riks-Rådet m. m. Herr Grefve CARL VILHELM von DÜBEN, af Herr JACOB von ENGESTRÖM. - - - - - - - 418.
Lefvernes-Beſkrifning öfver framlidne Preſidenten i Konungens och Rikets Hof-Rätt i Åbo, Friherre AXEL GABRIEL LEJONHUFVUD, af Friherre SHERING ROSENHANE. - - - - - - - - - - - - - 436.
Lefvernes-Beſkrifning öfver Framlidne Kammar-Rådet Herr ANDERS af BOTIN, af Herr CARL JOHAN STRAND. - - - - - 453.
Förſlag till Inſcriptioner och Minnes-Penningar, hvilka af Kongl. Academien blifvit upgifna År 1792. - - - - - - - - 470.
Förſlag till Inſcriptioner och Minnes-Penningar, hvilka af Kongl. Academien blifvit gillade och jämkade År 1792. - - - 473.

Af-

Afhandling

Om

Aſtronomiens Nytta i Hiſtorien

Af

D. MELANDERHIELM.

Alla händelſer, hvilka utgöra ämnen för Hiſtorien, blifva i ſynnerhet derigenom intereſſante, at man med noghet känner ſtället, der de hafva tildragit ſig, och tiden på hvilken de timat. Det förra leder til en angelägen kännedom af alla de omſtändigheter och ſamband med de anteknade händelſer, ſom kunna bero af det locale med angräntſande länder och orter, ſamt huruvida de hafva ſtörre eller mindre inflytelſe på det ſom beſkrifves, utom dels det nöje dels den tilfylleſtgörelſe en läſare hafver deraf at känna ſtället, der den eller den märkvärdiga händelſen förelupit. Det ſenare har i anſeende til andra ſamtida händelſer, och huruvida man kan med noghet beſtämma denna ſamtidighet, ſamma angelägenhet ſom det förra. Man letar ofta nog efter, och igenfinner uti föregående händelſer orſaker til efterföljande, då tiden på hvilken de inträffat kan med noghet beſtämmas, och då man deraf finner den relation, ſom händelſerne i anſeende dertil kunna hafva til hvarandra, ſå äro deſſa kunſkaper de, hvilka ſkola vägleda en hiſtorie-

ſkrifvare at ſammanbinda orſaker och deras verkningar, ſamt leda all den pragmatiſka nytta af ſit hiſtoriſka arbete, ſom kan gagna och uplyſa med exempel. Derigenom at få väl ſtället ſom tiden, der och då händelſer timat, utmärkas med all möjlig noghet, kunna äfven hiſtoriſka ſyſtemer formeras, då ſamma händelſer deremot, utan at vara til deſſa tvänne hufvudfakliga omſtändigheter utſtakade, ſkulle ikläda ſig ſamma art och ſkapnad ſom våra gamla ſagor. Det är af deſſe grunder ſom Geographien och Chronologien ockſå erhållit namn af Hiſtoriens tvänne ögon.

Under det uplyſta tidhvarf, hvari vi nu lefva, är man vid beſkrifvandet af händelſer och hiſtoriers författande af Riken och deras öden i anſeende til ſtyrſel, krig och andra omſtändigheter, mindre ſorgfällig at på et aſtronomiſkt ſätt utmärka deſſa länders rätta belägenhet, och viſa märkvärdiga orters geographiſka ſtällen inom de ſamma. Af en ſlags vana at ofta höra talas om bekanra länder, ſåſom ock af någon inſtruction i Geographien efter geographiſka chartor om deſſa länders belägenhet, tror man ſig känna denſamma, utan at nyttja deſſa chartor til en nogare kunſkaps inhämtande om deras rätta ſituation på jordklotet. Alla känna, til exempel, at Frankrike, England, Tyſkland ligga i Europa, och deſſa länders hiſtorieſkrifvare äro fällan ſorgfällige om något närmare utmärkande af deras geographiſka belägenhet, än at alenaſt nämna dem med ſina namn. Mången kan vara väl bevandrad i Hiſtorien, men vet ändå icke om Frankrike

rike ligger öfter eller väfter om Tyfkland, England norr eller föder om Frankrike, och känner ändå mindre, hvilka fördelar de på et eller annat fätt kunna hafva utaf en fådan deras belägenhet. De fom informera, äro i vifla kunfkaper äfven få olärde fom deras elever, och upgifva deffe, fåfom väl kunnige i Geographien, då de kunna utpeka det eller det landet och ftället på chartan, men förftå icke at nyttja de uplysningar fom den meddelar, at igenom beftämmande af longitud och latitud utmärka rätta belägenheten af det i fråga varande ftället. De fom gifva mera obekante länders hiftorier äro likväl gärna i denne del upmärkfammare, och utftaka förut de fammas rätta fituation i anfeende til deffa omftändigheter, inan de gå längre med deras hiftoriers meddelande.

Det är tiden, fom förändrar och ombyter alt. Revolutioner af Stater, länder, och deras öden bortgöma och fkola efter flera fecters förlopp utplåna deras namn och kännedomen af deras rätta belägenheter, få framt icke famtida fcribenter äro forgfällige at utmärka deffa på et rätt geographifkt fätt. Helt andra namn hade mäftadelen af Europeifka länder före 20 fecler fedan än denne tid, och om icke några kännemärken af defamma blifvit af de auctorer upgifna, hvilka blifvit bevarade intil nuvarande tid, hvaraf man kunnat någorlunda fluta til deras rätta belägenhet, och veta at det land, fom nu har det eller det namnet, före 2000 år fedan kallades annorlunda, fkulle man vara i fullkomlig okunnighet om deffa uti forntiden omtalade

länder, och icke känna de ſtällen, der de händelſer förelupit, hvilka af den tidens auctorer beſkrifvas. Men om deſſe hiſtorieſkrifvare varit nog kunnige i den delen af aſtronomiſka vetenſkapen, ſom lärer at beſtämma et ſtälles longitud i anſeende til en annan bekant och med ſådane kännemärken utſtakad ort, at en efterverld derom icke kunde miſstaga ſig, tillika med deſs latitud, eller ock ſökt ſådane uplysningar af deras ſamtida Aſtronomer til at dermed rikta ſina hiſtoriſka böcker, hade man icke heller ſtadnat uti ſådane oviſsheter om åtſkillige orter, hvilka i forntidens hiſtorier omtalas, och icke ſaknat det ljus, ſom i denne för hiſtorien ſå angelägna del behöfves.

Det äro få ſecler förlidna, ſedan Europa, hvilket ändå äfven den tiden borde anſes at vara det mäſt uplyſta af de öfrige verldsdelarne, icke deſs mindre var fördjupat uti näſtan fullkomligt barbari. Fordna tiders kunſkaper, ſå väl i vetenſkaper ſom konſter, voro ſå godt ſom utplånade, intil det at några lyckliga ſnillen tid efter annan började upgräfva dem utur de ifrån förödelſen bevarade auctorer. Andra efterkommande och ännu lyckligare ſnillen hafva federmera, tid efter annan, mer och mer ökat deſſa utur ſin linda upletade kunſkaper med nya och nya uptäckter. Derigenom hafva vetenſkaper och konſter ändtligen hunnit upſtiga til den höjd, hvarifrån de nu lyſa. Man torde likväl icke göra denna vår jords inbyggare för flera tuſen år ſedan fullkomlig rättviſa, då man ville endaſt tillägga dem de kunſkaper, hvilka vi kunnat

igen-

igenleta uti de få auctorer, ſom blifvit bevarade intil denne tid och kommit til vår kunſkap, och hvilka tillika i anſeende til hvälfningar ſom tildragit ſig långt före deras tid, varit okunnige om ſin forntids art, ſkick och inſigter, och derföre ſå mychet mindre kunnat meddela deſſa uplysningar. Man har ingen rättighet at tilegna det mänſkliga ſnillet, i vår tid, hvarken ſtörre ſtyrka eller verkſamhet, än det kunnat hafva före många ſecler ſedan. Flera af de uptäckter, hvarmed nu varande tidhvarf prunkar, torde hafva varit af de fordne jordens inbyggare väl kände, faſlän ingen af deſſe gamle och til vår kunſkap komne auctorer derom lemnat någon uplysning. I det tal jag vid Præſidii nedläggande uti Kongl. Vetenſkaps Academien höll om *Angelägenheten af Aſtronomiſka Obſervationers beſtändiga fortſättande*, anmärkte jag den af Chaldeerne kända 600 åra perioden, efter hvilken Sol och Måne böra komma i ſamma inbördes ſtällning, ſom de hade vid denna periods början, ſåſom den, hvilken förutſatte mycken grundlig kunſkap i Aſtronomien, inan den kunnat uptäckas, hvarvid tillika märktes, at beſtämmandet af denna period beviſade, det Aſtronomien bordt vara med framgång odlad långt före den epok, ſom utfättes för ſyndafloden. Derföre at flera kunſkaper, ſom deſſe fordne jordens inbyggare haft, icke kommit til vår kännedom, böra vi icke neka dem deſamma.

Den omtalade höjd, hvartil vetenſkaper för det närvarande hafva ſtigit, ſynes förebåda en deras tilſtundande culmination. Det är med na-

turens vanliga lopp enligt at gå tilbaka igen, då man hunnit til det högſta. Utan at åberopa häruti alla de ſkäl och anledningar dertil, ſom en ibland våra ſvenſke lärdaſte och vittraſte män redan för fyratio år ſedan trodde ſig finna, at deraf förutſpå et uti Europa på nytt blifvande Barbari, kan vara tilräckligt vid detta tilfälle at göra den anmärkning, huru och i ſtället för at detta och det föregående ſeclets lärde arbetat uppå vetenſkapernes beſtändiga tilväxt, den ſmaken finnes tilväxa mer och mer, äfven taga öfverhand, at vilja hållas för lärd, utan at det koſtar möda och arbete. Man ſöker loford genom tillämpning til de practiſka vetenſkaperne, och då detta inträffar på dem, ſom fordra en grundlig theorie, är man icke mon om at ſkaffa ſig denſamma, emedan den fordrar arbete och tid. Åtſkilliga under nu varande tidhvarf och icke längeſedan utkomne böcker, äfven i den phyſiſka aſtronomien, ſåſom ock i andra phyſikens delar, och hvilka icke röja annat än en oformlig okunnighet och en mängd af abſurditeter, ſamt äro långt ifrån at hålla prof, då de underkaſtas mathematiſka granſkningar, hvilka likväl utgöra den rätta proſtien af all phyſik, hafva dock vunnit en ſort burſkap och okunnighetens loford. Detta är et förebud dertil, at efterkommande ſom lämpa ſig til de mathematiſka och phyſiſka vetenſkaperne, men ſmittade af ofmak för möda och flit, ſkola ſtadna vid at knapt förſtå de ſkrifter, ſom denne tid äro utarbetade i de ſamma, och at deras efterkommande blifva ännu mindre kunnige. Sådane torde äfven utſigterne vara hvad andra litteraturens grenar angår. Detta alt

ſynes

ſynes hota med et framdeles blifvande vetenſkapernes förfall och altſå tilkommande Barbari uti Europa. Böcker, ſom innehålla vetenſkapernes ſkatter, ſkola under en ſådan epok glömas, förgätas, förſtöras. Då et ſådant okunnighetens tidhvarf får framlöpa några ſecler, torde ändtligen den då varande verldens aſpecter och ſkick tillåta det, ſom bör följa enligt förändringslagarne, at ſnillen födas, ſom äro ſkickliga at upleta utur öfverlefvorne af denne tids uptäckter i vetenſkaperne det, ſom ſkal lägga grund til deras uplifvande å nyo. Sådane omſkiften ifrån uplyſta til okunnighets tidhvarf, och tilbaka igen, torde hafva varit flera, och efter vår tid äfven blifva. At derföre kunna lemna efterkommande de uplysningar, ſom äro nödiga at igenkänna de länder och ſtällen, ſom finnas omtalade i deſſe tiders hiſtoriſka eller andra böcker, hvilka kunna komma til efterverldens kunſkap, och då deras namn hunnet under ſådane ſeclers lopp glömas och ombytas, vore altſå nyttigt, at uti alla hiſtoriſka arbeten, ſom utkomma, på et rätt geographiſkt ſätt i anſeende til longitud och latitud utmärka de ſamma. Vid ſådane omſkiften, ſom den all ting förödande tiden förorſakar, ſkola icke våra efterkommande då kunna miſstaga ſig om de uti denne tids hiſtoriſka böcker omtalade länder.

Hade de af forntidens häfdatecknare, hvilka kommit til vår kännedom, på et ſådant ſätt utmärkt belägenheterne af de länder, ſom uti deras ſkrifter nämnas, torde en del af de uptäckter, hvilka inom de trenne nyſs förflutna ſecler

blifvit gjorde, af få kallade nya länder, icke blifvit på det fätt anfedde, utan deremot af och genom et fådant utmärkande ifrån deſſa forntider kände. Efter den beſkrifning, ſom Plato uti Timæus gifver uppå den af ſig få kallade Inſula Atlantis, i ſynnerhet i anſeende til deſs ſtorlek, ſynes den ſamma icke kunna lämpas til något annat land än det, ſom uti det ſenare tidhvarfvet blifvit uptäckt och kallat efter Americus Veſputius. Enligt åtſkilliga ſtällen, få väl uti Plinius ſom Cornelius Nepos, är mycken anledning at tro, det få väl Phœnicierne ſom Carthaginenſerne kännt America, och dit anſtällt ſina ſeglationer. Hade deſſe ſeglare tillika vetat beſlämma detta lands geographiſka belägenhet, och förenämnde auctorer af dem derutinnan blifvit uplyſte, och altfå kunnat i ſina efterlemnade verk meddela efterverlden denna kunſkap, hade icke heller detta land förſvunnit utur åtminſtone vår kännedom.

Sådane hvälfningar, ſom äro beſkrifna, hafva ockſå gärna de följder, at communication, ſeglation och handel imellan länder, ſom äro til långa afſtånd ifrån hvarandra, uphöra. Äfven ſom den nyſs omtalade verldsdelen, med hvilken communication icke kan bibehållas utan genom en lång ſegling, har en eller flera gångor förut förſvunnit utur minnet för inbyggarne uti de öfrige med hvarandra få godt ſom ſammanhängande verldsdelarne, ſkal det ſamma, utan en ſådan Geographiens tillämpning och utſtakning af deſs rätta belägenhet, ännu vidare kunna hända. I Salomos tid var Ophir, dit hans och Hirams före-

förenade flottor feglade at hämta guld, kännt til ſin belägenhet. Denna kunſkap tillika med ſjelfva namnet har förſvunnit, och lemnat rum til efterverldens åtſkilliga giſsningar. Det hörer väl icke til närvarande ämne at ingå uti något utredande af de famma, och underſöka, hvilkendera kan vara den fannolikaſte. Jag vil likväl nämna, det flera omſtändigheter föranlåta mig at tro, det detta Ophir är Peru uti ſödra America, och det utan afſeende uppå det, ſom anföres af åtſkillige, at Ophir varit detſamma ſom Ön Cejlon, af andre Ön Sumatra, och af återigen andre at det är Sofala och det deruti belägna berget Fura, ſom är mycket rikt på guld. Det ſkäl, ſom anföres emot den meningen, at Ophir ſkulle vara Peru, tages af de gamles okunnighet at fegla öfver ſtora och okända haf, och briſt på hjelpredor ſom äro nödiga. Men utom det ſom förut är anfördt, och hvaraf vi icke äro nog berättigade at döma om de äldres inſigter i mångfaldiga ämnen, och än mindre at aldeles neka dem de famma, ſå är feglation ifrån röda hafvet til Peru en af dem, ſom fordra nog mindre kunſkaper i navigation än många andra. På denna reſa hafver man förſt at följa hela Aſiens ſtränder intil det man kommer ut i ſtilla hafvet, då det icke är ſvårt at finna de paſſadvindar ſom ſkola föra et ſkepp til Peru, och än lättare at finna dem ſom ſkola föra det tilbaka igen. At feglation öfver ſtora haf uti deſſa långt tilbaka aflägſna tidhvarf, och färdeles i ſtilla hafvet, varit känd, beſtyrkes äfven af det ſom Cook berättar uti ſin resbeſkrifning, at den öbyggare han förde med ſig ifrån Otaheiti eller Taiti kun-

de tala med inbyggarne på nya Zeland, och at deſſe ſå långt ifrån hvarandra ſkilde öbyggare hade ſamma ſpråk, hvilket icke ſannolikt kunnat ſke, utan at en colonie ifrån den ena af deſſa öar hade många ſecler förut peuplerat den andra, och ſamma ſpråk derigenom blifvit bibehållit. Deraf kan ſlutas, at ſeglation imellan deſſa öar, hvilka likväl äro til omkring 1000 ſvenſka mil ſkilda ifrån hvarandra, varit i fordna tider bekant, faſtän den kunſkapen, at göra ſå långa ſjöreſor, ſedermera och igenom tidernes omſkifften förſvunnit för båda deſſa öars inbyggare, hvilka derigenom äfven förlorat konſten ſå väl at bygga ſkepp til ſådane reſor tjenlige, ſom at kunna föra de ſamma.

Deſſa exempel viſa de förändringar, ſom den förtärande tiden kan göra, äfven uti mänſkliga kunſkaper til deras förvandling och förödelſe. Sådane omſkiften ifrån uplyſta til okunnighets tidhvarf, och ifrån deſſa åter igen til uplyſta, äro naturliga och enliga med de hvälfningar, ſom på många ſätt kunna tima och äro möjliga ibland en myckenhet Nationer, ſom utgöra vår Jords inbyggare.

Några få aſtronomiſka böcker innehålla taflor på de nu för tiden under ſina brukliga namn mäſt bekanta orter uti den kända verlden, och uti hvilka de ſamma äro beſtämde til ſin longitud och latitud. Men deſſa taflor äro uträknade egentligen til aſtronomiſka behofver af obſervationers hållande och jemnförande. Til uplysning för en efterverld, ſedan en eller flera perioder af

af den beſkrifne arten föregådt, och ſådane böcker kunna letas fram utur ſina dolda gömor, men namn på orter imedlertid blifvit glömda och förändrade, vore altſå nyttigt för efterkommande ſecler, icke alenaſt at denne tids hiſtorieſkrifvare med tilhjelp af deſſa aſtronomiſka taflor utmärkte til ſina rätta geographiſka belägenheter de ſtällen, hvilka förekomma uti deras hiſtorier, utan ock at viſſa exemplar af ſådane aſtronomiſka taflor, ſom utfätta näſtan alla de förnämſta ſtällens longitud och latitud, bevarades ibland Rikens och Länders publike handlingar. Då et eller annat exemplar af deſſa derigenom blifva bevarade ifrån förödelſe til en efterverld, ſkola de icke alenaſt uplyſa defs vettgirige i det, ſom rörer deras forntids hiſtorie, utan ock i mycket, ſom angår ſå väl naturkunnigheten, ſom naturalhiſtorien.

De ſom författa aflägſna och mindre bekanta länders hiſtorie, böra i ſynnerhet vara forgfällige at ſkaffa ſig aſtronomernes uplysningar om deſſe orters geographiſka belägenhet. Hiſtorien uti ſin vidd tagen innebegriper ockſå icke alenaſt det, ſom hörer til et lands händelſer af Regenter, deras bedrifter, krig, &c. utan tillika det, ſom fordras til det landets närmare kännedom i anſeende til defs handel, producter, climat, och öfriga egenſkaper af floder, deras lopp, regerande vindar, omſkiften af vinter och ſommar, med mera, til hvilkas rätta beſkrifvande aſtronomien meddelar de förnämſte principerne.

Alla, åtminſtone alla hyffade folkſlag hafva varit forgfälliga at erhålla någon viſs regel, hvarefter

efter de kunde räkna tiden och deſs lopp. Efter de tilfällen, ſom hvart och et af deſſa kunnat hafva at härutinnan blifva biträdde af mera och mindre kunnige aſtronomer, hafva ockſå deras calendarier eller tideräkningar blifvit mera eller mindre fullkomliga, men alla hafva likväl aſtronomien til grundval, ehuru på åtſkilliga fätt lämpad til detta ändamål. Man kan derföre i allmänhet ſäga, at alt det biträde, ſom Hiſtorien behöfver af tideräkningen, meddelas af Aſtronomien. Men då man vil ingå uti någon närmare tillämpning häraf til det föreſatte ämnet, förekommer til en början den anmärkning at de, hvilka antingen ſkola författa forntidens folkſlags hiſtorier, eller ock vid jemnförandet af märkvärdiga händelſer beſtämma epokerne af de ſamma, böra vara kunnige om deras års beräkningsſätt, och huru de ſkola reduceras til antingen andra eller våra år. De gamle Egyptierne, til exempel, räknade Solåret, hvilket hos dem kallades annus Nabonaſſareus, at beſtå af 365 hela dagar utan någon tilläggning af timar, och då fyra år voro förlidna, icke heller af ſkottdagar. Derjemte tillade de hvarje månad 30 dagar, och lade på ſlutet af året til ſå många dagar ſom behöfves at utgöra antalet af 365. Då detta år jemnföres med det Julianſka finnes, at deſs början hvart 4:de år går en dag tilbaka, och at denna början på en tid af 1460 år går igenom alla dagarne i det Julianſka året, inan det kommer tilbaka på ſamma civile dag af året, ſom det var i början af denna period. På en tid af 1460 Julianſka år bör man derföre räkna 1461 af deſſa Egyptiſka Nabonaſſareiſka

fareiſka år. Detta årets form varade hos Egyptierne, intil det at Egypten blef en Romerſk provins, hvarefter de antogo det Julianſka året, men behöllo ändå antalet af 30 dagar för hvarje månad, och intercalerade hvart fjerde år en dag imellan den 28 och 29 Auguſti. Detta ſenare Egyptiernes år kallades ſedan annus Actiacus. Det Perſiſka eller det Yezdegirdiſka året var det ſamma, ſom det beſkrifna Egyptiernes gamla Nabonaſſareiſka år, och räckte detta deras fätt at beräkna årets längd intil år 1070 af vår æra. Derefter begynte de räkna et fixerat ſolår, ſom altid på ſamma dag af det civila året ſkulle taga ſin början. Detta år kallades annus Gelalæus, och inträffar tämmeligen noga med vårt år. Deſſa exempel äro tilräckliga at viſa den en hiſtorieſkrifvare åliggande angelägenheten, at göra ſig noga underrättad om det folkſlags fätt at beräkna ſina år, hvilkets hiſtorie han ärnar författa, emedan det är efter ſina år ſom hvarje folkſlag har anteknat de hos detſamma timade händelſer.

Nödvändigheten af en ſådan kunſkap, om ſärſkilta beräkningsſätt af årens början och längd hos de gamle, viſar ſig ännu mera genom beſtämmandet af viſſa æræ, til hvilka hiſtoriſka händelſer ſkola hänföras. Af deſſa är æra Nabonaſſari ibland de mäſt märkeliga, och i anſeende til den viſshet man kan hafva om den ſamma, uti gamla hiſtorien af färdeles inflytande. Men häruti viſar ſig åter igen Aſtronomiens nytta, emedan denna æras viſshet ſtyrkes igenom chronologiſke aſtronomiſke characterer. Denne epok hänledes

ledes ifrån Nabonaſſar, ſom var den förſte babyloniſke Konung, och til den ſamma hänförer Ptolemæus uti Almageſtum många aſtronomiſka obſervationer, hvilka icke lemna något tviſvel öfrigt om deſs viſshet. Denna æra nämnes äfven ofta hos de gamle Grækerne, och beſtyrkes ockſå af dem genom aſtronomiſka obſervationer. Efter de af Ptolemæus anförda obſervationer, hvilka böra anſes vara de pålitligaſte, bör denna æra hänföras til det 3967:de året af Periodus Juliana, hvaraf följer, at den hade ſin begynnelſe 747 år före vår æra Chriſtiana, ſådan ſom den är antagen, hvilket i det följande kommer at utredas. Formen af det året, hvarefter æra Nabonaſſari räknas, är likväl den gamla egyptiſka, hvilken årets form äfven Ptolemæus brukade uti Almageſtum. Denna æra hålles vidare före at begynnas den 26 Februarii uti det Julianſka året.

Ibland forntidens mycket namnkunnige epoker räknas äfven Æra Olympiadum, ſom hänleder ſin början af de uppå Peloponneſus och Pelops inråttade ludi Olympiaci, hvilka förſt af Hercules och ſedan af Iphites återſtälldes och firades hvarje femte år vid ſtaden Piſa eller Olympias. Denne epok är derföre ſå mycket mera märkvärdig, ſom man om den ſamma kan vara förſäkrad, och ſåledes om tiden af alla de hiſtoriſka händelſer, hvilka til deſſa olympiſka ſpelen och deras numer hänföras. Men denne Epoks viſshet beror deraf, at den likaledes är med åtſkillige chronologiſke aſtronomiſke caracterer beſtyrkt, och bekämd genom de ſol- och mån-

mån-förmörkelser, hvilka af Thucydides anföras. Då nemligen denne forntidens ſcribent beſkrifver tvänne ſol- och en mån-förmörkelſe, hvilka tildragit ſig under det Peloponneſiſka kriget, och utmärker de Olympiader, då deſſa phœnomener blifvit ſedda, och då igenom nu varande aſtronomiſka taflor de tider calculeras, på hvilka deſſa förmörkelſer bordt inträffa, uphörer äfven all oviſshet om denne epoks begynnelſe, emedan den beſtyrkes igenom öfverensſtämmelſen imellan Thucydidis intygande och den aſtronomiſke calculn. Härigenom finnes det året, uppå hvilket de olympiſke ſpelen började, falla in på det 777:de före vår æra, och derföre på det 3938:de året af Periodus Juliana.

Ibland de epoker, ſom leda ſin viſshet ifrån chronologiſke aſtronomiſke characterer kan äfven Epocha urbis Romæ conditus räknas. Det hafva väl varit olika meningar om denne epokens början, ibland hvilka tvänne egentligen förtjena at anmärkas. Den förra är Warros, ſom efter Plutarchus utſätter ſtaden Roms byggande uppå det 3:e året af 6:e Olympiaden. Då den förſte Olympiaden infaller på det 3938:de året af Periodus Juliana, ſkal det förſta året af denne epok ſåledes inträffa på det 3961:ſta året af denna period; och då början af æra Olympiadum var vid ingången af ſommarn, och det tillika antages at Rom funderades i April månad, ſkal det förſta Roms år vara uti det 3961:ſta af Julianſka perioden. Den andra meningen är den, ſom hänförer Roms fundation til det 3962:a året af denna period, och hänledes af Faſti Capitolini, hvar-

hvaraf detta året ſkulle träffa in på det ſiſta af 6:te Olympiaden. Men då de himmelſka phœnomenerne radföras, hvilka förſattarne af den Romerſka Hiſtorien ofta hafva anmärkt vid händelſer, ſom varit märkvärdiga, kunna äfven deſſa händelſers epoker icke vara någon oviſshet underkaſtade. Saledes är ingen tvifvel derom, at icke den natten, uppå hvilken den af Sulpicius Gallus förutſagde månförmörkelſen inträffade för Perſei nederlag, inföll imellan den 21 och 22 Junii af det 4546:te året af Julianſke perioden. Detta år var derföre efter Warro det 586:te och efter Faſti Capitolini det 585:te efter Roms fundation.

Nyttan af aſtronomiſka underſökningar uti beſtämmandet af viſſe epoker, til hvilka hiſtoriſka händelſer kunna hänföras, finnes ännu ytterligare vid utmärkandet af Æra Chriſtiana, eller det året då Chriſtus föddes. Den ſkiljagtighet, ſom varit imellan Chronologerne om denna æra, och huruledes Dionyſius Exiguus velat draga den tilbaka et år före den af alla Chriſtna folkſlag antagne æra Chriſti vulgaris, är bekant, hvarigenom den ſkulle inträffa på 4712:e året af Julianſke perioden, i ſtället för det 4713:e. Denna Dionyſii tanka föker äfven Petavius at beſtyrka uti ſin Doctrina Temporum. Men då man gifver akt på den månförmörkelſe, ſom Joſephus uti Antiquitates Judaicæ omtalar, och hvilken följde efter Hærodis död, bör den ſamma hafva inträffat enligt aſtronomiſk calcul natten imellan den 12 och 13 Mars uti det 4:de året före den nämnda æra vulgaris, få at den ſamma borde dragas tilbaka ännu åtminſtone 3:ne år.

Det

Det anförda är nog tilräckligt at vifa Aftronomiens nytta uti et rätt utmärkande af de förnämfta epoker, til hvilka få väl forntidens fom fenare tiders hiftoriffka händelfer kunna hänföras, och at den gamla Chronologien tager fina fixerade puncter, hvarifrån epokerne leda fin början, af läran om fol- och månförmörkelfer famt deras calcul, fåfom ock at icke annat än mörker och ovifshet finnes uti de längre aflägfne tidhvarf, och fådane hiftoriffka händelfers uprepande, hvilkas tid icke beftyrkes antingen genom fådane inträffade förmörkelfer, eller andra himelfka phœnomener, hvilkas calcul kan göras efter de uplyfningar, fom aftronomien meddelar. Hela den Chinefiffka Chronologien och Hiftorien grundar fig äfven på förmörkelfer, hvilka flere Misfionairer, och i fynnerhet Gaubil, hafva uträknat och funnit inträffa fådane, fom de Chinefiffke fafterne dem upgifvit.

På åtfkilliga ftällen i det föregående är den få kallade Periodus Juliana nämnd fåfom den, til hvilken viffa epoker och hiftoriffka händelfer hänföras. Aftronomien meddelar äfven et rätt begrep om urfprunget til denna period. Den famma upkommer, då 3:ne uti tideräkningen antagne cykler, nämligen Solis, Lunæ och Indictionum, multipliceras med hvarandra. At utmärka, för alla Julianfka år uti en beftändig fortgång dagarne i hvarje vecka, och fårdeles Söndagen, brukas de fju förfta bokftäfverne i alphabetet på det fätt, at deras ordning repeteras få ofta det fke kan hela året, vid dagarne i veckan och månaden. Den af deffa bokftäfver, fom då in-

faller på Söndagen, kallas Söndags-bokſtaf för det löpande året. Huru ombytet ſker med deſſa bokſtäfvers placerande hvart 4:de år, ſom är ſkottår, och huru förändringarne ſkola göras efter det Gregorianſka Calendarium, föreſtälles i läran om Chronologien. Deraf och då hvarje 4:de år är ſkottår, ſom hafver två ſöndags-bokſtäfver, finnes altſå, at ſamma ſöndags-bokſtäfver ſkola återkomma efter 28 års förlopp Detta antal af 28 år är det ſom kallas Cyclus Solis eller Solcirkeln. Taflor ſom utmärka denſamma, och huru man efter dem ſkal kunna igenkänna Söndags-bokſtafven, ſå väl uti Julianſka ſom Gregorianſka Calendarium, eller efter gamla och nya ſtylen, anföras uti läran om Chronologien.

Den andra Cykeln eller Cyclus Lunæ är en tid af 19 år. Den Athenienſiſke Aſtronomen Meton uptäckte denne cykel, och prétenderade, at enligt den ſamme ny- och fullmånader ſkulle altid återſtällas på ſamma dagar, ſom de voro under loppet af en föregående 19 åra period, och at på detta ſätt 235 lunationer ſkulle exact utgöra 19 Solår. Genom et nogare beſtämmande ſå väl af Månens ſynodiſka revolutions-tid, ſom af Solåret, har man funnit at denna period af 19 år icke längre är gällande än $312\frac{1}{2}$, och at nymånaderne ſedan flytta in uppå en annan dag, då en ny period begynnes ſom gäller lika lång tid. Ehuru nogheten uti denna period icke ſträckte ſig längre, än at alenaſt utfätta ny- och fullmånader inom en dag, och ehuru ſenare tiders nogare obſervationer och calculer uti denna

period

period hafva ſuptäckt den omtalade briſten, hvarigenom den är långt ſkild ifrån at vara beſtändig, var likväl en determination uti et ämne, ſom fordrade ſå mycken både jemnförelſe af obſervationer och aſtronomiſk calcul, i anſeende til den tiden och det tilſtånd hvari Aſtronomien då var, altid af mycket värde och tillika af den nytta, at den likväl för et tidhvarf af trenne ſecler kunde utſlaka ny- och fullmånadsdagarne, ſamt efter Metons och hans ſamtidars tanke för all tid. Derföre vann ockſå denna period då varande tids färdeles bifall, alt intil det at 19 numern blef kallad Numerus Aureus, det Gyllende Talet. Vid Reformation af Julianſka Calendarium, hvilken Påfven Gregorius anſtällde, voro de Mathematici, ſom til denna Calendarii förbättring ſammankallades, äfven förgfällige at införa denna period, och at uptänka utvägar genom epacter, at med tilhjelp af ſamma period formera et ſå kallat Calendarium Perpetuum, ſom för alla tider ſkulle gifva de dagar i året tilkänna, uppå hvilka Ny- och Fullmånader borde inträffa. De afvikningar, hvilka en ännu mera exact determination af Solens och Månens rörelſer ſkola förorſaka, höra icke til detta ämne. Ehuru uti Aſtronomiens nu varande tilſtånd, och då alla månſkiften med full hoghet kunna förutſäjas icke endaſt til dagar, utan ock til timar och minuter, man icke behöfver hjelp af ſådane perioder, ſom ſkulle föra Solen och Månen efter viſſa tider til ſamma relativa ſtällning, ſom i början af denna period, är ändå denne omtalade Cyclus Lunæ, ſådan ſom den nu är i korthet beſkrifven, uti Chronologien

bibehållen, och utſättes altid i Calendarierne, hvilket det löpande året är uti denne Cykel, eller hvilken gyllende bokſtaf är emot det ſvarande.

Den 3:dje af de nämnde Cykler eller Cyclus Indictionum har icke någon relation til Aſtronomien, och är deſs ſå väl uphof ſom nytta obekant. Men emedan den är i Chronologien antagen, hänföres den ockſå til chronologiſke characterer. Denne cykel innehåller en tid af 15 år, efter hvilkas lopp den anſes at återigen begynnas.

Hvad deſſe nu nämnde 3:ne Cykler vidare angår, kan ockſå märkas, at den förſte, eller Cyclus Solis, genom en gammal häfd, hvilkens orſak icke är bekant, anſes at hafva ſin begynnelſe nio år före Chriſti födelſe. Då derföre någon hiſtoriſk händelſe hänföres til denne cykel, ſåſom en character chronologicus, och til en viſs cykel och år i den ſamma, bör ockſå affeende hafvas på deſſa nio år, då man vil reducera den tiden til vår æra. Om til exempel en ſådan händelſe utmärktes på det ſätt, at den tildragit ſig i 6:te året af den 11:te Solcirkeln, ſå multipliceras 28 med 10, hvartil lägges 6 då 286 upkommer. Deriſrån drages 9, då 277 återſtår. Denna händelſe har altſå timat år 277 uti vår æra. Cyclus Lunæ eller Måncirkeln anſes at hafva ſin begynnelſe et år före Chriſti födelſe, emedan nymånaden efter Julianſka Calendarium då inföll på den 1:ſta Januarii. Då man derföre vil veta det år uti vår æra, til hvilket et gif-

vit

vit år i denne cykel bör räknas, opereras på samma sätt som uti det anförda exemplet af Solcirkeln, at nämligen 19 sättes i stället för 28, och at et år drages ifrån i stället för 9. Vil man återigen veta, til hvilken Måncirkel och år i densamma et gifvit år uti vår æra bör hänföras, så lägges 1 til det gifna året, och summan divideras med 19, då quoten utmärker antalet af de förlupne hela cykler, och resten det sökta året uti den löpande cykeln. På samma sätt, och då man vil hänföra et gifvit år uti vår æra til Solcirkeln, lägges 9 til det gifna året, summan divideras med 28, då quoten visar antalet af de hela förelupne Solcykler, och resten det sökta året uti den löpande cykeln. Likaledes anses Cyclus Indictionum at hafva sin början tre år före Christi födelse, utan at man känner orsaken til denna determination. Då denne cykel är en period af 15 år, finnes lätt af de anförda exempel, huru operation bör göras, då man vil reducera et i denne cykel gifvit år til vår æra, och tvärt om et i denna senare gifvit år til Indictions-cykeln.

Af desse 3:ne cykler hafva åtskilliga perioder, dels såsom chronologiske characterer, dels också til någon närmare rättelse i Mån-cyklen, blifvit af åtskillige auctorer föreställte. Af dessa är Calippi period om 76 år den första, men innehåller icke annat än Metons period fyra gångor tagen. På samma blef Calippi period quadruplerad af Hipparchus, hvaraf en period af 304 år upkom. Orsaken til denna Hipparchi-period var väl den, at denne ypperste af forntidens

dens Aſtronomer fann, at Metons cykel icke ſkulle vara gällande längre än 3:ne ſecler, och är ſkilnaden imellan 304 och 312½ få liten, at det icke var underligt, om Hipparchus uti et ämne, ſom fordrar ſå mycken noggranhet uti beſtämmandet af Solens och Månens revolutionstider, dervid miſstagit ſig på deſſa 8½ år.

Utan affeende på de förut nämnda ändamål med de omtalade cyklerne, i ſynnerhet de 2:ne förſte, men til någon chronologiſk nytta, hafva andre ſökt upgifva perioder, ſom upkomma genom deſſe cyklers multiplication med hvarandra. Således föreſtällte Victorius eller Victorinus år 457 en period af 532 år, hvilken upkommer då Sol-cirkeln af 28 år multipliceras med Mån-cykeln af 19 år. Då 532 multipliceras med 15 eller Indictions-cykeln, upkommer 7980, hvilket tal utgör den ſå kallade Periodus Juliana, och är altſå en product af de omtalade trenne cykler. Johan Scaliger föreſtäller denna period til at derigenom göra reductioner af årtalen uti en epok til årtalen uti en annan, emedan denne epok, ſåſom Scaliger ſjelf kallar honom, ſkulle vara et receptaculum omnium epocharum.

Åtſkilliga chronologiſka problemer, hvilka äro nyttiga och angelägna i Hiſtorien, proponeras ockſå i anſeende til deſſa perioder. Så vida den Victorinianſka perioden är en product af Sol- och Mån-cyklerne, är klart at icke några år inom den ſamma kunna vara, ſom hafva ſamma ſå väl Sol- ſom Mån-cykel. På ſamma ſätt ſkola icke några år gifvas inom Julianſka perioden, ſom

ſom hafva ſamma Sol- Mån- och Indictions-cykel. Äfven är klart, om något år gifves uti den Victorinianſka perioden, och det divideras med 28, at reſten ſkal gifva Sol-cykeln för det året, och om det divideras med 19, at reſten ſkal gifva ſamma års Mån-cykel. Likaledes, då något år föreſtälles uti Julianſka perioden, och det divideras ſärſkilt med 28, 19, och 15, är klart, at reſterne ſom upkomma ſkola gifva det årets Sol- Mån- och Indictions-cykel. Då detta problem inverteras, det är, då et tal på det ſätt proponeras, at defs Sol- Mån- och Indictionscykler gifvas, at då finna, hvilket år i Julianſka perioden är deremot ſvarande, uplöſes icke det med lika lätthet, men fordrar tillämpning af algebraiſk calcul. Uppå detta problem har Leonard Evler gifvit en generel uplösning uti de äldre Kejſerliga Vetenſkaps Academiens i Petersburg Commentarier 7:de tomen. Andre Geometrer hafva äfven gifvit uplösningar på ſamma problem. Om til exempel det året i Julianſka perioden ſkulle ſökas, ſom är det 10:de i Solcirkeln, det 2:dra i Mån-cykeln och det 4:de i Indictions-cykeln, finnes af det ſom förut är nämndt om deſſe cyklers begynnelſe-år, at Chriſti födelſe-år uti Julianſka perioden derigenom determineras. Då de algebraiſka uplösningarne lämpas til denna händelſe, finnes at det förſta året efter Chriſti födelſe-år utgör det 4714:de året i Julianſka perioden. Då Chriſti födelſe-år är på detta ſätt reducerat til den Julianſka perioden, är lätt at reducera alla händelſer, hvilka hänföras til Æra Chriſtiana, til denna period, och determinera hvilka år i den ſamma ſvara

deremot, eller ock tvärtom, at reducera årtalen af de hiſtoriſka händelſer, ſom äro gifna och hänförda til det eller det året uti Julianiſka perioden til beſtämda årtal antingen före eller efter Chriſti födelſe.

Chronologiſke characterer äro ſådane kännemärken, igenom hvilka färſkilte tider ſkiljas ifrån hvarandra. Deſſe äro antingen naturlige eller artificiele. De naturlige kunna äfven kallas aſtronomiſke, emedan de i ſynnerhet bero uppå ſtjernors rörelſer och andra himelſka phœnomener, uppå hvilka man genom Aſtronomiens tilhjelp och calcul kan hafva i anſeende til tiden en exact räkning. Artificiele characterer äro de, hvilka bero uppå viſſa antagne kännemärken til tidens beſtämmande af händelſer. Hiſtoriſke characterer kunna äfven härtil läggas och äro ſådane, ſom grunda ſig uppå Hiſtorieſkrifvares intygande, hvilka utſätta tiden af de och de händelſer til det eller det årtalet af någon bekant epok, eller hänföra tvänne färſkilta händelſer til en och ſamma tid.

At til en början nämna några ord om de artificiele charactererne, äro de ſådane, ſom til exempel de förut omtalade Sol, Mån- och Indictions-cyklerne, om hvilkas nytta i det föregående är omrört. Til deſſe characterer kunna äfven åtſkillige andre epoker hänföras, ſåſom Ära Nabonaſſari, Ära Olympiadum &c.

Naturlige eller aſtronomiſke characterer äro Sol- och Manförmörkelſer, uppå hvilka af Aſtronomerne en noga räkning kan hållas til hvilka tidhvarf ſom hälſt, och hvaruppå i det föregående äfven exempel äro anförda. Solſtånds- och Dag-

Dagjemnings-momenterne, uppå hvilka likaledes en noga räkning kan göras, äro äfven tjenlige characterer; såsom ock planeternes hvarjehanda aspecter, så at då några händelser til dessa phœnomener hänföras, ehuru aflägsne tiderne kunna vara, man altid med visshet kan bestämma tiden, på hvilken de timat. Til de phœnomener, som äro tjenliga at föras ibland astronomiske characterer kunna också Jordens aphelii rörelser räknas. Då man vil bruka dagjemnings-momenterne eller æquinoctiernes rörelser, och det kommer an uppå längre tidhvarf, äfven så jordens aphelii rörelse, behöfver man alenast hafva affeende på dessas medelrörelser. Den förra af dessa är $50\frac{1}{3}$ secunder årligen tilbaka eller emot ordningen af zodiacal-tecknen, och den senare $15\frac{1}{2}$ secunder framåt eller efter denne ordning. Då någon historisk händelse derföre skulle i anseende til tiden determineras, på det sätt, at Jordens aphelium då var observerat af den tidens Astronomer i det eller det signum, grad, minut, secund, och man känner dess belägenhet i et annat signum, grad, &c. för en gifven eller bekant tid, blifver då lätt at finna, huru lång tid det behöft at beskrifva den båge af Ecliptican, som utgör dessa båda ställens skilnad, och altså den tid, då det var i det förra, eller den tid då den proponerade historiska händelsen timat. På samma sätt, och då æquinoctiernes belägenhet blifvit på astronomiskt sätt utmärkt vid den eller den händelsen, och man nu känner deras ställe uti Ecliptican, finnes igenom en lätt calcul, af den anförde grunden, huru lång tid de behöft genom sit tilbakagående at beskrifva den-

ne gifne båge, och altså tiden af den proponerade händelsen. Utaf Hipparchi observationer uppå æquinoctiernes ställning i sin tid, hvilken epok af Ptolemæus är noga utmärkt, och kan altså til tiden icke vara någon ovisshet underkastad, erhålles äfven et nytt astronomiskt bevis til riktigheten af Ära Nabonassari, hvilket inträffar med det kännemärke, man hafver til den samma genom de förut omtalade förmörkelser.

Af dessa exempel finnes också de astronomiske chronologiske characterernes nytta til at corrigera de historiske. Äfven som tiden af alla de händelser, hvilka forntidens Historieskrifvare hänfört til Argonauternes expedition, kommer på det anförda sätt at rättas igenom förenämnde astronomiske characterer, kunna sådane characterer brukas i andra fall til rättelse af de historiske.

Icke allenast de förändringar som äro möjliga, och hvaruppå exempel finnas ifrån uplysta til okunnighets tidhvarf och tvärtom, utan ock andra omständigheter kunna blifva sådane, at de nu brukliga sätt at hänföra historiska händelser til årtal uti nu bekanta och mycket väl kända ærer, komma at uphöra, och at blifvande folkslag deremot varda räknande de samma efter andra märkvärdige epoker på sätt, som de Romare räknade alla sådane ifrån Conditus Urbis Romæ. De historier, hvilka ifrån denne vår tid kunna bevaras ifrån til äfventyrs blifvande förödelser, komma til efterverlden om 20 til 30 seclers förlopp, och äro daterade efter vår æra, skola således i anseende til tidräkningen kunna blifva under-

derkaſſade ſamma oviſshet, ſom åtſkillige forntidens epoker äro för oſs. De ſom nu författa denne tids hiſtorier, ſkulle derföre mycket bidraga til efterkommandes tilfylleſtgörelſe, då de på ſamma ſätt, ſom vi nu äro, kunna blifva ſorgfällige at känna den framfarne verldens hiſtorie i anſeende til ſine epoker, då de hänförde viſſa och mycket märkvärdiga händelſer, och hvilkas ſamtidighet eller ſkilnad i tiden är beſkrifven. til viſſa aſtronomiſka kännemärken. Särdeles är æquinoctiernes præceſſion tjenlig til detta ändamål, och underrättelſer om deſſe puncters rätta belägenhet, för hvilken tid man vil, kunna af Aſtronomer altid erhållas.

Berättelſe

Berättelse
Om
NUNNE-KLOSTRET vid ASPENÄS.

AF
ANDERS SCHÖNBERG,
Cantzli-Råd och Ridd. af K. Nordſtjerne-Orden.

Huru Biſkopen Doctor Ryzelius, med berömlig forgfällighet, uti ſin Kloſter-Beſkrifning, ſammanſökt underrättelſer, om de Munke- och Nunne-Kloſter, ſom under Påfvedömets tid i Sverige varit uprättade, hafva dock några undgått deſs kunſkap. Deribland är det Nunne-Kloſter, ſom blifvit ſtiftadt vid Aſpenäs gård i Weſtmanland, märkvärdigt, ſåſom inrättadt af den heliga *Brita*, och förmodeligen hörande til Birgitten-Kloſtren, af hvilka man förut icke känner flera, inom Sveriges gränſor, än de, ſom nogſamt blifvit bekanta, i Wadſtena, och i Nådendal uti Finland.

Aspenäs Säteri, et af de urgamla Herre-Säten är beläget, i den delen af Weſtmanlands Höfdingedöme, ſom hörer til Upſala Stift, uti Öſter-Wåla Förſamling, hvilken Socken i fordna tider räknades til Thiundaland *a*). Om denna gårdens ålder vittna många minnesmärken. At den varit befäſtad, och med dubla grafvar omgifven, på vanligt ſätt, vid de ſtörre Herregår-

dar

a) *Johan Peringſchölds* Monum. Upland. pag. 15.

dar i medelålderns ſiſta anarchiſka tider, ſynes ännu, och den inre grafven är til en del än i dag fylld med vatten. Då den förmodeligen länge gått i arf, inom Folkunga-Ätten, hade den tilfallit Riks-Rådet och Öſtgötha Lagmannen *Benct Magnusſon (Minnisſchöld)*, hvilken ſkrifvit ſig til Ulfaſa och Aspenäs *b*). Det är bekant, at Riks-Rådet och Uplands Lagmannen *Birger Petersſon (Brahe)* var *Benct Magnusſons* Måg, af hvilket gifte deſs dotter *Brita Brahe* föddes, ſom efter ſin Moders tidiga död blifvit upfoſtrad på Aspenäs hos ſin Moſter *c*), hvilkens Man Riks-Drotſen *Knut Jonsſon (Blå)* med deras Son Riks-Rådet och Öſtgötha Lagmannen *Magnus Knutsſon* hade likaledes ſkrifvit ſig til Aspenäs, där den förre år 1345 äfven hade med ſin Fru underteknat et gåfvo-bref til Linköpings Domkyrka *d*). Häremot tyckes vara ſtridigt, at den namnkunnige *Mathias Kettilmundsſon* gifvit ſin Fru i ſit Teſtamente, upprättadt omkring år 1334, Aspenäs gård med flera underliggande faſtigheter. Man kunde då föreſtälla ſig, at det icke varit ſamma Aspenäs gård, af hvilket namn äfven et Säterie i Öſtergöthland finnes, med flera gårdar i Riket. Det hade dock varit en och ſamma gård, ſom

b) *von Stiernmans* Höfdinga-Minne, pag. 75.

c) *Berch*, namnkunnige Svenſka Herrars och Fruars Skådepenningar, med bifogade lefvernes-beſkrifningar; Förſta Flocken, pag. 10. Där ſäges, at den Heliga *Brita* upfoſtrades på Aspenäs, hos ſin Moſter *Catharina*, Riks-Drotſen Herr *Carls* til Aspenäs Husfru. Herr *Carl* torde där vara et tryckfel. Det är oſtridigt, at *Catharina Benctsdotter Folkunge* varit gift med Riks-Drotſen *Knut Jonsſon (Blå)*.

d) *von Stiernmans* Höfdinga-Minne, p. 264 och 265.

ſom har tilhört Folkunga-Slägten, och där ſå väl Kloſtret, ſom flera minnesmärken vittna om den Heliga *Britas* viſtande i deſs ungdoms tid; i *Mats Kettilmundsſons* Teſtamente åter upräknas gårdar, belägne inom denna gårdens rå och rör, ännu dithörande *e*). Riks-Drotſen *Knut Jonsſon* hade förmodeligen uplåtit denna gården til ſin Vän *Mats Kettilmundsſon*, men efter deſs död åter inlöſt den af deſs Enka. Sedermera hade icke ſjelfva gården varit underlagd Kloſtret. Man finner af handlingar, at den gått i arf näſt för Reformations-tiden. Efter Reformationen, tilhörde den *Trolle-* *Poſſe-* och *Sparre*-Ätterne, til deſs at den kom i den Slägtens hand, ſom förſålt den til Ägaren af Gyſinge Bruk i Geſtrikeland, med hvilket Jernbruk den nu är oſkiljaktigt

e) *Lagerbrings* Svea Rikes Hiſtoria, Tredje delen pag. 329. Detta *Mats Kettilmundsſons* teſtamente beſtyrker, hvad af flera ſkäl icke mindre uplyſes, huru ogrundade de fördomar äro, ſom ofta blifvit yrkade, om ſtörre folkrikhet och flera hemman i Sverige för Digerdöden, än i de ſednare tider. Näſt för Digerdöden, nämnes icke mera, än två af de flera hemman, ſom nu finnas inom denna gårdens omkring den tiden med handlingar utſtakade rågång, och fyra gårdar utgörande två hela Frälſehemman, ſom äro belägna emellan de tvänne hemman ſom där nämnas, och icke kunnat tilhöra någon annan än gårdens Ägare, hade då, lika med de öfriga, ſom icke här uptagas, ofelbart ännu icke varit til. Man ſer af detta teſtamente, at denne gårdens tilhörigheter hade då varit långt utſträckte uti näſtgränſande Socknar; men man känner icke hvad vilkor och rättigheter på den tiden åtföljt de gamle Herreſäten, och dertil lydande gårdar, ſom ofta i medeltidens handlingar nämnas.

tigt förenad, igenom ſmidens grundande på deſs ſkog *f*).

En gammal berättelſe i orten tilegnar den Heliga *Brita* inrättandet af Kloſtret. Detta är ſå vida ſannolikt, at deſs Moſter, hvilken omſider ſkulle blifvit rörd af ſin Syſterdotters omtalade ſyner, torde förſt låtit upbygga et ſärſkildt hus, där denna deſs unga Slägting, med några flera lekſyſtrar, ſingo öfva ſin andakt. Gården var förut belägen et ſtycke ifrån det ſtället, där Kloſter-huſet nu upbygdes, på en vacker udde vid en ſtor ſjö, kallad Tämnaren. Qvarlefvor ſynas ännu efter gårdens förra läge. Omſider flyttades gården til det ſtället, där Kloſter-huſet blifvit upſatt ganſka obeqvämt, at där i ſtenig mark upſöka tjänliga platſer til åkergärden. Denna flyttning var då redan gjord, när *Matts Kettilmundſons* Teſtamente uprättades, ty den nya gården, dit Herreſätets förra åkrar lades, nämnes där ſärſkildt. I beſkrifningen öfver Weſtmanland af *Olof Grau*, anföres *g*), at där vid gården ſkulle finnas et pergaments-bref, af år 1356, däri Kloſtret hade blifvit nämndt; men nu för tiden träffas icke et ſådant gammalt document

f) Detta Järn-Bruk med Aspenäs gård, tilhörer nu Bruks-Patron Herr *Anders Barchæus*.

g) pag. 584. Saltpetter-Sjuderie Directeuren *Grau* ſamlade berömligen åtſkilliga handlingar til denna ſin beſkrifning öfver Weſtmanland, och torde emottagit detta pergaments-bref, där vid gården, ſom inom deſs något derefter timade död icke lärer blifvit återſtäldt. Ehuru upfödd vid gården, där jag nog haft tilfälle at granſka alla handlingar, har jag icke ſedt et ſådant pergaments-bref.

ment, ibland gårdens handlingar, dem man å nyo har igenomsett. Vid den tiden, hade Frv *Birgitta Brahe* hunnit stadga sina tankar, om inrättningen af dess nya Kloster-Orden, ehuru dess anstalter då ännu icke voro i alla delar af Påfvarne stadfästade. Det är ganska troligt, at hon icke har förgätit det lilla samfund, där hon hade tilbragt sin ungdoms tid, och där hon först trodde sig hafva fått sina heliga uppenbarelser. I nedersta våningen af Kloster-huset, hade et trångt rum haft namn af Sanct *Britas* kammare, likt et fångehus, med et ganska lågt hvalf, utan eldstad, och et fängstålle muradt vid väggen, där hon, utan eldning om vintertiden, skal haft sit bönehus, och sofkammare, förmodeligen ocksa med föga underbädning hvilat på sin hårda tegelsäng. At detta Helgon varit hållet i stor vördning, uti Aspenäs Kloster, skönjes ocksa af et litet Smycke, som blifvit i sednare tider funnet där i trägården, bestående af bokstäfverna S B sammanfogade, af silfver gjorda, med så stark förgyllning, at den på så lång tid bibehållit sig i jorden. En ögla ofvantil utvisade, at det varit ämnadt, til at bäras på halsen *h*). At detta varit et Nunne-Kloster, känner man nu mera blott af berättelserna i orten, dock styrkas desse af andra omständigheter. Nunnorna hafva efterlemnat en minnesvärd, uti några altare-kläden, i den gamla Kloster-kyrkan, dels af sidentyg, hvarpå de ganska väl virkat blommor af guld- och silfver-tråd, dels af fint linne, där bil-

h) Denna antiquitet blef längesedan lemnad til framledne Landshöfdingen Baron *Tilas*, at förvaras i dess samlingar, och torde väl ännu deribland finnas.

bilder af djur, med mera, vittna om gammaldags arbete. På et af deſſa finnas tre Adeliga vapen, ſtickade i hjertformiga Sköldar, utan at man vet, om deſſa Nunnor ägt Heraldiſk kunſkap, at ogifta fruentimmer utomlands ſtundom plägat framſtälla ſina vapen i ſådana ſköldar. Om deſſa Sköldemärken blott varit tvänne, hade kunnat vara ofäkert, om icke någon godfets Ägarinna i gamla tider velat dermed förvara ſin och ſin Herres åminnelſe; men antalet af tre gör det oſtridigt, at detta är et arbete af de fordna Kloſter-Jungfruer, hvaraf äfven beſlyrkes, at deſſa varit af de mäſt anſedda Ätter. Det förſta af deſſa vapen är det, ſom tilhör Familien *Natt och Dag*, eller den yngre *Sture*-Slägten; det andra är *Gyllenſtierne*-Ättens; och det tredje af den gamla Svenſka Familien, ſom i vapnet förde en klufven Sköld, och i det högra fältet af guld en ſvart vinge, men i det vänſtra blå fältet, en half hvit Lilja, hvilket Vapen denna Ättens afkomlingar, under N:o 138 på Riddarhuſet introducerade med namn af *Plåt*, ockſå förde. At deſſa Nunnor hafva hört til *Birgittiner* Kloſter-Orden, tyckes ock deraf intygas, at motſvarande Munke-Kloſtret var inrättadt i den näſta Förſamling, Tierp, vid Husbyborgs gård, där qvarlefvor af Kloſter-huſet hunnit til våra tider förvaras *i*). Uti Gref *Dahlbergs* Svecia Antiqua et hodierna, finnes Aspenäs gård, med lika teckning på tvänne taflor; den ena på et helt ark, och den andra på ſamma tafla med Ängsö, utmärkt med då varande Ägarens til båda deſſa

i) *Salvius*, Beſkrifning om Upland, pag. 326.

godfen, Riks-Rådet Friherre *Per Perſſon Sparres* och deſs Fru *Sigrid Horns* Vapen. Det höga ſmala huſet, hvilket där viſar ſig, ſåſom hufvudbygning, har varit Kloſtrets gamla hus, ſom på den tiden då denna teckning gjordes, hade väl blifvit nyttjadt til våningsrum. Detta hus af tegel upmuradt, hade omſider blifvit ſå bofälligt, at det år 1728 måtte nedtagas. Tilfälle ſaknades derföre icke, at af flera få underrättelſe, om deſs bygnad och inredning. Utaf tre våningar, hade den nederſta beſtått af kök och vilthus, jämte den förrnämnda *St. Britas* kammare; den andra hade innehållit tre nagorlunda ſtora och likaledes hvälfda rum, och den öfverſta fyra ſmå kamrar. Kloſter-kyrkan har, på Gref *Dahlbergs* teckning, kommit i den ſtallning, emot bygnadernas da varande läge, at endaſt det höga tornet deraf ſynes, öfver de andra huſen. Denna kyrka, af tjocka tegel-murar, med deſs ofta förbättrade, och nu nog bofälliga torn, är til våra tider vidmagthållen, utan at höra til någon Förſamling, och är ef ännu ſynbart vederträle af det fordna Kloſtret. Ifrån Kloſter-huſet och til kyrkan, ſom blott var några ſteg, ſkal hafva varit en öfverbygd gång; ockſå et bevis, at Kloſtret varit för Nunnor inrättadt. Denna kyrka, af 23 alnars längd, och litet öfver 16 alnars bredd inom murarna, är förſedd med Vapenhus och Sacriſtia, ſamt Altare, Predikſtol, och alla vanliga en Kyrkas tilhörigheter. Den har ſedermera blifvit nyttjad, ſå ofta något på den garden boende Herrſkap beſtått ſig egen Huspreſt, och derimellan har

den

den varit obrukad, likaſom nu. Foten af en gammal Kalk, var tecknad med Munk-ſtyl. Kyrkan hade haft det diktade Helgonet *St. Föran* til Skyddsherre, hvars bild där fanns förvarad, ſedan den af tiden förlorat ſin förgyllning och dyrkan. Kloſtrets ſilfver berättas hafva blifvit nedgrafvet, i en ſkogsbacke bredevid gården, förmodeligen vid Reformations-tiden, eller ock näſt förut, då Konung GUSTAFS krigsfolk måſte likaſom eröfra åtſkilliga befäſtade Herreſäten, hvaraf vedermälen äfven där igenfunnos i åkrarna vid gården, där uddar af dalpilar, och ſtycken af gamla ſvärd icke fällan blefvo updragna ur gruſet. På den tiden hade ock denna gården tilhört *Trolle*-Ätten. Det nedgrafda ſilfret berättas hafva blifvit funnet, i det förra århundradet, af några gårdens drängar, ſom blifvit varſe uppe i dagen hörnet af en brunmålad kiſta, hvarföre de om nattetid hade plundrat den, och med ſin fundna ſkatt bortrymt. Denne berättelſe beſtyrkes af det hårda kalkbruk, ſom tyckes på färgen hafva varit blandadt med tjära, hvarmed denna kiſta blifvit omgifven, ſom ännu til ſå ſtor del finnes qvar på ſtället, at det utvifar formen af en ſtor kiſta, med några deſs hörn, och ända til den bruna färgen uti några vid Kalkbruket faſtſittande och afriſpade trä- ſtycken.

Utan tvifvel hade detta Kloſtret haft några dit anſlagna inkomſter, hvarom man icke nu mera äger några underrättelſer, ſedan deſs invånare ſå längeſedan blifvit förloſſade utur ſit fängelſe.

De ſmärre Kloſtren i landsorterne voro måſtadels de förſta ſom uphörde, ſedan de hade förlorat ſina inkomſter. Deras öden kunna väl icke vara af mycken vigt för Svenſka Hiſtorien, men de höra dock til våra Antiquiteter.

Förſök

At upplyſa Konung Ælfreds Geographiſka Beſkrifning öfver den Europeiſka Norden *).

Af

HENRIC GABRIEL PORTHAN,

Eloquentiæ Profeſſor vid Kongl. Academien i Åbo.

Ibland de äldſta och märkvärdigaſte Documenter, ſom upplyſa den gamla Nordiſka Geographien, räknas med ſkäl den beſkrifning öfver Norra Europa, ſom förekommer i Angel-Sachſiſka öfverſättningen af *Oroſii* Hiſtoria *a)*; hvilken öfverſättning allmänneligen tillſkrifves den berömlige Angel-Sachſiſke Konungen *Ælfred* den ſtore, ſom lefde i ſlutet af nionde århundradet. Af

 detta

*) Då jag, i begrep at fortſätta den af mig påbegynta underſökning om åtſkilliga Finſka folkſlag ſom i äldre Nordiſka Hiſtorien omtalas, vände min upmärkſamhet på de fordom ryktbara *Biarmerne;* blef jag ſnart föranlåten, at nogare rådfråga *Others* bekanta *Reſa* til detta folk; och de anmärkningar öfver denna märkeliga fornlämning, hvilka derigenom upkommo, har jag trott icke vara utan all nytta vid utredandet af Nordens Gamla Geographie.

a) Icke i *Företalet*, ſåſom utgifvarne af *Joh. Spelmanni vita Regis Ælfredi* (Oxon. 1678, fol.) och efter dem flere andre berätta, utan i början (eller förſta Capitlet) af Förſta Boken. Hela öfverſättningen är ganſka fri, och i åtſkilliga delar (ſåſom ock detta ſtycke beviſar) mycket lärorikare än originalet. — At den är förfärdigad, om icke af K. *Ælfred* ſjelf, dock åtminſtone genom hans anſtalt, beviſar Herr *Barrington* omſtändeligen i Företalet til ſin Uplaga.

detta märkeliga Document, hafva väl viſſa ſtycken, dels i öfverſatta ſammandrag, dels ock i ſit grundſpråk, efter hand blifvit gjorda bekanta *b)*; men det öfriga har icke förr än år 1773 i tryck utkommit, då Herr *Daines Barrington* utgaf hela K. *Ælfreds Oroſius* på Angel-Sachſiſka, jämte ſin Engelſka öfverſättning *c)*, ſamt några dels

b) *Others* (efter original-textens orthographie *Ohtheres*) och *Wulfſtans* Reſe-underrättelſer, derifrån utdragna, hafva förſt *Haklugt* och ſedan *Purchas*, i ſina ſamlade Reſe-beſkrifningar, på Engelſka, gjort kända. Sjelfva Angel-Sachſiſka texten af förſtnämnda Nordiſka Reſor, blef år 1678, jämte en Latinſk, (ej altid trogen) öfverſättning, och korta anmärkningar, utgifven ſåſom et Bihang til *Joh. Spelmans* på Latin öfverſatta Lefvernesbeſkrifning öfver K. *Ælfred*. Denna både text och öfverſättning lät *And. Buſſæus* år 1733 (Hafn. 4:o) jämte något omſtändeligare anmärkningar, aftrycka vid ſlutet af ſin Uplaga af *Ari Frodes Schedæ*. Och ehuru både den ene och den andre på åtſkilliga ſtällen var uppenbarligen felaktig, nödgades likväl äfven Herr *Langebek*, i 2 Tomen af ſin förträffeliga Samling, kallad *Scriptores rerum Danicarum medii ævi* (p. 106-123) utur ſamma Oxfordſka uplaga, i briſt af bättre hjelpredor, låna ſå väl texten ſom öfverſättningen, dock den ſednare med rättelſe af några de ögonſkenligaſta felen. Han kunde då ännu om Herr *Barringtons* fullſtändigare uplaga icke äga kunſkap. Och med deſſe fragmenter hafve vi, här i Norden, härintils måſt hjelpa oſs.

c) *The Anglo-Saxon Verſion from the Hiſtorian Oroſius, by Ælfred the Great. Togetherwith an Engliſh Translation from the Anglo-Saxon.* London 1773, 8:o. Herr *Barrington* lät aftrycka texten egenteligen efter en afſkrift, ſom Herr *Elſtob*, redan i näſtförlidna ſeclets ſlut, med forgfällighet gjort, i affigt at låta trycka detta arbete, men med hvilket företagande han ſedermera afſtod. Herr *Elſtob* åter, hade tagit ſin afſkrift efter en ſom den berömde *Junius*, förmodeligen i lika

dels egna, dels af Herr *Joh. Reinh. Forſter* ho-

C 4 nom

affigt, förfärdigat af den enda gamla Handſkrift ſom af K *Ælfreds Oroſius* nu finnes i behåll, och ſom förvaras ibland Cottonſke Handſkrifterna i *Brittiſka Muſeum*. Denna ſköna Handſkrift, på Pergament, väl bibehållen, menas vara et original ifrån ſjelfva K. *Ælfreds* tidehvarf? Se Hr *Barringtons* Företal p. XVII f. Jfr. ock om deſſe Handſkrifter *Humphr. Wanleji Libror. Vett. ſeptentrionalium.* — *Catalogus Hiſtorico-Criticus* (ſom utgör 2 Boken af *Hickeſii Linguar. Vett. ſeptentrionalium Theſaurus*), pag. 85 och 219. Som Herr *Barrington* ſjelf icke tilägnar ſig någon ſärdeles ſtyrka i Angel-Sachſiſka Litteraturen, ſå lärer hans uplaga ej hafva derigenom något förlorat, at han fatt ſmå lit til ſå grundlärde Antiquariers noggrannhet, ſom *Elſtob* och i ſynnerhet *Junius*, voro; dock förſäkrar han ſig på några ſtällen, hvilka förorſakat honom ſvårigheter, hafva jämfört ſjelfva den Cottonſka Handſkriften. — Utan tvifvel hade det varit önſkeligare, at en man ſom gjort Angel-Sachſiſka Litteraturen, Critiken, ſamt Nordiſka Geographien och Antiquiteterne til ſin hufvudſak, hade gifvit oſs denna uplaga, och derjemte bemödat ſig, at med biträde af förenämda hjelpemedel, undanrödja de flera fel, mörkheter och tvifvelsmål ſom vidlåda åtminſtone det nu af oſs under öfvervägande tagna ſtycke. Men vi få imedlertid vara nögde med hvad vi fått, och tacka derföre. — Emedan Orthographien är i Hufvudſkriften ojämn, har Herr *Barrington* trodt ſig böra inrätta den öfver allt (merendels) likſtämmig, ſamt bemödat ſig at förbättra interpunctionen enligt meningens behof (hvari han dock ej altid varit lycklig); äfven ſom han afdelt texten, hvilken i Hufvudſkriften oafbrutet fortlöper, i viſſa ſtycken, eller paragrapher. I alla deſſa omſtändigheter äro fördenſkull ſednare Editorer icke oinſkränkt bundne til hans efterföljd, eller vid hans uplagas noggranna efterſyn. — Sedermera har ännu Herr *Barrington* i ſine *Miſcellanies* (1781, 4:o) låtit omtrycka ſin öfverſättning af K. *Ælfreds* Geographiſka Capitel (men med utelämnande af Herr *Forſters*

nom meddelada anmärkningar *d*). Tillika bifogade han en Geographiſk Charta, för at om de beſkrifna orternas läge gifva et lättare och klarare begrep *e*). Ur denna Herr *Barringtons* uplaga har ſedan Herr *Forſter* infört ofvanberörda Geographiſka ſtycke (utan tvifvel för ofs det vigtigaſte af hela verket) på Tyſka öfverſatt, och med förbättrada och tilökta noter uplyſt (jämte Chartan), i ſin bok kallad *Geſchichte der Entdeckungen und Schiffahrten im Norden* (Frankf. an der Oder 1784, 8:o), II. Abſchn. ſ. 75-101. Dels genom hans och dels genom Herr *Langebeks* flit och bemödande, har bemälda Document viſſerligen erhållit mycket ljus *f*). Men ſom alla deſſa omtal-

noter), ſom icke altid är rätt noga eller lyckelig; hvilket derföre äfven til en del gäller om Herr *Forſters*, ſom merendels derpå grundar ſig.

d) Deſſa anmärkningar, rörande blott en del af Förſta Bokens förſta Capitel (efter Herr *Barringtons* indelning) äro bifogada vid ſlutet af öfverſättningen; Herr *Forſter* klagar öfver deras mycket felaktiga aftryck.

e) Denna Charta påſtår Herr *Forſter* (*Geſch. der Entdeckungen und Schiffahrten im Norden* ſ. 73 f. i noten), med nog mycken förtrytſamhet, at han jämte ſin Son (Herr *Georg Forſter*) på Herr *Barringtons* begäran, men icke Herr *Barrington* ſjelf författat; hvarföre han ock i Tyſkland låtit omſticka denſamma, något förlättrad, och ſogat den til ſin nyſnämnda bok (*Geſch. der Entdeckungen* &c.)

f) Til uplysning af *Others* och *Wulfſtans* reſor, ſamt Nordiſka Geographien för den tiden, har jämväl Herr *Joh. Phil. Murray* i Göttingen utarbetat och för Kongl. Vetenſkaps Societeten derſtädes år 1765 upläſt tvänne lärda Afhandlingar, ſom finnas recenſerade i *Göttingiſche Anzeigen von gelehrten Sachen* för ſamma år, Stück 78, 95 och 96. (ſ. 625-629, och 761-769): men deſſa afhandlingar hafva, mig vitterligen, icke blifvit tryckta.

talda arbeten icke lätteligen af hvarje Fornälſkare kunna hos oſs ſammanbringas, ſå at han vinner tilfälle til textens upmärkſamma jämförande med de dervid gjorda anmärkningar; många omſtändigheter deſsutom af förenämnde lärde män (hvilke eſomoſtaſt äro med hvarandre af helt ſtridiga meningar) ingalunda blifvit fulleligen utredda: ſå torde en ytterligare granſkning, jämte hopſamling af de förnämſta dertil hörande hjelpemedel, icke böra anſes för öfverflödig. Af ſådan orſak, vil jag här meddela ſå väl ſjelfva den Angel-Sachſiſka Grundtexten af detta Document, aftryckt (med några anteknade olika läſearter) efter Herr *Barringtons* oftanämnde uplaga *g*), jämte en bredevid ſtäld Svenſk öfverſättning, ſom ock korta anmärkningar öfver de mörka och tviſtiga ſtällen: innehållande deſſa anmärkningar en ſådan förklaring öfver Författarens beſkrifning, ſom jag efter Textens *h*) och ſjelfva

g) Undantagandes, at jag i brift af typer för at kunna uttrycka Angel-Sachſernes ȝ och þ, måſte nyttja *th*; med hvilken bokſtaf, efter Engelſka uttalet, de närmaſt (enligt deras intygan ſom gifvit oſs Angel-Sachſiſka Grammatikor) öfverenskomma. Herr *Langebek* uttrycker likaledes þ med *th*, men ȝ med *d*; ehuru han tillika anmärker, at bägge förenämde Angel-Sachſiſka bokſtäfver i ſjelfva hufvudſkriften ömſom brukas. — Hvad åter ſkiljeteknens utſättande och meningarnes afdelande, ſamt textens afbrytande i viſſa ſtycken eller paragrapher, angår; ſå har jag trott mig, til Läſarnes ſtörre beqvämlighet, derutinnan böra nyttja ſamma frihet ſom Herr *Barrington*, nämligen at rätta mig efter innehållet och ſammanhanget.

h) Jag tycker mig nämligen hafva funnit, at en del förklarare, af viſſa namns likhet i ljudet låtit för ſnart draga ſig ifrån den mening, ſom texten, utan fördom rådfrågad, naturligaſt vid handen gifver.

ſakens ſammanhang och upmärkſamma betraktande, tycker komma ſanningen närmaſt. För öfrigt lämnar jag detta mit förſök, med fullkomlig läraktighet, til kunnige och opartiſke Domares vidare ompröfvan. Sjelfva Documentet lyder ſåledes:

Nu ville ve ymbe 1) Europe land gemære reccan, ſva mycel ſva ve hit fyrmeſt viton. Fram thære ea Danais, veſt oth Rhin tha ea (ſeo vylth of thæm beorge the man Alpis hæt, & 2) yrnth thonne northrihte on thæs Garſecges earm the thæt land uran ymblith the man Brytannia hæt) & eſt ſuth oth Donua tha ea (thære ævylme is neah thære ea Rhines 3), & is ſiththan eaſt yrnende vith northan 4) Creca lan-

Nu vilje vi beſtämma Europas gränſor, det nogaſte vi vete. Ifrån floden *Don* (Tanais) veſter ut til *Rhenſtrömmen* (ſom uprinner på det berget hvilket kallas *Alpis* (Alperne), och ſedan flyter norrut in i den arm af Oceanen, ſom omgifver det landet, hvilket kallas Britannien) och mot ſöder intill floden *Donau* (hvars urſprung är nära til Rhenſtrömmens *a)*, och ſom finner ſedan åt öſter, norr om Grekeland, ut i *Medel-*

1) Cottonſka Handſkriften har ymb. 2) Den emot Latinernes & ſvarande Angel-Sachſiſke abreviaturen(⁊), läſa Engelsmännerne ſåſom ſit *and*. 3) *Lauderdaleſka* Handſkriften (ſom dock Herr *Barrington* tror ej annat vara än en afſkrift af den *Cottonſka*) har *ofra thæne Rines ea*. 4) *Northan* felar i Cottonſka Handſkriften; då öfverſättningen borde blifva: *förbi Grekeland*.

a) I Herr *Barringtons* öfverſättning ſtår genom et orimligt tryckfel, *Nilens*.

de ut on thone Vendel fæ) & north on 5) thone garfege the man Cven fæ hæt. Binnan thæm fyndon manega theoda; ac hit hæt eall Germania.

delhafvet) *b*), och mot norr til den Oceanen fom kallas *Kven-Hafvet c*). Inom deſſa (nu upräknade gränſor) finnas många folkſlag; men detta allt kallas Germania *d*).

Sedan

5) Cott. Handſkriften har *och.*

b) K. *Ælfred* måſte här hafva anſett *Svarta Hafvet*, hvilket han annorſtädes omtalar, och kallar *Euxinus*, endaſt ſåſom en del af *Medelhafvet?* Hvarmed nemligen deſs vatten är förenadt.

c) Detta menar Herr *Forſter* betyda *Hvita Hafvet.* Men at förbigå, det denna trånga invik icke gärna kunnat af K. *Ælfred* (hvilken här öfverſätter *Oroſii Septentrionalis Oceanus*) kallas *Garſeg* (Ocean), ſå hafva vid detta Haf inga *Kvener*, ſå mycket man vet, varit boende, af hvilka det kunnat få namn; ſåſom det ock, i anſeende til ſit läge uti et inſkränkt hörn af Norden, ſvårligen af Konungen lärer kunnat upgifvas ſåſom hela Germaniens norra gräns? Likväl har Herr *Forſter* på ſin Charta utmärkt *Hvita Hafvet* under namn af *Kvenſea.* Vi ſkole i det efterföljande få ſe, at *Kvenerne* bodde i vårt nuvarande *Norrland.* Med *Cven-ſæ* har fördenſkul K. *Ælfred*, efter all ſannolikhet, förſtått *Ishafvet* (eller norra Oceanen), hvarmed han (tillika med en ſtor del af fornverldens Geographer) förmodligen trodde at *Botniſka Viken* (eller norra armen af Öſterſjön) var ſammanhängande? Ytterligare anledning til denna tankas ſtadfäſtande, förekommer ännu framdeles.

d) K. *Ælfreds Germania* ſträckte ſig ſåledes öſterut långt öfver *Weichſelns* ſtränder, ehuru han ej nogare utſtakar denna öſtra gräns. Såſom han mente, at när man ifrån *Don*-flodens utlopp droge en linie i fullt norr (hvilken då komme at jämväl vidröra (eller ſtryka öfver?) de fordom namnkunniga *Ripheiſka* Bergen med hvilka de Gamle flöto den kända verlden åt nord-oſt) alt intil Oceanen, hela den ofanteliga landſträcka ſom inneſlöts

Thonne vith porthan Donua ævylme, & be eaſtan Rine, ſyndon Eaſtfrancan 6). And be ſuthan him ſyndon Svæfas, on othre healfe thære ea Donua. And be ſuthan him & be eaſtan,

Sedan äro, norr om Donaus urſprung och öſter om Rhenſtrömmen, *Öſt-Franckerne e)*. Och ſöder om dem äro *Schwaberne f)* på andra ſidan om floden Donau. Och ſöder och öſter (ſyd-oſt) om

6) *Laſterdaleſka* Handſkr. *Laſtfrancna.*

af denna gräns-linie mot öſter, af Donau mot ſöder, af Rhein och Oceanen mot veſter, ſamt äfven af Oceanen mot norr, ſkulle vara mer eller mindre bebodd af *Germaniſka* folkſlag, ſom derifrån, under namn af *Götter*, *Longobarder*, *Vandaler*, *Francker*, *Sachſer* &c. utſvärmat, och ifrån hvilka han ej tog ſig nog möda eller hade nog inſigt at ſkilja de *Slaviſka* Nationerna, åtſkilliga *Finſka* folkſlag &c.; ſå begrep han altſammans under ofvanbemälda gemenſamma namn: hvaruti ſåſom man af ſjelfva hans utlåtelſe (*ac hit hæt call Germania, alt detta*, oaktadt af mångfaldiga folkſlag bebodt, *kallas* med et gemenſamt namn *Germanien*) nogſamt finner, at han ej annat gjorde än följde ſin tids allmänna bruk.

e) Herr *Forſter*, hvilken om den delen af K. *Ælfreds* Geographiſka beſkrifning, ſom angår Tyſkland, meddelar ganſka goda upplysningar, ſäger: 'Öſt-Frankerne an-'träffades i den delen af Tyſkland, ſom ſträcker ſig 'ifrån *Rhein* til *Saale* floden, i norr allt til *Ruhre* och 'Coſſel, ſamt i ſöder näſtan intil *Necker*, eller ifrån 'Sachſen til *Donau*, efter *Eginkards* intygan. De kal-'lades *Öſt-Franker*, för at ſkilja dem ifrån de Franker, 'ſom boſatt ſig i det fordna Gallien,' hvilket de nämligen hade underkufvat.

f) Herr *Forſter* anmärker, at K. *Ælfred* *Svæfas* utgjorde en del af det *Allemanniſka* förbundet, hvilken del ſedan gifvit hela folket och provincen namn af *Schwaber* och *Schwaben*, ſamt til en del inträffar med det landſkap, ſom ännu bär ſamma namn.

ſyndon Bægthvare, ſe dæl the man Regnes-burh hæt. And rithe be eaſtan him ſyndon Beme. And eaſt north ſyndon Thyringas. And be northan him ſyndon eald Seaxan.

om deſamma *g*) äro *Bäyrarne h)*, den delen ſom kallas *Regensburg i)*. Och fullt, i öſter om deſamma *g*) äro *Bömerne k)*. Och i nordoſt *Thyringerne l)*. Och norr om deſamma *g*) äro de *Gamle Sachſerne m)*. Och i nord-

g) Nämligen *Öſt-Frankerne*. Man bör noga märka, at det är i anſeende til dem, ſom alla de öfriga Tyſka folkſlagens läge, i hela denna paragraph beſtämmes.

h) At *Bægthware* beteknar *Bäyrarne*, är oſtridigt. Herr *Forſter*.

i) *Regnesburg* kan betyda ej allenaſt ſtaden af detta namn, utan ock orten; t. ex. hela Biſkops-Stiftet. *Denſamme.*

k) At *Beme*, ſom ock nedanföre kallas *Behemas*, bemärker *Böhmerne*, kan ej dragas i tvifvelsmål. *Denſamme.* Man ſer at Konungen aldeles icke åtſkiljer de Tyſka och Slaviſka folkſlagen.

l) At här menas invånarne i nuvarande *Thüringen*, ehuru deras land fordom var vidſträcktare, är lika tydligt. Herr *Forſter.*

m) Detta land kunde ej annat, än ådraga ſig Konungens ſynnerliga upmärkſamhet, ſåſom varande hans Stamfäders fordna hemviſt (*Gamla Sachſen*, til åtſkilnad ifrån ſamma folks nya bonings-ort i England); hvarföre han ock i följande paragraph, i anſeende til Sachſen beſtämmer de öfriga folkſlagens läge, ſom bebodde norra Tyſkland. Men detta Sachſen bör icke egenteligen ſökas uti *Holſtein*, ſåſom Herr *Forſter*, (med flere) vil göra, tagandes ſin tilflygt til Etymologiſkt lekverk (*Holſatia*, *Holſtein*, af *Old-Saſſen* eller *Alt-Sachſen*, likaſom detta land hade bekommit ſit namn ifrån England!); utan i *Braunſchweigſka* och *Lüneburgſka*

And be northan veſtan him ſyndon Fryſan.

And be veſtan eald Seaxum is Ælfe mutha thære ea, & Frysland. And thanon veſt north is thæt land the man

nordveſt om deſamma *g*) äro *Friſerne n*).

Och veſter om Gamle Sachſerne är floden *Elbes* mynning *o*), och Frisland. Och derifrån *p*) i nordveſt är det landet ſom

landet. Man kan icke gerna ſäga (ſåſom dock Kon. *Ælfred* här beſkylles hafva ſagt) at ej allenaſt *Elbens mynning*, utan ock *Frisland* ligger *veſter om Holſtein*, eller *Obotriternes land* (*Mecklenburg*) *norr om detſamma* o. ſ. v. hvilket deremot har ſin fulla riktighet, om *Gamla Sachſen* får behålla ſit rätta ſtälle. Dermed nekas dock ej, at detta tiltagſna och mägtiga folk (*Sachſarne*) utbredt ſig vidare äfven til *Holſtein*, *Bremen* &c., ſå at de kunnat derifrån göra ſina bekanta ſjö-tog. Och om *Ptolemæi* intygan (Geogr. L. II. C. II.) at Sachſerne bodde (i hans tid, ſåſom et litet och föga bekant folk,) *norr om Elben*, förtjenar något förtroende; ſå gäller detta yttrande åtminſtone icke om den tiden då de (i 5:te ſeclet) gjorde ſin bekanta utfärd til England, och då deras gränſor ſträckte ſig til Thüringen och ända til Rhenſtrömmen. Detta de Engelſke Sachſernes fordna fädernesland, heter ock hos *Beda* (*Hiſt. Eccleſiaſt. Gentis Anglor.* L. I. C. 15) regio quæ nunc *antiquorum Saxonum*, cognominatur.

n) Om *Frislands* belägenhet kan ingen tviſt upkomma. Man ſer tydeligen at *Oſt-Frankens* gränſor beſtämmas begynnandes ifrån ſöder, och framſkridandes genom öſter och norr, til veſter.

o) Eller *Elbe*-flodens utlopp. At det ifrån G. Sachſen ligger några ſtreck åt norr, gör icke til ſaken.

p) Nämligen ifrån *G. Sachſen*, icke ifrån *Frisland*; hvarföre ock Herr *Barringtons* föreſlagna ändring i texten (*nordoſt* i ſtället för *nordveſt*) ej allenaſt är onödig, utan ock uppenbarligen ſtridande mot ſammanhanget.

Angle hæt, & Sillende & ſumme dæl Dena. And be northan him is Apdrede.

ſom kallas *Angeln* *q*), och *Sillende* *r*) och en del af Danmark *s*). Och norr om deſamma *t*) är *Obotri-*

q) Både detta ſtälle, och et annat längre fram, viſar tydeligen, at det gamla *Angeln* låg i grannſkapet af *Holſtein* och *Schleswig*, nordveſt om *G. Sachſen*, men öder om *Jutland*; ſåledes ungefärligen där hvareſt det vanligen af våre Geographer och Hiſtorici plägar ſå anvisning på ſit rum.

r) För någon ſkenbar likhet i namnen, ſammanſtämma alle uttolkare at förblanda detta *Sillende* med Danſka ön *Seland* (Siäland); men aldeles, ſåſom mig ſynes, emot textens uttryckeliga intygan. Huru kan *Angeln*, *Seland* och *en del af Danmark* (ſåſom ſynes *Jutland?*) ſtällas i en linie, hvilken ſträcker ſig *i nordveſt ifrån Gamla Sachſen?* Hvarföre ſkulle *Seland* och *en del af Danmark* ſärſkildt nämnas? Deſsutom ſäges på intet ſtälle, at detta *Sillende* var en ö. Alla omſtändigheter (af hvilka några ſkola ännu framdeles anmärkas) tyckas tvärtom intyga, at det var en del af Cimbriſka halfön, emellan *Angeln* och *Jutland*; altſå förmodeligen en del (den norra) af nuvarande Hertigdömet *Schleswig?* Huruvida *Ptolemæi* utlåtelſe (a. ſt.) ipſam vero peninſulam (näml. Cimbricam) ſupra *Saxones*, tenent *Singulones* må kunna hit lämpas, lämnar jag derhän; ſåſom ock hvad i *anonymi vita Ludovici Pii* (hos *Pithoeus*, *Annal. et Hiſtoriæ Francor. Scriptores XII coætanei*, Francof. 1594 8:o p. 363) berättas; cum *Egidoram*, fluvium transſiſſent (näml. de Kejſaren undergifne Sachſiſka och Obotritiſka Härarne), devenerunt in terram Nortmannorum, (d. ä. Danſkarnes) in locum cujus vocabulum eſt Sinlendi.

s) Belägenheten ſynes utviſa, at här ingen annan del af Danmark kan förſtås, än *Jutland*. De öfriga Danſka landſkapen ligga icke i nordveſt ifrån det *Gamla Sachſen*.

t) Nämligen norr om *Sachſarne*. För at kunna förſvara ſin hypothes om de Gamla Sachſernes hufvudſäte i *Holſtein*, är Herr *Forſter* färdig at ändra texten (emot

And eaſt north vylte, *tritien u)*. Och i nordoſt, the man Æfeldan hæt. hedar *v)* ſom kallas Æ. And be eaſtan him is *feldan x)*. Och öſter om dem

ſammanhanget), och i ſtället för *norr* läſa *öſter;* ehuru Sachſernes *öſtra grannar* ſedan, i ſin ordning, ſärſkildt upräknas.

u) At *Apdrede* (eller ſåſom ſamma ord i det följande ſkrifves, *Afdrede*) betyder *Obotriternes* land, har Herr *Forſter* rätteligen anmärkt. Detta *Wendiſka* folk bodde i *Mecklenburg*, (och en del af *Holſtein: Wagrien?*) At altſå deras land låg i norr ifrån *Gamla Sachſen*, är lätt at finna.

v) Grundtexten har *Vylte* (hvilket ord jag i *Lye's Dictionar. Saxonicum* ej igenfunnit), ſom Herr *Barrington* öfverſätter *Wolds*. Hos *Johnſon* (*Engl. Dictionary*) hänledes detta Engelſka ord ifrån *Vold* i Anglo-Sachſiſkan, där det ſäges likaledes betyda et öppet, ſkoglöſt (och högländt) fält. Förmodeligen menas här den ſtora *Hed*, ſom ifrån Lüneburgſka landet ſträcker ſig fram genom Mark-Brandenburg &c.

x) Herr *Forſter* vill, at med *Æfeldan* (eller ſåſom ordet längre fram ſkrifves, *Hæfeldan*) de Vender ſkola förſtås, ſom bodde vid *Havel*-floden. *Helmoldus* (*Chron. Slavorum* L. 1 C. 2) omtalar ock verkeligen et Slaviſkt folk *Heveldi*, ſom bodde vid berörde flod (uti *Priegnitz* och *Mittel-Mark?*) Och *Vitichind Annal.* L. I. p. 639. (hos *Meibom Rer. Germanicar.* T. 1.) berättar om K. Henric I:s krigståg emot dem, hvarunder ock deras ſtad Brennaburg (tvifvelsutan Brandenburg?) blef intagen. Men för at icke öfvergifva ſin hypothes om Gamla Sachſens läge, föreſlår Herr *Forſter* tillika, at (tvärtemot ſammanhanget) förändra textens *nordoſt* til *ſydoſt*. Förut hade han, på Herr *Barringtons* Charta (af ſamma grund) flyttat detta *Æfeldan* alt up til *Schleswig* och *Jutland:* men ſtäller det ſedan, rätteligen, under *Obotriternes* (och ofvan om *Sorbernes?*) land. *Somner* och *Lye* (i ſina Anglo-Sax. Dictionairer)

Vîneda land, the man hæt Sysfyle. And eaſt ſuth ofer ſumme dæl, Maroaro.

And hi Maroaro habbath be veſtan him Thyringas & Behemas, & Bægthvare healfe: & be ſuthan him on othre healfe Donua thære ea, is thæt land Carendre, ſuth oth tha beorgas, the man

dem (Sachſerna) är det Vendernes land, ſom kallas *Sysſyle y)*. Och i ſydoſt, et ſtycke fram, *Mårerne z)*.

Och deſſe Märer hafva til veſter om ſig Thyringerne och Bömerne, och hälften af Bäyrarne: och föder om deſamma, på andra ſidan om floden Donau, är landet *Kårnthen a)*, åt ſunnan

förklara *Æfeldan*, aldeles orimmeligen, genom *Helvetier*. — För öfrigt är ögonſkenligt, at Kon. *Ælfred* går med ſin beſkrifning om Gamla Sachſernes grannar, ifrån *veſter*, genom *norr* och *öſter*, til *föder*.

y) Detta *Sysſyle* (eller ſåſom det nedanföre kallas, *Syſele*) bryr Herr *Forſter* mycket. Månne dermed menas *Siuslernes* land? Hvilket *Sorbiſka* [och altſå *Wendiſka*) folk ſkal bodt i *Landsbergſka* kretſen af *Neuemark*, och ſåledes i öſter (eller ſydoſt) om *Havelerne?* I Käjſ. Ludvik den frommes tid (år 869) gjorde *Sorberne* i förbindelſe med *Siuslerne*, *Böhmerne* och andre näſtgränſande *Vender* et infall i *Thüringen*.

z) At *Maroaro* beteknar *Märerne* (ſå kallade af floden *Morava?*) är oſtridigt. Med ſkäl rättar Herr *Forſter* Herr *Barringtons* öfverſättning; och anmärker tillika, at Märiſka Riket var den tiden mägtigt, ſamt ſträckte ſig vida öfver det nuvarande *Märens* gränſor, ſå at *Thyringerne*, *Bömerne*, och en del af *Bayern*, väl kunde vara deſs grannar mot veſter.

a) Det är icke ſvårt at ſe, det *Carendre* betyder *Kärnthen*, hvarunder då (ſåſom Herr *Forſter* anmärker) *Öſterrike*, *Steyermark* och *Krain* tillika inbegreps.

Alpis hæt. To them ilcan beorgum licgath Bægthvara land gemære, & Svæfa. And thonne be eaſtan Carendran lande, begeondan thæm veſtenne, is Pulgara land. And be eaſtan thæm, is Creca land. And be eaſtan Maroaro lande, is Viſle land. And be eaſtan thæm, ſind Datia, tha the iu væron

intil de bergen ſom kallas Alper. Til ſamma berg ſi äcka ſig ock Bäyerns och Schwabens gränſor. Och ſedan, til öſter om Kärnthen, bakom ödemarken *b*), är *Bulgarien c*). Och i öſter derifrån är *Grekeland d*). Och öſter om Märerne, är *Veichſel-landet e*). Och öſter om detta, är *Dacien f*), ehuru *Göther-*

ne

b) Herr *Barrington* öfverſätter orätt: *bakom den veſtra delen*. *Veſtenne* i grundtexten är af *Veſten* (öcken), och ej af *Veſt* (Veſter.) Genom krigen emellan *Avarerne* och *Frankerne* (ſamt de många föregående förhärjelſer), hade *Pannonien* blifvit (ſåſom Herr *Forſter* påminner) ſå förſtördt, at det liknade en ödemark.

c) Det gamla Bulgariſka Riket, på bägge ſidor om Donau; hvartil, jämte det egentetiga *Bulgarien*, hörde *Wallachiet*, med en del af *Moldau* och *Beſſarabien*. Herr *Forſter*.

d) Det *Grekiſka*, *Öſtra*, eller *Byzantiniſka* Kejſaredömet, ſom hos de Nordiſka folkſlagen allmänt hette *Grekeland*. Denſ.

e) Det land, hvarigenom *Weichſel*-ſtrömmen flyter; altſå här förnämligaſt *Lill-Polen* &c. *Denſamme*. — *Märerne* fynas hafva varit Herrar öfver *Schleſien*, och kanſke jämväl *Lauſitz*?

f) Utan tvifvel menas här det gamla *Dacien* (*Siebenburgen* med en del af *Ungern* och af *Moldau*). At detta land ej ligger i fullt öſter ifrån *Weichſel*-landet, utan i ſyd-oſt, bör ej räknas ſå noga. (Jfr. Herr *Forſter*). Vi ſå i det följande ofta ſe, at Konungen angifvit väderſtrecken blott ungefärligen.

Gottan. Be northan eaſtan Maroara, ſyndon Dalamenſan. And be eaſtan Dalamenſan, ſyndon Horithi. And be northan Dalamenſan, ſindon Surpe;

neg) där fordom bodde. I nordoſt om Märerne, äro *Dalamenſerne k)*. Och öſter om Dalamenſerne, äro *Horitherne i)*. Och norr om ſamma Dalamenſer, äro *Sorberne k)*; och

g) At *Götherne* en tid bodde i *Dacien*, är bekant. Et ſå namnkunnigt folk, ville Kon. *Ælfred* vid detta tilfälle icke med ſtillatigande förbigå. Herr *Forſter*.

h) *Daleminzerne*, et *Sorbiſkt* (och altſå *Slaviſkt*) folk, bodde i *Meisſen*, på bägge ſidor om Elben (*Denſ.*), ſamt i en del af *Lauſitz?* Om Hertig Ottos och deſs Sons K. Henric I:s krig emot dem talar *Vitichind* anf. St. p. 634, 635 och 639; hvareſt han berättar, at Konungen, ſedan han öfvervunnit dem och intagit deras ſtad *Grona*, vidare med ſin här framryckte til *Prag* i *Böhmen*. Han kallar detta folk *Dalmanci*, och deras land *Dalamantia:* hvaremot *Ditmar* (Chron. L. II.) ſäger, at orten af Tyſkarne kallades *Dalemine*, men på Slaviſka hette *Glomaci*. Men at K. *Ælfred* icke där ſätter ſine *Dalamenſers* bonings-ort, utan ungefärligen i *Stor-Polen*, viſar hela ſammanhanget, och blir af det efterföljande ännu tydligare. För öfrigt vågar jag ingalunda påſtå, at Konungens kunſkap om de ſärſkilda Vendiſka folkſlagens och ländernas läge, var nog redig och pålitelig.

i) Et obekant, förmodeligen ſlaviſkt folk, hvars hemviſt Herr *Forſter* giſſar hafva varit omkring *Görlitz*, eller i grannſkapet af *Glogau* i Schleſien; men hvilket bör, enligt K. *Ælfreds* beſkrifning, häldre ſökas i ſödra *Lithauen?*

k) *Sorberne*, en bekant ſlaviſk ſtam, bebodde förnämligaſt den delen af Tyſkland, ſom ligger emellan *Saale-* och *Elbe*-floderne, ſamt *Böhmiſka*, *Schleſiſka* och *Polſka* gränſorna; hvarföre ock Herr *Forſter* menar, at med

& be veſtan him, ſyndon Syſele.

och veſter om deſamma, äro *Syſſelerne l*).

Be northan Horithi, is Mægthaland; & be norðan

Norr om Horitherne, är *Amazonernes* land *m*); och

Surpe eller *Sorber* här förſtås *Venderne i Neder-Lauſitz*. Men K. *Ælfreds* beſkrifning tyckes häldre vilja viſa oſs til norraſte delen af *Stor-Polen*, och (någon del af *Neuemark*?), af *Hinter-Pommern* och *Veſt-Preuſſen?* De kunde då hafva *Dalamenſerne* i ſöder, och *Havelerne* i veſter. Hvaremot, om de bodde i *Lauſitz*, ſvårt blifver at förena hvad här ſäges och nedanföre om deras läge emot *Burgenderne* förekommer, med det ſom förut om *Havelernes* och *Sysſylernes* läge emot *Gamla Sachſen*, blef faſtſtäldt? Möjeligt är, at Konungen haft affeende på någon ifrån hufvudſtammen affkild gren af detta folk; möjeligt är ock, at hans kunſkap om deſſa aflägsnare öſtra folkſlagens hemviſter, varit mindre noga och ſäker.

l) Samma folk, ſom ofvanföre kallades *Sysſyler*, boende i ſyd-oſtra delen af *Neue-Mark*.

m) Hvad nu följer, om de ytterſt åt norden (och längſt åt öſter) boende folkſlagen, röjer nogſamt ſin ſlägtſkap med *Fablerna*, och at K. *Ælfred* nu kommit til Gamla Verldens *Obekanta Länder*, hvareſt *Amazonerne* och de *Riphæiſka Bergen* träffades. — Herr *Forſter* vill ingalunda medgifva, at *Mægthaland* kan betyda *Terra Feminarum* (eller rättare *Virginum*); hvilken betydelſe han påſtår vara ſtridande emot ſpråkets analogie. Men för at öfvertygas om motſatſen, behöfver man endaſt rådfråga *Ly'es* Dictionarium, där man får ſe, at *Mægth* (i Genit. plurali *Mægtha*) juſt egenteligen betyder *Flicka* (*Virgo*); ehuru *Lye* ſjelf (hvars förklaringar öfver de af K. *Ælfred* upräknade Nordiſka orters namn, ſällan äro lyckliga) ganſka ſällſamt ſkrifver: '*Mægthaland* Mattiacorum terra, hodie Marburg vel Marpurg, Heſſiæ urbs et regio". Herr *Forſters* giſsning, at i texten torde böra läſas *Vartaland* i ſtället för *Mægthaland*, är ej mindre

than Mægthaland, is Sermende, oth tha beorgas Riffin.

och norr om Amazonernes land, är *Sarmatien n)*, intil de *Riphæiſka* bergen *o)*.

And be veſtan ſuth Denum, is thæs garſecges

Och veſter om *Söder-Danſkarne p)*, är den arm

 af

olyckelig. K. *Ælfreds Mægthaland* låg norr om *Horithernes* land, och ſöder om *Sarmatien;* altſå ungefärligen i *Norra Lithauen.*

n) Jag finner väl et ſlaviſkt folk *Sermender* omtalas, ſom ſkall hafva bodt omkring *Zarmunde:* men Herr *Forſter* anmärker rätteligen, at här menas det fordna *Sarmatien;* til hvilket namn man ofta tog ſin tilflygt, för at betäcka ſin okunnighet om deſſa aflägſna länder. Detta beſtyrkes nogſamt deraf, at Konungens *Sermende* ſträckte ſig in til de *Riphæiſka bergen*, och at norra Oceanen (hvilken troddes ſtöta intil deſſa berg) ofvanföre ſäges hafva, efter detta folks namn, blifvit kallad *Sermondiſc* (Sermendiſc?) Se p. 15 af orig. texten hos H:r *Barrington.*

o) Det är bekant, at de Gamles Geographiſke kunſkap om öſtra Norden, ändades vid deſſa *Riphæiſka* (eller *Rhipæiſka*) *Berg*, ſom jämväl *Plinius*, *Mela* och *Ptolemæus* ſätta i *Sarmatien.* At beſtämma deras egenteliga läge, lärer vara ſå mycket ſvårare, ſom man dervid har ſå oviſſa grunder at bygga på.

p) K. *Ælfred* går nu tilbaka til beſkrifningen öfver *Danmarks* läge, ſom han ofvanföre (i anſeende til *Gamla Sachſen*) blott hade vidrört. *Danſkarne* voro för *Angel-Sachſerne*, den tiden, ſå märkvärdige, at deras hemort ej annat kunde, än ådraga ſig Konungens beſynnerliga upmärkſamhet. At med *Syd-Danſkarne* här förſtås de ſom bodde i *Jutland* (och *norra Schlesvig*, kanſke ock på *Fyen* och *Langeland* &c., ſå at *Stora Bält* åtſkilde S. och N. Danmark?) tyckes vara klart: de hade den arm af Oceanen (Nordſjön), ſom omgifver England, til veſter. Men för at rätteligen förſtå det öfriga af denna

earm the lith ymbuthan thæt land Brittannia. And be northan him, is thæs fæs earme the man hæt Oft fæ. And be eaſtan him & be northan him, ſyndon North Dene, ægther ge on thæm maran landum, ge on thæm iglandum. And be eaſtan him, ſyndon Afdrede; & be ſuthan him, is Ælfe mutha thære ea, & eald Seaxna ſum dæl.

North Dene habbath be him northan, thone ilcan fæs earm, the man

af Oceanen, ſom ſträcker ſig omkring landet Britannien. Och norr om deſamma *q*), är den Hafsarm, ſom kallas Öſterſjön *r*). Och i nordoſt om deſamma *q*), äro *Nord-Danſkarne*, ſå väl på faſta landet, ſom uppå öarne *s*). Och öſter om deſamma *q*), äro *Obotriterne t*); och ſöder om deſamma *q*), är Elbe-flodens mynning, och en del af *G. Sachſen. u*).

Nord-Danſkarne hafva norr om ſig ſamma Hafsarm, ſom kallas Öſterſjön

K. *Ælfreds* beſkrifning, bör man märka, at han delstager ſin ſtåndpunkt i ſödraſte delen af landet, dels ock kanſke vrider det nordlige väderſtrecket för mycket til öſter (ſå at hans norr här ſvarar ungefärligen emot nord-oſt)? *Jutland* hade fördenſkull, enligt hans föreſtälning, *Seland* och *Skåne* i nordoſt, och *Obotritica* (*Wagrien* och *Mecklenburg*) i öſter.

q) Nämligen *Syd-Danſkarne*.

r) Under detta namn begripes här jämväl *Cattegat* och den del af Nordſjön, ſom ſträcker ſig in emellan *Norrige* och *Jutland*.

s) *Seland*, *Mön*, *Falſter* och *Laaland*, &c. Med faſta landet förſtås utan tvifvel *Skåne*, &c.

t) Man bör erinra ſig, at Konungen har ſin ſtåndpunkt i *Jödra Jutland* och *Schleswig*.

u) Förſt *Elben* och ſedan *Sachſen*; hvilket altſå ej får ſökas uti *Holſtein*. Jfr. ofvanföre pag. 45. not. *m*)

ſæ hæt Oſt 7). And be eaſtan him, ſindon Oſti tha leode; & Afdrede be ſuthan.

ſjön *v)*. Och öſter om dem, är folket *Oſti x)*; och *Obotriterne* i ſöder *y)*.

7) Kanſke ordens ordning här är rubbad i texten, ſå at man bör läſa: *the man hæt Oſt ſæ*, eller *the ſæ man hæt Oſti?*

v) Egentligen bör väl detta förſtås om de til *norra Danmark* hörande öar; vid hvilkas ſödra ända, K. *Ælfred* åter tyckes hafva tagit ſin ſtåndpunkt. Men ſå kan det til någon del jämväl lämpas til *Skåne*, ſom har *Cattegat* i nordveſt. Men beſynnerligt är, at han hvarken här anmärker, det *Danmarks* faſta land gränſade til *Sverige*, eller längre fram, då han beſtämmer *Sveriges* gränſor, något nämner om deſs grannſkap med *Danmark!*

x) Efter den Hafs-arm ſom ſkilde Scandinavien ifrån Tyſkland &c. jämväl hette *Oſti*; ſå påminnes uttryckeligen, at här menas *folket Oſti*. Var det ſamma folk ſom *Wulfſtan* beſökte, och af honom kallas *Eſter* (*Eaſtas*)? Svårligen. Deſſe *Eſter* bodde omkring *Weichſelns* utlopp, och altſå i *Preuſſen*. *Oſti* deremot hade *ſöder* om ſig *Havelerne* (i *Priegnitz* och *Mittel-Mark*); *norr* om ſig (i nord-veſt?) *Wenderne*, (förmodeligen den ſtam ſom bodde i *Vor-Pommern* och på *Rügen?*) och *Burgenderne* (invånarne på *Bornholm*); ſamt i *öſter*, *Sorberne*. Alt detta tyckes utviſa, at deſſe *Oſti* bodde ungefärligen omkring *Oder*-ſtrömmens utlopp, och altſå där *Vor-* och *Hinter-Pommern* ſammanſtöta? Märkeligt är, at K. *Ælfred* ej omtalar *Oder*-ſtrömmen, ehuru han nämner både *Elben* och *Weichſeln*; äfven ſom at han ſtillatigandes förbigår *Eſterne*, hvilka dock efter *Wulfſtans* beſkrifning voro et ſå betydligt folk? Det ſer ock ſå ut, ſom han ſkulle trodt, det Hafs-armen *Oſti* fått af folket *Oſti* ſit namn, och at ingendera blifvit ſå nämndt af ſit läge åt *öſter*, ſom hos honom heter *Eaſt*?

y) Ej allenaſt ifrån *Seland*, utan ock på viſst ſätt ifrån *Skåne*, ligger *Mecklenburg* i ſöder: det mellanliggande Hafvet tages ej i betraktande.

Oſti habbath be northan him thone ilcan ſæs earm, & Vinedas & Burgendas. And be ſuthan him, ſyndon Hæfeldan.

Burgendan habbath thone ylcan ſæs earm be

Oſterne hafva norr om ſig den ſamma Hafs-armen (Öſterſjön), och *Venderne* z), och *Burgenderne* a). Och ſöder om dem (*Oſterne*), äro *Havelerne* b).

Burgenderne hafva ſamma Hafs-arm (Öſterſjön) til

z) Hvilket *Vendiſkt* folk här menas, måſte af de öfrige grannarnes läge ſlutas. Då frågan är om et folk (*Oſti*) ſom bodde vid Öſterſjön, *närmaſt i öſter ifrån Obotriterne*, och i veſter om *Sorberne*, ſamt hade *Havelerne* i ſöder, men en *Vendiſk* ſtam (jämte *Burgenderne*) i norr: ſå kan jag ej ſe, om hvilka andre *Vender* detta gäller, än om invånarne i *Svenſka Pommern* och på *Rügen*, hvilkas kuſt och land verkeligen ger ſig ifrån *Oderns* mynning up åt norr (eller egenteligen nord-veſt).

a) Som det genom *Wulfſtans* längre fram förekommande Reſebeſkrifning, ſättes utom alt tvifvelsmål, at med detta namn beteknas invånarne på *Bornholm*; ſå kunna de *Oſti* ſom derifrån lågo i ſöder, ſå mycket mindre ſökas i *Preuſſen*, ſom bemälde *Burgender* tillika hade *Sorberne* (ſåſom ſynes *Oſternes öſtra grannar*) i ſöder om ſig. — Jag behåller för öfrigt Kon. *Ælfreds* eget ſätt at ſkrifva *Bornholmarenas* namn; för at icke behöfva vidröra den tviſten: huruvida *Burgunderne* ifrån denna Ö hafva utgått, eller där någon tid varit boende? At *Bornholm* uti de äldſta Isländſka och Norrſka ſkrifter heter *Burgundar-* eller *Borgundar-Holm*, anmärkes af Herr *Langebek* (*Script. rer. Danicar.*) Tom. II. p. 118. Not. *v.* Jfr. *Sturleſon* T. I. p. 218. och 243. (Nya Köpenh. Edit. p. 213 och 230.)

b) Utan tvifvel ſamma folk ſom bodde i grannſkapet af den ſandbed, hvilken bar ſamma namn, och låg i nordoſt ifrån *G. Sachſen*. (Se frammanf. pag. 48. not. *x*).

veſtan him, & Sveon be northan. And be eaſtan him, ſint Sermende; & be ſuthan him Surpe.

Sveon habbath be ſuthan him thone fæs earm Oſti; & be eaſtan him ſind Sermende; & be northan him ofer tha til veſter *c)*, och *Svenſkarne* i norr *d)*. Och öſter om dem *e)*, äro *Sarmaterne f)*; och föder om dem *e)*, *Sorberne g)*.

Svenſkarne hafva i föder om ſig Hafs-armen Oſti (Öſterſjön); och öſter om dem äro *Sarmaterne h)*; och norr om dem *i)* på andra ſidan om

D 5 ök-

c) Detta tjenar tillika at beſtämma *Burgendernes* läge i anſeende til Dannemark.

d) Märkeligt är, at Konungen ej nämner det *Burgendernes* land var en ö, utan blott upräknar de folkſlag, ſom bebodde det närmaſta faſta landet i hvarje väderſtreck.

e) Nämligen *Burgenderne*, i anſeende til hvilka de öfriga folkſlagens läge i hela denna paragraph beſtämmes.

f) Deſſe fättas altſå ungefärligen i *Curland*, *Liſland* och *Finland* &c.

g) Efter deſſe *Sorber* lågo i *föder* (*ſydoſt*?) ifrån *Bornholm*, ſtötte intil Öſterſjön, (ſom man tyckes deraf kunna ſluta, at de ibland Bornholmarnes grannar anföras), och hade *Dalamenſerne* til föder, ſamt *Oſterne* i veſter; (hvilket åter ordningen utviſar i hvilken alla deſſa Öſterſjöns öſtra ſtrandboer upräknas, ſom tydeligen går ifrån veſter til öſter); ſå är omöjeligt at ſöka dem annorſtädes, än i *veſtra delen af Preuſſen* och *öſtra delen af Hinter-Pommern*. Jfr ofvanföre pag. 51 not. *k)*.

h) Om K. *Ælfred* kände Finſka Hafsviken, är ſvårt at ſäga; åtminſtone ſynes ej något ſporr dertil. Men at äfven den Botniſka Hafsviken varit honom obekant, får ej deraf ſlutas, at han upräknar *Sarmaterne*, ſom han ſätter på Öſterſjöns öſtra ſida, ibland Svenſkarnes grannar.

i) Nämligen *Svenſkarne*, ſom i denna paragraph äro huſvud-folket.

veſtenne, is Cven land; öknen *k)*, är *Kvenland l)*; och

k) Det landſkap ſom nu kallas *Geſtrikland*, lärer då, (äfven ſom *Dalarne*) ännu varit obebodt, och utgjort (tillika med närmaſta delen af Helſingland?) en ſtor ödemark, ſom ſkilde *Kvenland* ifrån Sverige. I berättelſen om Norrſke Konungen *Sverre Sigurdsſons* beſvärliga tåg ifrån *Vermeland* til *Trondheim* genom *Dalarne* och en del af vårt *Norrland* (hos *Peder Clausſon*, *Norrſke Kongers Chronica* ſ. 503) omtalas ännu, mot ſlutet af 12 ſeclet de ofanteliga och obebodda ſkogar, ſom lågo emellan *Dalarne* (*Jernbergene*) och *Jämteland*. Namnet *Kvenland* är i Svenſke Handlingar okändt, i hvilka deremot vårt nuvarande *Norrland* (*Geſtrikland* undantaget) heter i gemen *Helſingland*, hvar il ock fordom en del af norra Öfterbotten (intil *Ulo Elf*) blef räknadt. Ännu ſedan *Geſtriklands* ſödra del begynt bebyggas (då denna ort fördes til *Upland*), utgjorde Skogen *Eidmorden* eller *Ödmorda*, (hörande til *Söder-Ala*, *Hanebo* och *Skog* Soknar, på bägge ſidor om Elfven *Ljusnan*), ſom utan tvifvel var blott en lämning af den fordna ſtora öknen, åtſkilnaden emellan *Upland* och *Helſingland*. Se *Peringſköld's Monum. Upland.* T. I, p. 8 och 9.

l) Detta ſtälle, i ſynnerhet när det jämföres med hvad ſom ännu längre fram förekommer, tyckes vara afgörande i tviſten, om de fordne *Kveners* bonings-ort. När K. *Ælfred* ſäger, at de bodde *norr om Svenſkarne* (ſom i *veſter* gränſade til *ſödra Norrige*, och ifrån hvilka *Lapparne* lågo i *nordveſt*) och ſkildes genom fjällen ifrån *nordliga delen af det bebodda Norrige*; ſå är det omöjeligt at ſöka dem annorſtädes, än i vårt *Norrland*. Förmodeligen voro de ſamma folk med de fordna *Helſingar*, och altſå af den *Germaniſka*, men icke af den *Finſka* folkſtammen? Juſt detta ſamma land hafva *Helſingarne* af ålder bebodt. Namnet *Kvener* förekommer i inga Svenſka Handlingar; det ſynes härröra ifrån *Lapparne*, af hvilka *Norrmännerne* det lånt, och ſedan fortplantat? *Lapparne* kalla ännu både *Svenſkar* och *Norrman* gemenſamt *Kainolats*; och at ſamma namn

& be veſtan northan him, och norâveſt om dem *i*), ſindon Scride-Finnas; äro *Scride-Finnar-*

ne

äfven beteknat *Helſingarne* (*Lapparnes* grannar åt denna ſidan), beſtyrkes jämväl deraf, at en by vid Torneå, på Svenſka kallad *Helſing-byn*, hos Finnarne derſtädes heter *Kainu Kylä*. Jfr det af Hrr. *Lindahl* och *Öhrling* författade Lappſka Lexicon. Stockh. 1780, 4:o. p. 114. Ty at *Kainu* är ſamma namn ſom *Kvän* eller *Kven*, lärer ej kunna dragas i tvifvelsmål. Detta namn har ſedan af Lapparne blifvit tillagdt ej allenaſt *Helſingarnes* ſlägtingar de Svenſke och Norrſke, utan ock de *Finnar* ſom vid Botniſka Vikens öſtra och norra ſtrand ſmåningom utträngde Helſingarne och intogo deras rum. *Finnarne* kallas annars på Lappſka med et eget namn *Suomelats*. Ehuru man ej med ſäkerhet vet, om *Helſingarne* fordom i Norra Öſterbotten, haft beſtändiga hemvift; ſå är dock oſtridigt, at de, för Fiſkets ſkull i de norra Elfvarne (*Torno*, *Kemi*, *Tо* och *Ulo*) ſträckt allt dit ſit lands gränſor, och åtminſtone under ſommartiden ſig där uppehållit. Fördenſkull, när ſedan *Finnarne* ifrån det näſtgränſande *Karelen* och *Savolax* efter hand hade dragit ſig hit up och boſatt ſig på denna ort, blefvo jämväl de af *Lapparne* (och efter deſſes exempel af *Norrmännerne*) kallade med ſamma namn (*Kainolats*, *Kainu*, *Kvänер*), ſom landets förra innehafvare *Helſingarne*; ja deras egne ſlägtingar och grannar i Karelen och Savolax antogo ſmåningom ſamma ſed, och kalla ännu (Norra) Öſterbotten för *Kainu*, *Kainun-maa*, och deſs invånare för *Kainulaiſet*, (hvaraf utan all tvifvel jämväl *Kajana* upkommit): men deſſe ſkjuta ſjelfve ifrån ſig detta namn på ſine grannar (både *Finſke* och *Svenſke*), i *Veſterbotten*. Detta alt tyckes nogſamt utviſa namnets rätta urſprung. *Norrmännerne* kalla ock ännu ej allenaſt norre *Öſterbotningarne*, ſom äro *Finnar*, utan jämväl Veſterbotningarne, ſom äro Svenſkar, med et gemenſamt namn för *Qväner*, indelandes dem fördenſkul i *Oſt-* och *Veſt-Qväner*. Jfr. vidare om detta ämne *Peringſkjöld Monum. Upland.* T. I. p. 2-7. *Hans Hammonds Nordiſke Miſſions-Hiſteria* (Kiöb. 1787,

& be veſtan North- ne *m*); och i veſter *Norr*-
menn. *männerne n*).

Ohthere fæde his hla- *Ohthere o)* ſade åt ſin Her-

8:o.) p. 908 ſq. 923 och 927. *O. Eneroths* Diſp. (under Canc. Råd. och Riddaren *Ihres* inſeende) *de Quenlandia antiqua* (Upſ. 1767, 4o.); och om ſå behagas, H:r *Wegelii* Diſp. *de antiqua gente Qvenorum* (Ab. 1788, 4:o).

m) At *Norrmännerne* och *Isländarne*, ſom fordom lära föga känt våre egentelige *Finnar*, (*Suomalaiſet*), under detta namn endaſt förſtått det folk, ſom vi nu kalle *Lappar*, har jag på et annat ſtälle redan anmärkt (Se *Kongl. Witterh. Hiſt.* och *Antiquitets Acad. Handl.* IV Del. ſ. 38 följ.) Men hvaraf de i nordveſt ifrån Sverige, (i den ännu ſå kallade *Finmarken*) omkring vankande *Norrſke Lappar* hos Utlänningarne fått heta *Scride-Finnar*, (hvilket namn af andre, ſåſom hända plägar, blifvit förvandladt til *Strits-Finnar*, *Scric-Finnar* m. m.) är, under oviſsheten om ordets rätta ſkriffätt, ſå mycket ſvårare at giſſa: antingen det bör härledas af *Lapparnes* (med *Finnarne* gemenſamma) ſed, at öfver ſnön åka (eller *ſkrida*, hvilket likväl ingalunda ſker långſamt) fram på *ſkid*, eller af *Angel-Sachſiſka* ordet *Scridan* (kläda ſig) då det kunde hafva affeende på deras *Skinnkläder*, (Lappmuddar), ſåſom *Lye* i ſit Diction. menar, o. ſ. v. I det följande ſkiljer K. *Ælfred* icke deſſe *Scride-Finnar* ifrån de öfrige *Finnarne*.

n) *Norge* var ännu den tiden, ſåſom af det följande blifver klart, icke bebodt (utom af *Lappar*) längre i norr än til *Halgoland* och *Nummedalen*. Alt det öfriga hörde til *Finnmarken*. Detta ſtälle tjenar til märkelig uplysning om Norges fordna tilſtånd.

o) At denne *Ohthere* (Other), hvars Reſe-underrättelſer, utan at något vidare om honom förmäles, här inryckas, varit en *Norrman*, af goda egenſkaper och betydlighet i ſit Fädernesland, kan af hans berättelſe finnas. Som K. *Ælfred*, hvarken om orſaken til hans ankomſt, eller om hans öfriga öden något nämner, ſå kunne vi ej heller något derom veta.

forde Ælfrede Kyninge, thæt he ealra Northmanna northmeſt bude. He cvæth, thæt he bude on thæm lande northeveardum vith tha veſt ſæ. He ſæde theah, thæt thæt land ſy ſvythe north thanon; ac hit is eall veſte, buton on feavum ſtovum, ſticce mælum viciath Finnas, on 8) huntathe on vintra, & on ſumera on 9) fiſcothe be thære ſæ.

Herre *p*) Konung *Ælfred*, det han bodde längſt i norr af alla Norrmän *n*). Han berättade, at han, i detta land bodde norr ut vid Veſterhafvet *q*). Dock ſade han, at detta land ſträcker ſig ännu derifrån långt i norr; men det är aldeles obebodt, förutan at på några få ſtällen *Finnar r*) tidtals ſig uppehålla, hvilke jaga om vintern, och fiſka om ſommarn i deras Haf *s*).

Han

8) Månne icke för *on* här bör läſas and?
9) Detta *on* ſynes vara öfverflödigt.

p) *Other* var ſåledes då ſtadd i K. *Ælfreds* tjenſt; antingen han då aldeles hade öfvergifvit ſit Fädernesland, eller allenaſt til någon tid, för at inlägga ära och förvärfva ſig egendom (ſåſom de Nordiſkas ſed var), gått i tjenſt hos denne vidtfrägdade Konung.

q) Detta namn ſynes gifva tilkänna, at *Öſterſjön* likaledes af ſin belägenhet, på andra ſidan om Scandiſka halfön, redan ifrån äldre tider fått ſit namn?

r) *Lapparne* förde då ſamma lefnadsſätt ſom nu; de hade inga beſtändiga boningsplatſer; förutan *ſin Renſkötſel*, idkade de *Jagt* och *Fiſke*: för at idka detta ſednare i Oceanen, lemnade de mot ſommaren ſina fjäll, och begåfvo ſig til hafsſtranden. Några egentelige *Fiſk-Lappar* (ſom inga Ren-hjordar ägde) torde beſtändigt hafva uppehållit ſig i Hafvets granſkap, och där under vintertiden jagat, och idkat Själ-fänge, flyttande ſig, efter behof, ifrån det ena ſtället til det andra.

s) I det näſtgränſande *Veſterhafvet*, hvareſt de ännu idka betydligt Fiſke.

He fæde thæt he æt fumum cyrre volde fandian, hu lange thæt land north right læge, oththe hvæther ænig man be northan thæm veſtene bude. Tha for he northrihte be thæm lande; let him ealne veg thæt veſte land on thæt ſteorbord, & tha vid fæ on bæc-bord. Thry dagas, tha væs he ſva feor north, ſva ſva 10) hvæl huntan fyreſt farath. Tha for he tha gyt north ryhte, ſva fær ſva he mihte

Han ſade, at han en gång ville utröna, huru långt detta land ſträckte ſig åt norr, eller om någon männiſkja bodde norr om denna ödemarken *t*). Han for derföre norr ut längs med landet; lemnade under hela reſan det öde landet på ſtyrbord (til höger) och hade öpna hafvet på babord (til vänſter). Efter tre dagar, var han kommen ſå långt norr, ſom Hvalfängarne ſom längſt pläga fara *u*). Der på ſor han ännu i norr, ſå långt han på andra tre da-

10 Cottonſka Handſkr. har *tha ſva.*

t) Således var i hans tid den nordligare delen af *Finnmarken*, och deſs kuſt, ännu för Norrmännerne okänd? Några Sjö-reſor til *Biarmaland*, måſte således icke heller varit vanliga: utan lärer kunſkapen om *Valroſſarne* &c. hafva erhållits genom *Lapparne*?

u) Om man antager, enligt hvad längre fram ſkal viſas, at *Other* bodde ungefärligen under 65 eller 66 norra latitudsgraden, och kunde ſegla vid paſs 15 Tyſka mil om dagen (ſom i anſeende til den ytterſta Nordens korta och ljuſa ſommar-nätter, lärer kunna antagas?); ſå hade han efter 3 dagars ſegling hunnit til den 69 graden: detta vore såle-

on thæm othrum thrim dagum geſeglian. Tha beah thæt land thær eaſte ryhte, oththe ſio ſæ in on thæt land; he nyſte hvæther: buton he viſste thæt he thær bad veſtan vindes, oththe dagar förmådde ſegla *v*). Hvarefter landet böjde ſig åt öſter, eller Hafvet (böjde ſig, gaf ſig in) åt landet *x*); han viſste ej hvilketdera? *y*): men det viſste han, at han där väntade på veſtan, eller

des denytterſta nordliga högd, til hvilken den tidens *Hvalfångare* (hvilket näringsſätt altſå redan i få gamla tider i Norden idkades) plägade ſig begifva.

v) Han hade nämligen nu hunnit förbi Nord-Cap vid paſs til 71 eller 72 latituds-graden; hvarefter kuſtens böjning åt öſter, föranlät honom, at likaledes ändra ſin koſa.

x) Detta ſtälle uttryckes något ſällſamt, i den Latinſka öfverſättningen (''neſcire autem ſe, *num intra illam terram mare ſit*''); men Hr *Barrington*, ſom tadlar denſamma, och ej ſåg at det föregående ordet *beah* (böjde ſig, af *bugan*), borde jamväl lånas hit, för at fylla meningen, öfverſätter ännu ſällſammare (''whilſt the land lay from thence, due eaſt, *even unto the Inland ſea*, he knows not how far in that Direction''). Icke heller är Herr *Forſters* öfverſättning här tydelig.

y) Som han höll ſig på något afſtånd ifrån kuſten, ſå kunde han ej veta, om det land, han ſåg, var faſt land (med *Norge* ſammanhängande), eller beſtod af öar, e mellan hvilka hafvet ſträckte ſig djupt in åt föder; och kanſke förenade ſig med Öſterſjön, bildandes Scandinavien til en ö, ſkild ifrån det Aſiatiſka faſta landet genom detta ſamma haf, hvilket mot norr genom en ked af öar, (en Skärgård, ſträckande ſig ifrån Norge til Biarmien) ifrån ſtora Oceanen (Ishafvet) afſöndrades? Denne tanke ſynes åtminſtone hafva ſväfvat K. *Ælfred*, vid beſkrifningen om *Others* reſa, för ſinnet; och torde hafva föranlåtit ditåt ſvſtande frägor til denna reſare, hvars ſvar Konungen ſunnit nödigt, at i berättelſen om ſjelfva reſan

hvone northan, & ſeglede thanon eaſt be lande, ſva ſva he mihte on ſeover dagum geſeglian. Tha ſceolde he thær bidan ryhte northan vindas: forthan thæt land beah thær ſuthrihte, oththe ſio ſæ in on thæt land; he nyſte hvæther. Tha ſeglede he thanon ſuthrihte be lande, ſva ſva he mihte on fif dagum geſeglian. Tha læg thær an mycel ea up in on thæt land. Tha cyrdon

eller något nordlig vind, och ſeglade derpå åt öſter, längs med landet, ſå mycket han på fyra dagar kunde ſegla z.) Då måſte han åter vänta på full nordan vind: emedan landet böjer ſig där åt ſöder, eller hafvet ger ſig in åt landet *a*); han viſste ej hvilketdera? Derpå ſeglade han åt ſöder, längs med landet, ſå långt han på fem dagar förmådde ſegla *b*). Då mötte honom där högt up in åt landet en ſtor *flod*

inväfva? Anledningen dertil låg i de gamles ofullkomliga kunſkap om Öſterſjön, och vår Nord i gemen. Jämför Hr *Schlözers allgem. Nordiſche Geſchichte*, ſ. 65, 106 &c.

z) Ifrån Nord Cap kunde han då hafva hunnit til *Kola*, (eller ännu närmare til Hvita Hafvets ingång). Kuſten böjer ſig ſedan alt mera til ſöder.

a) Här hafva Oxfordſka öfverſättarne "quoniam terra illa auſtralis erat; neſcire autem ſe, an mare in iſtam terram ſe extendat;" Herr *Barrington*: "becauſe the land there lies due ſouth, *quite to the inland ſea*, he knows not how far" aldeles emot textens mening, med hvilken ej heller Herr *Forſters* öfverſättning inſtämmer.

b) Det är tydeligt, at han nu ſeglade in i *Hvita Hafvet*; och på 15 dygn gjorde en reſa af vid pafs 230 Tyſka mil.

hy up in on tha ea: for thæm hy ne dorſton forth be thære ea ſeglian, for unfrithe; for thæm thæt land væs eall gebon on othre healfe thære eas. Ne mette he ær nan gebund land, ſythan he fram hys ag-

Flod c). Hvarefter de vände om i denna flod *d*): emedan de icke tordes ſegla vidare upp före floden, af fruktan för fiendtlighet; få vida landet var väl bebodt på andra ſidan om floden. Och han hade ej träffat något bebodt land, ſedan han för

c) Utan all tvifvel *Dwina*-floden (de Nordiſkas *Winå*), ſom har ſit utlopp djupt in i den hafsvik, ſom fått namn af *Hvita Hafvet* (de Nordiſkas *Gandvik*), och kommer långt up ifrån Norra Ryſsland.

d) Så hafva ej allenaſt de Oxfordſke Öfverſättarne (jämte Herr *Langebek*) förſtått textens ord, utan få bjuder ock ſammanhanget, at förklara detta ſtälle. De förre hafva: "*Ad ejus* (Fluminis) *oſtia ſe ſubſtitiſſe, neque auſum flumen ſubire metu incolarum.*" De påföljande orden: *emedan de ej tordes ſegla fram upför floden* (af fruktan) *för fiendtlighet*, viſa nogſamt, at den föregående meningen (*Tha cyrdon hy up in on tha ea*) bör öfverſättas: *Då* (ſedan de förſt, af okunnighet, ſeglat in i Å-mynningen, och ſågo at ſtranden var väl bebodd) *vände de om, uti Å-mynningen. Cyrran* betyder ock, efter *Lye's* intygan (*Diction.*) *reverti* (vända tilbaka). Herr *Barrington* ſynes fördenſkull utan ſog tadla den Oxfordſka Latinſka uttolkningen, och ſjelf mindre rätt öfverſätta: "*when they had gone ſome way up this river*, "they returned, becauſe the could not proceed far." Sammanhanget viſar tydeligen, at de ej driſtade ſig at ſegla in i ſjelfva floden. Herr *Forſters* öfverſättning: *Da kehrten ſie darauf ein an dem Fluſſe*, ſynes mig åtminſtone mörk.

gnum hame for; ac him væs ealne veg veſte land on thæt ſteorbord, butan fiſceran, & fugeleran, & huntan, & thæt væron ealle Finnas. And him væs a vid ſæ on thæt bæcbord.

Tha Beormas hæfdon ſvithe vell gebun hyra land; ac hi ne dorſton thær on cuman. Ac thæra Terfenna land væs eall veſte; butan thær huntan gevicodon, oththe fiſceras, oththe fugeleras.

ifrån ſit eget hem; utan han hade öfveralt et öde land til höger, utom några fiſkare, och fogelfängare och jägare, ſom alla voro Finnar. Och til venſter hade han vida hafvet.

Biarmerne e) hade ganſka väl bebyggt ſit land; men de (Other, med ſine följeſlagare) vågade icke där landſtiga. Men *Ter-Finnarnes f*) land var öfveralt öde, förutan där, hvareſt jägare viſtades, eller fiſkare, eller fogelfängare.

Fle-

e) Det var ſåledes til detta namnkunniga folk, ſom *Other* nu hade anländt. Rätta läget af deras land, kan genom detta ſtälle fullkomligen beſtämmas.

f) Utan tvifvel invånarne i det nu varande *Ryſka Lappland*, ſom på gamla Chartor kallas *Terſkoi-Leporie*, och i våra gamla Handlingar *Trennes*. Jämf. Hr *Langebeks* note (*k*) vid detta ſtalle (T. II. p. 110). Hos Herr *Hammond* (a. ſt. ſ. 918) anföres, efter Norrſke Klockaren *Iſaac Olſens* berättelſe, at utan för *Malmus* (*Kola*) ligger det ſtora Nordfjället, ſom Finnarne (*Lapparne*) kalla *Tarie Toyder* (Tuoddar), och Ryſſarne *Terſka*; och på et annat ſtälle (p. 931) heter det efter ſamme mans, (ehuru til en del uppenbarligen felaktiga) upgift: "Udi "allerældſte tider kaldedes Nordfields eller Nordmäns-näs-"ſet *Biarmin*: de Svenſke kalde det *Trinæs* eller *Træ-"næs*, Rufferne *Tärſkoy Vyollak*, og Finnerne *Tarje "Niarg*."

Fela ſpella him ſædon tha Beormas, ægther ge of hyra agenum lande, ge of thæm lande the ymb hy utan væran. Ac he nyſte hvæt thæs ſothes væs, for thæm he hyt ſylf ne geſeah. Tha Finnas, him thuhte, & tha Beormas ſpræcon neah an getheo-

Flera berättelſer meddelade honom Biarmerne, dels om ſit eget land, dels om de länder, ſom dem omgåfvo *g*). Men han visſte icke hvad deraf var ſant, efter han det aldrig ſjelf hade ſett. Han tyckte, at *Finnarne* och *Biarmerne* talade något när ſamma ſpråk *h*).

 Han

g) Altſå beſökte deſſe honom på hans fartyg, och han kunde tala med dem? Utan tvifvel, genom *Tolk?* Han måſte haft med ſig antingen någon *Lapp* eller *Norrſk* Köpman, ſom tilförene (landvägen, med Renar?) hade gjordt handels reſor til detta aflägsna folk? ehuru om alt detta, i en ſå korrt berättelſe, ingen ting finnes nämndt. För ſtridigt emot det föregående, at *Other* med ſine Norrmän ej vågade landſtiga i Biarmernes land, får detta hans intyg (ſåſom Herr *Barrington* tyckes frukta) ej anſes. — Det är ſkada, at *Other* var ſå ſamvetsgrann, at han ej trodde ſig böra gifva åt Biarmernes berättelſe någon upmärkſamhet, emedan han ej hade tilfälle, at ſjelf pröfva deras trovärdighet. Imedlertid röjer det redan någon ſtörre hyfsning hos detta folk, at de ägde kunſkap om flera kringliggande folkſlag, med hvilka de förmodeligen genom ſin handel ſtodo i bekantſkap?

h) Denna *Others* upgift, om ſlägtſkapen emellan *Biarmiſka* och *Lappſka* ſpråket, är väl endaſt en gifsning (han *tyckte* at de kommo nära öfverens); och det är ovisſt, om han en gång ſå mycket kunde *Lappſkan*, at han var i ſtånd at ſäkert dömma om des likhet eller ſlägtſkap med Biarmiſkan: men ſom flere andre omſtändigheter beſtyrka hans tanka, är detta hans yttrande dock ej at förakta.

de. Svithoſt he for Han for förnämligaſt thyder, to eacan thæs dit *i*), förutan af häg landes ſceapunge, for at lära känna landets thæm Hors|- Hvælum; ſkaplynne *k*), för *Valroſſarnes*

i) Här tyckes ej kunna vara fråga om någon annan (ſednare) Biarmalands-färd, utan om denſamma, ſom han här beſkrifver, och til hvars företagande han upgifver en dubbel orſak: *förſt*, ſin nyfikenhet at lära känna det (och det emellan hans hemort och Biarmien liggande) landets läge och beſkaffenhet, i hvilket aſſeende det var en *Uptäckts-Reſa;* och *ſedan*, at uphandla *Valroſs-tänder* (och *Hudar*, eller af dem flätade *Tåg*), i hvilket aſſeende det var en *Handels-Reſa* (på ſamma ſätt, ſom bägge deſſa ändamål i nyare tider ofta plägat förenas). Man ſer tillika häraf, at churu *Norrmännerne* för hans tid ännu ej kände det ytterſta Norges vidd, ſträckning och rätta geſtalt, eller ſjövägen norr omkring des ytterſta ſpits til Biarmien; ſå hade de likväl (genom Handels-reſor til lands, af Biarmiſka, Norrſka eller Lappſka Köpmän?) med detta land och detta handlande folk, någon ſlags gemenſkap, eller åtminſtone kunſkap om viſſa Naturs- och konſt-alster, ſom däriſrån ärhöllos: hvaraf ock *Other* retades at företaga ſig ſin märkeliga färd.

k) Nämligen *Norges* vidd, geſtalt och ſträckning mot Norden, ſamt ſammanhang med andra länder, åt den ſidan; enligt hvad han ſjelf ofvanföre om orſaken til ſin reſa hade anfört? Han höll nämligen för troligt, at det ſkulle kunna omſeglas, och at man på ſådant ſätt ſkulle kunna komma til Biarmien? Den Latinſka öfverſättningen af detta ſtälle är ofullſtändig; Herr *Barringtons* obegripelig (he went the rather, and *ſkaped his courſe to each of theſe countries*, "då likväl texten har *thæs landes*, "*detta* lands, i ſingulari); hvilken ock Herr *Forſter* ſå vida följer, at han har: "Er fuhr vorzüglich darum her, *zu jedem dieſer Länder.*" Grundtexten är ſammanträngd och mörk; men jag menar, at min öfverſättning af ſammanhanget ſtyrkes?

for thæm hi habbath ſvythe ædele ban on hyra tothum: tha teth hy broton ſume thæm Cyninge. Andhyra hyd bith ſvithe god to ſciprapum. Se Hvæl bith micle læſſa thonne othre Hvalas; ne bith he lengra thonne ſyfan elna lange.

roſfarnes l) ſkull; ty de hafva ganſka ädla ben i ſina tänder *m*): af hvilka de hemtade med ſig några til Konungen. *n*). Och deras hud är ganſka tjenlig til ſkeppståg *o*). Deſſe Hvalar äro mycket mindre än andre Hvalar; och äro ej längre än ſju alnar *p*).

l) *Trichecus Rosmarus.*

m) Des öfre *Betar* (*Dentes Laniarii ſuperiores*), ſom ſtå långt utur munnen, gifva ſkönare *Elphenben*, än det ſomfäs af Elephanten; de äro ofta öfver 2 fot länge, med 8 tums omkrets; voro hos de gamle i ſtort värde, och brukades til Värje-fäſten, m. m.

n) Af detta ſtälle ſynes, hvad ock ſaken ſjelf säger, at *Other* icke enſam, utan med anſenligt följe, gick i K. *Ælfreds* tjenſt. Kanſke han icke långt efter hemkomſten ifrån ſin Biarmalands-färd, begaf ſig, med ſit reſe-ſällſkap, til Ängland, och gjorde då Konungen en ſkänk af några ibland de medbragta dyrbara *Valroſs-tänder?*

o) Sådana af *Valroſs-hudar*, ſåſom ock af Själ-hudar förfärdigada ſkeppståg, voro för ſin ſeghets ſkull fordom mycket i bruk i Norden; ſom ock af det efterföljande beſtyrkes. *Hampan* var då mera ſällſynt.

p) Våre Naturkännare ſäga ock, at deſſa djur vanligen äro til 18 fot långa: ſom tämmeligen nära inſtämmer med *Others* berättelſe. Djurens ſtörre eller mindre ålder, äfven ſom deras olika växt, måttets ombytlighet m. m. förklara lätt den öfriga ſkiljaktigheten. Hvad angår Valroſſarnas tilhåll, bekräftas likaledes *Others* upgift af nyare tiders erfarenhet.

Ac on his agnum lande, is ſe betſta Hvæl-huntath; tha beoth eahta & feovertiges elna lange: & tha mæſtan fiftiges elna lange. Thara he ſæde thæt he ſyxa ſum offloge ſyxtig on tvam dagum. He væs

Men i hans eget land är det bäſta Hvalfänget; där finnas Hvalar af fyratioätta alnars längd: och de ſtörſte äro femtio alnar långe. Af deſſa ſade han, at han ſjelf ſjette dödat ſextio på två dagar *q*). Han var en

q) Jag är ingalunda ſäker, hvarken at denna öfverſättning, hvari jag följt den Latinſka, och Herr *Forſters* Tyſka (i hvilken ſednare likväl *in einem Tage* af miſstag influtit, i ſtället för 2 *Tage*), eller kanſke Textens läſeart, är riktig; ehuru jag ej är i ſtånd, at upgifva någon rättare. Herr *Barrington*, ſom ej utan ſkäl tycker at *ſextio* Hvalar på *två* dagar, är för ſtort fänge för *ſex* man, vil läſa *ſyxa* (ſex) för *ſyxtig* (ſextio); men texten blir därigenom mycket tvungen och ſläpig. Häldre kunde *ſyxtig* aldeles umbäras? — Herr *Barrington* röjer för öfrigt icke vidſträckt inſigt i den gamla Nordiſka Geographien och Hiſtorien, då han, ej allenaſt, enligt Herr *Forſters* berättelſe, med möda lät af denne ſednare öfvertala ſig, at tro det *Others* Biarmalands-färd ſkedde omkring den ytterſta eller nordligaſte delen af Norrige, utan ock ännu i Företalet til ſin bok, anförer däremot åtſkilliga tvifvelsmål, af en ſällſam beſkaffenhet: ſåſom, at *Other* ej omtalar, det under Circulus Arcticus, då han gjorde ſin reſa, var beſtändig dag! at han ej omnämner Nordſkenet (man kunde tillägga, ej heller *Maelſtrömmen!*), at han ej har något om *Wardhus* (ſom blef byggt flere ſecler ſednare!); och at han kallar ſit fädernesland *Northmannaland* och ej *Norweg* (hvilket ſednare namn dock jämväl verkeligen hos honom förekommer, ſåſom nedanföre ſkal anmärkas!). Hvar och en kan lätt inſe, af hvad vigt deſſa tvifvelsmål äro — Såſom vägens längd ifrån *Others* hemvift til Biarm land, hvilken han på 15 dagar lade til rygga, kunde ju göra 230 eller 240 Geographiſka mil;

ſvythe ſpedig man on thæm æhtum the heora ſpeda on beoth, thæt is on vildrum. He hæfde tha gyt tha he thone Cyninge ſohte, tamra deora unbebohtra ſyx hund; tha deor hi hatath Hranas. Thara væron ſyx Stæl-Hranas; tha beoth ſvythe dyre mid Finnum: for thæm hy foth ta vildan Hranas mid.

He væs mid thæm fyrſtum mannum on thæm lande. Næfde he theah ma thonne tventig Hrythera, & tventig Sceapa, & tventig Svyna.

en ganſka förmögen man på de ſlags ägodelar, ſom utgöra deras rikedom, det är, på vilda djur *r*). Han ägde på den tiden, då han beſökte Konungen *s*), tama oköpta djur ſexhundrade; deſſa djur kalla de *Renar*. Af dem voro ſex *Lock-Renar;* de äro i ganſka högt pris hos Finnarne: ty med dem fånga de Vild-Renar *t*).

Han var ibland de ypperſta män i det landet. Dock ägde han icke mer än tjugu Kor, tjugu Får, och tjugu Svin. Och

ſå är ej heller därutinnan något otroligt. Äfven ſom denne hans reſetid tillika utmärker, at han ej gerna kunnat bo längre i norr, än jag ofvanföre antagit.

r) Nämligen *Renar*, därutinnan åtſkilda ifrån vår vanliga *hemtamda Boſkap*, at de aldrig förvaras eller födas innom hus.

s) Eller då han *begaf ſig til Konungen?*

t) *Lapparnas* hushållning var då denſamma, ſom i vår tid; och deras Norrſke grannar nödgades af climatets beſkaffenhet, at til en del vidtaga ſamma hushållsſätt; ſåſom det ock ännu ſker i viſſa ſocknar af Norra Öſterbotten, hvareſt likaledes *Lock-Renar* nyttjas, at om höſten förleda de öfriga, at begifva ſig inom ſådane inhägnde platſer, hvareſt de lätt fångas. På lika ſätt, ſom (efter Herr *Forſters* anmärkning) tama Elephanter i Indien nyttjas för at fånga de vilda.

And thæt lytle thæt he erede, he erede mid Horſan. Ac hyra ar is mæſt on thæm gafole the tha Finnas him gyldath. Thæt gafol bith

det lilla han plögde, det plögde han med Häſtar *u*). Men deras förmögenhet beror mäſt af den ſkatt, ſom Finnarne til dem betala *v*). Denna ſkatt be-

u) Man ſer ock häraf, at han åtminſtone ej kunnat bo längre i norr än *Salten*, eller kanſke *Senjen*? ſom annars bägge deſſa län få räknas til Halogaland?; ty at *Other* under detta namn begripit hela norraſte delen af Norrige, alt intil *Hvita Hafvet*, ſåſom Herr *Schöning* påſtår, i ſit annars lärda *Förſög til de Nordiſke Landes, ſärdeles Norges, gamle Geographie*, ſ. 40, ſtrider uppenbarligen emot hans utlåtelſer. Enligt *Peder Clauſſöns* intygan (ſe hans *Norriges Beſcriffuelſe* C. XXIII, ſ. 108, jfr ſ. 114 f.), var ännu i hans tid *Salten* den ytterſta ort af Norge, där åkerbruk kunde idkas. At *Other* plögde ſin åker med *Häſtar* (i ſtället för *Oxar*), ſkedde utan tvifvel af lika orſaker, ſom gjort ſamma ſed allmän i vårt Norrland och i hela Norra Finland.

v) Norrmännernes högre grad af cultur, deras raſkhet, inſigt i ſjöväſendet, och deras boningsplatſer, hvilka de vid Hafsſtränderne ſamt Fjärdarnes och Åarnes mynningar intagit, gjorde det för dem lätt, at tidigt tvinga de närmaſt til dem ſig uppehållande Lappar (hvilka de voro i ſtånd at aldeles ſtänga ifrån Hafsſtranden och Hafsfiſket), til at betala dem en viſs årlig ſkatt (ſom förmodeligen efter hand förhögdes), och medgifva dem öfver ſådane Lapp-hushåll et ſlags herravälde; hvilket Norrmännerne ſedan (utan tvifvel) öfver detta enfaldiga och fromma folk, alt mera och mera utvidgade. Af hvad *beſkaffenhet* det var, och på hvilka *ſkäl* det ſtödde ſig, kan man läſa hos Herr *Schöning* (a. ſt. ſ. 74 f.), ſom ifrigt förfäktar detta deras välde. Han berättar nämligen (efter *Torfæus*), at *Thorolf Knoldueſſon*, ſom drog til Finmarken med 90 beväpnade män (i ſtället at de förrige Befallningsmännerne ej hade varit va-

on deora fellum, & on beſtår i djurs ſkinn, och

 fogel-

ne at hafva mer än 30, undertiden ockſå färre med ſig), lät där beramma marknaden, dref ſkatten in, och idkade tillika köpenſkap med Lapparne. Sålunda ſamlade han, dels medelſt köp och byte, dels *genom den räddhåga Lapparne buro för honom*, långt mera varor, än tilförene varit vanligt. Hvaremot *Hareck* och *Hräreck*, *Hilderidis* föner, ſom några år därefter drogo til Finmarken, på et dylikt *Handels-* och *Röfvare-tåg*, blott med 30 man (efter förra vanligheten) *hade långt mindre myndighet ibland Lapparne, och mindre framgång i ſkattens inſamlande, hvilken Lapparne, då man ej var i ſtånd at tvinga dem, efter eget behag betalte.* — At detta välde ſkulle hafva ſträckt ſig ej allenaſt öfver hela kuſten alt intil *Dwina*-ſtrömmen (ſå at hela landſträckan ifrån *Wardehus* til *Hvita Hafvet* varit de Norrſke, *jämväl långt för Harald Hårfagers tid*, undergifven!), utan ock öfver *Svenſka Lappmarken*, ja öfver hela vårt *Norrland*, alt intil Ulo-Elf, ſåſom Herr *Schöning* (mera eldad af ſin patriotisme, än ledd af Hiſtoriens fackla och vederbörlig granſkning) bemödat ſig at beviſa, det vederlägges ljuſligen af *Others* berättelſe, hvaremot några oſäkra Isländſka Sagor (t. e. den ſå kallade *Fundin Noregs*, och de där förekommande drömmar om *Kvenlands* läge, om *Nors* tåg m. m.) icke mycket betyda: den förvirrade och emot landets och fjällarnes belägenhet ſtridande berättelſen om *Thorolfs* tåg til *Kvenland* och emot *de Kyrjalers Konung!* i förening med *Kvenernes Konung! Farewidr* eller *Farewidi* (et viſſerligen icke Finſkt namn!), röjer ock nogſamt af ſig ſjelf ſin fabelaktighet. At en och annan Norrſk äfventyrare torde ſträckt ſina ſtröfverier långt nog in i Svenſka Lappmarken, gaf förſtnämnde folk ej ſtörre rätt öfver de fredſamma Lapparna, än den, ſom de Svenſke Birkarlarne ſedan, på lika ſätt, ifrån andra ſidan, ſig öfver deſamma tilägnade. *Kvenernes* infall i *Norge*, och *Norrmännernas* i *Kvenland*, ſom bägge ſkedde öfver *fjällryggen*, utviſa nogſamt, at de.ne af ålder ut-

fugela fetherum, & Hvales bane, & on thæm ſciprapum the beoth of Hvæles hyde gevorht, & & of Seoles. Æghvilc gylt be hys gebyrdum.

fogel-fjäder, och Hvalfiſk-ben (tänder), och ſådane ſkepps-tåg ſom äro förfärdigade af Hvalfiſk- (Valrofs?), och af Själſkinn *x*). Hvar och en betalar efter ſin förmögen-

gjorde Norges gräns emot öſter, ſåſom ock *Other* denſamma utſtakar. — Hade hela Finmarken, och jämväl ſtranden emellan *Wardhus* och *Dwina*, varit en gammal Norrſk Province, långt för *Others* tid under detta rike ſkattſkyldig; ſå hade han ej kunnat vara därom okunnig, huruvida något folk bodde norr om honom? Färden til Biarmaland, och den mellanliggande kuſtens beſkaffenhet, hade ej heller kunnat vara honom ſa framman̄de, ſom hans berättelſe utmärker. — Med utſtakandet af den underliga Helſinglands fordna gräns (hos Herr *Schöning*, den ſamma ſom gamla Norges!), ifrån *Ulo-Träſk*, *efter Thmà*, *femptan vikna langan*, hade hvarken han, eller för honom Herr *Rudbeck*, behöft halva ſå mycket bryderi, om de råkat på en bättre afſkrift af det gamla Documentet, ſom de åberopa: i Åbo Domkyrkas gamla Copie-Bok (ſom i Kongl. Bibliotheket i Stockholm förvaras) läſes tydeligen *Iſina* (i ſtället för *Thmà* eller *Isma*), då meningen blir, at gränſen gick ifrån Ulo-Träſk til hafvet, långs med Ulo Elf, ſom, när afſtåndet mätes *långs med iſen*, om vintern (det vigaſte ſättet at mäta detſamma), utgjorde 15 *mil*, ej 15 veckor; (*Ugeſjöes* i Norge, och *Vecko-ſjö*, *Vika-ſjö*, i vår Norrland, är en ſjö-mil, på höft beſtämd: jfr *Ihres Gloſſar. Svio-G.* T. II. p. 2011 f.); hvilket ock, när man räknar ſå kallade gamla mil, i det närmaſte med ſanningen inſtämmer.

x) Deſſa voro ſåledes, jämte den fiſk, ſom de ſjelfve fån[illegible] *Norrmä*[illegible]*as* förrämſta affättnings-varor, och gåfvo efter hand[illegible] amne til en icke obetydelig handel.

Se byrdeſta ſceal gyldan fiftyne Mearther fell, & ſif Hranes & an Beran fell, & tyn ambra Fethra, & Berenne kyrtel oththe Yterenne, & tvegen Sciprapas, ægther ſy ſyxtig elne lang, other ſy of Hvæles hyde gevorht, other of Sioles.

He ſæde thæt Northmanna land være ſvythe lang & ſvythe ſmæl. Eall thæt his man ather oththe ettan oththe errian mæg, thæt lith vith tha fæ; & thæt is theah

genhet *y*). Den förmögnaſte bör erlägga femton Mårdſkinn, ſem Renshudar, et Björnſkinn, tio korgar *z*) Fjäder, en Björnſkins- eller Utterſkins-tröja *a*), och tvänne Skeppståg, hvartdera ſextio alnar långt, förfärdigade det ena af Hval- (Valroſs?) hud, det andra af Själſkinn.

Han ſade at Nordmanna land (Norrige) var ganſkal långt och ganſka ſmalt. All den mark, ſom är tjenlig, antingen til betesmark, eller til åker, ligger vid hafvet; och jäm-

y) Efter orden i Angel-Sachſiſka texten, *ſin börd*. Men ſammanhanget viſar tydeligen, at här menas egenteligen *deras*, merändels *arfda*, *förmögenhet* (hvarmed utan tvifvel jämväl följde et ſlags *anſeende* hos deras landsmän); ſåſom de *Oxfordſke* Latinſke *Uttolkarne* (och efter dem andre) rätteligen öfverſätta, ehuru de tillika medgifva, at detta ſtälle, mera ſlafviſkt öfverſatt, heter: "unuſquisque pendit pro ratione *natalium* ſuorum; "*nobiliſſimus* tenetur pendere &c."

z) Huru ſtort mått det Angel-Sachſiſka ordet *Amber* (ſom förmodeligen har ſit urſprung ifrån det Latinſka *Amphora?*) egenteligen innehöll, lär vara ſvårt at noga beſtämma.

a) Eller *Mudd*, ſådan ſom Lapparne (och ſordom jämväl Norrmännerne), buro närmaſt kroppen?

on ſumum ſtovum ſvythe cludig. And licgath vilde Moras vith eaſtan, & vith uppon emnlange thæm bynum lande.

jämväl den är på ſomliga ſtällen ganſka bergig. En öde Bergsrygg (Fjällen) *b*) ligger emot öſter, i jämnlång ſträckning med det bebygda landet. På

b) Förutan det, at *Mor* på Angel-Sachſiſka oftridigt betyder *Berg*, (ſe Herr *Lye*); vore det lika orimligt at tänka, det *other* icke kändt Norrſka *Fjällryggen*, ſom at han i ſin annars ſå noggranna beſkrifning öfver ſit Fädernestand, ſkulle förbigått den med ſtillatigande; at han vid gränſens beſtämmande, ſom åtſkilde *Norge* från *Sverge* och *Kvenland*, ſkulle fäſt ſin upmärkſamhet vid, jag vet icke hvilka, vidlöftiga *Kärr* och *Moras*, ſom ſkola ſträcka ſig jämnlångs med Norge och Riksgränſen (ifrån norr til ſöder), men aldeles icke ihågkommit de märkeliga och ſkyhöga Fjällarna! Nej, ſå okunnig i Norges Geographie kunde han ej vara! När fördenſkul de *Oxfordſke öfverſättarne* rätteligen hade tolkat *wilde moras* genom *montes vaſti & cultura deſtituti*, bade Herr *Barrington* icke fog, at blott för likheten i ljudet emellan Angel-Sachſiſka ordet *Mor* och det ännu brukeliga Engelſka *Moor*, afgå ifrån ſine föregångares fotſpår, och i ſin öfverſättning i ſtället ſätta *wild moors*; hvilket infall likväl Herr *Forſter*, af ſamma ſlags grund, låtit förleda ſig at antaga, (öfverſättandes likaledes *wilde moore*, ſom han förklarar betyda *ein ſchwarzes torfigtes Bruchland*), och ytterligare ſöker beſtyrka. Det får väl ej nekas, at *mor* hos Angel-Sachſerne underſtundom verkeligen betyder ett *kärr* (likaſom hos våre Helſingar en *Jkog*, i ſynnerhet en ſådan, hvarmed höga och bergiga orter äro bevuxne, hvaraf ock ſkogarne *Kolmorden* och *Eidamorden* m. m. fordom torde fått ſina namn? Jfr *Ihre* a. ſt. T. II. p. 196 f.); men då *här* är fråga om den råſkilnad, ſom naturen uprättat emellan Norge och Sverge, ſå bör man ej gerna kunna miſstaga ſig om ordets bemärkelſe, eller Författarens ſannſkyldiga mening.

On thæm morum eardiath Finnas. And thæn byne land is eaſte 11) veard (*ſuthe veard*) bradoſt, & fymle ſva northor, ſva ſmælre. Eaſte veard 11) (*ſutheveard*) hit mæg bion ſyxtig mila brad, oththe hvene

På denna Bergsrygg uppehålla ſig Finnar *c*). Det bebygda landet är bredaſt i ſöder, och ju längre åt norr, deſto ſmalare. Mot ſöder kan det vara ſextio mil bredt *d*), eller föga

11) Saken och ſammanhanget fätta utom alt tvifvelsmål, at här bör läſas *ſuthe* (*ſutheveard*) i ſtället för *eaſte* (*eaſteveard*) ſom af uppenbar miſsſkrifning i texten influtit. Detta har ej heller undfallit hvarken de *Oxfordſke* Latinſke *Ofverſättarnas* eller Herr *Forſters* upmärkſamhet. At Norge ſkulle vara bredaſt *mot öſter* (i ſin öſtra del), och *mot öſter* äga 60 mils bredd, men blifva alt ſmalare ju längre man kommer *åt norr*, har ingen mening: deſs bredd ſträcker ſig juſt i *öſter och veſter* på alla ſtå len, ſå i norra ſom ſödra delen; likaſom deſs längd *ifrån ſöder til norr* (ifrån S. S. W. til N. N. O).

c) Äfven denna anmärkning fätter utom alt tvifvelsmål, at *Moras* här betyder *Berg*, *Fjällar*; på hvilka det är bekant, at Lapparne uppehålla ſig, emedan deras *Renar* där finna ſin föda (Ren-måſſan): hvilket ingalunda gäller om *Kärr* och ſumpiga marker.

d) Det är icke lätt at beſtämma, hvad *en mil* här hos K. *Ælfred* betyder? När han blott öfverſätter *Oroſius*, uttrycker han därmed Latinernes *paſſuum mille* (vid paſs $\frac{1}{5}$ Geographiſk mil, enligt Herr *Gatterers* upgift; ſe deſs *Abriſs der Geographie*, p. 22); men ſom här ingalunda kan äga rum. Månne texten genom något ſkrif-fel kan vara fördärfvad? Däremot är märkeligt, at ock de nyaſte Geographer upgifva Norges ſtörſta bredd (från *Faxe-Fjeldet* på Riks-gränſen i *Aggerhuus* ſtift, intil de veſtligaſte utöar i *Bergens* ſtift) til *inemot* 60 *Geographiſke mil*: jfr *C. J. Pontoppidans Geogr. Oplysning til Cartet over det ſydlige Norge* (Kiöbenh. 1785, 8:o) p. 32. At det däremot i Norra Delen (*Helgeland* m. m.), är ganſka ſmalt, vet hvar och en, ſom ögnat på någon Charta öfver detta Rike.

brædre, & midde veard thritig oththe bradre; & northeveard hecvæth thær hit ſmaloſt være, thæt it mihte be on threora mila brad, to thæm more. And ſe mor ſyththan on ſumum ſtovum ſva brad, ſva man mæg on tvam vucum oferferan; & on ſumum ſtovum ſva brad, ſva man mæg on ſyx dagum oferferan.

Thonne is to emnes thæm lande ſutheveardum, on other healfe thæs mores, Sveoland (oth thæt land northvearth 12); & to emnes thæm lande northveardum föga deröfver, och midt på, trettio mil, eller något bredare; men emot norr ſade han, at där det var ſmalaſt, kunde det utgöra vid paſs tre mil, intil fjällryggen. Denna fjällrygg är på ſomliga ſtällen ſå bred, at man behöfver två veckor för at färdas deröfver; och på ſomliga ſtällen ej bredare, än at man kan färdas öfver denſamma på ſex dagar *e*).

I bredd med detta lands (Norges) ſödra del, på andra ſidan om Fjällryggen, ligger *Sverige f*); och i bredd med ſamma lands (*Norges*) norra del är

12 Deſſa ord (*intil det landet*, nämligen Norge, *åt norr*) ſom de *Oxfordſke Öfverſättarne* i ſin Latinſka uttolkning förbigått, ſynas ſannerligen hvarken här behöfvas, eller hafva någon begripelig mening; utan torde de, ſåſom en oſkickelig gloſa, kommit at i texten obehörigt inflyta?

e) Den ſtörre eller mindre ſvårighet, ſom på färſkilda ſtällen möttes, då man ville färdas öfver deſſa höga och ödſliga Fjällar (ſom i de tider måſte varit ännu mera ovägade, än nu för tiden), torde väl icke enſamt hafva härrört af deras olika bredd; dock är jämväl denna, åfven ſom deras höjd, mycket ſkiljaktig.

f Det är tvifligt, at *Other* under detta namn begrep endaſt *Götha-Rike* och *Sverige för ſig ſjelft*, intil den ſtora ödemarken, ſom ſkilde detta rike ifrån *Kvenland* (vårt nu varande *Norrland*), ſom då ännu icke hörde där-

Cvenaland. Tha Cvenas är *Kvenland* g). Kvenerne härunder, (jfr ofvanf. p. 58 not. *l*), men icke eller på något ſätt under *Norge*, med hvars inbyggare *Kvenerne* plägade lefva i fiendſkap.

g) Detta ſtälle, jämnfördt med hvad redan frammanföre (p. 58 not. *l*) förekommer, ſätter belägenheten af det fordna *Kvenland* utom alt tvifvelsmål. Då det ſkildes ifrån Norra delen af *Norge* (hvarunder *Finmarken* ej ännu begreps) blott genom Fjällen, hvartill det i veſter omedelbart ſtötte; ſå kan det omöjeligen hvarken ſtällas norr om ſidſtnämnda rike, eller ſökas i vårt nu varande *Finland*, ſom ligger på andra ſidan om Botniſka Hafsviken, hvaröfver vi ej läſe at *Kvenerne*, för at göra ſina Härnads-tåg til *Norge*, behöft eller plägat ſegla (til hvilken öfverfart ej heller deras ſmå och lätta båtar, ſom plägade bäras öfver land, voro ſärdeles tjenlige: äfven ſom Norrmännerne, i det fallet, ſvårligen kunnat utan fartyg hemſöka deras bonings-orter). Den långa omvägen ifrån Finland norr omkring Botniſka viken, hade för *Kvenerne*, under ſådane deras tåg, varit ej mindre oläglig; hälſt då de ſkulle bära ſina fartyg med ſig! Inqvarteras de åter blott i *Norra Öſterbotten* (då de få nog trångt utrymme, i en ort hvareſt den tiden intet åkerbruk var kändt; hälſt om *Helſingarnas*, eller, efter Herr *Schönings* påſtående, *Norges* gräns mötte dem redan vid Ulo-Elf); ſå hade de til grannar, på andra ſidan om Fjällen (åt norr) *Lapparna* och icke *Norrmännerna*; ej heller behöfde de, om deſſas beſittningar vid Ulo-Elf tillſtötte, draga öfver fjällryggen för at upſöka dem? eller måſte de förſt genom nu varande *Weſterbottens Lappmark*, tåga en ofantelig väg innan de anlände til Fjällen, hvaröfver de ſedan (bärandes ſina båtar med ſig) ſkulle göra infall i Norge? Om man ock lägger norra *Weſterbotten* til det land de innehade, ſå at deras ſtridigheter med Norrmännerne därigenom blifva begripligare; ſå är dock omöjeligt at förklara, i fall *Kvenerne* antagas för en gren af Finſka folkſtammen, hvart de i 13 och 14 ſeclet hade tagit vägen, då landet på bägge ſidorna om Norra Botnen var nälkan öde, och åtminſtone af en ſå-

hergiath hvilum on tha härja ſtundom in på Northmen ofer thæne Norrmännerne *öfver Fjäll-ryggen*

dan nation ej en gång några lämningar eller ſpår derſtädes förekomma. Vid Torneå träffades blott *Lappar* och *Karelare*? at förtiga, det Helſingarne då icke kunnat komma med ſin gräns alt til Ulo-Elf? Jfr de documenter ſom *Peringſköld* meddelar *Monum. Upland.* T. I, C. 1 p. 3-7. Et helt annat utſeende får ſaken, om *Kvenerne* (efter *Others* anvisning) antagas at hafva bodt i *Helſingland*, *Medelpad* (*Härjedalen* och *Jämtland*?) m. m. hvarifrån de, upföre vattudragen, beqvämligen kunde färdas in mot Fjällen, och ſå vidare hemſöka Norrmännerna. — Inga trovärdiga documenter anviſa, för öfrigt, *Kvenerne* deras bonings-platſer i *Finland:* huru litet de Isländſka Sagornas Geographie är at lita på, är nogſamt bekant — *Other* vet icke af några *Helſingar*, *Sturleſon* icke af några *Kvener:* men bägge gifva åt Norrland invånare. Är det fördenſkul icke ſannolikt, at de under olika namn ſyftat på ſamma folk? — Hvad *Sturleſon* (*Håkan Godes* Saga C. 7 och *Olof den Helges* Saga C. 147) berättar om *Jämtelands* och *Helſinglands* förſta befolkande ifrån *Norge;* kan icke (utan at bringa honom i verkelig ſtrid med *Other*, och ſåledes förſörſvaga trovärdigheten af hans berättelſe) annorlunda förklaras, än at han endaſt omtalar *de förſta Norrſka Coloniers* planterande på deſſa orter (hvilka ock därigenom på någon tid kommo under *Norges* välde), ſom likväl *Kvenerne* tilförne hade innehaft. Deſſe ſednare lära imedlertid dragit ſig mera til Hafskuſten (hvareſt *Sturleſon* uttryckeligen vitnar, at ſamma tid *Svenſkar* bodde) och utvidgat ſig til norr och föder (gifvandes ſig under *Sveriges* välde, ſom därigenom inträdde i deras rätt öfver hela *Norrland*, alt intil Ulo-Elf?); hvarigenom uti de til Fjällen gränſande orter blef godt utrymme för de öfver *Kölen* flyktande Norrmän (under *Ketill Jamtis* anförande) at ſig boſätta. Imellan dem och Strandboerne (landets äldre innehafvare) lämnades då en öde ſkog, öfver hvilken *Thorir Helſing* ſedermera

mor; hvilum tha North-men on hy. And thær ſint ſvyte micle meras ferſce geond tha moras; & berath tha Cvenas hyra ſcypu 13)

ryggen h); och ſtundom Norrmännerne in på dem. Där finnas ganſka ſtora ſjöar med ſött vatten (Inſjöar) emellan bergen *i*); Kvenerne bära derföre ſina far-

13) Lärer böra läſas *ſcypa?*

flyttade, närmare til hafvet, och nedſatte ſig (med de förre invånarnes goda minne) i *Helſingland*. Härigenom förklaras lätt den ſtora likhet, ſom i våra *Norrlänningars* både ſpråk och ſeder röjer ſig med *Norrmännernas*. Det kan för öfrigt ſtällas i fråga, om *Jämtland* och *Helſingland* verkeligen blifvit ſå kallade af *Ketils* och *Thorirs* tilnamn, eller om icke hällre deſſe fått ſina tilnamn af ortернas gamla namn, til hvilka de hade flyttat? At *Kven* icke var det folkets inhemſka namn, ſom af *Lappar* och *Norrmän* ſå kallades, har jag tilförene anmärkt. Och torde man af inflyttade och boſatte *Kvener*, ſå hänleda ej allenaſt ſådana namn i *Norge*, ſom *Quenånger* m. m. utan ock flere hemmans namn, jämväl i ſödrare *Finland*, ſom heta *Kainu?* — At för öfrigt *Svenſkarne* redan i Kon. *Olof Skötkonungs* tid yrkade, det *Kölen* var bägge Rikens gamla och rätta gräns (ehuru de af Norrſk ſtam härkomne *Jämter* och *Helſingar* låtit låcka ſig, at någon tid erkänna Norges höghet, hvarifrån de likväl ſedan ſkilde ſig), vitnar *Sturleſon* på anförda ſtällen uttryckeligen; hvaruti han med *Others* intygan och ſjelfva naturens utſtakning öfverenſtämmer.

h) Hvilken altſå ifrån *Norge* ſkilde dem, äfven ſom Svenſkarne. Som *Other* bodde i *norra delen* af landet, ſom ej hade *Svenſkarne*, utan *Kvenerne* til grannar, och fördenſkul icke af de förre, men väl af de ſednare ofredades; ſå hade deſſes ſtröfverien i ſynnerhet ådragit ſig hans upmärkſamhet.

i) Förutan otaliga ſmärre Sjöar, kunde *Ryſsaa-Sjön*, *Tunſjön*, *Sälbo-ſjön*, *Snaaſen*, *Öreſunds-ſjö*, *Fämund*, *Mjö-*

ofer land on tha meras, & thanon hergiath on tha Northmen: hy habbath fvythe lyttle fcypa, & fvythe leohte.

tyg *j*) öfver land in i deſſa ſjöar, och härja ſå Norrmännerna: de hafva ganſka ſmå och ganſka lätta fartyg *k*).

Othere 14) fæde thæt ſio ſcir hatte *Halgoland* 15), the he on bude. He cvæth thæt

Other ſade, at det landſkap, hvareſt han bodde, hette *Halgoland l*). Han berättade, at ingen männiſka

14) Så ſkrifves hans namn på detta ſtälle hos Herr *Barrington*.

15) Så läſa ock de Oxfordſka Editorerne och Öfverſättarne ſå väl ſom Herr *Somner* och Herr *Lye* i ſina Dictionairer detta namn. *Halgolane* i Herr *Barringtons* text (ofverſättningen har *Halgoland*), lärer ſåledes vara tryckfel?

ſen m. m. gifva *Kvenerne* en ſådan beqvämlighet, at vid ſine Härnads-tåg, långs med vattudragen leda ſig fram, utbreda ſig kring den bebodda bygden, ſamt framtränga alt til Hafs-ſjärdarna, vid hvilka *Norrmännerne* förnämligaſt hade fäſt ſina boningar.

j) Det är, ſina *ſmå båtar*. Grundtexten kallar dem *ſcyp*, men ſom icke får öfverſättas *Skepp*, om ej detta ordet tages i ſamma bemärkelſe, ſom det ännu brukas uti viſſa ifrån Hafsſtranden aflägsnare lands-orter, hvareſt jämväl de ſmärſta båtar heta *Skepp*.

k) Hela denna berättelſen viſar nogſamt, at *Kvenerne* bod de i Norrmännernas grannſkap, och ingalunda ifrån långväga orter kommo tågandes, at anfalla dem, utan oroade dem genom oförſedda och haſtiga ſtröfverien in öfver gränſen.

l) Fordom *Halogaland*, *Halegeland*, *Haalöjaland*, nu *Helgeland* (*Helieland*) kalladt, ſom utgör en del af det Norrſke *Nordland*.

nan man ne bude be northan him.

Thonne is an port on futheveardum thæm lande, thonne 16) man hæt Sciringes-heal. Thyder

niſka bodde *m*) norr om honom.

Det var ock en hamn belägen i föder om detta land *n*), ſom hette *Sciringes-heal o*). Dit, fade han,

 at

16) Thone?

m) Det är, hade någon beſtändig boningsplats. Ingen *Norrman*, utan blott *Lappar* hade där ſin viſtelſe. Jfr här frammanföre p. 60 not. *n*).

n) Nämligen föder om *Halogaland*, (i Norges ſödrare del). At denna hamn ej bör ſökas utom Norge, ſynes ſammanhanget tilkänna gifva. Under hela reſan dit (ifrån Halgoland), hade man beſtändigt *Norge* til venſter, längs med hvars kuſt man borde ſegla. — De ſom ſöka detta *Sciringes-heal*, vid *Dantzig*, hafva icke nog upmärkſamt läſt hvarken *Others* eller *Wulfſtans* Reſe-beſkrifningar. Herr *Forſters* giſsning, at denna hamn legat i *Svenſka Skären* (ungefärligen där hvareſt nu är Stockholm), är icke mindre olyckelig, och ſtridande emot textens ſammanhang. — När *Other* ſeglade därifrån til *Hœthum* (*Schlesvig*), hade han *under hela vägen Dannemark* och *Danſke Öarne til venſter*, och *förſt* öpna ſjön, men ſedan *Gotland* (*Jutland*) och *Sillende* til höger, m. m. Huru kan detta äga rum, om han gjorde reſan ifrån Stockholm?

o) På hvad ſtälle i ſödraſte delen af Norge denna hamn egenteligen må hafva legat, lärer numera ſvårligen kunna utredas. Herr *Langebek* giſſar, at därmed bör förſtås *Kongelf* (fordom *Konghell* eller *Kongshall*), och at därföre i ſtället för *Sciringesheal* i texten bör läſas *Cyningesheal*. Denna giſsning är icke oſannolik; men är dock blott en giſsning. Förutan det, at texten 5 gånger, utan någon afvikelſe i ſkriffättet, har *Sciringesheal*; ſå kan det, ſom om denna hamn ſäges, otvunget lämpas til flera hamnar på den ſödra kuſten af Norge.

he cvæth thæt man ne mihte geſeglian on anum monthe, gyf man on nyht vicode, & ælce dæge

at man ej kunde ſegla *p*) på en månad, när man lade til lands om nätterne *q*), ehuru man alla dagar hade

At *Other* vid reſan därifrån til *Hæthum*, ſtraxt fick *Danmark* til venſter, tyckes väl viſa ofs til *Bohus Län;* men, at han under ankomſten ifrån *Halogaland* hela vägen hade *Skotland* och *England* til höger (utan at *Jutland* omnämnes), ſynes häldre utmärka någon ort i *Chriſtianſands* ſtift? — Om för öfrigt någon hamn må därſtädes finnas, emellan hvars nu varande namn och *Sciringesheal* någon likhet är i behåll, därom måge kunnige och upmärkſamme män i orten underſöka och dömma.

p) Nämligen ifrån *Halogaland:* ty at reſan ſkulle ſke föderut, viſar hela ſammanhanget.

q) Enligt de gamlas ſed, ſom nyttjade merändels öpna fartyg. — Men Herr *Barrington* vil här i ſtället för *vicode* (af *vician*, ſom Herr *Lye* ſäger betyda *manere, manſionem habere, habitare, appellere ad manendum*), ſåſom i Handſkriften ſtår, läſa *vacode* (af *vacian*, vaka); då meningen blifver tvärt emot den, ſom ſaken och ſammanhanget kräfver: ty *Other* ſäger, at til reſan fordrades öfver en månads tid, ehuru gynnande vind man hade, när man icke ſatte jämväl natten til, utan hvarje natt vek in til hamns, ſamt för öfrigt åtföljde ſtranden (med alla ſina bugter och krokar). Då reſan, på ſådant ſätt anſtäld, föga lärer kunnat fortſkyndas öfver 5 eller 6 mil om dagen? och längden af ſjökuſten ifrån *Helgelands-ſkär* til *Svineſund* (enligt Herr *Pontoppidans* räkning, a. ſt. p. 32 f.), är 185 Geogr. mil: ſå är mindre underligt, at ſå lång tid til en ſådan färds fullbordande tarfvades. Imedlertid har denna reſans långſamhet varit en af hufvud-orſakerne, ſom förmådt Herr *Forſter* at vilja flytta bårt *Sciringesheal* ifrån hela Norge och ~~ända~~ alt til Svenſka Skären.

hæfde amberne vind. And ealle tha hvile he sceal seglian be lande; and on thæt steor-bord him bith æresst Ira land, & thonne tha igland, the synd betvux Ira lande & thisum lande.

17) hade strykande vind. Och under hela den tiden måste man segla längs med (Norrska) landet; och har man på styrbord först *Iraland* (Skotland) *r*), och sedan de öar, som ligga emellan Iraland och *detta land s*).

 Der-

17) Herr *Lye* i sit *Dictionarium* skrifver *ambyrne*, och citerar detta samma ställe.

r) De Oxfordske uttolkarne förvandla *Iraland*, ej allenast emot textens tydeliga intygan, utan ock emot sakens och sammanhangets kraf, til *Jutlandia*. Men huru skal den, som ifrån *Helgeland* företager sig en resa til *Södra Norge*, kunna *först* hafva *Jutland* på styrbord? — Åt däremot *Skotland* fordom ofta blifvit kalladt *Irland*, anmärker och bevisar Herr *Langebek* grundeligen, i noten til detta ställe, likasom K. *Ælfred*, tvärtemot, längre fram (p. 30 hos Herr *Barrington*) säger om *Irland*: "*Igbernia* (*Ibernia*) thæt ve *Scotland* hathat" (som vi kalle *Skotland*)!

s) Hvilket land förstår här K. *Ælfred* med *thissum lande*? Öfversättarne sammanstämma väl däruti, at därmed menas *Norge*; men då hade det häldre bordt heta, *thæm lande* (såsom ofvanföre)? — Men huru kan det ock sägas, at den som ifrån *Helgeland* seglar söder åt, har til höger *först* Skotland, och *sedan* de öar som ligga mellan Skotland och Norge? *Schetland*, *Orknöarne* m. m. ligga ju norr om *Skotland*! Eller kände icke *Other* eller *Ælfred* deras rätta belägenhet; hvilket sednare dock så mycket mindre kan antagas, som Konungen i det följande, p. 30, uttryckeligen anmärker, at *Orcaderne* ligga norr om Britanniska Ön. Jag skulle således med *this land* häldst förstå *England*, om jag kände några Öar emellan *Skotland* och *England*, som ligga på östra sidan om

Thonne is this land, oth he cymth to Sciringes-heale. And ealne veg on thæt bæcbord Northvæge.

Derefter är *detta land t*), tils man kommer til *Sciringesheal u*). Och under hela vägen, har man på babord *Norge v*).

Sö-

deſſa riken. — Eller har i ſjelfva texten ſig någon förvirring inſmygt? Stället är ſvårt at rätt uplyſa!

t) Här kunna deſſa ord *this land* (detta land) ſvårligen förklaras om *Norge*; ty frågan är om et land, ſom under reſan ifrån *Helgeland* til *Sciringesheal* låg *til höger*, hvaremot *Norge*, ſåſom både ſakens natur och de följande orden uttryckeligen intyga, hela vägen var de reſande *til venſter*. Jag ſer ſåledes ej annat, än at *this land* måſte betyda *detta vårt* (*Ælfreds*) *land*, nämligen *England*? Hvilket låg de ſeglande til höger, och hvaraf Norrmännerne plägade kalla Veſterhafvet, jämväl *Englands-haf*; ſe Herr *Schöning* a. ſt. ſ. 48.

u) Då under reſan ifrån *Halogaland* ända fram til *Sciringesheal*, intet annat land på höger förekom, än *Britannien*; ſå får hemälda hamn ingalunda ſökas innom *Öreſund*. Jfr. här ofvanföre pag. 83. not. *o*).

v) För at kunna inſe riktigheten ſå väl af ofvanſtående öfverſättning, ſom den däröfver gifna förklaring, är nödigt, at texten rätt interpungeras, hvari jag följt Herr *Barrington*, ſom förmodeligen rättat ſig efter hufvudſkriften; och hvilken interpunction jämväl Herr *Langebek* funnit ſammanhanget äſka. I Oxfordſka uplagan och hos *Buſſæus*, ſättes ſkilje-teknet efter *bæcbord*, och *Northvæge* göres til två ſärſkilda ord (*north væge*), hvarmed den näſtföljande meningen begynnes, ſom därigenom blir ſinnlös och orimmelig. Deras öfverſättning binder ſig likväl icke vid texten, ſålunda ſtyckad, utan de tolka hela detta ſtycke (*Thonne is this land . . . . up in thæt land*) ſålunda: "atque ita juxta "littus hujus regionis pergenti, donec appulſum fuerit "ad Sciringesheal, eſt a ſiniſtra hæc regio. *Prope Sci*"*ringesheal in regionem illam*" (*Norge*; och likväl

Bi ſuthan thone Sciringesheal fylth ſvithe micel fæ up in on thæt land; ſeo is brader thonne ænig man oferſeon mæge: & is Gotland on othre healfe

Söder om *Sciringesheal* ſträcker ſig et ſtort haf upp in i landet *x*); det är bredare, än at någon människa förmår ſe öfver detſammma: och på andra ſidan midt emot, är *Gotland* (Jutland) *y*), och

 ſe-

flytta de *Sciringesheal* til *Dantzig*?) "penetrat ingens "fretum" &c. Beſynnerligt är, at Herr *Barrington* inrättat ſin öfverſättning, icke efter ſin egen riktiga, utan efter de *Oxfordſke* editorernes felaktiga interpunction; ſå at jag ſannerligen ej begriper hvad han vil ſäga. Hans ord lyda ſålunda: "This country (Norge) continues qui-"te to Sciringesheal, and all the way on the left, *as you* "*proceed northward to the ſouth of Sciringesheal*, a "great ſea makes a vaſt bay up in the country." Denna ſällſamma öfverſättning har likväl Herr *Forſter* antagit: (*nach nordwärts zu, gegen ſüden von Sciringes-heal*, fällt ein ſehr groſſes meer in dies land). Orſaken til deſſa vittra mäns miſstag om textens rätta mening, ligger uppenbarligen i den orätta betydelſe de gifvit ordet *Northvæge* (*Norvegen*), hvarmed Utlänningarne ifrån urgamla tider beteknat *Norge* (ſe Herr *Langebeks* not til detta ſtälle, ſamt Herr *Lye*, *Dict.* vid ordet *Northvæge*), det de förblandat med *Northeveard* (åt norr); ifrån hvilket miſstag ej heller de *Oxfordſke* Editorerne, och Herr *Murray*, varit aldeles frie.

x) At detta ſyftar på *Cattegat* och *Öſterſjön* (ſom Auctor rätteligen anſer ſåſom en arm eller fortſättning deraf), är tydeligt.

y) At med *Gotland* här bör förſtås *Jutland*, har Herr *Langebek* rätteligen anmärkt: hvilket ock ger någon ſtyrka åt hans giſsning om läget af *Sciringesheal*? Jfr dock of-

ongean, & ſiththa Sil- ſedan *Sillende* z). Det-
lende. Seo ſæ lith mæ- ta haf går många hun-
drade

vanföre pag. 83. Not o). Man må fätta *Sciringesheal* hvar ſom häldſt, ſå är ſvårt at begripa, huru Ön *Gotland* kunde ligga *midt deremot på andra ſidan om den hafsvik, hvilken föder om bemälda Norrſka hamn, ſträckte ſig djupt in i landet?*

z) Detta beviſar ytterligare, at med Auctors *Gotland* bör förſtås *Jutland*, hvartil *Sillende* (ſom låg norr om *Angeln*) ſtötte i föder (ſe frammanf. p. 47. not. *q*, *r*, *s*). Men at kunna förvandla detta Sillende til Ön *Seland* (*Siælland*), har Herr *Barrington* (afgående ifrån de *Oxfordſka* Editorerne) få afdelt texten, at där läſes: "And "is Gotland on othre healfe ongean, & ſiththa Sillen-"de ſeo ſæ lith many hund mila up in on thæt land"; hvilket han öfverſätter: "Gotland is oppoſite on the "other ſide, and afterwards the ſea of Sillende lies ma-"ny (*hundred* är bårtglömdt) miles up in that country." Förutan den tvungna ſtällning, meningen härigenom får, och, at emot ſpråkets art, *Sillende ſeo ſæ* öfverſättes *Sillenſka ſjön*, i ſtället för *ſjön Sillende* (ſom ej gynnar den antagna hypotheſen); ſå är ſvårt at begripa, huru *Gotland* (en Ö midt i Öſterſjön) kan ligga på andra ſidan om Hafsviken midt emot en Norrſk hamn, och *ſedan* (bakom *Gotland*, eller längre fram om ſamma Ö) den *Sillendſka ſjön*, ſom har ſit namn af Danſka Ön *Seland?* Hvad är detta för en ſjö, ſom hvarken vår Auctor, eller någon annan, för öfrigt omtalar? I fall något haf ſkulle fått ſit namn af *Seland*, kunde det ej hafva legat på andra ſidan bårt om *Gotland*. Men oriktigheten af hela Herr *Barringtons* få väl interpunction ſom öfverſättning (hvilken jämväl Herr *Forſter* följt), är icke ſvår at inſe, då man utan förut fattade meningar genomläſer texten, ſamt följer deſs naturligaſte ſammanhang och mening. — Ehuru äfven Herr *Langebek* tager för afgjordt, at *Sillende* betyder *Seland*; ſå bjuder han likväl icke til, at enligt denna hypotheſe förklara och

nig hund mila up in on thæt land.

And of Sciringes-heale he cvæth, thæt he seglode on fif dagan to thæm porte the man 18) hæt æt Hæthum: se stent betvuh 19) Winedum & Seaxum &

drade milar upp i landet *a*).

Han (Other) berättade vidare, at han ifrån *Sciringesheal* seglade på fem dagar til en hamn, som kallas *Hæthum b*): hvilken ligger emellan *Wenderne* och *Sachserne* och

18) *Mon* hos Herr *Barrington*, är utan tvilfvel *tryckfel.*
19) Cod. Cott. har *betu*, som gör ingen ändring.

utreda sammanhanget af vår Auctors beskrifning och upgifter.

a) *Thæt* synes här vara blott *Artikel*, och icke *Pronomen*, såsom de *Oxfordske* Öfversättarne trodt, hvilke gifva *thæt land* "illa regio," likasom den här beskrefna Hafsviken skulle sträckt sig *in i Norge?* Hvilket dock uppenbarligen strider emot saken och sammanhanget, i det *Gotland* (Jutland) låg midt emot, på andra sidan om densamma, &c.

b) At *Hæthum* bemärker *Schlesvig*, har Herr *Langebek* satt utom alt tvifvelsmål. Hvad Herr *Forster* deremot invänder, grundar sig på hans oriktiga tanka angående belägenheten af *Sciringesheal*, samt angående betydelsen af namnen *Gotland* och *Sillende* hos *Other*. Om man ock, efter hans gifsning, skulle flytta *Hæthum* upp til *Aarhus* Stift i *Jutland*; så begriper jag dock ingalunda, huru man skal bära sig åt, för at (på 5 dagar, med sådane fartyg som i *Others* tid brukades) segla dit ifrån *Stockholm* (hvartill äfven flere slags vindar fordras), på det sättet, at man *först i 3 dagar*, har *Danmark til vänster*, (på denna omständighet tyckes Hr *Forster* aldeles icke hafva gifvit akt!), och *öpna hafvet til höger*, samt *sedan*, *i två dagar*, *Gotland och Seland*, *med de til det fordna Angeln hörande Öar*, *til höger*, men *de Danske Öarne til venster?*

Angle, & hyrth in on Dene.

Anglerne, och hörer *Danſkarne* til *c*).

Tha he thiderveard feglode fram Sciringes-heale,

Då han ſeglade *ditåt d*) ifrån *Sciringesheale e*), hade

c) Om inga andra ſkäl ſkulle ſtadfäſta Herr *Langebeks* mening om läget af *Hæthum*, ſå ſkulle detta ſtälle göra til fylleſt. *Wenderne*, *Sachſerne*, *Anglerne* och *Danſkarne* kunde på intet annat ſtälle med ſina gränſor mötas, än i granſkapet af *Holſtein*. Huru ſkal ſådant kunna äga rum, om *Hæthum* flyttas upp til *Jutland?*

d) Herr *Forſter* har ſällſamt öfverſatt *thiderveard* med *rückwärts*. Sammanhanget viſar tydeligen, at *Other* ifrån *Sciringesheal* fortſatte reſan *längre fram* til *Hæthum*.

e) Detta är nu *Others tredje* Reſe Beſkrifning, ifrån *Sciringesheal* til *Hæthum*, ſom blifver begripligaſt, om den förſtnämnde hamnen låg i ſödra delen af Bohus Län: han måſte då, när han efter tidens bruk åtfölgde ſtranden, vid ſin färd åt ſöder (och *veſter*) *förſt* hafva *Danmark* (*Halland* och en del af *Skåne*) til *venſter*, och öppna hafvet (*Nordſjön och Cattegat*) til höger. *Oxfordſka* Öfverſättarne förvända här, aldeles otilbörligen, Texstens mening; i det de för *bæchord* ſätta *a dextra*, och för *ſteorbord*, *ſiniſtrorſum*, jag vet icke af hvad förvillelſe: hvilket Herr *Langebek* med ſkäl miſsbilligar. Tre dagar kunde til denna del af reſan, häldſt om han jämväl til någon del nyttjade nätterne, väl förſlå. Men *ſedan*, när han vek in i *Lilla Bält*, måſte han hafva *Gotland* (*Jutland*), *Sillende* och de af *Anglerne* (tillika med det motſvarande faſta landet) fordom innehafde öarne (*Alſen*, *Barſöe*, *Aaröe* &c.) til höger, ſamt *Danſka Öarne* (*Fyen*, *Langeland* &c.) *til venſter*. Til denna del af reſan voro 2 dagar tilräckelige. — Detta ſtälle tjenar för öfrigt förträffeligen at beſtämma *Anglernes* fordna hemviſt, innan de foro öfver til England. Jfr. p. 47. not. *q*).

tha væs him on thæt bæc-bord Denamearc, & on thæt ſteor-bord vid ſæ, thry dagas; & tha tvegen dagas ær he to Hæthum come, him væs on thæt ſteor-bord Gotland, & Sillende, & Iglan-

hade han på babord *Danmark f*), och på ſtyrbord öpna Hafvet, i tre dagar *g*); och derpå i två dagar, innan han anlände til Hæthum, hade han på ſtyrbord *Gotland* (Jutland) *h*), och *Sillende i*), och

f) Det Danſka faſta landet, *Halland* och *Skåne?* ſom, antingen *Sciringesheal* låg i *Bohus-Län* eller i *Aggerhus-* eller i *Chriſtianſands Stift*, under reſan *föder ut*, var til venſter.

g) Utan tvifvel menas här med *öpna hafvet*, *Nordſjön* och *Cattegat*. Seglade *Other* ifrån ſydveſtra kuſten af *Norge*, ſå hade han likväl förſt en tid *Norge* til venſter, och *Jutland* til höger? For han ifrån *Aggerhus* Stift, ſå borde han ock förſt åtföljа *Norrſka* kuſten (*Bohus-Län*), *Jutland* lärer han icke trodt ſträcka ſig ſå långt i norr, eller gå ſå högt upp emot Norrſka kuſten, ſom det verkeligen gör; af hvilken orſak han, under denna förſta delen af reſan, ej ditåt vände ſin upmärkſamhet? — Jfr pag. 90. not *e*).

h) Då *Sciringesheal*, ſåſom ofvanföre är anmärkt, antages för en hamn i ſödra *Norge*; ſå är omöjligt, at *Gotland* här kan betyda den bekanta Ön i Öfterſjön. *Others* beſkrifning på denna ſin reſa til *Hæthum*, tillåter icke at ſöka hans *Gotland* annorſtädes än i *Jutland*: alla omſtändigheter viſa oſs dit.

i) Redan ofvanföre p. 47. not. *r*) är viſadt, at detta *Sillende* var en del af faſta landet på Jutſka Half-ön, norr om *Angeln* och ſöder om *Jutland* beläget. Detta beſtyrkes här ytterligare. Ordningen i hvilken *Other* ſeglade (genom Lilla Bält) ifrån Norr til Söder, förbi deſſa orter, (förſt *Jutland*, ſå *Sillende*, ſå *Angeln*, hvarpå han anlände til *Schlesvig*!), hvilka han alla lämna-

da fela: on thæm landum eardodon Engle, ær hi hider on land comon. And him væs tha tvegen dagas on thæt bæc-bord tha Igland the in Denemearc hyrath.

Wulfstan fæde, thæt he gefore of Hæthum, thæt he være on Truso on fyfan dagum & nihtum; och åtskilliga öar *k*): i dessa länder *l*) bodde *Angalerne*, innan de kommo hit i landet *m*). Och bägge dessa dagar hade han på babord de öar, som höra til Dannemark *n*).

Wulfstan o) sade, at han reste ifrån Hæthum, och at han på *sju dagar och nätter p*) hann til *Truso*

de på högra handen, då han hade *Danske Öarne* til venster, — denna ordning, sätter rätta belägenheten af *Sillende* utom alla tvifvelsmål.

k) Som de lågo nära intil öfra kusten af Jutska Halfön (så at *Other* under sin segling hade dem til höger), föder om både *Jutland* och *Sillende*, samt hörde til *Anglernes* besittningar; så kunna här inga andra förstås, än de små Öarne *Aaröe*, *Barsöe* &c. jämte *Alsen*. Midt emot dem, på fasta landet, låg således det forna *Angeln!*

l) Nämligen de nyss omrörde Öarne (med den på fasta landet motsvarande kusten!). *Sillende* och *Jutland* få ej räknas dit.

m) Konung *Ælfred* är angelägen, at göra dessa sine stamfäders fordna bonings-orter kända hos sine landsmän.

n) De til *Lilla Bält* på östra sidan tilstötande större och mindre Danska Öar, *Fyen*, *Langeland*, *Laaland* &c.

o) Om denne resare, hans Fädernesland och öden, vete vi ännu mindre, än om *Other*. Somlige göra honom til en *Dansk*, andre til en *Angler*, andre til en *Engelsman*; alt gissningsvis.

p) Han anmärker uttryckeligen, at han seglade *jämväl om nätterne*, och hade hela tiden strykande vind. När han ändock behöfde 7 *dygns tid*, at hinna ifrån *Hæthum* til *Weichseln*; huru var då möjligt, at *på* 5 *dagar* segla ifrån Stockholm til *Hæthum?* Se ofvanf. pag. 89. Not. *b*).

thæt thæt ſcyp væs eal- ne veg yrnende under ſegle. Weonothland him væs on ſteorbord; & on bæc-bord him væs Lan-

ſo q); at hans ſkepp hela vägen var under ſegel och i full fart. *Wenden r)* var honom på ſtyrbord; och på babord *Langeland*,

q) Den olyckliga böjelſen, at blott jaga efter namnens likhet, med åſidoſättande af ſakens ſammanhang och ortenas ſammanſtämmande läge, har bragt *Buſſæus* at här tänka på *Troſa* i Södermanland! Om belägenheten af *Truſo*, ſtraxt här nedanföre.

r) *Mecklenburg* och *Pommern*, ſom beboddes af Slaviſka eller *Wendiſka* folkſlag, och allmänneligen i våra äldre Nordiſka Skrifter och Handlingar kallas *Windland*, *Wendland*, och *Wenden*. För at underſtödja ſina befynnerliga hypotheſer, vil Herr *Forſter*, emot all ſannolikhet, göra ſkilnad emellan *Wulfſtans Weonothland* (ſom ſkal betyda *Fyen!*) och *Weonodland*, ſom beteknar *Wenden!* At förtiga, det icke det minſta ſpår i Nordiſka Häfderne finnes dertil, at *Fyen* någonſin blifvit kalladt *Weonothland*; ſå utviſar ſjelfva ländernas läge nogſamt, at *Wulfſtan* under reſan ifrån *Hæthum* (*Schlesvig*) ej kunnat hafva något annat *Weonothland* til höger, än *Wendiſka* kuſten. Om det ock vore tillåteligt, at flytta *Hæthum* upp til *Jutland*; ſå hade det dock varit en underlig färd, at derifrån ſegla åt Danzig emellan *Fyen* och *Langeland*, i ſtället för at vända ſig åt *Möen*, eller åtminſtone taga vägen emellan *Langeland* och *Laaland!* Man behöfver ej mycket läſa i K. *Ælfreds Oroſius*, för at blifva varſe, huru litet noggran Orthographien hos honom är, ſå väl i namns ſom andra ords beteknande: ſjelfva detta namn *Wenden*, ſkrifves t. ex. än *Winedaland*, än *Weonothland*, än *Weonodland*, än *Winodland*; likaſom *Apdrede* och *Afdrede*, *Æfeldan* och *Hæfeldan*, *Syſſyle* och *Syſele* &c. (ſe ofvanföre): ſå at på ſådane orthographiſke olikheter inga nya meningar få grundas.

galand & Læland & Falſter & Sconeg; & thas land eall yrath 20) to Denemearcan. And thonne Burgenda land væs us on bæc-bord; & tha habbath him ſylf Cyning. Thonne æfter Burgenda lande væron us thas land tha ſynd hatene æreſt Becinga eg,

geland, *Laaland* *s*), *Falſter* *t*) och *Skåne* *u*); och deſſa länder *v*) höra til Dannemark. Sedan var oſs *x*) *Bornholm* *y*) på babord; och det hade ſin egen Konung *z*). Derpå, näſt efter Bornholm, hade vi på babord de länder, ſom heta *Becinga eg* *a*),

och

20) l. hyrath.

s) Detta (*Læland*) hafva de *Oxfordſka* Öfverſättarne förvandlat til *Seland*; emot hvilket orimliga ſjelfsvåld Herr *Langebek* med rätta ifrar.

t) Det är beſynnerligt nog, at ej allenaſt *Seland*, utan ock *Möen*, här aldeles förbigås!

u) At här menas *Skåne*, ſom då hörde til Danmark, är oſtridigt. Men hvad den tillagde ändelſen *eg* må betyda, och om den ſvarar emot *ö*, (ſåſom Herr *Barrington* menar), är jag icke i ſtånd at ſäga.

v) Nämligen de på *babord* lämnade, ſom här upräknas. At med Herr *Forſter* utſträcka detta yttrande jämväl til *Weonothland*, ſom blef de reſande *til höger* (*ſtyrbord*), kan icke ſke utan textens våldförande.

x) Här talar ögonſkenligen *Wulfſtan* ſjelf; hvars berättelſe K. *Ælfred* ſåledes inryckt: hvilket gifver anledning at tro, det *Others* berättelſe jämväl med hans egna ord är anförd.

y) At här förſtås ön *Bornholm*, kan icke dragas i tvifvelsmål. Jfr. ofvanföre p. 56 not. *a*).

z) Danſkarne hade ſåledes då ännu icke underlagt ſig denna ö!

a) Uttolkarne förſtå härmed *Blekingen* (hvilket orternas läge gör ganſka troligt), och anſe *Becinga* för et ſkrif-fel i texten, i ſtället för *Blecinga*. Men hvad ſkal åter

& Meore, & Eovland, & Gotland, on bæc-bord: & thas land hy-ath to Sveon. And Weonodland væs us eal-ne veg on ſteor-bord, oth Wiſle muthan.

och *Meore b)* och *Öland c)* och *Gotland d)*: och deſſa länder *e)* höra til Sverige *f)*. Men Wenden var oſs under hela vägen på ſtyrbord, alt intil Weichſelns mynning.

Weich-

här *eg* betyda? Kunde *Wulfſtan*, ſom annars ſå väl kände deſſe orters belägenhet, hålla *Blekingen*, ſå väl ſom *Skåne*, för Öar?

b) Detta namn uttydes, ganſka ſannolikt, för *Möre* Härader i Calmar-Län! Hvaraf ſes, at *Wulfſtan* om deſſa kuſter (ſom han förmodeligen tilförene beſökt; ty nu kunde hans koſa ej ſträckas ſå högt upp i norr?) ägde en ſärdeles noga kunſkap!

c) At här förſtås Svenſka ön *Öland*, tål ingen motſägelſe.

d) Lika oſtridigt är, at här menas ön *Gotland*, och icke det *Gotland*, *Jutland*, ſom ofvanföre i *Others* tredje reſa förekommer. Om redan i ſå gamla tider handelsfarten til *Wisby* var i gång; ſå kan det ſynas mindre underligt, at *Wulfſtan* både ſå noga kände deſſa orter, och under reſan til *Preuſſen*, fäſte på deras läge ſå mycken upmärkſamhet!

e) Icke blott *detta land* (i ſingulari), enligt ſamtelige Herrar Uttolkarnas öfverſättning, likaſom detta yttrande endaſt anginge *Gotland*, utan alla *deſſe* nu upräknade *länder* (i plurali), nämligen, *Becinga eg*, *Meore*, *Eovland* och *Gotland*. At *Öland* och *Möre* Häradena ifrån äldſta tider tilhört Sverige, kan ej beſtridas. Märkvärdigare är, at *Wulfſtan* derunder räknar jämväl *Blekingen*; om detta landſkap, ſåſom ſannolikt ſynes, är hans *Becinga eg!* At *thas land* är pluralis, viſar ej allenaſt pronomen *thas* (nominat. pluralis), utan ock verba ſom i plurali dertil fogas: *thas land ſynd*, nyſs frammanföre, och *thas land ſyndon Creca leode*, p. 28 hos Herr *Barrington*.

f) Hela detta *Wulfſtans* intygande, om *Sveriges* och *Dan-*

Seo Wiſle is ſvythe mycel ea, & hio to lith Witland & Weonodland: & thæt Witland belimpeth to Estum; & ſeo Wiſle lith ut of Weonodlande, & lith in Eſtmere. And

Weichſeln g) är en gan-ſka ſtor flod, och dertil ſtöter *Witland h)* och *Wendernes land i)*: *Witland* hör til *Eſterne k)*; och Weichſeln flyter ut ifrån *Wendernes land l)*, och faller in i *Eſtſjön m)*. Denna ſjö

nemarks gamla tilhörigheter, förtjenar våre Häfde-forſkares beſynnerliga upmärkſamhet.

g) Denna flods *Polſka* namn är ännu *Wiſla*; och ſammanhanget af *Wulfſtans* berättelſe utmärker, at han med ſit fartyg lupit in i *Weichſelns mynning*, och ſå upför floden til *Eſt-Hafvet*, vid hvars ſtrand *Truſo* låg.

h) At en del af Preuſſen (en tract af *Samland*, hvareſt ſlottet *Witlands-ort* var beläget; jfr *Hartknochs Alt- und Neues Preuſſen*, 2 Th. 2 C. p. 289) fordom ſå kallades, är bekant; men detta ſtälle viſar, at *Witland* i äldre tider ſträckte ſig mycket vidare, ſå at det ock ſtött intil *Weichſeln*. Hvarföre jag ej anſer nödigt, at med Herr *Murray* ändra detta namn til *Litland*.

i) Så de *Polſke* ſom *Pommerſke Wendernes* (eller *Slavernes*); de förre ſtötte til *Preuſſen* i öder, de ſednare i veſter.

k) Det är, *Öſterlänningarne*; med hvilka ſammanhanget viſar, at här förſtås de fordne *Preuſſarne*; et ifrån de nu varande *Eſterne* eller *Eſtlänningarne* (ſom höra til den Finſka folkſtammen) aldeles åtſkildt folkſlag.

l) Detta viſar, at Auctor räknade (rätteligen) *Polens* inbyggare (*Weichſel-landets* invånare, *Dalamenſer* &c.; ſe ofvanföre) til ſamma folk (*Slaver*), ſom de *Vender* (*Obotriter*, *Sorber* &c.), hvilka bodde i *Mecklenburg* och *Pommern*.

m) Af alla omſtändigheter kan ſlutas, at *Wulfſtan* här ſyftar på det nu ſå kallade *Friſche Haff*; men hvilket han

ſe Eſtmere is huru ſjö (Eſtſjön) är åtminſto-
fiftene mila brad. ne *femton mil bred n*).

G Jäm-

beſkrifver ſåſom en *Inſjö*, hvari ſå väl floden *Ilfing* ſom *Weichſeln* hade ſit inlopp, och hvarifrån den ſednare ſedan utflöt i *Öſterſjön*, och det *åt Nordveſt*, flutandes ſit lopp vid *Weichſel-minnet*. Då han ſjelf beſökt denna ort, och i ſin öfriga beſkrifning röjer ſå mycken upmärkſamhet, kunſkap och ſannfärdighet; ſå ſynes han äfven i ofvannämde omſtändigheter förtjena at anſes för trovärdig? Läget och ſkapnaden af ofvanbemälde Hafsvik, gör det ingalunda otroligt, at den fordom varit en Inſjö, hvilken ſedan genom någon Hafs-flod och öfverſvämning, blifvit med *Öſterſjön* omedelbart förenad, eller genom någon natur-hvälfning, utbrutit ſig i negden af *Pillau*, och förſtärkt af *Pregelns* vatten, derjämte utvidgat ſig längre åt nordoſt? Den dunkla och oſammanhängande tradition, ſom *Henneberger* ur en gammal Chrönika anförer, at *Friſche Haff* omkring år 1190, genom en förfärlig ſtorm (ſom bildat det ſmala landſtrek, *Friſche Nerung* kalladt, hvilket åtſkiljer *Friſche Haff* ifrån *Öſterſjön*) förſt upkommit, ſynes kunna tjena til beſtyrkande af min giſsning? Jfr *Hartknoch* anf. ſt. C. 1, p. 9. At *Friſche Haff* redan i 9:de ſeclet varit til, och vid paſs ſå bredt ſom nu, intygar *Wulfſtan* uttryckeligen; ſåledes har *die Friſche-* eller *Dantzſker-Nerung* icke förſt omkring år 1190 kunnat upkomma: utan är troligare, at den då genom ſtormens och Hafvets våldſamhet förorſakade förändring, beſtått deri, at *Öſterſjön* genombrutit denna ſmala Damm, och genom en vid *Pillau* upgjord öpning, rufat in uti *Eſtſjön*, ſamt förvandlat den til en ſådan Hafsvik, ſom den ännu är? Detta lämnas dock til kunniga och upmärkſamma mäns ytterligare granſkning och ompröfning, ſom på den orten viſtas.

n) Längden har *Wulfſtan* ej utſatt. *Hartknoch* (på anf. ſtälle) upgifver den til 14 (*Büſching* i ſin *Erdbeſchreibung* til 12) Geograph. mil. Bägge komma derutinnan öfver-

Thonne cymeth Ilfing eaſtan in Eſtmere. Of thæm mere the Truſo ſtandeth in ſtathe. And cumath ut ſamod in Eſtmere Ilfing eaſtan of Eaſtlande, & Wiſle ſuthan of Winodlande;

Jämväl *Ilfing* o) faller, ifrån öſter, i Eſt-ſjön. På ſtranden af denna ſjö ligger *Truſo* p). Och inflyta tillika i Eſt-ſjön, *Ilfing* i öſter, ifrån Eſtland, och *Weichſeln* i ſöder, ifrån Wendernes land; men

ens, at ſtörſta bredden går til 3 mil; ſom då man antager K. *Ælfreds* milar til $\frac{1}{5}$ af en Geographiſk, aldeles ſvarar mot *Wulfſtans* upgift. Se ofvanf. pag. 77 not. *d.*

o) Utan tvifvel floden *Elbing*, ſom (genom ſjön *Drauſen*) flyter fram til ſtaden af ſamma namn, och ſedan (från ſydoſt?) utgjuter ſig i *Friſche Haff*; dit ock *Weichſeln* ifrån ſöder (ſydveſt) ännu, genom några armar (*Nogat*- och *Alt-Weichſel*) ſkickar ſit vatten. Sjelfva namnet af *Alt Weichſel* (*Gamla Weichſeln*) ſynes vitna, at denna grenen fordom utgjort *Hufvud-Elfven*, ſom i ſednare tider tagit et annat lopp? I *Wulfſtans* tid lärer altſå den veſtra grenen, ſom nu flyter förbi *Dirſchau* &c. ännu ej varit til? Enligt de Chartor jag ſedt, är ock denna nya gren, medelſt en arm med *Friſche Haff* förenad; ſå at vatnet ur denna ſjö (ſom då nödvändigt måſte flått högre) väl kunnat fordom följa den vägen til *Weichſel-münde*? Men at härom kunna dömma med ſäkerhet, bör man närmare känna localen. *Wulfſtan* säger för öfrigt ej, at *Eſt-ſjön* ſträckte ſig ifrån veſter til norr, utan at *Weichſeln* flöt ur denna ſjö åt nordveſt, til *Weichſel-minnet*; ſom altſå ingalunda bör ſökas vid ſjöns *öſtra* ända, i negden af *Pillau* (ſåſom Herr *Forſter* vil), utan där ſom *Weichſel-münde* ännu ligger.

p) Som denna ſtad låg vid ſtranden af *Eſtſjön* (*Friſche Haff*) och ej vid ſjön *Drauſen*, ſå vet jag icke huru *Truſo* (ſåſom några mena) ſkal af denna ſjö fått ſit namn. At den varit en i de tider berömd Handels-plats, torde af ſeglationen emellan denſamma och *Hæthum* kunna ſlutas?

& thonne benimth Wifle Ilfing hire naman, & ligeth of thæm mere veſt & north on fæ: forthy hit man hæt Wifle mutha.

Thæt Eaſtland is ſvythe mycel, & thær bith ſvythe manig burh, & on ælcere byrig bith Cyninge. And thær bith ſvythe mycel hunig & fiſcath. And ſe Cy-

men ſedan betager Weichſeln, Ilfing deſs namn, och utflyter ifrån denna ſjö, åt nordveſt in i hafvet: hvarföre ock detta utlopp kallas *Weichſelminnet* (Weichſelmynningen *q*).

Eſtland är ganſka vidſträckt *r*), och där äro ganſka många ſtäder *s*), och öfver hvar ſtad är en Konung *t*). Där finnes ganſka mycket honing och fiſk *u*). Konun-

 gen

q) Genom denna mynning upför *Weichſeln*, och ſedan in i *Eſtſjön*, ſynes handels-farten til *Truſo* hafva blifvit idkad?

r) Man vet icke, huru långt detta *Eſtlands* gränſor fordom blifvit utſträckte, eller hvilka nu varande länder, utom det egenteliga *Preuſſen*, dertil torde hafva blifvit räknade? Men beſynnerligt är, at K. *Ælfred* ofvanföre, då han omnämner de öfter om *Weichſeln* boende folkſlag, icke omtalar deſſa *Eſter*, eller ſynes hafva gjort något bruk af denna *Wulfſtans* Reſe-Beſkrifning?

s) Kanſke *Byar?* Imedlertid röjer denna mängd af Städer (eller Byar) en folkrikhet och välmåga, ſom förutſätter idoghet och någon cultur. Hvaraf härrörde allt detta? At de idkat handel, röjer ſjelfva *Wulfſtans* reſa. Men det är anmärkningsvärdt, at han om den *Bernſten*, ſom på den orten ſamlades, och i gamla verlden utgjorde en ſå vigtig handels-vara, ingen ting förmäler!

t) Det är, en ſtyresman och *Anförare*, ſådan ſom de fleſte half-odlade nationer ännu hafva. At de ej böra jämföras med *våra Konungar*, är lätt at finna.

u) Det ſå kallade *Friſche Haff* är ännu kändt för at

ning & tha ricoſtan men drincath Myran-meolc, & tha unſpedigan & tha theoran drincath Medo. Thær bith ſvythe mycel gevinn

gen och de rikaſte män dricka Stod-mjölk *v*), och de fattige och trälarne dricka Mjöd *x*). Och är ganſka mycken ſplit *y*) emel-

vara ganſka *fiſkrikt*. Och at landet haft *honing* i ymnighet, är otvifvelaktigt. Jfr *Hartknoch* a. ſt. C. 1, p. 9, och C. 13 p. 207.

v) At här icke är fråga om folkets dageliga dryck (för at ſläcka törſten) utan hvad de plägade ſig och andre med, när de ville göra ſig glade; ſes lätt af hela ſammanhanget. Herr *Forſters* anmärkning, at här ej bör förſtås *vanlig Stod-mjölk*, utan en deraf beredd rus-gifvande dryck, ſom hos norre Aſiens Nomadiſka Nationer ännu allmänneligen brukas, och kallas *Kumyſs*, ſynes fördenſkul vara väl grundad. Dels var denna dryck dyr, dels är det hos alla mindre hyffade folkſlag, (ſåſom han tillika erinrar), de förnämares förmåns-rätt, at få taga ſig rus. Hvarföre den ej var för de fattige och trälarne. — *Adamus Bremenſis*, ſom ſkrifver om de gamle *Preusfarne*, at de i ſin dryck nyttjade *Mjölk och blod af Häſtar*, ſå at de lefvo deraf *druckne*, tyckes redan haft om denna ſak någon, ehuru dunkel, kunſkap. *Petrus de Duisburg*, i ſit *Chronicon Prusſicum*, beſtyrker ock, at *Preusfarne* fordom nyttjat *Mjöd* och *Stod-mjölk*. Jfr Hr *Langebek*. Men Herr *Barringtons* öfverſättning: "the king and the richeſt men *drink nothing but milk*" är i flere affeenden felaktig.

x) Denna ſlags dryck, i hela Norden känd och brukelig, var tilgängeligare och mindre dyr; och ſom den tillverkades genom gäsning, jämväl något ruſande, när den ymnigt nyttjades: ehuru icke af den ſtyrka och haftiga verkſamhet ſom den gäſta (och kanſke diſtillerade?) *Stod-mjölken*.

y) En vanlig följd af ſtarka och rusgifvande dryckers bruk; ſåſom Herr *Forſter* anmärker. Men de *Oxfordſke öfverſättarne* förklara här det ordet *Gevinn* genom

betreonan him. And ne bith thær nænig ealo gebroven mid Eſtum; ac thær bith Medo genoh.

And thær is mid Eſtum theav, thonne thær bith man dead, thæt he lith inne unforbærned mid his magum & freondom monath, gehvilum tvegen; & tha Cyninges & tha othre heahtungene men ſva micle lencg, ſva hi maran ſpeda habbath (hvilum healf gear), thæt hi beoth unforbærned: & licgath bufan eorthan, on hyra huſum.

emellan dem. Öl bryggesaldeles icke hos Eſterne *z*); men Mjöd hafva de nog *a*).

Hos Eſterne är den ſeden öflig, at när en man dödt, lemnas liket obrändt inne hos ſine ſlägtingar och vänner en månad, ſtundom två; och Konungar och andre förnäme män få mycket längre tid, ſom de ägt ſtörre förmögenhet, (ſtundom et halft år), innan deras lik brännas: och ligga de imedlertid ofvan jord, i ſina hus.

Vinum (ſom detta ord likväl aldrig betyder; Jfr Herr *Lye*), förblandandes det med *Vin:* hvilket föranlåtit Herr *Langebek*, at anſtälla en onödig underſökning, hvarifrån de gamle *Preuſſare* kunnat erhålla en ſådan *ymnighet af Vin* (ſom de förmodeligen ej kände)?

z) Den ymniga tilgången på *Mjöd*, och *Stod-mjölkens* bruk, lär hafva gjort, at de tyckte ſig ej behöfva det? Ty at de icke ſkulle idkat något *Åkerbruk*, torde ej vara ſannolikt?

a) Herr *Barrington* anmärker, at *Hakluyt* här afbryter *Wulfſtans* reſa. Det öfriga lät *Somner* förſta gången trycka, i ſit *Dictionarium Saxonico-Latino-Anglicanum* (*Oxon.* 1659 fol.) vid ordet *Gedrync* (jämte en Latinſk öfverſättning, hvaraf de oftanämnde *Oxfordſke Editorerne* ſig betjent).

And ealle tha hvile the thæt lic bith inne, thær sceal beon gedrync & plega, oth thone dæg the hi hine forbærneth 21).

Thonne thy ilcan dæg the hi hine to thæm ade beren vyllath, thonne todælath hi his feoh, thæt thær to lafe bith æfter thæm gedrynce & thæm plegan, on fyf oththe syx (hvilum on ma), sva sva thæt feos andefn bith. Alecgath hit thonne for-hvæga on anre mile, thone mæstan

Under hela den tiden, som liket sålunda ligger inne, fortfares med dricande och hvarjehanda lekar *b*), intil den dagen då det brännes.

Samma dag som de ärna bära den döde ut til bålet, dela de hans qvarlåtenskap, som öfrig är efter drickandet och lekandet, i fem eller sex (stundom i flera) lotter, alt efter egendomens betydlighet. Derpå fördela de dem åtminstone på en mils vidd *c*), den förnämsta lot-

21) Cod. Cott. *förbærnath.*

b) Förmodeligen hvarjehanda kropps-öfningar; alt til den dödas heder, likasom i sednare tider de präktiga begrafningarna, genom hvilka dess qvarlåtenskap likaledes förstördes. — At jämväl de hedniske *Esterne* och *Letherne*, då de förbrände sina döda, firade en sådan högtid med flitigt drickande, berättas i det gamla *Chronicon Livonicum*, som *Gruber* utgifvit (Ffti & Lipf. 1740 Fol.) p. 58 seq. och 93.

c) Hela detta stället och beskrifningen om denna kappränning, förefalla mig mörka; och jag vet icke, om jag råkat på rätta meningen? Latinske Öfversättarne låta *Wulfstan* säga, at alla 5 eller 6 lotterne skulle utläggas *inom en mil ifrån den dödas hemviſt:* då hade icke vägen, på hvilken de skulle rida i kapp, för at täfla om

dæl fram 22) thæm tune; thonne otherne, thonne thære thriddan, oth the hyt eall aled bith on thære anre mile: & sceal beon se læsta dæl nyhst thæm tune, the se deada man on lith.

Thonne sceolon beon gesamnode ealle tha men, the svyftoste hors habbath on thæm lande, for-hvæga on fif milum, oththe on syx milum fram thæm feo. Thonne ærnath hy ealle toveard thæm feo. Thonne cylotten längst från staden; derefter den andra, derefter den tredje, til dess alt är fördeldt på den ena milen: och skal den sämsta lotten vara närmast staden, hvarest den döde mannen ligger.

Sedan skola alle de män samlas, som hafva de snabbaste hästar där i landet, åtminstone på 5 eller 6 mil ifrån egendomen. Derpå ränna de alle dit där egendomen ligger *d*). Och den som

G 4 har

22) Här synes något ord fattas, som borde gifva tilkänna, at den förnämsta lotten fördes *längst bårt* ifrån den dödes hemvist, til hvilket den sämste lades närmast? Ty meningen blir ganska trög, om den bör så construeras, at *forhvæga on anre mile* skal bindas ihop med *fram thæm tune?*

bytet efter den döda, varit altför lång ($\frac{1}{2}$ af en Geographisk mil?). Til denna förklaring synas textens ord närmast föranleda? Men Herr *Barrington* öfversätter: "dessa hopar (lotter) fördelas *på en mils afstånd ifrån "hvarandra"* &c. så at, på det sättet, den främste lotten kom at ligga 5 til 6 mil (en hel eller $1\frac{1}{2}$ Geogr. mil) ifrån den dödas vistelse-ort. Af samma tanka synes Herr *Forster* vara; och tyckes den deraf vinna styrka, at just på lika afstånd (5 til 6 mil) ifrån den afledes hemvist, medtäflare om dessa pris sammankallades?

d) Förmodeligen skedde kappridandet ifrån den dödas hem (af alla de täflande på en gång) längs åt vägen hvarpå prisen voro fördelta; då den som först hann fram

meth the man ſe thæt ſvyfteſte 23) hors hafath to thæm æreſtan dæl & to thæm mæſtan; & ſva ælc æfter othrum, oth hit bith eall genumen. And ſe nimth thone læſtan dæl ſe nyhſt thæm tune thæt feoh geærneth; & thonne rideth ælc his veges mid tha feo, & hyt motan habban eall: & forthy thær beoth tha ſviftan hors ungefoge dyre. And thone his geſtreon beoth thus eall aſpended, thonne byrth man hine ut, & forbærneth mid his væpnum & hrægle.

har den ſnällaſte häſten *e*), erhåller den främſta och förnämſta lotten; och ſå alla efter hvarandra, til deſs alt är bårttaget *f*). Hvarefter den tager den ſämſta delen, ſom i denna kappränning efter egendomen, lemnat ſig närmaſt til ſtaden *g*); och derpå rida alla bårt, hvar med ſin lott, hvilken de hel och hållen få behålla: derföre äro ſnabbe häſtar där i landet omåtteligen dyre. När all qvarlåtenſkapen på detta ſättet blifvit förſkingrad, bär man den döda ut, och förbränner honom med hans vapen och kläder *h*). *Nå-*

23) *Svyfte*, ſom läſes jämväl i Herr *Barringtons* text, är utan tvifvel ſkrif-fel; ty meningen fordrar *ſuperlativus?* til den förnämſta högen (eller lotten) ſtraxt bemägtigade ſig denſamma, och ſå vidare de öfrige i ſin ordning.

e) Som hinner förbi alla ſina medtäflare.

f) Sedan de 5 eller 6 ſnällaſte (alt efter lotternes antal) erhållit ſina pris, var intet qvar för de öfriga, ſom altſå måſte fara bårt tomhändte?

g) Han ſom af de 5 eller 6 ſegervinnarne blef efterſt, och ſåledes, då de andre tagit ſine pris, befann ſig närmaſt den dödes hemviſt (hade hunnit minſt aflägsna ſig derifrån)?

h) At de gamle *Preuſſare* tillika med ſine döde begrofvo jämväl deras *vapen* och *kläder* (häſtar, och koſtbarheter)

And fvidoſt ealle hys ſpeda hy forſpendath mid than langan lægere thæs deadan mannes inne, & thæs the hy be thæm vægum elecgath, the tha fremdan to ærnath & nimath. And thæt is mid Eſtum theav, thær thæt ſceal ælces getheodes man beon forbærned; & gyf thar man an ban findeth unforbærned, hi hit ſceolan miclum gebætan.

And thær is mid Eſtum an mægth, thæt hi

Näſtan all haus förmögenhet i) förſtöra de genom likets långa förvarande inom hus, och genom det ſom på vägarna fördelas, hvilket de främmande täfla om, och borttaga. Det är Eſternes ſed, at alle döde ſkola brännas; och om någon finner et obrändt ben *k)*, få utkräfves derföre en ſträng hämnd *l)*

Eſterne beſitta den förmågan *m)* at åſtadkom-

G 5 ma

beſtyrker Herr *Langebek* med flera vitnesbörd. Jfr *Petri de Duisburg Chron. Prusſ.* p. 467.

i) Deſſa ord röja, at affigten icke var, at gifva hela den dödas qvarlåtenſkap til ſköfvels, utan at deſſa koſtſamma *dryckeslag och kappridningar* anſtäldes för at hedra honom &c. Märkeligt är, at *Wulfſtan* ej omtalar några *Klagoſånger*, *Gråterſkor* &c. ſom vid ſådana tilfällen voro åtminſtone hos de näſtgränſande folkſlagen, brukeliga!

k) Nämligen *Människjo-ben.*

l) Til at ſålunda i löndom, utan vederbörlig ärebevisning hafva begrafvit någon, anſågs utan tvifvel för en oförrätt emot den döda: kanſke och vidſkeppelſen var häri inblandad, ſåſom fordom hos *Grekerne* &c., där det var en ſå helig plikt at begrafva (förbränna) alla döda.

m) *Wulfſtan* nämner ej uttryckeligen, om han anſåg denna konſt för en naturlig vetenſkap, eller för någon *Troll*,

magon cyle gevyrcan, & thy thær licgath tha deadan men ſva lenge & ne fuliath, and hi vyrcath thone cyle hine on. And theah man aſette tvegen fætels full ealath, oththe væteres; hy gedoth thæt other bith oferfroren, ſam hit ſy ſummor, ſam vinter.

ma köld, och derföre ligga de döde hos dem ſå länge inne, utan at förruttna, i det de värka en ſådan köld öfver dem. Och ehuru man ſtäller fram tvänne kärl fulla af Öl eller Vatten; ſå göra de, at bägge blifva med is öfverdragna, det må vara antingen ſommar eller vinter *n*).

doms-kraft? Men at den förekommit honom underlig, är ej ſvårt at märka.

n) Hrr *Barrington* och *Forſter* mena, at hela konſten beſtått blott deruti, at *Eſterne* förſtått at nyttja *Is-källare*. Jag lämnar det derhän, om denna förklaring med *Wulfſtans* beſkrifning kan förenas?

Tal
rörande
Dikterne,
hållet, vid
Kongl. Academiens allmänna Sammankomſt
den 8 Januarii 1788
af
JACOB von ENGESTRÖM,
Cantzli-Råd, Riddare af Kongl. Nordſtjerne-Orden.

MINE HERRAR!

Under ſaknad af Kongl. Academiens Préſident, Herr Stats-Secreteraren och Commendeuren *Benzelſtjerna*, hvilken af ſjuklighet hindras, at i dag deltaga uti våra göromål, åligger mig at öpna denna allmänna ſammankomſt, egenteligen ämnad til ombyte af Academiens Ämbetsmän.

En underlåtenhet af min pligt ſkulle det då vara, om jag aldeles ſtillatigande lemnade detta rum, hvareſt edert förtroende behagat mig ſätta. Det efterdöme andre värde Ledamöter redan lemnat, tilhörer mig at följa, och jag utbeder mig benägen tillåtelſe at få föredraga för Eder, mine Herrar, et och annat rörande *Dikterna*.

Då

Då jag nämner Dikt, tager jag detta ord uti den fördelaktiga bemärkelse, i hvilken det beteknar en, under invecklade talesätt och inblandade främmande omständigheter, gömd och förklädd sanning. Kanske har detta ord i början haft en ännu mera enkel bemärkelse, och sedermera delat lika öde med sina slägtingar, orden *Saga* och *Fabel*, under de vanliga skiften, som tungomålen äro underkastade.

Alla tre dessa orden *Dikt*, *Saga*, *Fabel*, härstamma från *säga* eller *berätta* fått af olika språk. At *Saga* med *säga* är uti närmaste förvantskap behöfde jag knappast erinra. *Fabel*, et af Franska tungomålet lånt ord, är brutet af det Romerska *Fabula*. Antingen man nu härleder detta från det mindre brukeliga Latinska ordet *Fando*, eller såsom mig likare förefaller, af Grekernes φα efter Joniska och Doriska mund-arten, *han har sagt* af φαω, så kommer det på et ut. Βελη hos Grekerne betydde öfverläggning. *Fabla* är tal i Spanska språket. *Dikt* kommer det Romerska *dictum* ganska när, och det leder sig, såsom bekant är, ifrån *Dico*, jag säger. *Iliadis dictamen* förekommer uti gamla öfversättningen af *Aristotelis* lefverne, författadt af *Ammonio;* och *Nennius* anmärker härvid, at Barbarerne, på deras förskämda Latin, med *dictamen* förstodo et Skaldeqväde eller Skalde-dikt. J veten, mine Herrar, at en del Fabler af Grekerne kallades λογοι och Απολογοι, samt at *Horatius* nämnde en del af sine Satirer, *Sermones*, lika såsom våre förfäder sina qväden, *Mal.* Dikten, ehuru et Skalde-konstens foster,

ſoſter, har dock tidigt blifvit deſs älſkade lekſyſter. De göra hvarandra gemenſamt biträde, låna hvarandra ömſom ſina behag, och ſakna något af ſin fägring, när de icke hålla hvarandra ſällſkap. Derifrån härleder ſig äfven, at *Skald* och *Diktare* ofta tages för et och ſamma, oaktadt någon ſkilnad dem emellan kunde äga rum.

Skaldeſtycken ſkilja ſig ifrån vanliga talet, icke blott medelſt höga tankar, kärnfulla uttryck och träffande ſinnebilder, utan äfven genom nya ſnillrika påfund at framſtälla ämnet på et upväckande, intagande och förnöjande ſätt. I det förra igenkännes Skalden, i det ſednare Diktaren; och, när deſſe, med Sångens tilhjelp, genom ordlagens ſtädande, tillika förenat et för örat angenämt ljud, ſå ſaknas intet af hvad ſom fordras til et fullkomligit Skalde-qväde. Hvad är Skaldedikt annat, än den ålderſtegna visheten, med behageligt ſamljud, uti diktad drägt föreſtäld, ſade fordom *Maximus Tyrius* *).

Den ſkulle förlora ſig uti fornåldrens mörka irrgångar, ſom ville upleta Dikternas början. Om denna icke juſt inträffar med Skalde-konſtens förſta ålder, kan den likväl icke vara mycket yngre; och på denna räkning kommer man nog långt tilbaka. Mig tyckes derföre mindre ſkäl at helſa *Homerus* för Dikt-konſtens fader, än om ſå behagas, för den förnämſta af de Grekiſke Skalder. *Heſiodus*, hvars dikter med ſkäl vinna bifall, var förmodeligen ſamtida med *Homerus*. *Amphion*, *Orpheus*, *Linus*, med flere, voro äldre än bägge. Någon anledning kan vara, at Iliadens ämne

*) Sermo 29.

ämne blifvit af andre vidrördt för *Homeri* tid. *Diodorus Siculus* menar, at *Homerus* prydt ſina ſkrifter med åtſkilliga verſer, författade af en i ſin tid ryktbar ſpåqvinna, ſom han kallar *Daphne*, men andre *Manto*.

De gamle Diktare ſynas egenteligen haft trenne föremål: antingen at afſkildra naturen, hvarmed deras Gudalära hade nära gemenſkap; eller at hos efterkommande ſå mycket viſſare bibehålla minnet af dråpelige män och märkeliga händelſer; eller ock, medelſt föregifna mönſter uppmana til dygd och ärbarhet, efter deras begrep. Deraf har man tagit ſig anledning, at hänföra dikterne til trenne hufvud-claſſer: *Phyſiſka*, *Hiſtoriſka* och *Moraliſka*, hvilka åter hvardera tåla flera ſmärre afdelningar. Icke deſs mindre träffas deſſe ofta tilſammans uti de gamle Skalders Qväden. Något kunde til äfventyrs vara at vid nyſnämde indelning invända; men den öfverträffar dock i många affeenden en annan, hvarmedelſt Fablerne, efter de bilder där förekomma, fördelas uti förnuftiga, ſedolärande och blandade.

För de äldſta Phyſiſka dikter, ämnade at väcka upmärkſamhet på Naturen och Verlden, deſs förundransvärda uphof, mäſterliga ſammanſättning och förkjuſande fägring, funnos rike tilgångar uti Naturens mångfaldiga alſter och hvarjehanda omväxlingar, hvars orſaker ännu voro af mörker omgifne. Imedlertid hafva, uti de förſta dikter af detta ſlag, många enkla ſanningar kunnat finna rum, hvilka, ehuru af vår tid kända, likväl med möda nu i dikterne uptäckas, ſedan deſſa

med

med nya dikter nu blifvit upſpädda af Greker och Romare. Ifrån ſådane ſanningar härleda ſig förmodeligen de ſpörr til viſſa med den Heliga Skrift inſtämmande yttranden, hvilka *Huet*, *Bochart* *Pernety* och *Bayly* ſökt framdraga af ſidſtnämnde folkſlags dikter.

Deſſes Mythologie är väl annars ſå föga värdig och anſtändig, at ſjelfve *Martialis* och *Cicero* i ſin tid deraf ſynas varit föranlåtne til det oblida omdöme, de fält om Dikterna. Nyare tider, hvilka ſvårligen kunnat föreſtälla ſig denna gudalära ſåſom alfvarſamt antagen af Skalderne, hafva velat däruti finna någon annan fanning fördold. *La Pluche* har här ſökt Aſtronomie; *Mayer* och *Pernety* Chymie; *Jurieu* Naturen, *Banier* Hiſtorien; och alle hafva funnit någon egen tilfredsſtällning för den möda deras ſnillen härvid användt. Den lärde Engelſke Cantzleren *Verulam* ſträckte ſin underſökning något vidare, då han lämpade de gamlas dikter til Sedoläran.

Skulle en del af de gamlas dikter hafva haft til föremål, at för allmänheten dölja viſſa af Författarne ſkattade högre och ädlare ſanningar, dem de endaſt velat förbehålla de mera upſyſta och i deras diktkonſt underviſta perſoner, vore ſådant väl en afvundſjuka eller vinnings-lyſtnad, ſom den tiden kanſke gillades, men nu näppeligen vunne bifall.

En tid har varit, då man här förmodade finna de gamlas ſå kallade *fördolda kunſkaper*, om hvilka man gjort ſig ſå mycket högre tankar, ſom man hade ſvårighet at träffa hvad man ſökte.

te. De dikter, på hvilka sådan stämpel sattes, blefvo ofta af nyfikenheten illa förstådde, af sjelf-klokheten stympade eller omslöpte, af högmodet genom tilläggningar, försämrade, mäst i afsigter vida skilda från dem, hvilka förste upphofsmannen hyst.

At härpå taga reda, har brydt mången hjerna; och då man icke förmått uppleta härftråden, har man gjort förklaringar, föga tydeligare än dikterne, betjenat sig af besynnerliga talesätt, hvaraf fällsamme satser upkommit. Början af sådana dikter är funnen hos Chaldeer och Egyptier; de fortsattes af Judar i deras Cabala, tilöktes af Greker och Romare; Valentinianer och Gnostiker inmängde Christendom deruti. Ja, man kunde författa en hel ättelängd af desse diktare.

I sednare tider har man någon gång uplifvat dessa dikter; men merendels uppehållit sig vid skalet. Den som gifver sig tid at genomläsa *Fludds* skrifter med flera dylika, lärer lika få litet finna sin räkning, som de, hvilke företaga sig at göra guld efter Alchymistiska böcker, dem man med fog äfven kan hänföra til dikterna.

Verldens upphof var en för mycket märkelig omständighet, at kunna undgå fornåldrens efterspinnande. Den kunskap de förste människor härom kunnat äga, har med tiden blifvit mägta utspädd af sig emellan olika dikter; och i föga annat öfverensstämma de hedniska folkslagen, än at tilskrifva det en hög och vis varelse, för hvilken de buro all vördnad, och hvars dyrkan de ansågo för högst nödvändig.

In-

Inledningen til *Ovidii* förvandlingar innefattar på et förträffeligen nätt och behageligt sätt de gamla Grekers tankar om verldens danande; dem de til en del hemtat från Egypten, och sedan lemnat åt de Romare. Om dessa tankar ibland äro sig sjelfva motsägande, om de yppa många misstag, lärer sådant få urskäktas.

Indianerne utgöra et åldrigt folkslag, som befriadt från andra folkslags inflytande, från urminnes tid behållit en gudalära, den de vida utbredt. Herr *Hollvel* blef så intagen af deras Samscrit och Sendavesta, at han satte et särdeles värde på deras gudadyrkan; och i denna förkjusning märkte han knapt orimligheten af Indianernes begrepp om verldens skapelse. Den person, säga de, hvilken hela verlden dana skulle, flöt på vattnet, men hade under sig et blad af det i Indien växande träd, som bär namn af *Betel*. Träd och löf voro således til, innan jorden blifvit en varelse! Alt hvad man kunde medgifva vore det: at Indianerne förblandat syndafloden med skapelsen, på lika sätt som de förvilla namnen Sara och Abraham.

Sundare tänkte våre fordna ätte-fäder, at döma af vår gamla Edda och Voluspa. All tings början (*Gud*) var gammal, när han skapade Ymer. Sand och sjöar funnos icke. Jorden var icke til; icke heller himmel. Alt var et stort svalg och gräs ingenstädes.

Jorden, som man bebodde, och med fördel til sin bärgning odlade, ådrog sig en billig, en förtjent uppmärksamhet. Men Skalden behöfde i

ſit Qväde til deſs ära någon mera liflig bild; och de gamla folkſlagen kände ännu intet annat fätt at beviſa utmärkt heder, än at förguda. Egyptiernes Iſis, Syriſka gudinnan, Grekernes Κυβελη, ſom Romarne äfven antogo och kallade Rhea och Ops, af Grekerne länta ord, voro färſkilda namn på den gudomlighet, hvilken var en ſinnebild af Jorden. Tyſkarnes Hertha bar namn af Jorden. Kanſke var våra gamla förfäders *Jola-högtid* en feſt til jordens ära. Ordet jord uttalas ännu ofta på lika fätt. De gamlas Julegalt och Julegris kan förliknas med de offer Romerſka folket hemburo ſina gudomligheter Tellus (*jorden*) och Ceres *).

Åtſkilliga gamla dikter, ehuru ſig imellan ſkiljaktiga, ſynas likväl öfverensſtämma uti höga tankar om männiſkans ſjäl, deſs odödlighet, fälla eller ofälla tilſtånd efter döden. Man erinre ſig dikten om Dionyſius, grunden til de Orpheiſke helgedomar; och då jag nämner deſſa, må äfven ihogkommas et oförväntadt yttrande uti Orpheiſke ſkrifterne: det heter: ingen dödlig kan ſkåda den Gud, ſom råder öfver männiſkorna, utom den enfödde, uprunnen af Chaldeiſka folkſlagets gamla ſtamm.

Charons färga, Elyſeiſka fälten, Plutos rike och den dom, hvilken väntade de afſidna; alt detta företer en utſigt utöfver dödlighetens gräns.

Myc-

*) *Ovid.* Faſt. L. I. v. 671. *Horat.* ad Aug. L. 2 Ep. 1 *Juvenalis* Sat. 2. v. 86.

Mycken liknelſe är, at dikten om Egyptiernes ryktbara Phœnix döljer något ſporr til hopp om kropparn s upſtändelſe. Denna föreſtällning är redan länge ſedan nyttjad af *Clemens Romanus.*

Voro de gamla Phyſiſka dikter någonſin i värde hållna i anſeende til Naturens kännedom, ſå hafva de viſſerligen nu ingen annan förtjenſt, än at behaga ſåſom Skalde-ſtycken, hvilka vittna om deras Författares eldiga ſnillen. Uti vetenſkapen äro de helt umbärliga. Natur-kunnigheten har i alla ſina grenar, länge ſedan återvunnit ſin rätta frihet; och dymedelſt uplyft ſig til en grad af fullkomlighet, hvaröfver våre förfäder, om de den kände, ſkulle falla i förundran.

At nu göra hemligheter af ſaker, ſom ligga öppen dag för de vettgiriga, vore en löjlig åfänga. At ſöka nya uptäckter om naturen uti ortidens gåtor, kan icke väl falla på upplyſt olk, hvilka äga långt ſäkrare väg at trappevis ppſtiga til ſanningens högd. Mycken briſt på pplysning ſkulle endaſt kunna föra tilbaka til e gamla Phyſiſka dikter; och på deſſa ſporr kulle det länge befarade barbariet til äfventyrs, ölja lika ſå lätt, ſom villdjuren det rof de ja-a. I alla tider har det varit okunnighetens kännemärke, at hänryckas af ſällſamheter, utan bekymmer, at dem underſöka. Det är icke mödoſamt at lita på andras ſyn och ſägen; äfven ſom det koſtar föga vett och eftertanka, at uppdika ſådana, hvilka förmå bedraga lättrogna och med mörker omgifna människor.

En del Phyſiſka Dikter, om de icke juſt ſit uphof haft hushålls-nytta til affigt, finnas doc i denna vägen hafva varit gagnande. Då de reſliga, lommiga, länge grönſkande Eken före kommit ſå vördig, ſom välgörande, genom de angenäma ſkygd männiſkor och djur där ſökt oc funnit, hade den väl i de gamlas ögon gjordt ſi förtjent at helgas; men när jag befinnar, at de *Hamadryad*, ſom de äldre Diktare med hvarje E införlifvade, led af den ſkada Eken vederfors och dog när trädet fälldes, ſamt derjämte erinra mig, hvad mångfaldig nytta man af Eken hem tade, ſynes anledning vara, at döma, det ma genom Ekens helgande, velat förekomma förlu ſten af et träd, ſom tarfvade mansåldrar, inna det nådde fullkomlighet. Vantro och oförſtån äro ſyſkon; bägge vanhedrande för männiſkc ſlägtet. Olyckligt det tidehvarf, då man behöf ver medelſt vantro hämma oförſtåndets utbrott Oſkickelige de lärare, hvilke, i ſtället, at me ſann undervisning upłyſa, bota ondt med dub belt värre!

Flera trädſlag förſattes äfven i helgd unde tilſkapada ſärſkilda Nymphier, ända til och me den lågſtammiga Flädren. Jag påminner mig än nu, at jag i min barndom uti Rikets ſödra land ſkap hört talas om Fläder-gudinnan under nam af *Hylle-Fru*, ja til och med en urſäkt til henne hvarigenom man förmente undgå kroppens upp ſvällande, då man nödfakades, at något af Fläd ren afhugga. Hvad var det annat, än en dik

t

til befrédande af et träd, hvars blommor och frukt tjente til kraftig läkedom.

En källa hvars cryſtall vittnade om det renaſte, ſundaſte vattn, var af et för ypperligt värde, at ſakna et gudomligt förſvar emot förſtörelſe. Najaderna var denna omſorg ombetrodd. Helſovattnens kraft förekom få underbar, innan man förſtod af hvad orſak den härrörde, at hon icke kunde undgå at tilſkrifvas en gudomlighet. Kan ock hända, at man genom helgandet af helſokällorna, velat bringa menigheten, at ſig deraf begagna til helſans återſtällande, ſåſom hos denſamma mera gällande än goda ſkäl. Munkarne, hvilke fällan underlåto något tilfälle at rikta kloſtren, bibehöllo denna vantro under något helgons namn. Den har ock hos oſs ſlagit ſå djupa rötter, at, ibland många, dem laſter eller nöjen fortſkynda til undergörande källor, äfven ännu gifvas några vantrons dårar.

Berg och Skogar hade de gamle diktare med ſtörre och ſmärre gudomligheter upfyllt. Hos oſs hörer man ännu deſſa ſenare omtalas under namn af *Bergs-rå*, *Skogs-rå* och *Skogs-ſnufvor*. Det är egenteligen Jägare, ſom underhålla dikterna om deſſa ſpöken, ſedan de gamlas mycket anſedda Jagt-gudinna Diana och våre förfäders *Uller* kommit utur modet. Jag ſkulle ock intet hafva vidrört deſſa Jägare-dikter, ſom med ſkeppare-tidningar nu dela lika förakt, om jag icke förmodade, at, ſå väl de gamla ſom nyare, leda ſit urſprung från omtanka om jagtens be-

fredande. De torde åtminſtone afhålla de fega, ſnarſkrämda och vidſkepeliga.

Ibland de phyſiſka dikter böra de nu för tiden mindre anſedda gåtor få et rum. I gamla dagar ſatte man derpå mycket värde, hälſt de ännu voro få, men ſnillrika och korta dikter, hvilka på et helt främmande ſätt föreſtällde kända varelier i naturen, och således förnöjde under ſnillets och eftertankans upeldande. Erinren Eder, mine Herrar, Eſops gåtlika ſvar til Chilon. Denne frågade: hvarmed Jupiter ſig ſyſſelſatte? och fick af Eſop den korta underrättelſe: at Jupiters förehafvande beſtod uti uphöjande af det låga och förnedrande af det höga. Äro icke här naturens omſkiften uti en blink omfattada? Våre gamle förfäder funno mycket nöje i gåtor. De förekomma ofta uti våra ſagor, färdeles är en myckenhet ſamlad uti Hervara ſagan. Jag räknar hit de uti Edda förekommande gåtlika Sagor om Tjalfes kapprännning med en halfvuxen yngling, och Thors brottande med en gammal gumma. Tjalfe blef långt efter i 3 förſök, och Thor, ehuru ſtark, blef af gumman bragt på knä. Bägge blefvo miſslynte, men tilfredsſtäldes, när Utgarda Loke uptäckte för dem at Tjalfe budit til at löpa kapp med hugen, och Thor bråttats med ålderdomen, ſom alt öfvervinner och förändrar. Ända in uti 17 ſeculo utgjorde gåtor et af våra Landsmäns tidsfördrif, och ingingo til någon del i deras Julelekar. Man finner vid ſlutet af förra och början af detta århundrad många Bröllops-qväden ſluta ſig med någon gåta, til

ämne

ämne för bröllopslagets joller och glättighet; men icke allenaſt mängden, utan jämväl miſsbruket, torde hafva vållat deras aflägganде, likaſom man nu tröttnat vid Charader och Arabernes Logogrypher.

Hiſtoriſka dikternes föremål har varit, antingen at hos ſamtiden bereda högaktning för berömliga mäns utmärkta bedrifter, eller at för framtiden bevara minnet af hvad märkeligt ſig tildragit, eller hafva de uti Skalde-qväden influtit, för at gifva deſſa mera anſeende och behag, öka åhörarnes deltagande, och ſåmedelſt ådraga qvädet ſtörre upmärkſamhet; likſom många väl affkildrade bilder på en tafla, åſtadkomma en för ögat ganſka behagelig rikedom.

Kan ſången täfla med Philoſophien i ålder, icke lärer Hiſtorien finna bättre rätt. Det är bekant, at *Varro* indelade tiden uti Αδηλον, Μυθικον och ἱστορικον, Denförſta kunſkap om händelſerna, han kunnat vinna, var fabelaktig. Ja, *Strabo* har i ſin tid anſett de äldſta Hiſtorie-ſkribenter för diktare. De fläſta folkſlags äldſta uplysningar om deras häfder igenfinnas uti gamla ſånger. Hos Grekerna hafva *Eumelus*, *Ariſteas* och, ſnart ſagdt, alle deras Häfdateknare förr *Herodotus Halicarnaſſenſis*, på ſkaldevis författat deras berättelſer. *Ennius* ſkref Romerſka Hiſtorien på vers. *Nævii* berättelſe om de Romares förſta krig med Carthaginenſerne är infattad i et Skalde-qväde. Ingen af de kände Romerſke Häfdeteknare har ſkrifvit uti obunden ſtyl förr än *Fabius Pictor*. Det äldſta vi känne af våra egna häfder, beſtår uti viſor, dem fordne

Skalder efter ſig lemnat; och detſamma kan ſägas om Danſkar, Saxer, Franker och Tyſkar. Sednare tiders Hiſtoriſke Rimmare höra icke hit.

Uti ſträngaſte bemärkelſe må väl icke Hiſtorien, hvars rätta ſjäl är ſanning, bortblandas med Dikterna. *Cicero*, *Seneca* och den yngre *Plinius* nekade derföre Skalderne all trovärdighet; men här kan icke blifva fraga om mera, än blott viſſa hiſtoriſka ſanningars hemtande af de gamlas dikter; och endaſt i anſeende dertil, kunna de dikter, uti hvilka ſådana finnas, ſå nämnas Hiſtoriſka. Om man icke godkänner den Häfdateknare, hvilken ſtundom beträdes med oricktiga angifvanden, håller man likväl til goda de uti dikterna ſtrödda ſanningar, när de kunna utredas, och andra källor briſta. De gamle Skalderne voro förmodeligen vida ſkilde ifrån påſtående om hiſtoriſk viſshet. *Heraclides Ponticus* har befriat *Homerus* ifrån de tilvitelſer, ſåſom ſkulle han velat tilvälla ſina dikter en hiſtoriſk förtjenſt.

Man läſer Iliaden med utmärkt förnöjelſe, ſåſom Skalde-dikt, utan affeende på Hiſtorien; men hvarföre ſkulle icke många af de där förekommande berättelſer vara lånta af tideböcker och fraſägner; och ſåledes förtjäna, at anſes ſåſom Hiſtoriſka Sanningar. *Plato*, *Heſiodus* och *Plutarchus* voro i ſin tid redan förviſſade, at ſådana där gåfvos.

Man må då intet draga i betänkande, at där ſöka dem; men det fordras ſnille och urſkillning, at dem träffa. De förſök ſom blifvit

alt

alt för vida ſträckte, hafva i många ſtycken icke kunnat beſtå vid granſkningens ſtränga räſt. Likväl har det lyckats flere, at framdraga uplysningar för Hiſtorien af Skalde-dikterna, när de, jämte grundelig kännedom af ſpråket, varit väl bevandrade uti Skaldernes qväden och nog hemma uti landets Hiſtoria, at inſe häfdernes brifter. J kännen, mine Herrar, den framgång, hvarmed *Sturleſon* dragit fördel af de gamle qväden, äldre Skalder efter ſig lemnat. Om det är fäkert, at *Sturleſon* ſammanfatt någon del af den Edda, ſom honom tilegnas, ſkulle man lätteligen falla på den tankan, at han för Hiſtoriens ſkull, til egen uplysning öfver äldre Skalde-ſpråket, författat de få kallade *Kenningar*, hvilka utgöra andre delen af den ſednare Edda.

Tilfreds med viſſa ſtrödda ſanningar til häfdernes riktande, litar man icke på alt hvad Diktaren anförer. Af tideräkning och orters läge vill Skalden ogerna vara bragt i trängſlen; händelſerna måſte ock vara mera fällſamma än vanliga. Skalden ſkulle annars, under framſtällande af ſin hjelte, ſådan han bordt vara, icke förmå åſtadkomma det intryck på åhöraren, ſom han åſyftat.

Enëiden vidtager, ſåſom bekant är, där Iliaden med Trojas undergång ſlutas. Ifrån denna ryktbara ort kom Eneas til Italien, ſäger författaren; men äfven denna enkla upgift, och få ganſka möjeliga händelſe, drages i tvifvelsmål. Miſstankan hemtar någon ſtyrka af ſjelfva Skaldedikten, då *Virgilius*, på tideräkningens bekoſtnad,

nad, haſtar at föra Eneas til Carthago, hvareſt hjelten likväl föga äga inlägger. At göra Eneas och Dido til ſamtida, röjer en miſsräkning af inemot 300 år.

Med någon underſökning uptäcker man ofta, at åtſkilliga Dikter icke äro få aflägſna från ſanning, ſom de vid förſta påfeendet förekomma. Sådan är den bekanta dikten om Romulus och Remus. Deſſe Martis ſöner upföddes af en Varghona (*Lupa*) förtäljer *Virgilius*. Hvad krigshjelte här blifvit bedrad med Stridsgudens namn, lämnas derhän; men *Lupa* var äfven et qvinnonamn och kanſke på detta ſtälle et vedernamn, hvarmed Skalden velat leka. *Livius* namngifver rätta perſonen ſom upammat deſſa ryktbara tvillingar, med tilläggning, at hennes mindre anſtändiga lefnadsſätt ådragit henne namnet Lupa.

En dikt af denna art träffas uti våra Nordiſka häfder. *Saxo* och *Simeon Dunelmenſis*, förmodeligen efter någon gammal Skald, berätta: at den vidtfrägdade Ulf-Jarls faders faders fader var en verkelig Björn. Det heter, at en man af anſeende i Sverige ägde en dotter af utmärkt fägring. Hon förluſtade ſig med andra flickor uti en ſkog, och blef, under deſſe lekar, bortförd af en Björn, hvars hemviſt man icke kunde upſpana. Detta villdjur, ſom ofta antaſtade de i negden varande boſkaps-hjordar, blef omſider träffadt och fälldt. Man återfick då den förlorade flickan, ſom korrt efter blef moder åt en ſon, hvilken, efter fadren upkallades med namnet Björn. Förmodeligen lig-

ligger uti ſamma namn anledningen til hela dikten.

Intet är ſannolikare, än at en man, ſom varit elak granne och hetat Björn, funnit tycke för flickan, ſamt, utan hopp om föräldrarnes bifall, nyttjat tilfället at henne bortröfva. Hvarken namnet eller gärningen hafva i äldre tider varit främmande hos oſs. Det är lika få troligt at den Jupiter, ſom borttog Ganymedes, och den, hvilken bortförde Europa, burit namn af Örn och Oxe, ſom at de på ſina ſköldar ſkulle haft deſſa djurs bilder föreſtälda. Det guldrägn, ſom gjorde Danaë fruktſam, var utan tvifvel, af ſamma halt med de klingande ſkäl, hvilka i alla tider användts at bedraga.

At til viſſa reglor binda konſten at utleta ſanningar utur de gamlas dikter, vore et mödoſamt företagande; hälſt det fordrade, til en början, at med nogaſte urſkillning förklara alla hos Skalderna förekommande för vår tid mörka taleſätt, näſtan i ſamma ſmak, ſom *Kenningarne* i vår Edda. En god början är från längre tid tilbaka gjord af ganſka ſkickelige granſkare; men mycket återſtår på detta vidſträckta fält. Imedlertid, när fråga är om uplysning för Hiſtorien, måſte man genom granlaga underſökning och jämförande med andre författare, afdraga den förklädning, hvarunder Diktaren framſtält ſå väl perſoner ſom händelſer, icke förlitande ſig til den ordning i hvilken de i dikten förekomma, utan ſå vida möjeligt är, återſtälla en förvillad tideräkning och

och få vidare. Man gör väl, at ſtändigt erinra ſig *Horatii* yttrande *).

- - - - - - - - *Pictoribus atque Poëtis*
Quidlibet audendi ſemper fuit æqva poteſtas.

Skalderne finnas ibland ſkiljaktige uti ſina anföranden, ſå väl om perſonerne, ſom deras bedrifter. De hafva, efter färſkilda affigter, förbytt namn och händelſer. Samma perſoner hafva tilägnats flera namn; de hette annorlunda i Grekeland, annorlunda i Rom, annorlunda hos Götherna. Ibland förekomma äfven färſkilda perſoner med ſamma namn. Således är anledning at föreſtälla ſig, det flere i olika tider burit namn af Jupiter, flere af Zoroaſtres och Achilles, likaſom flere af Oden och Starkoter hos oſs. Seder och bruk torde blifva hvad man med mäſta tillförlåtelighet kan af dikterna inhemta; men dervid fordras äfven at väl urſkilja diktade prydligheter och hvad man af främmande folkſlag lånt. Et efterdöme, värdt at följa, har en förtjent Academiens Ledamot, Herr Profeſſor *Floderus*, nyligen lemnat uti en vacker afhandling om Grekernes ſeder och lefnadsſätt. Herr *Le Beau* har gått ännu längre, då han, jämte ſeder och bruk, ſökt af dikterne utreda, ſå väl Författarnes ſom folkſlagens inſigter och kunſkaper. Flera moraliſka dikter göra nyttig tjenſt vid ſådana underſökningar. Hade *Horatius* uti *Auguſti* tid icke annat at förlöjliga, än ſmå oſkickligheter, förſtälda höfligheter och en djerf håg at vilja ſy-

nas

*) Art. Poët. v. 9.

nas äga ſtörre förtjenſt, än man verkeligen hade; ſå fick *Juvenalis*, under *Domitiani* tidehvarf, flere laſter at anfalla.

Ibland de flera, hvilka med framgång förklarat de gamlas dikter, ſynes, innom våre landsmän, Proſten *Eurenius* förtjena et utmärkt rum för ſin Atlantica Orientalis. Hade han til grund för ſin tanka någon anledning af *Serranus*, *Platos* öfverſättare, och kände han hvad *Olivier* af Marſeille i ſamma ämne ſkrifvit, har han dock en märkelig egen förtjenſt, ärkänd af utländſke vittre män, ſåſom Herr *Bålp*, hvilken, efter honom gått ſamma väg. Hr Profeſſor *C. Aurivillii* bemödande, at af *Homeri* Egyptiſka Proteus frambringa Nilſtrömmen, hedrar både hans beläſenhet och granſkning.

J kännen, mine Herrar, en dikt, hemtad utur Eddas 66:te Dämeſaga, af hvilken en af våre vittre Häfdateknare ſig betjent til riktande af våra magra häfder för ſå aflägsna tider. Deſs innehåll är, at *Odens* ſon *Skjold*, ſom regerade i Dannemark, hade til efterträdare ſin ſon *Friedleiff*, hvars ſon *Frode* regerade där, vid ſamma tid, ſom Kejſar *Auguſtus* ſtyrde Romerſka Riket. *Frode* var den rikaſte man i Norden, hvareſt äfven en allmän fred rådde. Under et beſök, Konung *Frode* aflade hos Konung *Fjolner* i Sverige, köpte han af denna tvänne trälinnor (*ambåtter*) ſom hette *Fenju* och *Menju*, hvilka vore mycket *för ſig och ſtarka*. I den tid fanns i Dannemark tvänne qvarnſtenar, ſå ſtora, at ingen förmådde dem

kring

kringvrida; och qvarnen hade den egenſkap, at den ſöndermalde hvad ſom för den malande talades. Denna qvarn kallades *Grotta* och *Heingekieptur*, den, åt hvilken K. *Frode* gaf qvarnen. *Frode* lät föra trälinnorna til qvarnen, och befallde dem mala guld och fäll frid åt honom, men gaf dem icke längre hvila, än Göken teg eller de ſöngo någon viſa; och är ſagdt, at då qvädes den viſa, ſom kallas *Grotteſång*. Sedan maldes där ofrid öfver K. *Frode*, ſå at om natten kom en Sjö-konung vid namn *Myſing*, hvilken dödade K. *Frode*, tog mycket byte och ändade ſåledes *Frode* freden. *Myſing* tog med ſig *Grotta* ſamt *Fenju* och *Menju*, hvilka fingo befallning at mala ſalt. Om midnatten frågade de om icke *Myſing* hade ſalt nog, men tilſades at fortfara. De malde någon ſtund, hvarefter ſkeppen ſönko och efter ſvalget i hafvet, föll ſjön i *Kuernavangad*. Då blef ſjön ſalt. Så läſer jag denna Saga, hvilken *Reſenius* tagit utur *Wormii* Handſkrift af Edda; emedan den Handſkrift han egenteligen följde, icke var ſå utförlig och icke heller nämnde något om handel med K. *Fiolner*. Handſkriften af Edda i Upſala Academies Bibliothek har denna Saga p. 47 ibland *Kenningarne* förkortad och ſkild från bägge *Reſenii*. Väl ſäges at *Frode* köpt trälinnorne, men icke af hvem, m. m. Herr *Wilde* har följt den vidlöftigare ſagan, med någon inſkränkning och liten förändring, hvilken ſenare är något märkeligare hos Herr *v. Dalin*.

Den-

Denna Dikt har alt anſeende, at vara hemtad af något gammalt Skaldeqväde, ſom gått förloradt. *Einar* och *Arnor*, tvänne gamle Skalder, hafva känt detta. Den förra omtalar *Froda Meyas fullgôligar moolu* och *fie Fenju;* den ſenare *Fenju forverki faffnis.* Okänd har den förmodeligen varit för *Saxo Grammaticus;* ty det är näppeligen troligt, at han af denna dikt tagit ſig anledning til updiktande af alla de eröfringar, han tillagt K. *Frode* den 3:dje. *Sturleſon* har väl icke heller vetat af denna dikt, när han ſkref Ynglinga-ſagan; och kanſke kunde man deraf ſluta at *Sturleſon* icke utarbetat Kenningarne, emedan deras författare ofelbart haft ſig denna dikt bekant, då han kallar guld *Fenjus och Menjus mâld. Torfæus* har icke aldeles förkaſtat denna ſaga, utan förmodat någon hiſtoriſk ſanning ligga där förborgad. Herr *Wilde* tvekade härom; upgaf likväl åtſkillige giſsningar om diktens förklarande. Herr *von Dalin* var något driſtigare, då han giſſade, at den ſlutna handeln torde hafva varit om Skåne. Anledningen är nog ringa, tagen af en i Skåne varande ſjö, ſom kallas *Fenja* ſjö vid *Fenja by;* men ſom denna är nog liten för at betekna et helt landſkap, och deſsutom aflägſen från hafvet, ſynes giſsningen vara mindre lyckelig.

Om hela dikten icke blifvit författad blott i affigt at gifva någon orſak til hafshvirflar och hafsvattnets fällta, ſå är icke otroligt at Skalden tillika haft K. *Frodes* Regering til föremål. Den föreſtälles ſåſom i början fredlig och fäll; men

men ſedermera tung och beſvärlig, åtminſtone för de af K. *Fjolner* tilhandlade landſkap, hvaruppå följde K. *Frodes* undergång. När dikten lämpas til Hiſtorien kan man icke antaga trälinnorne för perſoner; de ſkulle, ſåſom ſådana, icke kunna hafva tilfredsſtält den i Norden varande rikaſte Konungs vinningslyſtnad. *Fen* kallades i gamla ſpråket ſumpig mark: *Men* uttydes med armband af guld eller andra ſkatter. *Hju* nämndes i äldre tider et hushåld, hvaraf *Hiuma*, ſtora ſkaror af folk. Detta ſammanlagdt föreſtäller länder; och, då de öfriga i Sagan förekommande namn äro verkeliga, vil man ſluta at deſſa nämligen *Fenju* och *Menju* icke äro vida ſkilda från de ſanna. I denna förmodan kunde man ſnart falla på den tanka, at härmed menas öarne *Fyen* och *Möen*. De äro belägna i det haf de gamla kallade *Eiſtra ſalt*. Det var något öfver 100 år förut, ſom *Gefion* med 4 ſtarka oxar i Gylfes tid förde Seland ifrån det rum, hvilket ſjön Mälaren nu uptager, til Öreſund, där Seland ſedan förblifvit. Eddas förſta Dämeſaga innehåller denna löjliga dikt, hemtad af Skalden *Brages* qväde, ſom i det enda med föregående ſynes inſtämma, at de länder, hvilka nu utgöra Dannemark, fordom til någon del, lydt Svenſke Regenters ſpira. Men närmare til ſaken förekommer mig det yttrande af en gammal Skald, ſom finnes uti Eddas Kenningar, under ordet *Eyar: Geiſt fer umm gjord öſtrar Gott er men kloſ-ſed Fenju*, hvilket kunde uttydas: *Geſt-far om et land öſter från Jutland, ſom man kallat Fyen.* Så

är

är ock *Fyen* beläget. Kunde något dylikt fägas om *Menju*, blefve gifsningen mera antagelig.

At den Sjö-konung, hvilken afhände K. *Frode* både lifvet och trälinnorne, hetat *Myfing*, är få mycket troligare, fom namnet var brukeligt och ännu bibehållet uti *Myfinge* hög på Gottland.

De flere anmärkningar, hvartil denna faga anledning gifver, måfte jag til en annan tid fpara, för at icke trötta Edert tålamod, mine Herrar.

Icke blott ifrån de gamlas Skaldeqväden, utan jämväl af böjelfe, at dem efterfölja, hafva fednare författare inblandat dikter uti Hiftorien, hvarifrån åtfkilliga oredor uti tideböckerna fig förfkrifva. Man befinnade icke, at dikter utan fkaldedrägt förlorade i värdet, och at, när de fåledes icke kunde tilvälla fig fkalderätt, fkulle de en gång finnas obehageliga, otjenliga, förakteliga; men det hade blifvit en flags vana, fom då utgjorde tidehvarfvets fmak, hvars bifall författare vanligen efterfträfva. De hafva likväl icke altid varit fkriftfällarens egna fofter, utan fråfägner, dem man med nöje uptog för at rikta fina arbeten. Til deffe lämpas beqvämligen *Macrobii* fkilnad emellan fabler och fabelaktiga berättelfer; och mycket tjenligare, än då han til de fednare räknar *Hefiodi* och *Orphei* fkrifter.

Det var icke nog för en forntidens hjelte, at utmärka fig med dråpeliga, ja befynnerliga

bedrifter; han ſkulle redan i början ådraga ſig en färdeles aktning, i anſeende til ſit urſprung. Innan man börjat gifva företräde åt någon viſs börd, måſte hufvud-perſonerne härſtamma utom mänſkligheten. Greker och Romare gjorde ſina förſta hjeltar til ättlingar af Gudarna; och af denna ära drogo äfven deras efterkommande en löjlig fåfänga. Götherne och de med dem beſlägtade folkſlag härledde ſina anförare från Oden, hvilken dyrkades ſåſom gud, och hos dem var i ſtörſta vördning.

Livius yttrar redan i ſin tid: man förlåter fornåldren, at medelſt Gudarnes inblandande uti mänſkligheten hafva velat öka glanſen af ſina ſtäders grundläggning. Hade Italiens och Carthagos ſtamfäder varit invånare uti den ryktbara ſtaden Troja, huru kunde andra folkſlags heder vara med mindre belåten? Det är bekant, at några låtit Frankerne härſtamma från Trojanerne, och at man äfven velat tilegna Sveriges innebyggare ſamma heder. Edda låter Oden härſtamma från *Mennon*, Konung i Troja. Bittida ſatte man värde på folkſlagens ålder. Scyther och Egyptier tviſtade tidigt om det företräde bägge trodde ſig tillkomma, i anſeende til tiden af deras uphof. Lika irrigt begrep om folkſlagens företräde ſins imellan hafva äfven andra Nationer hyſt. Inbillningen at förvärfva fäderneslandet någon färdeles heder genom tilägnad åldrig Statsförfattning, har upväckt ifrig täflan bland en del Häfdeteknare. Hvad ſom braſt uti häfderna, måſte derföre med dikter up-

upfyllas. Där igenfinnes anledningen til de vidlyftiga Konungalängder, hvilka med tideräknings-grunderne icke ſtå at förena, och uti hvilka gerna någon, om icke den främſte, åtminſtone ganſka långt tilbaka burit et namn, det folkſlaget efter honom ärſt. Frankernas namn har man velat leda från *Francion, Hectors* ſon *), eller en K. *Francus,* ſom derföre fått förſta rummet; Scottarnas från *Scota,* Pharaos dotter. Brabanternas af en *Brabo.* Saxarnes af en *Saxo.* Göthernas af en *Gothus.* Britternes af en Trojaniſk furſte vid namn *Brutus.* Irlands äldſte innebyggare Hiberni af en *Heber.* Af en K. *Dan* ſkulle Danmark fått ſit namn. Månne man icke äfven velat ſkänka oſs en K. *Sven,* ſåſom det lättaſte medel, at gifva urſprung til namnet *Svenſk,* ehuru detta förſt ſent kommit i bruk och förmodeligen är det ſamma, hvarmed K. *Olof* Skötkonung ſkildes ifrån K. *Olof* i Norrige, då den förra kalladdes *Olof Sönſke* eller Södre, af ſamma grund, ſom i anſeende til Norrike, detta rike blifvit *Sörrike* och *Sverige* kalladt.

Långt in uti medeltiden ſträckte ſig det infall, att med dikter upſpäda Hiſtorien, och en okunnighet, ſom nog allmänt herrſkade, ökte dem ännu genom miſstag. Til förra ſlagen kunna räknas åtſkilliga fabelaktiga berättelſer af lika halt med *Carl* den ſtores och *Rolands* bedrifter af *Turpin,* hvilken ſåſom ſamtida ſcribent bedragit många häfdeteknare. Hit höra en del af våra gamla ſagor ſamt otaliga berättelſer om underverk af dem, hvilke uti ſå kallad helig luckt

 ſägas

*) *Ronſard* Franciade.

fägas aflidit. Et märkeligt exempel, af det fednare äro de 11000 Jungfrur, hvilka, uti den heliga Urfulas följe, fägas hafva emottagit martyrkronan. Hvad mängd olika fägner hafva icke vankat om ort och tid, för at göra denna händelfe trolig? Ändteligen är uptäckt, at af en enda Jungfru, *Undecimilla* benämnd, hvars namn uti någon gammal Legenda varit förkortadt, 11000 blifvit tillkapade, och fåledes ganfka ohemult en flor grymhet diktad, än på *Maximinus* i 3dje Seklet, än på *Maximus* i 4:de, än på Hunnerne i 5:te århundradet.

Ifrån Rabinernes hvarjehanda dikter äro Mahomets icke vida fkilda. Jag må, til exempel af de förra, allenaft nämna deras berättelfe om en ädel ften, fom Gud hängde vid Abrahams hals, hvilken var kraftig nog at bota alla fjukdomar, och fom efter Abrahams död blef fäft vid folen.

At de gamlas berättelfer om de af dem befökta aflägsna länder, innehålla mycket otroligt, må få mycket mindre väcka förundran, fom fådant ofta i fednare, til och med nyare tider förfpörjes. Hos de gamla, var väl hogen at dikta en anledning, men de delade äfven med fednare Refe-befkrifvare de fel, fom härleda fig ifrån förhaftade omdömen, orätt förftådda berättelfer af de intödda, hvars fpråk för dem var främmande o h ringa gåfvor at urfkilja fannfärdiga underrättelfer från falfka. När *Hierocles* förmäler, at uti det hetafte luftftrecket af Africa funnos männiſkor,

niſkor, dels utan hufvud, dels med flera hufvuden, torde det vilja ſäga, at där, ſåſom annorſtädes, gafs folk dels utan förſtånd, dels med flere mans vett; men när han vil inbilla oſs, at en del människor hade få tiltagna öron, och andra få utbredda fotblad, at bägge delarne kunde tjäna dem til ſolſkärm, är det en dikt af ſämre halt. *Pytheas* ifrån Marſeille, ehuru mindre diktfull, kan icke frikallas, at ju, ibland åtſkilligt ſant, hafva blandat något fabelaktigt uti beſkrifningen om ſin reſa til ytterſta Norden. *Antonii Diogenis* berättelſe om de otroliga ting, ſom träffades på Thule, är länge ſedan dömd til Roman-ſamlingen.

Jag nämner ſom haſtigaſt och i förbigående de dikter, ſom målaren föreſtäller på ſina taflor; de måſte til ſtörre delen lånas af Skalden, om de ſkola förſtås och behaga. Original-dikter äro få goda af denna art.

Sinnebilderne på Medailler äro af ſamma egenſkap; men ofta fördubblade dikter, i anſeende til tillämpningen.

Loftalen hinna dikten ofta ganſka nära. De ſvarade icke mot namn och ändamål, om beröm ſpardes, och dymedelſt ſkilja de ſig egentligen ifrån Lefvernes-beſkrifningar.

Den ſuperlativus, ſom oftaſt träffas uti Loftalen, uti påſkrifter å Minnesvårdar och Medailler, närmar ſig mera til dikten än Hiſtorien. Det är uti mänſkligheten och för den hiſtoriſka ſan-

färdigheten redan en tilräckelig ſuperlativus, at vara och kunna nämnas Gudfrugtig, Chriſtelig, Rättrådig, Dygdig o. ſ. v.

Närmäſt til den rätta hiſtorien komma de ſkrifter, uti hvilka blott perſonernas namn, men icke händelſerna, äro diktade. De borde ock icke få et rum ibland dikterna, om de icke under ſken deraf blifvit utgifna, för at undvika obehageliga följder. Man har likväl i denna afſigt merendels häldre valt den utväg, at, antingen icke uptekna ſin tids händelſer, eller ock låta ſådana antekningar hvila i det tyſta, under de tider och på de orter, om hvilka man kunnat ſäga: *difficile eſt ſatyram non ſcribere.* Men hvad hafva icke häfderne derigenom förlorat? Ofta äro de påliteligaſte underrättelſer med antekningarna ur vägen komna och förſvundna, eller ſtympade och förändrade utgifne, eller har man, under någon berömd mans namn underſtuckit andre diktade och falſka berättelſer. Det är ſåledes mindre underligt, om de ſå kallade Memoirer och Anecdoter mycket förlorat af det förtroende en del af dem verkeligen förtjena; och om man ibland är villrådig, hvad mer eller mindre trovärdighet andre må tilägnas. Åtſkillige, hvilka funnit nöje uti Grefve *Buſſy Rabutins* arbeten, låta näppeligen öfvertala ſig, at de där förekommande händelſer äro diktade, ehuru han ſjelf gjordt denna bekännelſe, och ſjelf kallat ſit arbete en Roman.

När man förebrår Mademiſelle *des Jardins* ſom ſedan blef Fru *Ville Dieu* och ſiſt Fru *la Châte*,

Châte, at, medelſt ſannfärdige händelſers inblandande uti ſina Romaner, hafva ſkadat Hiſtorien, erinrar man ſig icke, at Romaner aldrig kunna ſåſom hiſtoriſka källor antagas.

Nu för tiden är mindre at befara Hiſtoriens förſkämmande af dikter, än fordom. Man är mera upmärkſam på ſin tids händelſer, och driffjädrarna, ſom dem åſtadkommit. Man miſstänker genaſt berättelſer, ſom icke flöda ſig på ſäkra grunder, eller ſom upgifvas af perſoner, om hvars trovärdighet man har anledning at tveka. Man har ſå ofta blifvit bedragen, och derigenom varſammare. Nya oſanningar undgå icke, at ſnart blifva updagade, beſtridde, förkaſtade. Smickret, ſom ſå gerna lådar vid Skalden, har i den grad förlorat af ſit inflytande på Hiſtorien, at det äfven utur forntidens dikter, utſofras. Smickraren ådrager ſig nu mera den miſstanka, at, antingen vara lågt ſinnad, eller en begabbare, då han tilegnar ſin Hjälte dygder och förtjänſter, dem hans upförande nekar honom.

Sedolärande dikter ſynas, ſå väl i anſeende til affigten, ſom de moraliſka ſanningar, de böra framſtälla, förtjena någon företrädes-rätt framför de öfriga. När ſådana med qvickhet och ſnille förena den värdiga granlagenhet, ſom upfyller ändamålet, hjertats och ſedernas förbättrande, ådraga de med ſkäl ſina författare en förtjent högaktning. Beklageligen är deſſas antal ringa emot den mängd, ſom utgöra denna claſs.

Hit föras vanligen Skådeſpelen af alla ſlag. Hit höra Sagor, eller hvad de Franſke kalla *Contes*

och dem vi efter samma folkslag nämna Romaner, samt de uti egentelig mening så kallade Fabler. Då de förstnämndas egenskap, at på skådeplatsen kunna föreställas, inskränker dem innom vissa händelser, hvilka på korrt tid kunna inträffa, innefatta de medlersta ofta en persons hela lefnadstid, ja kanske fleres tillika. Bägge framställa människor; och af bägge fordrar man sannolikhet, när ingendera delen äskas af Fablerne, där Djuren merendels spela hufvudrolerne, och äro så mycket korrtare, som de blott förete en enda regel af den vidsträckta sedoläran.

Anledningen til Sedolärande dikter förskrifver sig ofelbart ifrån människo-slägtets egenkärlek. När densamme, åtföljd af andra fel och laster, så ansenligen tilväxt, at sanningen i ställe för at lidas, var odrägelig, och således snarare upväckte harm än besinnande, förstod Sedoläraren at hafva undseende med människliga svagheten. Såsom verkelig vän, följde han den helsosamma regel, at icke på förolämpande sätt förehålla sina medmänniskor deras fel. Det hade annars blifvit en retande förebråelse, och icke hvad det borde vara, en välment erinran til åsyftad förbättring.

Et sådant bruk af dikter finnes vara i akttaget af *Emund*, Lagman i Västergöthland, då han, uppå K. *Olof* Skötkonungs tilfrågan om nya tidningar, framställde följande: hos oss, sade han, voro tvänne Odalborne män, like i alt öfrigt, men af olika förmögenhet; de råkade i tvist om

ägor,

ägor, och gjorde hvarannan ſkada, men i ſynnerhet var den rikare, tiltagſen. På Allherjartinget dömdes den förmögnare, at erſätta den fattigare deſs lidna ſkada; men, när domen ſkulle gå i verkſtällighet, gaf den rike, Gåsunge för Gås, Gris för Galt, half mark Guld med half mark mull, i ſtället för hel mark fint Guld, och ändock hotelſer tillika. Detta den förmögnares förhållande ogillades af K. *Olof*, ſom dömde, at den fattigare borde erhålla full erſättning efter mötets beſlut, och, om den icke lemnades, borde den ſkyldige förviſas af landet. Häfderne intyga at dikten ſyftade på K. *Olof* Skötkonung, hvars förhållande emot K. *Olof* den *tjocke* i Norrige miſshagade de fredligt ſinnade Väſtgötharne, i det den förre, i ſtälle för ſin dotter *Ingegård*, ſom han utfäſt, ſkickade den ſednare dottren *Aſtrid*, hvilken, i anſeende til mödernet, var af ſämre börd.

När man beſinnar at ſvaghet är de dödeligas lott, at fel äro en följd däraf, at laſter tidigt yppats; men at Förſynen til motvigt ſkänkt verlden ſediga, förſtåndiga och viſa männiſkor, ſå är ſkäl at förmoda, det ſedolärande föreſtällningar lika ſå tidigt gifvits, ſom de behöfts. Moraliſka dikterna räkna ock ſäkerligen hög ålder. De hafva från Öſterlänningarne tågat ſamma väg til oſs, ſom den öfriga Vitterheten.

Ifrån Egypten hemtade vettgirige Greker både godt och ondt. *Melampus* hembragte därifrån högtidligheten vid Bacchi feſt, ſom under

namn af Δυσωσα, hvart tredje år firades, och derifrån leda Skådespelen förmodeligen sin uprinnelse. Vid denna fäst söngos visor til Bacchi ära, af en utsmyckad person, understödd af en chor-sångare och spelmän, hvarvid Satyrer anställde lekar til mellan-scener. Denne person erhöll til vedergällning en bock, kanske just den, som offrades til Bacchi ära, och hvaraf hela acten förmenas blifvit kallad Tragœdia. Detta hade så ofta blifvit uprepadt, at man änteligen ville hafva något ombyte. *Æschylus* förmodas, vid pass 470 år för vår tideräkning, hafva på skådeplatsen infört tvenne samtalande personer, hvars antal *Sophocles* til trenne förökade. Man föreställer sig lätteligen huru okonstlade och föga regelbundne desse skådespel i sin början varit. Det Tragiska och Comiska var ännu blandadt uti de första skådespelen under namn af Tragœdiæ; och således är det blott i anseende til namnet, men icke til deras art, efter nu varande begrepp derom, man kan bifalla *Boileaus* tanka, då han räknar Tragedien äldre än Comedien. Tidigt nog voro likväl dessa skådespels arter åtskilda. *Aristoteles*, som lefde vid pass 340 år för vår tideräkning, gör skilnad dem emellan. Man kan af den egenskap, han hvardera tillägger, döma om deras beskaffenhet i hans tid; och af *Corneilles* skäl at förkasta *Aristotelis* beskrifning på skådespels-arterna, allenast lära, huru mycket en nyare smak öfverträffar den gamla.

At utur Bacchanaliernes källa, sedolärande dikter kunna flyta, förefaller icke underligt för dem

dem, ſom veta, at de förſta feſter, Grekerne gåfvo åt den unga, täcka, välſkapade Bacchus, på intet ſätt liknade de utſväfningar, hvarmed man ſedermera vanhedrade den äldre, pusſige, ſtormagade och välluſtige Bacchus. Kanſke var det juſt vid detta ſedernas förfall, ſom Comedierne togo ſin början. *Ariſtophanis* arbeten bära intryck af den frihetsanda, ſom då herrſkade i Grekeland; men med denna anda förſvan tiltagſenheten at framſtälla ännu lefvande perſoner til namn och fel. En varſammare granlagenhet intog deſs rum. Romarne, hvilke togo de yngre Greker til mönſter, rättade äfven ſina ſkådeſpel efter tidernas beſkaffenhet. Således finner man, i anſeende härtil, ſkilnad imellan *Livius Andronicus*, *Pacuvius*, *Accius* och *Terentius*. Deſſe hafva tjent til efterdöme för deras efterkommande landsmän och väſtra Europa, med de förändringar, ſom Nationernas lynnen och omſtändigheter äga rätt at fordra. Hvad ſtor mängd af ſkådeſpel hos alla folkſlag på deras modersmål med olika framgång och olika ſmak trädt i ljuſet, är lika få allmänt kändt, ſom at en del af dem icke förtjena at uptagas ibland ſedolärande dikter.

De äldſta Sagor voro på ſkaldevis författade. Af denna art voro de redan vidrörda Hjältedikter, hvilka ock til någon del banat vägen för de ſednare ſagor, mera kände under namn af Romaner. Må vara at Perſer, Syrer och Egyptier haft ſine Romanſkrifvare, hvilke gifvit Grekerne ſmak för detta diktſlag; det är dock viſt,

visst, at Grekiska snillet, om det var efter i tideräkningen, likväl icke eftergifvit uti författandet. *Homeri* Odyssée vittnar derom. Denna blef uti många stycken efterfölgd uti Dynias och Dareyllis af *Anton Diogenes*, som af några räknas för Grekernes förste Roman-författare, när andre tillägna *Dearchus*, *Aristotelis* lärjunge, denna heder. *Heliodorus* i 2:dra seculo, den granlagaste af Grekernes Romanskrifvare, har uti sina *Æthiopica* lemnat en plan, hvarefter sednare Romaner i lång tid inrättades.

Allestädes gingo Hjältedikterne förut, innan man valde det allmännare lefnadssättet til föremål. Den Franske Amadis och Engelske Arthur voro gamle när *d'Urfés* Astrea och M:elle *Scuderis* Cyrus och Clelia utgåfvos. Det var M:elle *Scuderi*, som först afvek ifrån gamla bruket, at uti kärleks äfventyr, tillägga det vackra könet mycken svaghet, med tämmelig driftighet. När hon, i det ställe, förbehöll sit kön en anständig blygsamhet, lät hon en motsvarande ömhet falla på karlarnes lott.

Ifrån kärleks-äfventyren skilja sig de Romaner, hvars författare egenteligen föresatt sig något visst gagneligt föremål. Grekiske Kyrkoläraren *Joannes Damascenus* uti sin berättelse om Indiske Konungen *Barlaam; Buuican* uti *en Christens resa* hade gudagtigheten för ögnamärke. *Homerus* har uti Iliaden framstält de olyckor, högmod och tvedrägt innom et och samma folk eller imellan näsgränsande folkslag och deras Styresmän

män af ſig föda. *Fenelon* ſkref för en ung Prins- *Barclay* för en ung Regent. Af dennes Argenis, förmenas *Richelieu* hafva hemtat de lärdomar, hvilka bragte honom til anſeende af en ſtor Statsman. Samma arbete hade få vunnit Konung CARL XI:tes bifall, at han önſkade det hans ſon och efterträdare, Prins CARL, måtte finna nöje i deſs läſande; *Den kan väl anſes ſåſom en Konungabok och rätt regerekonſt,* yttrar han ſig uti inſtruction för Prinſens Informator, Kongl. Secreteraren *Nordenhjelm* 1690. *D'Urfé* ville väcka högaktning för den ädla vänſkapen uti ſin Aſtrée. *Cervantes* ådagalade dårſkapen af gamla Riddarebragderna, och Riddare-dikterna, hvarvid han tyckes hafva egenteligen fäſtat ſig vid den Engelſka Arthur. Abbé *Terraſons* Sethos innehåller ganſka utförliga uplysningar öfver de Egyptiſka Monumenter och Initiationer. De egenteligen få kallade fablers enkelhet och korrthet gifva anledning at förmoda, det de i ålder öfverträffa de öfriga ſedolärande dikter. Om de under *Locmans* namn kända Arabiſka Fabler blifvit författada inemot 3340 år efter verldens ſkapelſe, träffar tiden nära in med den Phrygiſke *Eſops* lefnad, ſom vanligen utſättes vid 600 år för vår tideräkning, och gifver någon ſyrka åt den mening at deſſe äro en och ſamma perſon, hälſt mycken likhet imellan deras fabler röjes. Deras äldſta fabler äro med nya tilläggningar få förblandada, at de nu icke väl urſkiljas; Man kan allenaſt med ſäkerhet dömma, at alla de fabler, ſom under deras namn utgifvits, dem med rätta

rätta icke kunna tilägnas. När *Reſenius* *) kallar denne *Locman*, hvars namn förekommer i Alcoran Sura 31, för Mahometanſk Prophet, irrar han ſig i flere hänſeenden **). Indianen *Pilpays* fabler ſmaka af en råhet, ſom ſynes vittna om hög ålder. Hos de Romare voro *Ovidius*, *Hyginus* och *Titus Phædrus* deras äldſte och bäſte Fabelſkrifvare. De förnämſta af de gamlas Fabler äro af Herr *La Fontaine* klädda uti ſirlig Franſk drägt.

Man har med mycket fog ſagt, at fablen är diktens ſjäl; och dervid erinrar jag mig Herr *Boſſus* jämförelſe imellan Hjeltedigten och egenteligen ſå kallade fabler. Han viſar, at ändamålet är lika, och at ſkilnaden beſtår, dels i bilderna, ſom framſtällas, dels uti den vidd, hvartil Hjeltedikten utſträckes, genom anförande af Hjeltarnes börd, utſeende och egenſkaper, ſamt jämförande med andra, genom inmängda vidlöftiga ſamtal, jämte hvarjehanda föreſtällningar, innefattande flera lärdomar, än uti en korrt fabel kunna finna rum. Jag medger gärna, at, medelſt dylika tilläggningar, den lilla enkla fablen, äfven med bibehållande af djurens hamn, ſkulle kunna växa til en Epopées högd, under en mäſtares hand; och utgöra en löjlig parodie. Vi hafva et dylikt förſök uti den bekanta Reineke Fuchs.

När nu alla moraliſka dikter, ſå väl för at uphöja dygdens värde, ſom at gifva afſky för laſten,

*) I dess Företal til Edda.

**) Se *Ludv. Marraccii* Refut Alcorani Sur 31.

laſten, måſte lägga den ſednare i dagen med de ſvarta färgor, hvilka denſamma endaſt förmå afſkildra, ſå kunna deſſa dikter i viſſt hänſeende anſes ſåſom Satirer, mer eller mindre ſtickande, efter den ſkrifart författaren valt. Engelsmännerne döma ſåledes Argenis til Satire, och vi kunna räkna Argus dit. Egenteligen kallar man likväl Satire det mycket ſaltade och bitande ſkämtet, hvaruppå man gerna velat fätta en mindre fördelaktig ſtämpel. Det förebäres, at Satiren icke kan flyta utur andres, än bittre och argfinte författares pennor; ſamt at den utmärker mera en häftig ſinnesförfattning, än nitälſkan för dygden. Så mycket detta omdöme ſynes grundadt om den art af Satire, hvilken angriper viſſa perſoner, nämnda eller påtageligen beſkrefna, ſå litet tyckes det kunna fällas om dem, hvilka på et ſkämtande ſätt i gemen uptäcka laſternas oförnuft och dårſkapernas löjlighet. Detta ſenare må vara aldrig ſå kittſligt, ſå bitande och träffande, hvilken ville väl ſynas deraf förolämpad?

Satiren, ſom i ſjelfva verket är loftalets motſats, må icke förblandas med paſquillet; detta, den låga hämdens foſter, utan gniſta af ſanning, är et afſkyvärdt medel at ſkada, utan föreſats at rätta och gagna, ſom är de moraliſka dikternas berömliga egenſkap.

Jag har nog länge ſatt Eder benägenhet på prof, för at nu ingå uti utförlig underſökning om nyttan af de fläſta upräknade Sedoläranде Dikt-ſlag. At man derom mycket ſagt

med

med och mot, det kännen J, mine Herrar, alt för väl: at någon väſentelig ſedernas förbättring af dem icke förſports, lärer förfarenheten. Men månne felet bör ſökas uti dikten, och det deruti använda ſätt, at meddela helſoſamma råd? Jag har ſvårt at föreſtälla mig ſådant. Kanſke torde, icke utan fog, kunna påſtås, at dikten är för ſvag, at något uträtta i de tidehvarf, då man merendels blott fäſter ſig vid det, ſom upväcker de ſinliga begären, och kittlar til löje, utan at känna värdet af det, ſom talas til hjertat, och deraf hemta förnöjande känſlor. Dikten är icke ämnad, at lägga grund för ſedoläran, utan at underſtödja denſamma, genom viſſa erinringar, lämpade efter tidehvarfvets behof. Det var i denna väg forntidens Philoſopher ofta betjente ſig af de uttryck och de bilder föregående Diktare i ſina qväden nyttiat.

På lika ſätt ſom Häfdernes betraktande ſkänker Statsmannen flera åldrars förfarenhet, hvarigenom han ſättes i ſtånd at med kallt ſinne ſe och möta de händelſer, dem han ſjelf icke beredt: likaſom vår tid, igenom framfarna lärdas mödoſamma arbete erhållit en mera banad och förkorttad väg til de grundeliga vetenſkaperna: likaſå hemtas utur en del dikter en undervisning om ſammanlefnaden, hvilken annars, med mycken olägenhet genom egen förfarenhet, för ſent kunde vinnas. Så dömde *Cicero* om Skådeſpelen i ſin tid *). Andre dikter tjäna til hjelpreda för minnet at medelſt korrta tänkeſpråk lätt kunna erinra ſig ſina ſkyldigheter emot Förſynen, ſig ſjelf

*) Orat. pro Roſcio Amerino.

ſjelf och näſtan. *Socrates* anſåg *Eſops* fabler af det värde, at han dem på Grekiſk vers öfverſatte.

Om ſåledes de Sedolärande Dikterna icke finnas åſtadkomma ſedernas förbättring, ligger väl felet uti det hjerta, hvarpå dikterna ſkulle utöfva ſin verkan. Har upfoſtran varit felaktig, de förſta undervisningar ofullkomliga eller miſsledande, ſå är ingen grund at bygga uppå. Förmår ſjälen icke lyfta ſig ifrån det låga, det fåfänga lappri, hvaruti den finnliga flygtigheten ſig endaſt förnöjer, huru ſkulle hon finna nöje, tilfredsſtällning och upbyggelſe uti det, ſom bidrager til deſs förädling?

De kraftigaſte läkemedel uträtta föga på en kropp, hvars krafter äro aftynade eller vätſkorna i grund förſkämda. Likväl behålla deſſe läkemedel ſin välgörande egenſkap och det förtroende, de ſå billigt förtjena. Det lärer ock ſäkerligen medgifvas, at de dikter, hvilka med ſnille och ſmak förena en ädel Sedolära, altid äga förtjenſt och värde; ſkulle de ock föga til ſedernas förbättrande i ſin tid kunna förmå.

Vårt tidehvarf har med fägnad emottagit förträffeliga dikter på modersmålet, hvilka hedra deras Författare, tilſkynda dem ſamtidens aktning, och förvara deras minne til många åldrar. Flera ſådana dikter hafva vi ofelbart at vänta under det höga hägn, hvarmed vår

Nådiga Konung täckes omfatta få väl denna, fom alla öfriga grenar af Vitterheten. Måtte de altid vara utmärkta med en ren Sedoläras fannfkyldiga flämpel, til Konungens höga nöje och Fäderneslandets dermed förknippade gagn och bäfta! Vare fagdt.

Se-

Secreterarens Svar.

MIN HERRE!

Kongl. Academien har vifat ſig känna värdet af ſin vinſt, då hon förvärfvade ſig den Ledamot, ſom det ſiſt förflutna halfåret fört hennes klubba. Knapt hade Herr Stats-Secreteraren och Commendeuren af Kongl. Nordſtjerne-Orden *Benzelſtjerna* upfylt hennes önſkan och inträtt i detta åt de vackra vetenſkaperna helgade Samhälle, förr än han genom et nytt förtroende uphöjdes til defs Styresman. Hans långliga förfarenhet förviſſade Academien om den klokaſte ſtyrſel; hans uplysning och kärlek för uplysning, om den mäſt nitiſka. Hvad Academien med trygghet ſåg förut, är nu genom tidens lopp förvandladt til et ämne för hennes hugkomſt och erkänſla. Vår älſkade Ordförande har näſtan fullgjort mer än Academien kunnat hoppas. Et träget ämbete och en ålder, ſom utan klander kunnat undandraga ſig ovana beſvär, för at njuta en nödig hvila och beqvämlighet, har icke hindrat honom, at med oafbruten flit anföra oſs i våra ſtilla öfningar; och denna ſammankomſt beſtämd til den ſiſta af hans möda för vårt Samſund, beſtämd til en offentelig tackſamhets betygelſe för honom, är näſtan den enda, då Academien nödgas beklaga, at opaſslighet betager henne nöjet af hans närvaro.

Academien har at tacka ſin Inſtiktares vishet för den dubbla trygghet, at icke allenaſt til ſina angelägenheters driftigare beſtridande, få anförtro deras vård, åt en ordentelig Ordförande, utan ock, at utſe en Ledamot, ſom i händelſe af förfall, företräder hans ſtälle, och likſom i ſina händer uptager den ſläpta kedjan af Academiens öfverläggningar. Den af hennes medlemmar, ſom det förflutna halfåret med ſå mycken heder upfylt detta andra rum i hennes Samfund, har i dag ökat hennes erkänſla mot ſina förtjenſter genom et nytt vedermäle af ſina inſigter, en ny och villig gärd til det lärda förråd i hennes hand, han redan riktat; och då Academien häröfver känner det lifligaſte nöje, huru kan hon annat än vara tackſam?

En lyckligare ſtällning gifves icke i mänſkligheten, än då man med fägnad öfver det framfarna förenar hopp för det tilkommande. Detta tilſtånd är Academiens, då hon i dag fer ſin klubba flyttas ur värdiga händer til lika värdiga; och då hon fer ſina ärenders vård emottagas af en Herre, ſom idkat och ännu i purpuren älſkar och hägnar vitterhet.

Ut-

Utdrag af Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academiens Dagbok d. 20 Martii 1791.

Om eftermiddagen, ſamlades Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academien, at offentligen kungöra ſit utlåtande öfver de Täflingsſkrifter, ſom det framfarna året för hennes utſäſta belöningar inkommit.

Hans Maj:t Konungen täcktes i Deſs grillerade Loge, denna ſammankomſt i Nåder öfvervara.

Secreteraren anförde, at för det *Hiſtoriſka* och *Antiquitets* priſet alsinga förſök blifvit inſända; hvaremot för priſet uti *Främmande Språken*, tvänne förſök til Skalde-qväde på Latin öfver ſlaget vid Helſingborg 1710, blifvit Academien meddelta; det ena med valſpråk: *Ante naſcitur ſeges in profundo* &c.; det andra med valſpråk: *Bene ornateque dicere;* intetdera ſå beſkaffadt at det kunnat belönas.

Likaledes har Academien erhållit tvänne förſök för priſet i *Inſcriptions- och Sinnebilds-konſten.* N:o 1 utan valſpråk, ofullſtändigt, och emot det ſtadgada vilkoret blott innehållande förſlag til Minnesſkrift öfver framledne Archia-

tern m. m. *von Linné.* N:o 2 med valſpråk: *Leve & non ſatis dignum ſummorum virorum perſonis.* N:o 3 med valſpråk: *Ut pictura poëſis erit.* Vid granſkningen af dem, hade Academien pröfvat åtſkilliga föreſlagna Minnes-penningar uti Förſöket N:o 2 ega den förtjenſt, at Författaren derföre kunde tildelas högſta priſet. Deſſa uppgifter upläſtes; hvarpå tilkänna gafs, at vid namnſedlens upbrytande, Författaren funnits vara Philoſophiæ Magiſtern *Carl Birger Rutſtröm,* ſom äfven förledet år vann Academiens högſta pris i Inſcriptions- och Sinnebilds-konſten; til hvilken, ſåſom frånvarande, Belönings-penningen kommer at med Poſten affändas.

Med Hans Maj:ts Nådiga tilſtånd afkunnades för ingångna år, följande Täflings-ämnen:

För det Hiſtoriſka Priſet: Critiſk Afhandling om Province-Lagarnes ålder, och hvad anledning de gifva til närmare kännedom af Nationens tilſtånd.

Hvarjämte Academien til et ſluteligt Förſök, at erhålla en önſkad fortfättning af de Arbeten, rörande Svenſka Krigsväſendet före Konung GUSTAF II ADOLPHS tid, ſom hon tilförne haft det nöjet at belöna, tillika för detta år förnyade det trenne år efter hvararandra förgäfves framſtälda Täflings-ämne: En Afhandling om Svenſka Krigs-väſendets förändring och ſkick under Konung GUSTAF ADOLPHS regering, mot dubbelt pris.

För

För Priſet i Främmande Språken, förnyades det förledet år framſtälda ämne: Skalde-qväde på Latin öfver ſlaget vid Helſingborg 1710; önſkandes Academien, at Författarne icke blott inſkränka ſig vid beſkrifningen om ſjelfva fältſlaget, utan i ſynnerhet hafva affeende på den kärlek til Fäderneslandet, ſom uplifvade både Anförare och Soldater, hvarigenom en ſeger erhölls, icke allenaſt dyrbar, genom krigsäran, utan ock genom Sveriges räddning utur den mäſt hotande våda.

För Antiquitets-priſet: Afhandling om Konungarnes ſamt de förnämſta perſoners lefnadsſätt i Sverige före Konung ALBERT af Meklenburg.

För priſet i Inſcriptioner och Sinnebilder, förnyades det förledit år afkunnade ämne: nämligen, förſlag 1:o til Inſcription på Svenſka eller Latin å en Minnes-vård öfver framl. Archiatern *von Linné*. 2:o Til Minnes-penningar på Latin öfver namnkunnige Män af Konung CARL XI:s tidehvarf, til fyllnad af de i år gillade förſlag, öfver Grefve *Lindſkiöld*, Grefve *Nicodemus Teſſin*, Herrar *Loccenius*, *Verelius* och *Scheffer*; Författarne likväl obetaget, at äfven öfver deſſa upgifva förſök.

Täflings-ſkrifterna öfver alla deſſa ämnen, böra vara inlemnade til Academien eller defs Secreterare inom den 20 Jan. 1792, i fall de ſkola komma under pröfning.

Herr Stats-Secreteraren och Commendeuren af Kongl. Nordſtjerne Orden *Elis Schröderheim* tog

ſit inträde i Academien ſåſom Heders Ledamot, och Herr Kongl. Secreteraren, Friherre *Schering Roſenhane* ſåſom Arbetande Ledamot. Bådas Tal beſvarades af Secreteraren.

Sluteligen upläſte Secreteraren, Cantzli-Rådet m. m. *Adlerbeth* deſs öfver Academiens framledne Honoraire Ledamot, Herr Stats-Secreteraren och Commendeuren af Kongl. Nordſtjerne Orden, *Benzelſtjerna* författade Lefvernes-Beſkrifning.

För-

Förſlag

Til

Minnespenningar öfver namnkunnige Män af Konung CARL XI:s tidehvaf;

Upgifna af

CARL BIRGER RUTSTRÖM,

Philoſophiæ Magiſter.

Och

Af Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academien med högſta priſet belönta den 20 Martii 1791.

1:o *Öfver Kongl. Rådet Herr Grefve* LINDSKJÖLD.

Förſta ſidan: hans bröſtbild, namn och titel.

Andra ſidan: Amphion med Lyra i handen, ſamlande Thebanerne; och ſtadsmurarne kring Thebe, upreſande ſig utur bergsklyfterna. Omſkrift: *Exemplar Civibus & vatibus.*

2:o *Öfver Kongl. Rådet och Öfverſte-Marſkalken, Herr Grefve* NICODEMUS TESSIN.

Förſta ſidan: bröſtbild, namn och titel.

Andra ſidan: en ruſticerad mur med tre hvalfbågar, ſådan, ſom ſes i et fält af hans vapen, til åminnelſe af hans djupa inſigt i byggnadskonſten. Omſkrift: *Per ſæcla manet decus.*

3:o *Öfver Riks-Hiſtoriographen* JOHAN LOCCENIUS.

Förſta ſidan: bröſtbild och namn.

Andra ſidan: en pendel. Omſkrift: *Index temporis & æqui.* Nedanſkrift: *Hiſtorico Juriſconſulto peritiſſimo.*

4:o *Öfver Riks-Antiquarien* OLOF VERELIUS.

Förſta ſidan: bröſtbild och namn.

Andra Sidan: en fyrbåk. Omſkrift: *Longinqua illuſtrat.* Nedanſkrift: *Antiquit. Scrutatori ſagaciſſimo.*

5:o *Öfver Profeſſor* JOHAN SCHEFFER.

Förſta ſidan: bröſtbild, namn och titel.

Andra Sidan: en Norrſkensbåge. Omſkrift: *Obſcurum vetat eſſe polum.* Nedanſkrift: *Polyhiſtori illuſtri.*

TAL

TAL

På

Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academiens

HÖGTIDS-DAG

Den 24 Julii 1791.

af

ELIS SCHRÖDERHEIM,

Stats-Secreterare och Commendeur af Kongl. Nordſtjerne-Orden.

Kallad af Ödet och Eder godhet, mine Herrar! til den äran at öpna denna Högtid, frambär jag likväl icke til altaret Academiens ſorg och ſaknad. Det är en art af ſkryt, at ofta omtala ſina förbindelſer, när de värdigt upfyllas. Deſsutom grundade uti vördnad och tackſamhet blifva de hos Eder oföränderlige, och, förenade med Academiens ära, lika odödlige, ſom minnet af den Prinſeſſa hvilken dem förtjenat.

Om jag deremot väljer ämnet för mit tal af nöjen, känner jag mig icke fela uti min ſanna vördnad för hälgden af en dag på hvilken LOVISA ULRICA föddes, och på hvilken Hon grundlagt detta Samhälle.

Nöjen äro en redbar gåfva af Förſynens hand, och mänſklighetens tröſt under lifvets omſkiftande

ſkiftande eländen. En Luſtgård var den fullkomliga människans boning. Ledsnad och bekymmer följde med förbannelſen. De hafva tilväxt, ökat ſig och ofta förjagat de förra, hvilka tillika blifvit miſskände och vanvårdade af villor och fördomar. Naturen härlig och fri målar ſig uti rena nöjen: de vinnas utan möda, bevaras af ſin egen enfald och lemna äfven när de förſvinna et ätnjutande uti minnet af deras fällhet. Konſten har velat tilſkapa andra med höghetens, väldets, rikedomarnes och ſtundom ſnillets biträde, men uti ſina förſök aldrig hunnit Naturens täcka fullkomlighet. Huru ofta har icke mödan at bereda, medtagit förmågan at njuta dem, och ånger öfver medlen förſtört glädjen. Den är at beklaga, ſom finner tomhet i de verkeliga nöjen och med otålighet omväxlar de flygtiga, men den är icke olycklig, ſom efter miſsräkning på alt hvad honom omgifvit, finner nöjen i enſligheten, i lugnet, innom ſig ſjelf. Jag uptager icke ibland nöjen, den korta tilfredsſtällelſe laſterne för et ögonblick kunna tilvälla ſig, icke eller de uſelheter, hvarmed dårſkap och en oduglig veklighet förnöta några ſtunder. Ibland den mängd, ſom under beſtändiga ombyten efter år, vilkor och tycken förändra ſig med tiderne, dyrkar jag de ſanna och älſkar de lofliga. Jag har varit deras tilbedjare, och jag är det ännu kanſke af medfödd böjelſe, men likväl icke utan anmärkningar och betraktelſer. Jag har fattat en öfvertygelſe om deras verkan på ſederna och bägges gemenſamma inflytelſe på länders öden, när

jag

jag efterletat de tidsfördrif, hvilka ifrån alla tider varit antagna i Sveriges Hof; och för at af Eder begära antingen rättelse, eller bifall, utbeder jag mig, at framställa några få af mina anmärkningar.

Den samling af människor som Thronens glans, egennytta och ärelyfnad kalla omkring Regentens Person, fordra til deras fyfsofättande, en större mängd af nöjen, än uti enskilda hus kunna tillåtas. Hvad annorstädes kallas en förströelse, är där en nödvändighet. Ungdom född och upfödd i höghet och välmåga gör där sit första och lekande inträde i verlden. Nöjet fyssofätter dess inbillning ofta mera än lyckan. Det kön, som fägring gifver rättigheter, fordrar nöjen, som en gärd för sit välde och begär tidsfördrif, som vårt dageliga bröd. Åtnjutande af de lofliga, hindrar begärens utbrott i laster, upöfvar snillet, gifver kroppen behag och utbreder en finare smak med höfsade feder öfver sammanlefnaden. Efter flere feklers öfverenskommelse är Hofvens pragt en tilhörighet til Rikens värdighet, och hvilket anseende vinner icke därigenom nöjen, som åter äro det til den förra. Men nästan aldrig har allmänheten förenat sig at gilla dem som antagas. En lättsint hop väntar dem med en sikande oro, saknar dem med otålighet, förlorar dem med förtvisan, men njuter dem med otacksamhet, med en förstäld liknöjdhet och en beständig klagan öfver de mödor och omak, som dem åtfölja. Har man någon tid sett Regenter under det drisligaste fortsättande

af

af de mäſt verkande regerings-omſorger, under et lyckligt utförande af beundrade värf, finna tid öfrig för nöjen, ſamla omkring ſig alt hvad födſlen ämnat til anſeende och företräden, de ypperſta ſnillen, de täckaſte gracer af ſit land, upmuntra til kunſkaper och värdiga ſeder, ſtifta högtider och uti dem tilfällen både för behagen, ſnillet och ſkickligheten, at vinna aktning och bifall, kalla ålderdomens bruk och berömde plägſeder til mönſter, anföra kroppsöfningar, med egen röſt gifva ljud, ſtyrka och förträflighet åt ſpråket, ſtifta vittra Samhällen, täfla om deras belöningar och vinna dem, öpna Skådeſpelen med landets tungomål, ſjelf fätta ſina Företrädares ädelmod, deras och underſåtares kärleksöden och förtjenſter på Scenen och ſtundom uplifva dem med löjet och ſkämtet, förena med den ſtörſta kännedom af Theatrens Lagar, den mäſt granlaga ſmak uti deras verkſtällighet, med de mäſt älſkansvärde egenſkaper uphöja och förljufva enſkilda ſammanlefnaden, ſkörda vitterhetens frukter kring alla Europas fält, och uti andra hvilans ſtunder taga omgänget med et inſkränktare antal ibland dem, hvilkas tänkeſätt och känſlor af anſvaret uti deras lycka aldrig kunde tillåta miſsbruken; ſå har man tillika hört at detta klandras, afunden fräta ſig öfver ſit uteſlutande, högmodet och egenkärleken förtvifla utan välde, under ſken af nit för allmänt väl ifra mot yppighet, öfverflöd och omkoſtnader, anklaga lugnets fredliga tilbedjare, ſom Statens olyckor, i ärans namn kalla til ſtora före-

retaganden, väcka oroligheter för at upſtiga under dem och til ſit beſtånd et allmänt miſstroende; har alt detta förorſakat ledsnad och harm, ſtora förändringar blifvit deraf följderne, deſſe åter verkat på ſeder, tänkeſätt och ſammanlefnaden, ſå har man ſett nöjen förſvinna; och man ſkal finna dem, ſom mäſt fördömt deras inflytelſe, mäſt beklaga deras flygt, uti en kanſke ſen, dock viſs ånger af ſit miſstag: men i alla tider, under alla förändringar äro Hofvens nöjen ämnen för Häfdateknarens upmärkſamhet. Regentens tänkeſätt, tidehvarfvets upodling, ſnillets och upfinnings-gåfvans framſteg framlyſa derutur. När Romarena med kall blod och god matluſt förtärde ſina kräſligheter, under det mordiſke fäktare omkring deras bord ſtötte dolken uti hvarandras bröſt, ſlutar man med ſkäl til detta folkets barbariſka ſinnelag. När Sybariterne bjödo et år förut til ſina måltider och förviſte utur ſtäderne alle Handtverkare, ſom förorſakade buller, ſå dömmer man lika lätt om deras veklighet. När nöjen ſkapas, upſifvas och förädlas af GUSTAF och LOVISA, då äro de gniſtor af den uplysning, ſom förhärligat Thronen, då leka de i Vitterhetens ſpår och då blifva de värdige Edra omſorger. När jag talar om framfarna Hofs nöjen i Sverige, bör jag icke uppehålla Eder uti tider, då de icke voro annat än utſväfningar af hufvudyra, och föraktet betalte deras möda, ſom dervid betjente. Tog *Oden* ſin ſkaldegåfva af *Gudlögs* mjöd, ſå lärer han äfven därmed hafva upſpädt ſina tidsfördrif. Om danſar talas väl uti *Herröds* och *Bores* Saga.

Lekare

Lekare och Gigare funnos uti Konung *Hugleks* Hof, och *Olof Skötkonung* ſpiſade under taffelmuſique, men ſpelmannen låg ogild och hans mördare kunde fria ſig med qvarhållande af en rakad Kofvants. Det ſkämt eller rättare de äfventyr, hvilka ofta följde den nåden, at äta med Hofvet, bevifa at nykterheten åtminſtone den tiden icke varit bland bordreglorna *a*).

Birger Jarl och hans ſon *Magnus Ladulås* torde hafva varit de förſte, ſom i Sverige hållit hvad man egenteligen kallar Hof. När den förres äldre ſon, Konung *Waldemar* firade ſit bilager i Jönköping med Konung *Eric Plogpennings* dotter *Sophia* 1260,

Vart ther gjord en årlig Saal.
Ther the Herrar inne ſato
Alla then ſtund the drucko och ato
Ther var dyſter och Bohord
Dans ok leek ok fager ord,
Hörde man bade ute ok inne
Thokt Höfviſkt låät ok ſinne b).

Jag erinrar icke Eder, mine Herrar, at på de tiders ſpråk *dyſter* och *bohord* betyda *Turnerſpel.* När han blef öfverrumplad af ſin bror, Hertig *Magnus* uti Ramundsboda 1274 hade han ſjelf lagt ſig at ſofva men af Hoffolket:

Som-

a) *Lagerbr.* D. I. p. 439 och 442.
b) Rimkrönikan p. 31.

Somma hörde mäſſa och ſomma ſato
Somma gingo ok ſomma ato
Drottningen leckte Skafftavel c).

ſom vil ſäga, at hon ſpelte Schack. *Magni Ladulås* Hof hvimlade af Tornerſpel. Et af dem ſtrades, då han mötte Konung *Eric Klipping* i Danmark vid gränſen år 1284.

Med dyſt, ſva at ſtangana gingo ſunder
Ok eldin flög ſom af et tunder d).

Erengiſſel Plata af *Brahe*-ſlägten öfvervann där en Danſk Herre *Magnus Dyſſavald.* Året derpa vid Clara Kloſters invigning hölls et ſtort Ridderſlag.

Sidan var ther ſkåmptan ok bohord
Å the Herrana gingo til bord;
Ther var thokt ok ädla ſidh
Ok all the glädi man torffte vidh
Sidan var ther en höfvelik dantz
En deel aff dagen mådan han vantz e).

Högtidligheten vid Konung *Birgers* Bilåger i Stockholm 1298 beſkrifver Rimkrönikan *f)* vidlyftigt. Lekare, Pipare, Bombare och Trumpare gjorde då deras bäſta vid Tornerſpelet, uti hvilket Hertig *Eric,* Konungens bror inlade mycken heder, ſom förnyades vid Konungens och Drottningens kröning i Söderköping 1302 *g).*

c) Rimkrönikan p. 39.
d) p. 49.
e) p. 51.
f) p. 58.
g) p. 70.

När Konung *Birger* och Konung *Eric Menved* möttes uti Fagredahl vid midſommaren 1304 under muſique, Riddarſlag och Tornerſpel fördes 12 bloſs för Konungen *h*). Hertig *Eric* höll icke ſämre Hof uti Lödeſe 1313.

Om Paſkana gjorde han et Hof
I Lödöſom med mycket lof
Han af mangom mannon fick
För then thockt han ther begick.
The gärande ſpelmän, gycklare voro ther alla rijke.
Torney ok dans var tha upvákt
Ok afund ok illvilja niderlákt i).

Vid hans hemkomöl därſtädes voro Fidlare, Pipare och gärande heyt ankomne från mångom landom.

Ofvan till yppet var thet huus
Pa en biálke ſtodo ljus
The brunno upp igenom Salen ſva
Hoo i mörkret ville uth, han matte vál ſij at gaa k).

Konung *Erics* af Pommern biläger i Lund 1406 firades på ſamma ſätt *l*). *Carl Knutsſons* bröllop i Stockholm 1438 begicks med Pipare, Baſunare och allſkjöns lek. Det varade i 12 dagar, och danſa och leka var ymnogt ther *m*). — När Konungen inſatte ſin dotter i Vadſtena Kloſter och tillika firade ſin ſlägtinges, Marſken *Thord Bon-*

h) Rimkrönikan p. 82.
i) Ibid. p. 116, 117.
k) Ibid. 122.
l) Ibid. p. 174.
m) Ibid. p. 312.

Bondes bröllop 1455, ſpiſades på 1400 ſilfverfat *n*) utom annan luſtbarhet högtiden til prydnad. Slika tidsfördrif finnas äfven hafva varit öfliga i Hofven vid Helgonens ſkrinläggning. Af alt hvad deribland kan anföras, lärer blifva tydeligt, at Torneringar, Dans, Muſique, Schak och Tärningſpel väl utgjorde Hofvens nöjen under den ſå kallade medeltiden, men at dervid ſaknades ordning, behag, omväxlingar, ofta anſtändighet och höflighet. Och hurudana voro tiderna? oroliga och bullerſamma. Huru ſederna? grofva och ohyffade.

Uti Konung GUSTAF I:ſtes Hof fortſattes nöjen med mera liflighet, än man af den Herrens många förrättningar, ſtora värf, goda hushållning och alfvarſamma ſinnelag i allmänhet torde föreſtälla ſig.

Et åſyna vittne, gamla Riks-Drotzen Grefve *Pehr Brahe* har lemnat en berättelſe derom. „Konungen höll på den tiden (1532), ſäger han, „et ärligt och Konungſligit Hof både af utländſke „och inländſke Herremän, och et anſenligt Fruntimmer. Hvar dag eftermiddag, var förordnadt en „timme, at alle Herrarne måtte komma på danſeſalen. Där kom då Hofmäſtarinnan in med Fruentimret och voro då Konungens ſpelemän tilſtädes, „och lekte de danſen för dem. Hvarannan eller „hvar tredje dag red Konungen ut med ſine Herremän och Fruentimmer, antingen i jagt eller „eljeſt at ſpatſera och med välluſt tiden fördrifva;

n) Rimkrönikan p. 446.

„lät ock Konungen hvar vecka hålla en fri Fäckt-„ſchola, hölt ock unga Adelen dertil, at de mät-„te lära och öfva ſig uti, ſtundom måtte de öfva ſig „uti Ridderliga öfningar. Den där öfvergick den „andra, den blef derföre tilkänd en ärlig föräring, „antingen af guldringar eller pärle-kranſar, med „en föredans med en Jungfru af Fruentimret til väl-„ſigning. Muſicam hade Konungen ſtor luſt at hö-„ra, både männiſklig ſtämma och genom goda och „luſtiga inſtrument, hade ock icke allenaſt godt „judicium derom til at döma, utan vär ock „ſjelf en artiſt deruti både at ſjunga och ſpela. „Ibland alla Inſtrument höll han Lutan för den „ljufligaſte, och var ingen den afton, ſom han var „enſammen, utan at han ju öfvade ſig deruppå *o*). Torneringar fortſattes ännu. Vid Konungens Krö-ning i Upſala 1528 tornerade *Steffan Saſſe* och Befallningsmannen på Weſterås, *Gudmund Skrif-vare* få väldeliga, at bägge deras Häſtar ofta gin-go på hafarne och tumlade omkull. *Gudmund* behöll ſegren *p*). Ämnet var dyrbart, det var en vacker Enkas, *Anna Bengtsdotter Liljes* hand, ſom följde med ſegren *q*). Vid Konungens för-ſta biläger i Stockholm 1531 öfvades ockſå mån-ga Ridderliga ſpel på Slottsbacken, ſtraxt vid muren nedan för dansſalen, ſom då var tilpyn-tad. *Lars Siggeſon Sparre* och *Birger Nilsſon Grip* rände ſå ſkarkt tilhopa, at de föllo bägge af häſtarne. Lilla *Pehr Svenſke* ſlötte 2:ne gån-ger

o) Grefve *P. Brahes* Krön. M:ſcr.
p) *Tegels* Hiſt. om Gustaf I. D. 1. p. 187.
q) *von Dalin* B. 3. D. 1. p. 185.

ger utur ſadelen en lång Hollſtenare, *Schack von Aneſeldt*, ſom kommit in med Drottningen *r*). Fyra unga Prinſar och fem vackra Prinſeſſor hade de ſiſta åren gjort Hofvet mera lyſande, men hos Konungen tiltogo miſstankar med åren, hvilka efter ſin ohyggeliga vana gjorde ſinnet trumpet och otilgängeligit för nöjet.

Konung *Eric* XIV ſjelf förfaren uti alla kroppsöfningar, at danſa, rida och ſimma, anſtälde dem ofta til tidsfördrif. Han älſkade mycken pragt, och hans Hof var deraf lyſande intil deſs den inbördes oenighet, hvilken fadren icke hunnit utſläcka, funnit utvägar, at oroa hans lättrörda ſinne, föra deſs ſkrämſel och oro til ytterligheter, rubba lugnet af hans dagar, taga kronan af hans hufvud och vanſtälla honom i eftervärldens omdömen. Vid hans kröning hölls icke allenaſt Tornerſpel, hvarvid Konungen ſjelf ringrände, ſegrade och af ſin ſyſter Prinſeſſan *Cecilias* hand emottog priſet uti en Perlekrans; där upfördes tillika et, ſå vida vitterligit är, i Sverige oſedt ſkådeſpel af Björnar, ſom hopſläptes för at ſlåſs med Hundar och Tjurar *s*). När Konungen ägde uti Muſiquen den inſigt, at han ſjelf författat 2:ne Diſcant-ſtycken, lärer man icke hafva ſaknat et Hof-Capell; och man finner ibland förtekningen af hans Hoffolk 2:ne utländſke Cantores, *Johan Bapton* och *Gerdt v. Worm* ſamt 2:ne Öfverſte för Spelmännen *Blaſius Fiſcher* och *Jör-*

r) *Tegel.* l. c. p. 290.
s) *Laurent. Pet.* Berättelſe i Stockh. Mag. B. 3.

gen Heyde t). Konung JOHAN III hade samma smak. Hans Italienska bekantskaper förskaffade honom sångare til den taffel-musique, han dageligen underhöll; och ibland dem hördes aldraförst i detta land de stämmor för hvilkas behag Naturen väldföres.

Sådana voro äfven uti SIGISMUNDS Hof, vid hans ankomst til Sverige. Det var under Riksdagen vid hans Kröning, och det besök Hertig CARL och Hertig GUSTAF af Sachsen med Hertiginnorne hos Konungen aflade *u*) som man på Upsala Slott d. 11 Febr. 1594, finner den första Comœdia upförd i Sverige. Banquetter, turneringar, ringrännande utmärkte tillika denna högtidlighet, och under dem stöttes en väl beväpnad Polack ur sadelen af en Svensk qvinna, som efter stormhattens aftagande med sit utslagna hår ådagalade sit kön *v*).

Med det intryck Konung CARL IX:s stränghet gjort på våra sinnen, förena vi icke lätteligen någon möjelighet för nöjen at leka i hans dagar. Men under de oroligheter, som föregingo Scenen af Linköpings torg, lät han spela för sig Comœdier på Slottet i Stockholm, uti den stora Ryss-salen, utan affeende på Präster-skapets heliga varningar och ifriga förebråelser *x*).

Jag

t) *Fant* Observ. Select. p. 46.
u) Grefve *Abr. Brahes* Dagbok i *Lönboms* An. B. 3 p. 111.
v) *Verving* D. I. p. 229.
x) Gr. *Brahe* l. c. p. 117.

Jag känner icke hvilken, ſom författat deſſa Skådeſpel, eller hvad de angått; men ifrån 1611 finnas tryckta piécer i Sverige och af Svenſke Författare. Äran däraf tilhörer den lärde och arbetſamma Profeſſorn i Upſala Doctor *Johan Meſſenius*, ſom företog ſig at uti Dramer beſkrifva de förnämſta händelſer af Fäderneslandets Hiſtoria, och at låta dem upföras af de Studerande, ſom voro hans Lärjungar. Början gjordes med *Diſa* i Diſtings marknaden d. 17 och 18 Febr. 1611 *y*) och i Ersmäſſan 1612 följde *Svanhvita*, eller om Konung *Hunding* i Sverige, Konung *Hading* i Dannemark, Hertig *Regner* och Fröken *Svanhvita* *z*). Det dröjde icke länge innan deſſa luſtbarheter flyttade til Hofvet. När Hertig JOHAN af Öſtergöthland ſamma år ſkulle förmälas med Prinſeſſan MARIA ELISABETH, kallades *Meſſenius* med ſine Studenter til Stockholm och på 6:te dagen af högtidligheten d. 4. November upfördes en luſtig och ſanfärdig Tragœdia om Hertig *Habor* och Fröken *Signil* *a*). Ibland dem ſom deruti ſpelte, igenkänner man flere ſedermera Kyrkans fäder och Lärohuſens prydnader, *Jonas Petri Gothus*, Biſkop i Linköping, *Olaus Laurelius*, Biſkop i Weſterås, *Sveno Benedicti Camœnius*, Superintendent i *Carlſtad*, *Olaus Moretus* och *Sveno Jonæ Weſtrogothus*, blandade med *Knut Soop*, *Johan Liljehök*, *Melchior von Wernſtedt* och *Guſtaf Arvidsſon Poſſe* af Adel. Et utdrag af

y) Tryckt ſamma år i Upſala in 4:o p. 39.
z) Tryckt i Stockh. ſamma år. p. 56, in 8:o.
a) Tryckt i Stockholm ſ. år p. 51 in 4:o

denna Tragedie ſkulle viſa ſmakens förändring på en tid af 180 år, men tiden tillåter ej at anföra anmärkningar deröfver; de kunna gifva ämnen för et annat tilfälle. *Meſſenius* fortfatte ſina arbeten, hvilka dock icke blefvo upförde vid Hofvet. Präſterſkapet, långt ifrån at ifra deremot, följde ſjelfve hans efterdöme. En Probſt och Kyrkoherde uti Kindeſtad, Magiſter *Jacob Petri Rundelitius* ſammanfatte et Skådeſpel, ſom kallades Judas Redivivus, det är en Chriſtelig Tragico-Comœdia om Apoſtelen Judas *b*). I våra dagar ſkulle man ſvårligen finna anledning til någon art af ſkådeſpel, ännu mindre til dem bägge uti denne förrädarens öden.

Då Konung GUSTAF ADOLPHS Kröningsfäſt borde firas äfven på Theatren, författade Magiſter *Andreas Johannes Prytz*, då Profeſſor i Upſala, ſedermera Biſkop i Linköping, en Comœdia om Konung *Olof Skötkonung* *c*). Den angår Chriſtna Religionens införande i Sverige; men lärer ej hafva blifvit upförd uti Hofvets närvaro, då hvarken Prologue eller Epilogue äro ſlälta til Kongl. Huſet. Det var ſamma *Prytz*, ſom i Upſala 1622 upförde GUSTAF I:ſte. Men det var icke ſamme GUSTAF *Vaſa*, hvilken i våra dagar ſtadgat Svenſka Theatrens anſeende, öpnat et nytt tidehvarf för deſs arbeten, blifvit emottagen med en förkjusning, upväckt af händelſen, af hjelten och klarheten i det Snilles låga, hvilken den 3:dje GUSTAF kallat at fram-

b) *v. Stjernm.* Bibl. Sviog. p. 268.
c) Tryckt i Upſala ſ. år in 8:o.

framſtälla ſin Stamfader i ögnablicket af Sveriges frälsning.

Under deſſa tider utgåfvo de Andelige flera Theatraliſka arbeten. Det äldſta Skådeſpelet på Svenſka är icke tryckt i Sverige. Det lärer vara *Joſephi* Hiſtoria nyligen utfatt på rim, ſom trycktes i Roſtock 1609. Samma år utgafs äfven derſtädes Tobiæ Comœdia.

Gustaf Adolphs kröning firades med en pragt, ſom vittnade om uplyſtare ſmak, hvaruti tadlets vanliga afvund til de ſtores nöjen, fann en anledning at inbilla Allmogen, at uti omkoſtningarna dervid lågo deras penningar til Elfsborgs Löfen *d*).

Ibland nöjen vid detta tilfället var äfven en högtidelig Carouſel, där Göthernes Konungar täflade för den fatſen, at Götherne äro komne ur Sverige, at Svenſkarne icke gifva någon Nation efter i tapperhet och trohet, och at Sverige är oöfvervinnerligit, när deſs Inbyggare äro ſin Konung trogne och ſins imellan enige. *e*).

Änke-Drottning Christinas Hof lärer icke eller hafva ſaknat nöjen: åtminſtone förlorar aldrig den Balen ſit minne uti Hiſtorien, då Konungen, uprörd öfver en förolämpad väns ſkymf, hämnades denſamma, om eljeſt den giſsning är

d) Råds-Protoc. ang. Biſkop *Rudbecks* privilegia Doct. uti Saml. om förbudna böcker.
e) Stockh. Magaz. D. 3 p. 404.

ſå ſann, ſom den ſynes vara, at derifrån bereddes Hjeltens fall i ſegrens armar *f*).

Christinas förträffeliga upfoſtran under vård af Pfaltz-Grefvinnan *Catharina* och i ſällſkap med hennes barn, upmuntrades äfven genom ſmå nöjen, hvaribland lärer hafva varit en Ballet des plaiſirs de la vie des Enfants, ſom tryckte s i Stockholm 1608.

Hennes Hof ſkulle blifva en ſammelplats för nöjet, en Schola för den goda ſmaken. Ingen koſtnad ſpardes och intet ſnille vårdlöſades. *Stjernhjelm* inträffade i detta tidehvarf, men hans Skaldeförſök gingo dock icke längre än til Balletter.

En Ballet om denna tidens fantaſier danſades för hennes Maj:t på deſs födelſedag 1643 *g*). Utom den och 3:ne andre, *hela verldens frögd*, *Les paſſions victorieuſes & Vaincus* och *Les Boutades & Proverbes*, alla tryckta, men hvartil man icke känner författaren, äro af *Stjernhjelm*: *Den fångne Cupido*, Drottning Maria Eleonora til ära 1649; *Fridsafvel* ſ. å. *Lyckſalighetens årepragt*; *Virtutes repertæ*, eller de igenfundna dyg-

f) Hertig *Henric Julius* af Sachſen Lauenburg ſatte foten för *Nils Stjernſchöld* i en dans på en bal hos Enke-Drottningen. Konungen gaf honom en örfil, ſom förſt förorſakade en duell och ſedan den nedriga hämd, ſom Hertigens Bror *Franz Albrecht* tros hafva tagit vid Lützen.

g) I *Cronſtedtſka* Biblioth. ſamma band med Columbi Bibl. verld.

dygderna och *Parnaſſus Triumphans*, alla tryckta uti hans Muſæ Svethizantes. Franſyſka Editionen, vittnar om den prakt, koſtnad och ſmicker ſom vid desſa tilfällen blifvit utöfte. Svenſke Herrar och Franſoſer ſpelade om hvarannan. Pfaltz Grefve ADOLPH JOHAN, Landtgrefven af Heſſen Eſchvegen, Gref *Magnus Gabriel de la Gardie, Guſtaf Sparre, Guſtaf och Svante Baner, Leyonhufvud, Paykull, Stakelberg, Steinberg, Thott, Torſtensſon, Taube, De Geer, Poſſe, Duval, Palbitſky, Stenbock, Wrangel, Horn, Soop*, finnas där blandade med *Bonelé, Baulieus, Deſannai, De la Creſſonniere, Piquet, Bellepierre, Foretiere, Charlier, Varenne la Chartaignerai*, hvilka förmodeligen varit Acteurer. För at viſa deras ton, nämner jag innehållet af en Couplet.

„Drottning, hvars fägring öfverträffar all ſkön„het, Drottning, hvars ſnille fördunklar alla an„dra! Om de Himmelſka Gudomligheter altid gjor„de rättviſa åt de ſtora på jorden, ſkulle Ni hafva „få många Kronor, ſom Ni har egenſkaper at bä„ra dem. Uti hela verlden finnes ingen Drott„ning, hvilken icke borde böja knä för at hedra „Er, ſom ſin Öfverhet. Alla borde berömma Edra „odödeliga dygder, och Ni emottaga af dem, „hvad de emottaga af oſs.„

Deſſa verſer finnas icke uti Svenſka Originalet. Balleterne voro icke aldeles uti allmänhetens ſmak. Uti det bekanta Paſquillet ſom gjorde *Meſſeniernes* olycka, föreſtälles Drottningen aſſigne-

aſſignera på Räntkammaren 30,000 Ecus til en Ballet efter *Baulieus* requiſition. *Baulieu* inkallades 1637 ſaſom Dansmäſtare hos den unga Drottningen med lön af 700 R:dr, utfordring för en häſt och 200 R:dr til en Fördanſare. Han befordrades 1650 til Hofmäſtare med 200 R:dr tilökning, men ſtörre delen blef inneſtående, och Drottningen måſte påminna derom uti et bref til Regeringen *h*).

På Drottningens födelſedag 1651 gaf Grefve *Magnus Gabriel de la Gardie* et Spectaculum Certaminis Pedeſtris *i*). Anförarenas tal äro på vackra Latinſka vers, och en berättelſe derom på Tyſka.

Et åſyna vittne, Engelſka Ambaſſadeuren *Whitlocke*, lämnar den bäſta beſkrifning på Hofvets nöjen i Upſala 1653 *k*). Vid Baler ſom deribland ofta förekommo, danſade Drottningen ſjelf Ringdanſar, Franſyſka danſar och Engelſka Contradanſar. Vid ſlutet af en Bal uptog Drottningen Kejſerliga Miniſtern *Montecuculi* til Riddare af Amaranter-orden *l*). Vid bröllop danſades Fackeldanſen och ſedan Franſyſka danſar *m*). Sången underhölls i Hof-Capellet af dertil beredde Italienare och bragtes til en ſtor fullkomlighet

h) Memoires de Chanut.
i) *Bergii* nytt förråd D. I. p. 55.
k) *Whitelocks* Dagbok p. 259.
l) Pag. 394.
m) Pag. 635 och 667.

lighet af Madame *de la Bar* med hennes barn *n*). En Maſquerade under Carnavalen 1654 viſar på en gång pragt och frikoſtighet. Rummet var klädt med rödt ſammet och uplyſt af ljus och facklor. Drottningen danſade förſt ſom Morianſka, ſedan ſom Borgare-huſtru. När Drottningen klädde om ſig, lämnade hon *Piementelli* en ring af 10,000 kronors värde, hvilken hon fört i mun under förra maſquen, med tilſägelſe, at behålla honom tils efterfrågan; den ſkedde icke. *Piementelli* ville lemna ringen tilbaka; men Drottningen påminte honom endaſt at lyda hennes befallningar.

Olyckligare aflopp et annat Skådeſpel i Drottningens Hof. *Bourdelot* brukade at utſätta til åtlöje de lärde, hvilka henne omgofvo. *Meibom* hade utgifvit Auctores Muſicæ Antiquæ och tilägnat dem Drottningen. *Naudé* hade åter ſkrifvit om Grekiſka danſarne. *Bourdelot* narrade bägge at upföra ſit arbete; den förre ſjöng lika illa, ſom den ſenare danſade, och bägge ådrogo ſig et nådigt ſkratt. Holländaren gjorde in promptu en efter-piéce af et par örfilar dem han gaf Franſoſen, men förviſtes tillika Hofvet *o*).

Det var förſt uti Rom och på Drottningens 63. år, hon ſjelf blef Författare af Italienſka Operan Endymeon, hvartil hon författat planen och åtſkilliga verſer.

Konung

n) Pag. 377.

o) *Arkenholtz* T. I. p. 241.

Konung CARL GUSTAFS tid, kort och uptagen af vapnen, tillät icke många nöjen, ehuru hans Gemål icke fynes hafva varit obenägen för dem. Efter Konungens död återkom Grefve *de la Gardie* til fit förra anfeende. Uti hans fjät följde pragt och luftbarheter. Et tjenligare fnille at biträda hans fmak kunde han icke finna, än Grefve *Lindfchöld*, hvilken, fom informator för den aflidne Konungens naturliga fon, under namn af *Lindeman*, gjort fit inträde i Hofvet. På Konung CARL XI:tes 14 födelfedag danfades på Stockholms Slott den ftora Genius Ballet, och följande året et Kungafpel eller värdfkap, hvartil Äreeller Lyckönfknings-Rimmen voro författade af *Lindfchöld*. Han har äfven befkrifvit den prägtiga carouſel, fom hölls vid Konungens anträde til Regeringen, och hvartil man giffat flera anledningar än tilfället och nöjet.

Enke-Drottningen HEDVIG ELEONORA beföll mycken inflytelfe i CARL XI:s Hof. Oaktadt *De la Gardies* fall och påföljande död, fegrade dock ftundom koftfamma nöjen uppå fina fiender, hushålls-anftalterna. Man finner ibland tryckta Piécer et få kalladt Lyckopris på Konungens födelfe-dag 1689 uti 3:ne acter. En ordentelig Svenfk Theater måtte hafva varit ftadgad; och man läfer i den tidens papper om ftora Comœdie-falen uti Kongl. Palatfet. 1692 upförde Drottning ULRICA ELEONORA den äldre, et få kalladt Värdfkap på Stockholms Slott; då Gref *Guftaf Oxenftjerna* var Värd och *Stina Rofenhane* Vär-

Värdinna. Sällſkapet var klädt efter alla Nationer i Europa och af alla Landſkaps-drägter i Sverige. Drottningen och Hertiginnan kommo ſom reſande. Man ſpiſade vid flera bord och danſade ſedan. Högtidligheten började klockan 6 om aftonen och räckte til andra morgonen *p*).

Men aldrig hade Svenſka Hofvet ifrån CHRISTINAS tid ſå öfverflödat af luſtbarheter, ſom uti CARL XII:tes förſta Regerings-år. Hans älſkade ſyſter, Hertiginnan af Hollſtein lärer dertil mycket hafva bidragit. Den vittre Herre, ſom vårdade deſs upfoſtran, önſkade at mildra hårdheten af Prinſens nöjen och böjelſer. Et Franſyſkt Spectacle införſkrefs och underhölls med mycken koſtnad. Maſquerader, Baler, Värdſkaper omväxlade, men den unge Monarken hade egna tidsfördrif, at taga Björnar med trägaflar, Gåsgalgarne vid Yſtad m. m. och lik *Cæſar* afvundades och älſkade han *Alexanders* minne. Utur nöjets famn rycktes CARL XII:te af grannars inſall, och gick at förtjena odödligheten på den långa väg, ſom krökte ſig emellan ſegrar och äfventyr, bägge näſtan lika ovanliga.

Jag känner icke hvilka tidsfördrif hans ~~Eng.~~ Far Mor och Syſtrar utvalde. En Ballet bemängd med ſång blef föreſtäld på Enke-Drottningens befallning i ſtora Comœdie-ſalen d. 6 Febr. 1701.

Nog

p) Stockholms Magaz. B. 8. p. 590.

Nog lämnade de förſta årens fälttåg anledningar til högtidligheter, men vi hafva ärfarit Mine Herrar! huru glädjen darrar ſå länge fruktan viſar nya faror för den Hjelte til hvars ära högtider firas. Uti ſit eget Hof hade Konungen inga andra nöjen, än dem Grefve *Magnus Stenbock* ſtundom kunde anſtälla. Han gaf Konungen en Militairiſk Opera i Lais, anſtälde en högtidlighet i Reſchau och en frögde-betygelſe i Malmö öfver Turkarnes fredsbrott med Ryſſen *q*).

En tunga ſom förtäljer nöjen, har icke ſtyrka at nämna det ſtälle, hvarifrån Carls och Sveriges olyckor började, och hvarifrån de utſpridde ſig uti flere ſlag. Jag nämner endaſt at de tyſtnade och flydde, och drager deraf et lika ſtarkt ſom bedröfligt bevis för deras förening med länders öden.

Drottning Ulrica var icke ſkapad til nöjet. Hennes ſtränghet mot ſin fyſters hus, hennes upförande under brodrens olyckor och vid hans död, huru kunde de omväxla med glada tidsfördrif, hvilka finnas, njutas och delas af godheten, välgörandet och rättviſan. Hon upoffrade Konunga-magten för at vinna Sveriges Krona, och ilfänades at lämna henne åt en främmande Prins, hvars hjerta Naturen nekat henne behagen at vinna. Någon ånger af alt det förra, eller ock blotta ärfarenheten af det ſednare, kunde icke mycket upmuntra henne. Utom många be-

q) *Lönboms* Hiſtor. Uplyſn. D. 3 p. 61.

berömvärde andagts öfningar, visfa barmhärtighetsverk och några antekningar, fom likväl icke alla vittna om blödighet, känne vi af hennes enfkilta tidsfördrif icke annat, än at hon läfte Tyfka böcker; emottog Nyårsönfkningar och frögderim på födelfedagar, hvilka, omgifne med de flängningar, hvaruti fkrifkonften då vifade fin högd och hemlighet, federmera upfylt våra Sacrifticr. Konfterna fysfelfatte hon med målningar af knähundar och Ananas.

Konung Fredric hade en ädel frikoftighet at använda de fkatter han drog ifrån fina arfländer, men han befordrade därmed hällre enfkildes förmån, än allmänna nöjen. Med en mera infkränkt fmak fökte han fjelf mycket enfkilta eller ock tog han dem af jagtens mödor, men född med välluft och glättighet, hindrade han aldrig andras ro.

Tyfka höfligheten utzirade i all fin vidlöftighet umgänget. Man förlorade andan under långa titlar, fansningen under djupa och tära bugningar; fammanhanget uti breda complimenter; man kringrände hvarannan för at gifva högra handen, man kände intet den förträffeliga lindring uti lifvets qval och ledsnad fom uptäckten af vifit-korten medfört; man gick och ftod; fatte fig och fteg up; åkte och danfade, åt och drack efter rang och tour. Castenhof var en Academie; och gäftabudens högtidligheter räknades efter antalet af de gäfter, fom legat qvar, eller blifvit bårtburna.

Grefve *Höpken* återkom från utrikes orter. Hans omsorger omfattade alt; han trodde mycket bero af sedernes och smakens förädling och mycket dertil kunna uträttas igenom Nöjen. En allmän Theatre var nu mera icke at tilgå, han upprättade en enskild för et utvalt sällskap, som för at befordra hans affigter, öfvade desfa nöjen innom sig och budne vänner uti den sal, där Vetenskaps Academien nu samlar sig omkring hans minnesstod.

Detta Samhälle förenade alla dem som i flora verlden lyste af Snillegåfvor och behagen. De mäste äro förfvunne med honom och öfverlefvas endaft af en dem värdig medlem, som med vapnens ära hvilar uti förnöjelfe af kunskaper, af smak och infigter, omgifven af en vördad maka och värdiga barn, General Majoren Friherre *Fredric Wrangel.*

I flutet af 30 och under hela 40 talet utgafs flere Theatre piecer, dels Originaler, dels öfverfättningar, och flere af dem upfördes på Bollhufet af den trouppe, hvilken Grefve *Höpken* änteligen hann, at låta famla under *Olthoffs* infeende.

Imedlertid upgick på Svenska himmelen den ftjerna, fom bådade för alla flag af Vitterhet en ljufare dag. Adolph Fredric delade den Thron hvartill han blifvit kallad, med en Prinfesfa, värdig af dem bägge. Freden omgaf Rikets gränfor, lugnet utbredde fin fällhet innom defs bygder. Gustaf föddes och 2:ne Prinfar lämnade fnart en ytterligare fäkerhet för beftändigheten af Sveriges lyckfalighet. Grefve *Ekeblad* och

och Grefve *Tesfin* hade återkommit ifrån beſkickningar til främmande Hof och upſtigit til de ſtörſte värdigheter. Den förre ſyntes vara ſkapad för at ännu en tid göra dygderna älſkade på jorden. Den andra med et lekande ſnille, en odlad ſmak, mycken upfinningsgåfva, mycken kärlek för konſterna, mycken nit för ſitt Fädernesland, var danad, både för ſtora värf och ſammanlefnadens nöjen.

Hade agtning, tilgifvenhet och ſjelfva anſtändigheten icke velat tillåta allmänna luſtbarheter, under en ålderſtegen Konungs långſamma aflidande och deſs ſiſta af plågor och ſvagheter bedröfliga dagar; ſå blefvo de efter det nya Hofvets upträde på Thronen, med ſå mycken mera ifver emottagne. Alt ſyntes taga en ny ſkapnad. Förändringar uti ſtora verldens ton, verkade dem efter vanan äfven uti allmänhetens. Kröningen, Konungens Ericsgata, Deſs återkomſt från Finland, Hofvets inflyttning uti det nya Slottet, Prinſeſſans födelſe, alt gaf de mäſt angenäma anledningar. Drottningholm med alla ſina olägenheter hade fäſtat Drottningens tycke, och blifvit en boning för Hofvet, för Vetenſkaper och nöjet. Det är vid denna tiden, Mine Herrar! ſom mine anmärkningar uphöra. Fortſättningen deraf til våra dagar gifver väl de ſtörſta bevis åt den tanka jag fattat, men fordrar tillika i anſeende til rikare ombyten och en högre art af fullkomlighet både i anläggning och verkſtällighet, en mera utförd berättelſe än tilfället i dag medgifver. Jag följer derföre icke Drottning Lovisa Ulrica omkring Naturens Ri-

ken, där hon med kunſkap och frikoſtighet förde en mägtig ſpira, icke til Loſö parker, dem hennes ſmak och omkoſtnader förkjuſat, icke til de rum ſom förvara hennes dyrbara ſamlingar, icke til de arbeten en ypperlig konſt och en ovanlig flit med hennes egen hand fullkomnat, icke til de anläggningar för ädla och nyttiga ſlögder, hon med ſå mycken ſorgfällighet grundat och vårdat, icke til den inrättning där et värnlöſt kön och telningar af Ätter tvinande under behofven fått röna hennes barmhertighet, icke til de förbindelſer, hvilka Sverige är henne ſom ſin Fredsgudinna ſkyldig; icke til det värdigaſte upfyllande af moderliga omſorger, icke til de öden, hvaröfver ingen Thron kan uphöja mänſkligheten. Jag uppehåller Eder icke en gång vid ſkapelſen af detta Samhälle. Vår Konung och Beſkyddare har förklarat det hägn han gifvit Academien tillika vara en omſorg för varaktigheten af Deſs Fru Moders minne. Tackſamheten för denna ära uplifvar ouphörligen Academien på denna dag och detta rum. Med hvilka heliga känſlor ſkola Vi icke här omfamna hvarannan, ſedan Vi vandrat förbi det Tempel, där hennes Stoft blandar ſig med GUSTAF ADOLPHS aſka; här, där tekningen af hennes anletsdrag återkallar behagen af hennes ungdom och den minnesſtod Sonlig vördnad upreſt Majeſtätet af hennes ålderdom; där en vördad allmänhet möter oſs at fordra redo för våra omſorger at förtiena vår heder och at upfylla de pligter LOVISA ULRICA oſs föreſkrifvit.

Ut

Utdrag af Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academiens Dagbok d. 27 Martii 1792.

Då de bedröfligaſte hinder afhållit Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academien, at, enligt de för Henne utfärdade Stadgar, den 20 ſiſtl. Martii i offentelig ſammankomſt för Allmänheten afkunna ſit utlåtande öfver de Täflingsſkrifter, ſom för Hennes förl. år utfäſte Pris inkommit, beſlöt Academien, at nu i ſtället upfylla ſamma pligt genom följande kungörelſe:

För det Hiſtoriſka Priſet hade Academien til täflings-ämne framſtält: Critiſk afhandling om Province-Lagarnes ålder och hvad anledning de gifva til närmare kännedom af Nationens tilſtånd. En enda Skrift har deröfver blifvit inſänd med Valſpråk: *Qui nunc quoque in hoc immenſo aliarum ſuper alias accumulatarum legum cumulo fons omnis publici privatique eſt juris.* Men denna har förtjent Academiens ſå utmärkta bifall, at den vunnit högſta belöningen. Författaren til denna Skrift är Herr *Fale Burman*, Magiſter Docens vid Academien i Upſala.

Et färſkildt dubbelt pris hade Academien utlofvat för den bäſta Afhandling om Svenſka Krigs-

väfendets förändring och ſkick i Konung GUSTAF ADOLPHS tid; et ämne, ſom flera år förgäfves varit upgifvit. Deröfver är en enda Skrift på Franſyſka inkommen med Valſpråk: *Severiör diſciplina militem firmat aptumque magnis conatibus reddit*, och hvilken Academien funnit äga den förtjenſt, at författaren blifvit tillagdt dubbelt Accesſit, eller 2:ne Medailler i Silfver, ſamt at Skriften på Svenſka öfverfatt framdeles må inflyta i Academiens Handlingar, ökt med de anmärkningar och tilläggningar, hvarmedelſt Academien kan äga tilfälle, at bringa den ſamma til fullſtändighet. Vid namnſedlens öpnande är Författaren funnen vara Herr *Johan Gottfried Höijer*, Premier-Lieutenant i Churfurſtelig Sachſiſk tjenſt.

Priſet i främmande Språken var utfäſt åt den bäſta Skaldeſång på Latin öfver Segren vid Helſingborg 1710. Dertil hafva inkommit följande förſök: N:o 1. med Valſpråk: *Durate et vosmet rebus ſervate ſecundis.* N:o 2. *Encomium* i 4 rader utan Valſpråk. N:o 3. *In laudem victoriæ Helſingburgenſis.* N:o 4. *Occurſare capro (cornu ferit ille) caveto.* Bland hvilka högſta Belöningen är tildömd det ſiſtnämda med Valſpråk: *Occurſare capro* &c., och hvars Författare är Eloquentiæ och Poëſeos Profeſſoren vid Kongl. Academien i Lund Herr *Johan Lundblad.* Academien har äfven pröfvat förſöket med Valſpråk: *Durate et vosmet rebus ſervate ſecundis* förtjena upmuntran och derföre tillagt deſs Författare Accesſit. Vid namnſedlens öpnande fanns han vara Herr *Gunnar Lorenz Schevenius*, Paſtor i Oppmanna vid Chriſtianſtad.

Uti

Uti Antiquiteterna hade Academien utfäſt högſta priſet åt den bäſta Afhandling om Konungarnes ſamt de förnämſta Perſoners lefnadsſätt i Sverige före Konung ALBERT af Meklenburg. En enda ſkrift, ſom öfver detta ämne inkommit, med Valſpråk: *On voudra connoitre le genre humain dans ce détail intereſſant qui fait aujourd'hui la baſe de la Philoſophie naturelle*, har väl vittnat om ſin författares flit at ſamla alt hvad til nödig uplysning härutinnan kunnat lända, men ſtilen, ſammanſättningen och critiken hafva icke få nöjaktigt upfylt Academiens önſkan, at belöning derföre kunnat utdelas.

För det Pris, ſom uti *Inſcriptions- och Sinnebilds-konſten* anſlaget är, hade Academien äſkat: 1:o Förſök til en Inſcription å framl. Archiatern *von Linnés* Minnesvård, ſamt 2:o til Minnespenningar öfver namnkunnige Män af Konung CARL XI:s tidehvarf. Följande Skrifter äro deröfver inlemnade i laga tid eller til den 20 näſtl. Januarii: N:o 1: med Valſpråk: *Si par hazard je dois ſortir de ma cachette, veuillés m'en prévenir, Meſſieurs, par la Gazette.* N:o 2. *Nec tentare nefas, ſi ſpem vel ſpreverit error.* N:o 3. *Vivit poſt funera virtus.* N:o 4. *At pia thura feram.* N:o 5. *Quis te magne Cato tacitum aut te Coſſe relinquat;* och efter bemälte dag, ſamt följakteligen för ſent at til täflan med de ofvannämda antagas: N:o 6: *Plus Ultra.* N:o 7. *Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas.* Vid pröfningen af förſtnämda 5 förſök hafva N:o 1. och 2. befunnits ofullſtändiga, innehållande blott upgifter öfver *von Linné*, men

inga til de äfkade Minnespenningar, och fåledes ifrån täflan med de fenare 3 jämväl måft uteftutas. Ibland desfa har åter Academien tildömt högfta Prifet åt fkriften N:o 1. *At pia thura feram* för en Infcription öfver *von Linné*, famt 5 Minnespenningar. Författaren är Herr Magifter *Gunnar Backman*. Förföket N:o 5 *Quis te magne Cato tacitum aut te Coffe reliquat* har äfven njutit Academiens bifall til Accesfit, och är Författaren befunnen vara Herr *Guftaf Arofenius*, Studerande af Helsingelands Nation.

De författare, hvilkas arbeten ej blifvit krönta, kunna, vid upgifvande af Valfpråken eller andra kännetecken, återfå dem, då de derom i Academien hos Secreteraren anmälan göra.

Med Konungens nådiga tilftånd upgifver Academien följande Täflingsämnen för nu ingående år:

För det Hiftorifka Prifet: Afhandling om Svenfka Bergverkens tilftånd och öden från äldfta tider til Konung GUSTAF I:s. Prifet är en Guldmedaille af 26 Ducaters vigt.

För Prifet i främmande Språken: Skaldeqväde på Latin öfver Segren vid Narva 1700. Prifet en Guldmedaille af 26 Ducaters vigt.

För Antiquitets-Prifet: Afhandling om Konungarnes och de förnämfta Perfoners lefnadsfätt i Sve-

i Sverige före Konung ALBERTS af Meklenburg tid. Prifet en Guldmedaille af 15 Ducaters vigt.

För prifet i Inſcriptions- och Sinnebilds-konſten: 1:o Upgift til Inſcription på Latin öfver Kongl. Myntet, i anledning af ſenaſte reparation. 2:o Upgift til Minnespenningar öfver Sveriges namnkunnigaſte enſkilde Perſoner ifrån Drottning MARGARETAS til Konung GUSTAF I:s tid; hvarvid kan nyttjas den anvisning, ſom om dem finnes i *Botins* Utkaſt til Svenſka Folkets hiſtoria. Prifet en Guldmedaille om 12 Ducater.

Tiden, innom hvilken förſöken öfver deſſa ämnen böra til Academien inlemnas, är den 20 Jan. 1793, och anmodas Författarne, at förſe dem med Valſpråk och förſeglade namnſedlar.

Critiſk Afhandling

Om

Province Lagarnes

Ålder,

Och hvad anledning de gifva till närmare kännedom af Nationens Tillſtånd.

Författad af

FALE BURMAN.

Magiſter Docens vid Kongl. Academien i Upſala

Och

Af Kongl. Vitterhets Hiſtorie och Antiquitets Academien med ſtora priſet belönt

År 1792.

Qui nunc quoque in hoc immenſo aliarum ſuper alias accumulatarum legum cumulo fons omnis publici privatique eſt juris.

LIVIUS.

Förra Afdelningen.

Ibland de förnöjelſer, ſom man har af Hiſtoriſka underſökningar, gifves näpligen någon ſtörre, än att i forna häfder igenfinna orſakerna, ſå väl til enſkildta follkſlags ſeder och inrättningar, ſom till

den

den likhet, eller olikhet, man ofta i desse delar mellan flere träffar. Då någon märkelig likhet visar sig imellan åtskilliga Nationer, som, vidt aflägsna ifrån hvarandra, hafva lydt, eller ännu lyda under olika Öfverhet, och frågan blifver, hvilkendera har tagit denna likställighet utaf den andra, yppa sig gemenligen en hop tvifvelsmål, som ej kunna förklaras utan forskningar i deras forntida handlingar. Man finner, til exempel, hos *Turkar*, *Araber*, *Perser*, och många andra dels *Africanska*, dels *Asiatiska* Folkslag en stor enlighet, än i *Språk* och *Sedvänjor*, än i *Lagar* och *Gudadyrkan:* man skulle länge uppehållas af större och mindre sannolikheter, att det ena hade gifvit en efterfyn åt det andras författningar: man skulle gissa, och alltid fara villse, till dess man finge den upplysningen af Historien, att det gifvits en *Mahomet*, en fanatiskt stor man, som med svärdet i ena handen, och Religions-stadgar i den andra, förstått att skaffa sig anhängare; genom hvilkas tillhjelp han åstadkommit en välfning i seder och tänkesätt, som sträckt sig til en stor del af människoslägtet.

Denna anmärkning kunde utvidgas til flere sådana öfverensstämmelser, men ämnet för den afhandling, jag nu företagit, bjuder mig at inskränka den innom de Nationer, som finnas närmast hafva liknat Svenska Folkets förfäder. Häfderne visa oss flerehanda folkslag under namn af: *Svear* och *Göther*, *Danskar*, *Norrmän*, *VisiGother*, *OstroGother*, *Angler*, *Saxer*, *Longobarder*, *Franker*, *Friser*, *Alemanner*, *Burgundier* och *Ripuarier;* och

mel-

mellan dem alla en likhet i Lagar och Inrättningar, som befunnits allt större, ju flera minnesmärken blifvit öfriga, och kommit under kännares granskning. De få underrättelser, man har om dessa Nationers *Gudalära*, tillåta väl icke någon närmare jämförelse, i det afseendet, dem imellan; dock vet man, att en ODEN varit dyrkad såsom Gud ej mindre i *Germanien*, (1), och af *Anglerne* i *Britannien* (2), än af *Scandiens* Inbyggare (3). Deras Statsförfattningar äro mera kände under namn af *Feodal-Systemer*, och finnas öfverallt hafva blifvit inrättade efter samma grundsattser. Menigheten har varit indelad efter *Tio-* och *Hundrade-tal*, som hvardera haft sina Hufvudmän: af hvilka åter flere hafva lydt under ett gemensamt Öfverhufvud. Sjelfva Folket kallades *Leudes* (4), *Lidus* (5), *Litus* (6), *Lidh* (7), *Lyth* (8). Hvar fri mans fasta ägendom hade namn af *Allodium* (9), *Aalödha* (10), eller *Alda odal* (11). För-

(1) PAUL VARNFRIDI, *de Gestis Longobard.* Lib 1. c. 9.

(2) *Vetus Homilia Saxonica*, anförd af LAGERBRING i *Svea R. Hist.* T. 1. p. 48.

(3) STURLESON, *Ingl.* S.

(4) L. L. VISIGOTH. L. 4. Tit. 5. c. 5.

(5) L L. *Aleman.* T. 95, §. 1. L L. *Salic.* T. 52. §. 1.

(6) L L. *Saxon.* c. 2. L L. *Frision.* T. 3.

(7) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 10.

(8) GOTHL. L. c. 2. §. 6.

(9) L L. *Longob.* L. 2. Tit. 8, §. 9. L L. *Salic.* c. 62. L L. *Bajuw.* T. 11, §. 5. L L. *Ripuar.* Tit. 56. L L. *Anglior.* T. 6.

(10) *Fragm. af Kon. B.* i *Wästgöta* L.

(11) UPL. L. *Jord. B.* Fl. 9.

Fördelningarne efter *Tio- och Hundrade-tal* kallades: *Decaniâ* (12), *Tolfter* (13), *Theothunge* (14): *Centenâ* (15), *Hundari* (16), *Hundrede* (17); och deras Föreſtåndare: *Decani* (18), *Theotungman* (19), *Tolfmân* (20), *Centenarii* (21), *Hundredarii* (22), *Centuriones* (23), *Herſar* och *Håradshöfdingar* (24). De

(12) L L. *WiſiGoth.* L 9. T. 2. §. 4.

(13) Upl. L *Kirk.* B. Fl. 2. *Kun.* B. Fl. 10.

(14) L L. Cnuti §. 19.

(15) L L. *WiſiG.* l. c. L L. *Longob.* L. 2, T. 51, §. 11. L L. *Alamann.* Tit. 36

(16) *Hundari* och *Hårad*, ſom betyda detſamma, förekomma öfverallt i våra *LandſkapsLagar.*

(17) L L. Edgari, §. 5.

(18) L L. *WiſiG.* l. c. *Longob.* L. 1. T. 25, §. 50.

(19) L L. Edouardi Confess. c. 32.

(20) Af folkets delning i *Tolfter*, har man all anledning at tro, det våre *Tolfmân* ifrån början haft ſit namn af något förmanſkap för deſſe *Tolfter.* Det är ock bekant, at man fordom här i Norden räknat Tio *Tigh* på et *Hundradetal*, och at detta, ſåſom ännu är brukeligt på *Island*, och i *Dalarne*, ſvarat mot 120; i följe hvaraf et *Tigh* eller *Tio-tal* varit lika med *Tolf.*

(21) L L. *Salic.* T. 46, §. 1. L L. *Alamann.* T. 36, §. 3. L L. *Longob.* L. 2. T. 42. §. 3. L L. *WiſiG.* L. 9. T. 2. §. 3.

(22) L L. *Edouard.* l. c.

(23) L L. *Bajuw.* T. 2. §. 5.

(24) *Landnama S.* §. 3. c. 9. WästG. L. *Kirk.* B. Fl 4. ÖstG. L. *Drap.* B. Fl. 2.

De jordägor, som af inkräktade Länder tilfallit Konungen, hafva namn af *Fiscus* i latinska Öfversättningen af desa Folkslags Lagar, och deras förvaltare, som voro trälar, af *Fiscalini* (25). I *Sveriges gamla Lagar* kallas de förra i samma bemärkelse: *Upsala ödhe* (26), och de sednare: *Brytie* (27). Den inkomst af viss Landsträckor, som förlänte åt ofvannämde Ämbetsmän, hade namn af *Feudum* (28), hvilket ord, til sin betydelse, alldeles instämmer med de i *Scandinavien* brukliga *Lån* (29). Det är ock troligt, at på samma sätt, som *Centenarii* voro både Domare i fred, och Anförare i krig, äfven *Herser* och *Häradshöfdingar* hafva fordom bestridt båda desa sysslor (30). Anförarne sjelfve, och alla af menigheten, som kunde bära vapen, voro förbundne at vid påfordran inställa sig til härnad; och uteblifvandet därifrån, som annorstädes kallades: *Heribannum* (31), var äfven i *Scandinavien* med Lands-

(25) *L L. Wisig.* L. 2. T. 1, §. 7. *Cap. Ludov.* ad L L. *Salic.* §. 12. L L. *Longob. L.* 2. T. 33. §. 6. L L. *Ripuar.* T. 89.

(26) *Fragm. af Kon.* B. i Wäst G. L. Hels. L. *Kun.* B. Fl. 11.

(27) Öst. G. L. *Drap.* B. Fl. 14.

(28) Du cange, Tit. *Beneficia*, et *Honores*. *Fie* eller *Fä*, betyder i gamla Nordiska Språket: allehanda ägendom; och *Od*, besittning.

(29) Sturlaugs S. c. 19. Knytt. S. c. 32. Sturleson, T. 1. p. 78. Suderm. L. *Kun.* B. Fl. 3.

(30) L L. *Wisig.* T. 2. §. 3.

(31) *Capit.* Caroli Magn. L. 3. c. 67. L L. *Longob.* L. 1. Tit. 14. Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10. Hels. L. *Kun.* Fl. 8. Wästm. L. *Kun.* B. Fl. 12. *Norske* L. *Udsar.* B. c. 3.

Landsflygt, eller ſtora böter belagdt. De voro ock plicktige, at med lifsmedel förſe Konungens Hofhollning: hvilken ſkyldighet här i Norden bar namn af: *Veitſlo*, *Vådſlu* och *Áttargiäld* (32).

Betracktar man *Grundſattſerna* i desſa Folkſlags Lagar, finnes ock en märkelig öfverensſtämmelſe. Hvar och en *Odalman*, eller *Husfader*, anſågs för, at med ſit husholl och ſina Trälar utgöra ett mera eller mindre ſjelfſtändigt Samfund, öfver hvilket han ägde oinſkränkt myndighet, innom hvilket han allena ärfde (33), och på hvars vägnar han antingen hämnades tillfogadt vålld, eller ock tog böter (34), med ſina dötrars bortgiftande emot behagliga värdören, gjorde ſig ſkadeslös för hvad han til egna giftermål hade måſt utgifva (35). Den företrädesrätt,

(32) L L. Inä c. 70. L L. *Longob.* L. 3. T. 6. Sturles. *Ol. Haraldſ.* S. c. 72. Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10. Hels. L. *Kun.* B. Fl. 10.

(33) L L. *Salic.* Tit. 62, §. 1. L L. *Ripuar.* Tit. 56. L L. *Alamann.* Tit. 92, §. 1. L L. *WiſtG.* L. 4 T. 2. §. 2 L L. *Anglior.* Tit. 6, §. 5. L L. *Burgund.* Tit. 68. WästG. L. *Årfd.* B. Fl. 1. Öst G. L. *Gipt.* B. Fl. 24.

(34) L L. *Saxonum*, T. 2. §. 5. L L. *Longob.* L. 1. Tit. 2. §. 1. L L. *Friſion.* Tit. 2. WäST G. L. *Mandr.* B. Fl. 14. Upl. L. *Manh.* B. Fl. 9. L L. *Eadmundi*, c. 1.

(35) L L. *WiſtG.* L. 3. T. 2. §. 8. L L. *Saxon.* T. 6. L L. *Salic.* T. 46. L L. *Longob.* L. 2. T. 2. §. 3. WästG. L. *Gipt.* B. Fl. 1. I Upl. L. *Årfd.* B. Fl. 1. talas om *Fäſtnada Fä*, eller Penningar, ſom erlades vid *Trolofningar*. Bröllop kallas ock: *Brudkaup* på Gamla Nordiſka Språket.

rätt, ſom mannkönet tillegnat ſig i arftagande framför det andra (36), var en påföljd af denna principe: äfvenſom deſs rättigheter til förmynderſkap (37).

Vidare märkes, att ſom de ofta ledo briſt på nödvändighets varor, under det att åkerbruk och andra näringar, ſåſom mindre hederliga, efter deras tänkeſätt, öfverlemnades åt Trälars ſkötſel; och de ſjelfve ſyſſelſatte ſig med krigsbragder, anſågo de å ena ſidan dråp, ſårnader och kroppsſkador för något ej ſå ovanligt, och ſom med böter tillräckligen kunde erſättas; men däremot tjufnad och ägendoms förluſt, ſåſom högſt kännbara, och värda att beifras. Deſſa omſtändigheter

(36) WästG. L. *Årfd.* B. Fl. Öst G. L. ibid. Fl. 11. Dahl. L. *Årfd.* B. §. 1. L L. *Ripuar.* T. 56. L L. *Salic.* T. 62. L L. *Saxon.* T. 7. L L. *Anglior.* Tit. 6. §. 1. L L. *Burgund.* T. 78.

(37) L L. *WiſiG.* L. 1. T. 3. §. 4. L L. *Burgund.* T. 58. De höllo dock ej ſina qvinnor inneſtängda, ſåſom Öſterländningar bruka; och hos *WiſiGotherne* blefvo könets rättigheter med tiden i det närmaſte lika med karlars. (Lib. 4. Tit. 2. §. 1.). Imedlertid hafva deſſe folkſlag varit högſt angelägne om ſina qvinnors blygſamhet. Den var med böter fredad ifrån det minſta förolämpande. L L. *Longob.* L. 1. T. 16, §. 6. 7. L L. *Salic.* T. 22. L L. *Bajuw.* T. 6, §. 3. *Gothl.* L. c. 23; och ägtenſkapsbrott blefvo hårdeligen ſtraffade. L L. *WiſiG.* L 3. T. 4. L L. *Bajuw.* T. 6. Upl. L. *Årfd.* B. Fl. 6. WästG. L. *Mandr.* B. Fl. 6. I allmänhet anſågos de för omyndiga. L L *Burgund.* T. 13. L L. *Longob.* L. 2. T. 10. WästG. L. *Thiuw.* B. Fl. 9. ÖstG. L. *Wadh.* B. Fl. 15; och ſtraffades för andra brott lindrigare än Män, i ſynnerhet i *Scandinavien.*

heter förekomma få alleſtädes i förenämnda La-
gar, att man ej behöfver med deras anförande
uppehålla ſig. Det var ock en följd af denna
ſtällning, att intet köp af värde fick ſke utan
vittnen (38): att fynd borde uppenbarligen gif-
vas tillkänna, om man ville undgå att blifva hål-
len för tjuf (39); och att *Allodial-jord*, ſåſom
den förnämſta ägendom, ej fick bortgifvas, eller
komma ur Slägten emot deſs villje (40). Så-
ſom Krigsmän, voro de naturligtvis ömtolige om
ſin heder: hvarföre ock ſmädeord aflupo icke
utan laga näpſt, ſedan rättigheten att ſjelfve få
hämnas hade blifvit dem betagen (41).

Man ſer ock mycken likhet i deras *Straff-
lagar*, ſom i ſvårare brottmål gemenligen gingo
ut på *vanåra*, få att de brottſliga måſte ſläppa till
än håret och rygghuden, än näſa, öron, tunga,
eller andra lemmar (42): än räknas ovärdige

(38) L L. *Wiſig.* L. 7. T. 2. §. 8. L L. *Burgund. Additam.* Tit. 12. Upl. L. *Köpm.* B. Fl. 1. ÖstG. L. *Vinford.* B. Fl. 3. L L. Hlotarii et Eadrici, §. 16.

(39) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 52. ÖstG. *Bygd.* B. Fl. 37. L L. *Bajuw.* Tit. 2. c. 13.

(40) L L. *Burg.* T. 1. L L. Aethelr. *de Juram.* c. 37. WästG. L. *Jord.* B. Fl. 16. Upl. L. *Jord.* B. Fl. 1.

(41) ÖstG. L. *Bygd.* B. Fl. 8. Gothl. L. c. 39. WästG. L. *Rättl.* Fl. 10. L L. *Longob.* L. 1. T. 5. §. 1. L L *Salic.* T. 32. L L. *Burg.* T. 80

(42) L L. *Burgund.* T. 6. §. 4. L L. *Wiſig. L.* 2. T. 1. §. 7. L L. *Longob. L.* 1. T. 17. §. 11. Upl. *Manh.*

att bo ibland ſina Landsmän, och blefvo ſåledes drefna i landsflygtighet (43).

Då Sjelfhämnden, genom ordenteliga Rättegångar, ſkulle inſkränkas hos desſa Nationer, kunde det, i anſeende til deras ſjelfrådighet och hämndelyſtnad, ej ſke på annat ſätt, än att *tvekamp* i visſa fall måſte tillåtas (44): att tillfällen ofta gåfvos till lagförande, hvarunder den anklagade blef oſtraffad, om han ock ej förr, än efter trenne ſtämningar inſtällde ſig för rätta (45): att säkerhet genom Löftesmän, ſom kallades: *Vadii, Veddum*, eller *Takar*, borde lemnas af den brottſlige, att infinna ſig vid Domſtolar til böters erläggande (46); och att alla tviſtemål ſkulle med rättegång kunna ſlitas. Till den ändan antogos de ſå kallade *Sacramentales* eller *Edgårdsmän*, ſom till ſtörre eller mindre antal, och merändels efter Halfva, Hela, eller mångdublade *Tolfter*, ſkulle fria, eller fälla

B. Fl. 37: *Årſd.* B. Fl. 6. L L. Aelfredi *de Juram.* c. 28. *Capit. ad L L. Salic.* c. 3, §. 7.

(43) *Edict.* Theodoric. §. 4. L L. *Alamann.* T. 35, §. 1. L L. *Bajuw.* Tit. 1. c. 11. §. 4. L L. *Longob.* L. 1. T. 17. §. 9. WästG. L. Arſd. B. Fl. 1.

(44) *Capit.* Ludov. ad L L. *Salic.* §. 1. L L. *Bajuw.* T. 2. c. 2. L L. *Anglior.* T. 7. §. 4. L L. *Longob.* L. 2. T. 55, §. 11. *Fragm. af Gamla Upl.* L.

(45) L L. *Alamann.* T. 56, §. 2. L L. *Longob.* L. 2. Tit. 43. L L. *Salic.* T. 52, L L. *Ripuar.* T. 32.

(46) L L. *Alamann.* Tit. 3. L L. *Bajuw.* Tit. 1. c. 6. §. 3. L L. *Longob.* L. 2. Tit. 21. §. 10. L L. Aelfredi *de Vadiis.* WästG. L. *Thiuw.* B. Fl. 10.

la dem ſom blifvit anklagade (47). Mål af ſtörſta betydenhet i desſa Folkſlags tanke, det vill ſäga: ſådana, ſom angingo *faſta ågendomar*, och deras förnämſta Lösören, *Trålar;* fingo ej afgöras på *Hundaris Tingen*, utan ſkulle hänſkjutas till *allmänna ſammankomſter* (48).

I *Råttegång* brukades åtſkilliga *Cerimonier*, för att gifva ſtörre vigt åt det ſom afhandlades. Ibland desſa var den en, att ſvärja i ſin vederparts händer, (49) hvilket i SKÅNE L. 7:de *Bok.* §. 11 kallas: *ſvärja at handtaki.* I WÄSTG. L. *Mandr.* Fl. 1, har man: *ritå Banord a händer.*

Ehuru de fläſta af desſa utländſka Lagar endaſt finnas i Latinſk Öfverſättning, framlyſer dock likſtälligheten med våra inhemſka till ock med i visſa ordaſätt. Emot *Morgin-giåf* eller *Hundradags-giåf* i våra Lagböcker, ſvara *Morgangeba* (50) och *Morgingap* (51): Emot Ättboren, Full-

(47) L L. *Bajuw.* T. 1. c. 6, §. 2. L L. *Alam.* c. 89. L L. *Ripuar.* T. 31, §. 5. L L. *Salic. Pact. Childr.* §. 2. L L. *Friſion.* T. 14. §. 2. *Foed. Aelfredi* c. *Guthr.* c. 3. L L. *Burgund.* Tit. 8, §. 1.

(48) L L. *Longob.* L. 2. T. 52. §. 10. WÄSTG. L. *Thingm.* B. Fl. 1.

(49) L L. *Friſion. Additam.* Tit. 4. L L. *Bajuw.* T. 16, c. 5. L L. *Saxon.* c. 1. §. 8.

(50) L L. *Alam.* T. 56. L L. *Burgund.* c. 42, §. 2. L L. *Rip.* T. 37.

(51) L L. *Longob.* L. 1. T. 9. §. 12.

kynnader, Fräls, *Fullboran* (52), *Fullfreal* (53): Emot Omynd (fläppande ur förmyndares värjo), och Gipta med Mund: *Mundium* (54) och *Amund* (55): Emot Thing, *Thiux*, *Thingare* (56): emot Fädernes arf: *Faderphium* (57): emot Nio marks böter, och Trenne Niu Marker: *Niumgelde* (58), *Novigildi* (59), *Trium Niumgelde* (60): emot Mal, Mäle, ſom betyder: *Laglig talan*, ſvara: *Mallum* (61) *Manire* (mana) *ad Mallum* (62). Med *Mord* har *Murdrido* (63) alldeles lika bemärkelſe; och *Fredum* (64) med *Frid* eller *Fridsböter*. Det vore lätt at viſa flera ſådana enligheter; men de anförda kunna här vara tilräckliga (65).

I ſam-

(52) L L. *Longob.* L. 2. T. 14. §. 2.

(53) *Ibid.* T. 35, §. 1.

(54) L L. *Alam.* T. 51. §. 2. L L. *Longob.* L. 1. T. 14. §. 8.

(55) *Ibid.* T. 35, §. 5.

(56) *Ibid.* T. 15, §. 2.

(57) Af *Fader*, och *Fie*, Ägendom, *ibid.* L. 1. T. 9. §. 12.

(58) L L. *Bajuw.* Tit. 2. §. 13.

(59) L L. *Alam.* T. 7. L L. *Burgund.* T. 8, §. 2.

(60) L L. *Bajuw.* T. 2, c. 13.

(61) L L. *Longob.* L. 2. T. 34. §. 1. L L. *Salic.* Tit. 1.

(62) *Ibid.* L L. *Ripuar.* T. 32.

(63) L L. *Bajuw.* T. 18, c. 2. L L. *Ripuar.* T. 15. L L. *Alam.* T. 49. L L. *Friſion.* T. 20.

(64) L L. *Alam.* T. 4. L L. *Friſion.* T. 76. L L. *Salic.* T. 55, §. 2.

(65) I *Anglo-Saxoniſke Lagarne*, ſom man har till ſtörre delen behållna i deras Grundſpråk, träffas ännu of-

I samma Lagar förekomma ock en hop *Formulairer*, efter hvilka det synes, som man ställt sitt tal i laga tillmälen, eller svaromål. Ibland flera sådana, vill jag nämna några. I BURGUNDIERNES Lag (66) står om köpvittnen: *Et hoc testes illi jurati dicant: nobis præsentibus pretium dare vidimus, sed nec ille qui mancipium comparavit, ullam fraudem aut conludium cum inimicis fecit.* I SALIERNES (67): *tunc judex dicere debet: ego gasachionen tuum* (den du gaf sak) *in hoc* MALLO *adstringo, quod* LEX SALICA *habet.* I ALAMANNERNES (68): *tunc liceat illi mulieri jurare per pectus suum, et dicat: quod maritus meus mihi dedit in potestate, et ego possidere debeo,* m. m. och på et

 an-

tare denna likhet. Således finner man i HENRICI PRIMI Lagar: §. 43, *Manbotum*, §. 51. *Namium*, §. 59 *Hamsokna*, §. 83 *Vargas* (Röfvare) §. 85 *Redbana*, *Dedbana* o. s. v. I synnerhet märkes, att ordalagen i *Sveriges Kyrko-Ballkar* äro till sitt ursprung mästedels *Anglo-Saxiske.* I AELFREDS *Lagar*, som äro ifrån slutet af 9:de Seculo, förekomma *Gangedagar*, *Lænten Fasten*, (Lång Fastan), *de Juram.* c. 5. I EADGARS, stiftade vid medlet af det 10:de, *Almithigen God*, *Scrift*, *Sange*, *Cirica* §. 5: *Licamen*, §. 8. *Mässepräst*, §. 31, *Besmite*, *Deofel*, §. 38. *Häthen*, §. 44. *Synnan* (Synder) §. 46: Jag uppräknar dessa, efter de stå i A. S. Lagarne. En hop andra Ecclesiastik-termer kunna ock härledas ifrån samma Språk: en omständighet, som bestyrker hvad ock Gamla Handlingar därom intyga, att vi fått våra första Christna Lärare af *Anglo-Saxerna.*

(66) *Additam. Secund.* §. 8.

(67) *Tit.* 52.

(68) *Tit.* 56.

annat ſtälle i ſamma Lag (69): *et unus dicit: hic eſt noſter terminus, alius revadit in alium locum et dicit: hic eſt noſter terminus.* I BAJUVARERNES: *et iſte dicit: huc usque anteceſſores mei tenuerunt, et in Alodem mihi reliquerunt* (70): *Juret cum Sacramentali uno: quia vitium nullum ibi ſciebam, in illa die, quando negotium fecimus* (71). *Dicat ille, qui Vadium ſuſcepit: injuſte territorium meum alteri firmaſti, id eſt: Furſviritos* (du har förſvurit dig) (72). I RIPUARIERNES (73); *et dicat: Ego ignoro, utrum ſervus meus culpabilis, an innocuus, in hac re exſtiterit.* I FRISIONERNES (74); *et dixerit: Ego ſolus jurare volo, ſi tu audes, nega ſacramentum meum, et armis mecum, contende.* I LONGOBARDERNES; *et diceret eidem puero: feri dominum tuum* (75). *Eamus, et expellamus eos de ipſo loco per virtutem foras* (76).

Man får ock ofta ſe dylika i våra Province-Lagar: t. e. i *ett Fragment* vid UPLANDS-LAGEN; *Giwer Madher oquädhinsord Manni:* (och ſäger) *thu är ai Mans Maki, ok eygh Madher i bryſti. Ek är,* (ſvarar den andre) *madher ſum thu.*

I

(69) *Tit.* 84.
(70) *Tit.* 2. c. 5.
(71) *Ibid.*. T. 15. 16.
(72) *Ibid.* T. 17. §. 2.
(73) *Tit.* 30.
(74) *Tit.* 11.
(75) *Lib.* 1. T. 9. §. 25.
(76) *Ibid.* T. 17. §. 4.

I UPLANDS L. (77); *Svarar Husfru fore ſitter: jak ar Med Barn ok Byrde Bonda Mins.* I WÄSTG. L. (78) *ſva ſkal Vitne Bära: Bär jak Thes Witne — oc Wir mån Twer — At Thu Tokt jord — Theſſe At Arfvi — At Wiltu med Witni — Borno Bindum Wir — Slikt Sum lag Sighiä.* I ÖSTG. L. (79); *Sidhan ſvåri: ok Aldre var jak rans mahher At.* I SUDHERM. L. (80), *Våri tha bonde gardh ſin — at han ſtod Wigher och Wål Boin um Byrgdha tima.* I WÄSTMANNA L. (81), *tha ſvarar broder hans: vir attum fadher Gömin ok Godhan: — nej ſigher han, jag vil Skära ok Skipta.* I HELSING. L. (82), *tha a han ſvara: thetta fick jak medh atta faſtum.* I DAL. L. (83), *ſäger man; jak Wilde in Wraka, thu Hälti w Handum minum.*

Lägger man nu tillſammans desſa och flera öfverensſtämmelſer, ſom finnas mellan de anförda Lagarna; och därjemte öfvervägar, hvad *Lagerbring* i ſynnerhet har beviſt om de fordom ur *Scandinavien* ſkedda utflyttningar, lärer man tilläfventyrs ej få mycket förtänka de Antiquarier, ſom påſtådt, at åtſkilliga utländſka Lagar äro tagna af våra: häldſt och i ſynnerhet, ſom

(77) *Årfd.* B. Fl. 10.
(78) *Jord.* B. Fl. 4.
(79) *Eghna.* S. B. Fl. 8.
(80) *Bygn.* B. Fl. 8.
(81) *Årfd.* B. Fl. 26.
(82) *Thingm.* B. Fl. 8.
(83) *Bygn.* B. §. 46.

en hop gamla, och nog ökända ſtällen i våra Lagböcker, hafva ett viſt utſeende af Originaler, hvarefter de andra blifvit mer eller mindre lämpade. Nu för tiden är dock ſmaken i detta, ſom i mycket annat, ändrad; och många hålla för ſannolikare, att vi, jämte Chriſtna Läran, bekommit det mäſta af våra Lagar ifrån de Nationer, med hvilka vi befunnits hafva få lika Stadgar. På denna ſtridighets afgörande beror ſå hufvudfakligen *våra Lagars Ålder*, att faſtän alla hithörande omſtändigheter ej kunna här uptagas, måſte jag dock föka, att med några anmärkningar uplyſa de förnämſta. Vill man nu medgifva, att de utländſka Folkſlag, ſom haft få lika Författningar med våra, äro komna från *Scandinavien*, ſå måſte de äfven hafva där varit färſkilldta Nationer, efter de ſå blifvit på andra orter; och i det fallet uppſtår ſamma fråga, nemligen om orſaken til deras enahanda Stadgar och inrättningar. Om de åter varit *Germanniens* Urfäder, och fått ſina Lagar ifrån Norden, kan det icke hafva ſkedt annorledes, än att de antingen gjort beſkickningar hit, på ſätt ſom de *Romare* infunno ſig i *Athen*, eller ock att de alla blifvit underkufvade af någon härifrån uttogande Nation. Hvad det förra angår, ſå är det otroligt, att ſå många färſkilldta Stater ſkulle fallit på en och ſamma tanke af denna beſkaffenhet; att jag icke må nämna, det ett ſådant företag ej kunnat ſtå tilſammans med den Sjelfrådighet, ſom varit ett hufvuddrag i desſa Folkſlags lynne. Att det ſednare tildragit ſig, finnes intet ſpor till i våra egna, eller *Tyſka Rikets* Forn-

Fornhäfder, och i det fallet ſkulle för öfrigt de öfvervunna, efter då varande Krigslagar, hafva blifvit Trälar, ſom, jämte Sjelfſtändigheten, förlorat ſina namn, under det att Segervinnarne lefvat efter en allmän Lag.

Samma ſkäl, ſom nu äro anförda, beſtrida ock möjligheten af den händelſen, att *Scandianerne* under Hedendomen erhållit utifrån ſina Lagar; och ännu mindre har det kunnat ſke, då Chriſtna läran infördes. De hade desförinnan egna Lagſamlingar (*), och voro ganſka forgällige om deras vidmagthållande (84). De trodde ſig äfven vara ädlare än andra Nationer (85), och redan i elfte århundradet voro deras Lagvärk bättre, än *Anglo Saxernes* (86); af hvilket Folk vi haft de fleſte Lärare i Chriſtendomen.

När alltſå öfverensſtämmelſen i desſa Nationers Lagar ej rimligen kan härledas ifrån nå-

 gonderas.

(*) Kon. Byrgers Företal till Uplands Lagen. Förtekning på Lagmän vid *Wåſtgöta Lagen.*

(84) *Allar Sviar villia hafa förn laug, oc fuller riet ſin,* ſade Freyvid åt Olof Skötkonung.

(85) Gothl. L. c. 15. WästG. L. *Mandr.* Fl. 9.

(86) *Leges* Edouardi, *quas* Guilelmus Bastardus *poſtea confirmavit* (i Vilaïns Uplaga af *Anglo-Sax. Lagarne*, p. 497.) *Cum Rex* Guilelmus *audiviſſit* Legem Norvegensem, *cum aliis ſui regni legibus, maxime appretiatus eſt* Eam. *Leges Eorum* (Salic. Norvegenſium), *cum profundiores et honeſtiores omnibus aliis eſſent præ cæteris regni ſui legibus aſſerebat ſe debere ſequi, eâ obſervare.*

gonderas inflytande på den andra, och enahanda phenomener likväl förutfätta enahanda orfak, måfte man efterfe hvilken den har kunnat vara. *Isländfke*, det vil fäga: *Nordens trovärdigafte Handlingar*, ftälla ofs här en man för ögonen, fom, känd under namn af ODEN, har haft famma ärelyftnad fom en MAHOMET, och förefatt fig, att med nya inrättningar hos hela Folkflag förvärfva ett odödligt äreminne. Men i ftälle för vålldfamheter, har han betjent fig af medel, fom ännu kraftigare ledde til hans ändamål. Med ett antal af fina Landsmän, *Afar* och *Tirkiar* (*) begaf han fig til fådana Länder, fom, efter all anledning, då haft föga civiliferade Inbyggare: kom antogandes i en undransvärd ordning, och med blänkande vapen: anftällde lyfande Offerhögtider, fom författe dem i en häpen förundran: höll tal med en vifs tact, fom fått namn af Skalde-konft: vifade dem Bokftäfver och deras bruk, fom alltid af oupplyfta männifkor blifvit hållet för trolldom (**): vände Synen på dem med Taflfpeleri, och lättade deras trångmål om näringsmedel genom förefyn af Åkerbruk.

(*) SPARFVENFELDT i ett bref til LUNDIUS fom finnes bakefter defs *noter till* WÄSTG. L. vifar ur en *Cod. Mfr. Perfieus*, att äfven i fednare tider har vid Caffpifka Hafvet ett Folk varit boende, fom kallades *Dgete*, eller *Gete;* att deras Hufvudftad haft namn af *Cafchgard*, fom torde vara denfamma, fom hos STURLESON kallas: *Asgard*, och att *Tre talen*, få väl enkla, fom mångdublade, af dem hollits för heliga.

(**) *Differt. de Runarum Origine et Patria.* p. 13.

bruk (***). I fådana omſtändigheter är det helt begripligt, ſom våra Häfder berätta oſs om Odens och Hans föners antagande till Regenter på åtſkilliga ſtällen; och huru *ſamma Eſprit i Lagar och Stats-författningar* har kunnat uppkomma hos ſå många ſärſkilldta Follkſlag.

Hvad *Scandinavien*, och i ſynnerhet *Sverige* beträffar, är det naturligt, att efter Oden här ſlutligen ſtadnat, ſkall det finnas hos Oſs flere ſporr af hans viſtande och inrättningar, än i andra länder. Ockſå bära många orter i åtſkilliga Landſkaper namn af denne mannen. En dag i vår veckoräkning har ännu efter honom ett mindre brutet benämnande, än hos andra Nationer (86); och äfven nu förtiden vet allmogen i en del Landsorter att tala om Oden. De göra ſig om honom ſamma begrep, ſom om djefvulen: hvars perſon våre Chriſtne Lärare tvifvelsutan iklädt honom, då de funno ſig oförmögne, att utrota ur menighetens ſinnen öfvertygelſen om hans magt.

Ju mera man begrundar de underrättelſer, ſom äro öfrige om denne mannen, deſs ſtörre ljus erhålles om *Sveriges forna författningar*. Då man

(***) Att Oden här i Norden, om ej ifrån början infört *Åkerbruk*, dock åtminſtone gifvit det en kraftig upmuntran, är klart däraf, att en ibland de årliga högtider, ſom han inrättade, har haft affeende på detta näringsſätt.

(86) Ihres Glosſar. Ordet: Oden.

man vet, att ODEN, med ſina *Aſar*, ſatte ſig ned i *Uplaud*, och blef ett ſlags Öfverhufvud för hela Riket; att denna värdighet fortplantades in på hans efterträdare; och att hans *Drottar*, med ſina efterkommande, blefvo Småkonungar, är det lätt att finna: 1:o huru *Feodal-regeringen* i Sverige uppkommit, och i följe däraf färſkillda *Landſkaps-Lagar*; 2:o hvarföre *Sviarne* hade högſta magten vid Konungavalen: 3:o af hvad orſak Lagarne i *det egenteligen ſå kallade Sverige* hafva ſins imellan en viſs likhet, och äfvenledes i *Götha Rike*; ſå att de alla kunna indelas i tvänne Clasſer: på ſätt ſom ock hela Riket en tid har varit deladt i *Nordan-* och *Sunnanſkog*. Jag antager nemligen, det våra Urkunder ſynas tydligen tillkännagifva, att *Gotar* eller *Jotar* före ODENS tid innehaft ſödra delen af Sverige: att *Huner*, ſom, till ſkillnad ifrån andra Follkſlag af ſamma namn, blifvit kallade *Jot-* eller *Got-Huner* (87), för deras grannſkap med *Goterne*, va-

(87) *Hos* GOTHUNOS, *Jothunheimis accenſitos*, A GOTIS, *Manheimii incolis*, *fuiſſe diſtinctos*, *antiqvæ traditiones domeſticæ omnes fere*, *quotquot ſuperſunt*, *abunde docent*, *Sveciæ Hiſt. Pragm.* p. 163. Ett ſtälle i *Rimbegla Sagan*, ſom TORFÆUS upptäckt, och finnes hos WILDE, l. c. p. 166, upplyſer ſå mycket förevarande ämne, at det förtjenar anföras. *Uphaf allra fraſagna i Norrånni tunga*, *theira er ſannindi-fylgia*, *hefft ta er Tyrkir oc Aſiamenn bygdu Nordrit. Thvi er tat med ſonnu at ſegia*, *at tungan kom med theim nordr hingat*, *er ver kollum Norrånu*; *oc gek ſu tunga um Saxland*, *Danmork oc Svitiod*, *Noreg*, *oc um nocrum hluta Englandz. Hofuds Madr teſſa folcks var Odin*, *ſon Thors. Han atti marga Sonu. Til Odins telia margir åttar ſinar. En*

varit desſas fiender, och kan hända äfven under GORES anförande drifvit dem från Sjökuſten; att ODEN, med ſina följeſlagare, intagit *Upland*, och näſtliggande orter, ſåſom en föga bebodd gränſetrakt, ſedan *Goterne* eller *Göterne* förut erkännt honom för Öfverherre: att han, emot en ringa ſkatt, lofvat freda dem för *Hunerne*, och äfven blifvit deras beherrſkare (88). *Göterne* hafva ſåledes måſt behålla något eget, i anſeende till *Sviarne;* ehuru de ockſå hade antagit ODENS Gudalära och inrättningar.

I ſtöd af det, ſom här ofvantill är andraget, tror jag mig alltſå kunna uppgifva:

1:o Att Sveriges *Forna Stats-inrättning*, och alla ſporr därtill, ſom finnas i våra *Landſkaps-Lagar*, uppſtiga i ſin ålder till ODENS inflyttning. Jag räknar däribland: *Författningar till Rikets förſvar*, angående *Vapen* och *Vardhåll* (89), ſamt deſs *indelning* i *Fylken* (90), *Härader* och *Tolfter*.

2:o Att de Stadgar äro lika gamle, ſom angå: *Odaljords förvärfvande* eller *aftrådande: Mankönets fö-*

la voru teſſi Lond, er Aſiamenn bygdu,' kollut: GOTLOND; *en folkit:* GOTIOD.

(88) Åtſkilligt, ſom beſtyrker denna mening, förekommer här nedanföre.

(89 HELS. L. *Thingm.* B. Fl. 14. SUDERM. L. *Gipt.* Fl. 6. UPL. och SUDERM. L L. *Kun.* B. Fl. 12. HELS. L. *Kun.* B. Fl. 9.

(90) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 1. WÄSTM. *Manh.* B. Fl. 104.

företräde i rättigheter: Qvinnors lindriga Straff i alla mål, ſom ej rörde ägtenſkaps trohet: *Trälars hårda Villkor: Tjufnad, Fynd* och *Köp; Sjelfhämndens tillåtlighet; Slägters inbördes fiendligheter*, och *förſonande; Upſala Öde; Dulgadråp*, och *Danaarf; Nio Marks-böter; Vådas beſtämmande;* och *Straff, ſom hade en utmärkt vanära med ſig.*

3:o Äfvenledes författningar: om *Rättegångsſakers afgörande* med *Takar*, ſamt *viſſa antal* af *Vitnen* och *Medſvärjande* (91): om *Tings hållande en gång i hvar vecka*, eller ock oftare, efter omſtändigheterna: *Alla ſlags Beneficia Juris*, med *Uppſkof, Vad, Vitsord*, och *Laga Förfall: Rättegångsbruk*, beſtående i: *Handtag, Skötning, Skiptande med Lut och Kafle, Umfärder, Lysning*, och *Stämningar, Tre-talets iagttagande*, och ſådant mera.

4:o En hop *andra Urminnes Plägſeder*, ſåſom *Tre årliga Mungats* eller *Gäſtabuds-tider: Morgongåfvor: Giſtan: Brudfärder: Bomärken* och *Budkaflar.*

5:o *Formulairer*, hvarefter lagligt åtal, eller ſvarande, ſkedde: i ſynnerhet ſådana, hvars ålldrighet äfven ſjelfva ſtilen utmärker, och ſom i flere *Lagar* förekomma.

6:o

(91) *Järnbörden* är ſäkert yngre, och införd med Chriſtna Läran. *Ok toks therföre ſamu rättar, ſom förrá var: tolf manna nempd um than mal Järnbyrda mal varu*, heter det i HELSING L. *Årfd.* B. Fl. 16.

6:o *Hvarjehanda kârnſpråk*, ſom tjent till *Domare-reglor*, och äro ſammanſattade efter *Scandiſka Verslaget*. Denna omſtändighet är ganſka märkvärdig. Man vet att ODEN infört en ſlags Skaldekonſt här i Norden; och att en af hans idrotter beſtått i *Liod* eller Verſer, förmodeligen uttalade med ſamma cadence, ſom man ännu får höra i visſa qväden, af follk från de öfverſta Socknar i Dalarne. Äfven är det bekant, att mechaniſmen af *Scandianernes* forna Poëſie beſtod i *Håndingar*, eller ords ſammanbringande i hvarje tact, ſom hade lika begynnelſe- och ſlut-bokſtäfver: till ex. i VOLUSPA, Stroph. 4, 5.

Adur Burſyner Biödum ypdo,
Their ed Midgard Merarn Skopo,
Sol Skein Sunnan a Salar Steina
Tha var Grund Groen Grenum lauki.

När man tillika beſinnar, att ock andre forntidens Lagſtiftare betjent ſig af det eftertryck och den behaglighet, ſom föreſtällningar på vers hafva för att bringa tygellöſa folkſlag til Borgelig Sammanlefnad; och att ODEN värkeligen infört Lagar här i Norden (92), blifver det en fannolikhet, ſom går nära in till viſshet, att ofvannämnda *Ordformer* och *Domare-reglor*, äro komna ifrån honom (93). De möta öfverallt i våra *Pro-*

(92) OTHIN *ſetti lag i lande ſinu thauver gengit höftho fyr met Aſum.* STURLESON, *Yngl.* S. c. 8.

(93) RABENIUS, *in Comment. de Fatis Litteraturæ Jurid.* p. 62. anmärker ur STURLESON, att Skaldeſtycken

Province Lagar: jag ſkall anföra några. *Nu bjuder Kunnuger Lidh ok Leduug — Bjuds ut Rodh ok Råth* (94). *Ångin ma Annan kvickan Årfva* (95). *Årfvi ok Aldre — kulder kull — fyrr Ån Anner — År Alder dödher* (96). *Tha Taki Theim — Nidium åru Näſtir — ok kyniom kunnaſtir* (97). *Ta Lands-Fiſtu — med Fäſt ok vin Fård Lagha* (98). *Then A Råf År Refer — Then A Warg År Winder — Then A Bjorn År Betir — Then A Älg År fällir — Then A Otter År Or A taker* (99). *FaR madheR ſaR — LiggeR I LångI — FaR ImellI — ok döR I theRRI* (100). *Ganger A Andra Giptu — ok Andra rada Giård* (101): *bäri Ångin Fäſt — A Föti dödum: A Ångin ganga — til Högs At Hemuld lete* (102): *läggin Åker Åpti Tompt — Ång Åp-*

blifvit kallade: Flokki; och att man af det ordet ſäkraſt kan finna, hvad *Flukker* i våra Lagar betyda: nemligen: en hop ſammanfattade verſer. Äfvenſå är PELLOUTIER af den tanken, att *Tyſkarne* kallat Lagar: *Geſetze*, af ſamma anledning, ſom de hos *Grekerne* fått namn af Νομοι, neml. för det, att de Oder ſtroph-vis ſungos, i hvilka Lagarne innefattades. *Hiſt. des Celtes*, Livr. II. c. 9.

(94) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 10.

(95) *Ibid. Årfd.* B. Fl. 11.

(96) *Ibid.* Fl. 12.

(97) *Ibid.* Fl. 11.

(98) WÄSTG. L. *Bygd.* B. Fl. 10.

(99) *Ibid.* Fl. 13.

(100) *Ibid. Saram.* B. Fl. 3.

(101) ÖSTG. L. *Gipt.* B. Fl. 19.

(102) *Ibid. Eghna* S. B. Fl. 10.

Åpte Aker — gardſlo Åpte Ång (103): *Wråker han them Fra ſik — medh Wighe ok Wredshånde* (104): *barn dhag Miolk af Modhor ſpina — ſyutis a Horn ok Har* (105): *ridher Hem at Manne — Medh Hår ok Hämning — Taker badhe HofvaT ok KlöfvaT* (106): *Hwa ſum Hämpnis — a Grud ok Gårå ſåth* (107). *Bår man eld ok vil Bränna — Badhi By ok Bonda — varder Bar ok atakin — Med Blåſande MunnI — ok Brinnande BrändI* (108): *lyſa at RyvkandI ſarI — ok RinnandI blodI* (109): *Bedhis hjälp — at BrinnandI BrandI — ok RyvkandI RökI* (110); *ſum ai Hyl Hattr epa Hufa: — Millan Bardz epa Brunar* (111).

Frågas det vidare, hvad ſom är nytt i desſa Lagar, eller har tillkommit under Chriſtendoms tiden, kan i allmänhet ſvaras: allt det ſom inſkränker de anförda grundſattſerna, eller icke är en omedelbar påföljd däraf. Med ett närmare utſtakande kan ock Hiſtorien upplyſa följjande omſtändigheter. För ſina rättigheter till *Heders ok Husfrudömis*,

(103) *Ibid. Bygd.* B. Fl. 2.

(104) Suderm. L. *Bygn.* B. Fl. 27.

(105) Wästm. L. *Årfd.* B. Fl. 33.

(106) *Ibid. Manh.* B. Fl. 70.

(107) Hels. L. *Kun.* B. Fl. 1.

(108) *Ibid. Widherb.* B. Fl. 20.

(109) Dal. L. *Manh.* B. §. 45.

(110) *Ibid. Bygn.* B. §. 55.

(111) Gothl. L. c. 19, §. 11.

mis, til laſa ok nykla, til halvra ſtång, lagha thridiungx (af Boets lösören och allinge gods), *ok til allan then rätt, ſom i hvart och ett Landſkap var antagen*, lära Svenſka Huſfrur hafva att tacka *hin hälghe* ERIKER *Konunger* (112); och alltfå njutit dem ifrån medlet af det tolfte århundradet. Deras villkor, ſom ej voro af hög börd, ſom blifvit köpta, eller icke fört med ſig någon ägendom i boet, fynas defsförinnan föga varit ſkilda ifrån Trälinnors. Med *allan then rätt*, ſom hvarje Landsort tillägnas, bör ock endaſt förſtås: *ſäkerhet emot öfvervälld;* ty i andra mål hade de visſerligen icke ſamma rättigheter ſom karlar (113). Denna könets trygghet kallades äljeſt: *qvinnofred;* hvilken, jämte *Kyrko, Tings* och *Hem-Frederna*, efter all anledning ERIK JEDVARSSON har befäſtat med kraftiga påbud, och ökade böter till 40 mark, Konungens enſak. Så länge vapen fingo af alla bäras, lär det ena ſvärdet hafva hollit det andra i ſkidan, och få ſtort vite icke varit nödigt: men då menigheten hade låtit afväpna ſig på *Linköpings möte*, och ſedan ſom tillförene ingen briſt kan hafva varit på öfverdådiga männiſkor, är det naturligt, att ſtarka bommar emot ſådana behöfts, och äfven blifvit laggda af en Konung, ſom är känd att hafva ſtadgat lag och ordning i Sitt Rike.

Hvad ERIC JEDVARSSON i förenämnda delar hade förordnat i *Svea Rike*, lärer defs Son KNUT

(112) UPL. L. *Ärfd.* B. Fl. 3. WÄSTM. L. *Ibid.* Fl. 10. HELS. L. *ibid.* Fl. 1. SUDERM. L. *Gipt.* B. Fl. 4.

(113) Se nedanföre.

KNUT ERICSSON hafva infört i *Gôtiſka Lagarna*, då han blifvit äfven deras högſte handhafvare. Det är åtminſtone tydligt af titeln på ÖSTGÖTA LAGEN, att Han lagt hand vid deſs förbättrande. Äfven ſynes det mig troligt, att *den Konunga-Ballk*, af hvilken fragmenter finnas vid WÄSTGÖTA- och WÄSTMANNA-LAGARNE, har, färſkildt ifrån ÖSTGÖTA LAGEN, af Konung KNUT blifvit ſtadgad och utgifven till en *Allmän Konunga-Ballk*. Jag ſyrkes i denna mening, 1:o af det uttryckeliga förbeholl, ſom jämte *Svearnes* företrädes-rätt att välja Konungar, där finnes upptaget om *Gôternes* öfriga rättigheters oförkränkta bibehållande: 2:o däraf, att denna *Ballk*, ſåſom icke enſkilld, hvarken blifvit införd i ÖST-GÖTA- och GOTLANDS-LAGARNE, ej heller är till finnandes i ſå godt behåll, ſom de andra *Ballkarne* i våra *Landſkaps-Lagar;* ty när deſſa, ſom här nedanföre ſkall omröras, vid början af 1300 talet förbättrades, och ſingo hvar ſin *Konunga-* eller *Edsôres-Ballk*, hafva deſſa nyare naturligtvis bragt den Gamla i vangömo: 3:o emedan den handlar om *Biſkopars inſättande* med *Ring* och *Staf;* hvilken ſtadga väl paſſar ſig med början af KNUT ERIKSSONS tidehvarf.

Kyrko-Ballkarne äro alla utan tvifvel yngre än år 1100; men här frågas, när hafva de ſedan blifvit ſiftade? Min tanke är den, att de, i likhet med älldſta *Konunga-Ballken*, i förſtone blifvit färſkildt utgifna, och för öfrigt hafva varit af *tre ſlag*. Af det förſta är nu veterligen inga flera i beholl, än KRISTIN RETTR VICVERIA, ſom

inneholler mäſt Dogmatiſka Föreſkrifter, och Ceremonier. Den har ock ej kunnat inneholla annat; ty de många rättigheter, ſom Preſterne ſedan fingo, berodde i förſtone blott af öfvertalande, och menighetens välbehag. Defs ålder har BJÖRNSTJERNA, efter Critiſka grunder, fäſtat vid början af tolfte århundradet. Dylika Stadgar hafva förmodeligen vid ſamma tid i *Göta Rike*, äfven ſom af ERIK JEDVARSSON, *Nordanſkogs*, blifvit allmännheten föreſkrifna (114), och varit gällande till Konung KNUTS tid: hvarunder, och ſedan Biſkoparne fått del af *Tionden* (115), *Kyrko-Lagarne* hafva kommit i det ſkick, ſom de i Öst- och WÄST-GÖTA, ſamt SMÅLANDS *Kyrko-Ballkar* nu befinnas. De utmärkas af Biſkoparnes, och det öfriga Preſterſkapets, mindre förmoner, än de ſedermera erhöllo af K. SVERKER, år 1200 (116); och af hans efterträdare. *Paſtorerne* t. e. hade defsförinnan blott fyra laga hus på ſina Preſtgårdar; och *Biſkoparne* fingo endaſt rida med 12 häſtar i ſina Ämbets-förrättningar (117). Det tredje ſlaget af *Kyrko-Ballkar*, ſom

(114) *Huat ok år hin Hedne lät affat vara, ſwa ſum år i kriſtnum rätt, ok kirkia Lagum, thät ſkulum vir tilökia i obyrian thåsſari bok. Ok wilium vir fylghia i laghum thämma warum forfädhrum* ERIKINUM HÄLGHA, m. m.

(115) *Bih. till W. G. L. om Chriſtne Biſkupår.* JERPULF har lefvat i K. KNUTS tid. (LAGERBRING. S. R. H. Tom. 2. p. 250).

(116) ÖRNHJELMS *Hiſt. Eccleſ.* p. 581.

(117) Ö. G. L. *Kriſtn.* B. Fl. 2. W. G. L. *ibid.* Fl. 4.

ſom viſa Hierarchien i ſin ſtörſta högd, förekomma i Uplands, Wästmanna, Helsinge, Dahla, och Sudhermanna Lagarne.

De få kallade *Edsöres-mål*, ſom väl förut voro räknade ibland *Nidingsvärk*, och alltſå medförde den ſtörſta vanära; men blott i viſa fall (118) landsflygtighet och all ägendoms förluſt, har Birger Jarl låtit nogare beſtämma, med enahanda böter belägga, och införa i ÖstGöta Lagen; hvarefter de blifvit med ſamma namn intagna i de öfriga *Landſkaps Lagarne*. Anledningen därtill voro tvifvelsutan de vålldſamheter, ſom förſt genom Sverkerska och Erikska Ätternas täflan om Regeringen, och ſedan under Folkunga *Slägtens* uppror, hade blifvit landsſeder. *Tukkaböterne*, en öfverloppsplickt, ſom erlades efter den förolämpade Perſonens ſtörre eller mindre förnämhet, och i ÖstGöta Lagen (119) ſäges vara uppkommen i Konung Eriks (förmodel. Knutssons) dagar, blefvo ock förhöjde af Birger Jarl (120). Desſa böter äro ſtridande emot de jämnlikhets grundſattſer, ſom annars råda i våra *Gamla Lagar;* och hafva, efter all anledning, blifvit införda i likſtällighet med den tidens *Tyſka* och

Smol. Kyrko-Balk, i *Act. Litt. Scient. Suec.* 1732, Vol. III, p. 71.

(118) WästG. L. *Arfd.* B. Fl. 1.

(119) ÖstG. L. *Drap.* 14.

(120) l. c.

Angelſka Författningar, ſom äfven i brottmål göra ſkillnad på Ständ.

Man torde ej heller miſstaga ſig i den meningen att *treſkipte af Böter, för dråp utan Edsöres brott*, mellan *Konungen, Häradet* och *Målsäganden*, blifvit ſtadgadt af *bemälte Jarl* (121), emedan det icke finnes i WÄSTGÖTA och GOTLANDS LAGARNE.

Alla Stadgar om Döttrars arfsrättighet tillika med Söner, har man ock att tillſkrifva Honom, ſåſom ſtiftade til åminnelſe af Deſs förmälning med Danſka Änkedrottningen MECHTILD, år 1261 (122).

En hop Hushålls-författningar lära ock näppligen ſträcka ſin ålder längre upp, än till BIRGER JARLS tid: de, till exempel, ſom angå *Allmänna Broar* och *Vågar*. Om deras byggnad och vidmagthollande, ſåſom ſkylldigheter förut ålegat allmänheten, hade Biſkopen BÄNDIKTER i *Skara*, vid ſlutet af tolfte århundradet, ej behöft *broa tvar raſtir* af *Tiveden*, och *enå raſt* af *Väturs-vidhen;* ej heller att i allmänna farleder ſlå *Bryggor öfver Åar*.

MAGNI LADULÅSES *Stadga:* om ſtraff för Välldgäſtningar, och om Friſkjutſens inſkränkningar, ſom i de fleſte Lagar har blifvit införd, är

(121) l. c. *Råſt.* B. Fl. 3.

(122) LAGERBRING, S. R. H. T. 2. p. 486.

är af år 1285. Man har ock *en Deſs förordning om Qvinnors ſtölld*, i ÖstGöta Lagen (123).

Detta och hvad mera, ſom i det föregående är andraget, torde någorlunda tjena till att urſkillja hvad ſom är af *yngre*, eller *ålldre upphof*, i våra *Landſkaps Lagar*. Man har ock haft tillfälle att få nära, ſom möjeligt ſynes, uppgifva tiden, då *Gamla Konunga Ballken* och *Kyrkoſtadgarne blifvit ſkrifne:* det ſamma återſtår nu att utreda om det öfriga, ſom förekommer i deſſa Lagar. Frågan delar ſig ſjelf i tvänne: *når blefvo de förſta gången ſkrifteligen författade?* och *når hafva de fått ſitt nuvarande ſkaplynne?* På den förra kunde man ſvara med att helt korrt antaga det, ſom Rabenius har gjort ſig få mycken möda att förfäckta, att nemligen ingen ting här i Norden är ſkrifvet, innan Chriſtendomen inkommit; och att man ſedan ej har ſporr till någon åtgärd vid våra Lagar, förrän af Erik Jedvarsson. Vill man häremot åſidoſätta det ſmickrande i nya meningar, och holla ſig vid de Gamlas okonſtlade uppgifter, kan ſvårligen annan ſlutſatts däraf dragas, än att Oden infört *Runor* (124); faſt deras bruk, ſom man redan har erinrat, i en okunnig tid har blifvit anſedt för trolldom. Det nekas icke heller, att på ſätt

(123) *Um Thiupt.* Fl. 35.

(124) *Allar theſsar ithrotter kende han meth Runum ok Liothom, them er Galdrar heita.* Sturles. *Ynal.* S. c. 6. *I Runa Capitule* ſäges ock Oden hafva ålaggt alla, att lära ſig *Runor*.

ſom *Latinſka ord* och *bokſtäfver* i ſednare tider varit miſsbrukade till vidſkepelſer, t. e. att läſa borrt tandvärk, böllder, och andra olägenheter, ſådant likaledes har kunnat ſke med *Runiſka.*

Om man vidare efterſinnar, att bokſtäfvers bruk nödvändigt har ſkrifkonſten i följe med ſig; att tydliga vittnesbörd om deſs ölighet under Hedniſka tiden få väl hos *Anglo-Saxerne,* (125) ſom

(125) *Scriptor Anglo-Saxo*, anförd af HUMPHRED WANLEY in *Catal. Codd. Anglo-Saxon.* p. 247 säger, ſedan han gifvit en afritning på *Runor: Hæ litterarum figuræ in gente Nortmannorum feruntur primitus inventæ; quibus ob carminum eorum memoriam, et incantationem, uti adhuc dicuntur. Quibus et* RIMSTAFAS *nomen impoſuerunt ob id, ut reor, quod his res abſconditas vicisſim ſcriptitandas aperiebant.* MATH. PARISIENSIS, *in Vita Abbatis St. Albani, ed. Pariſ.* 1664, p. 25, 26, förmäler ock följljande: *Circa finem decimi, aut ab initio undecimi ſeculi, dum* EADMERUS, *Abbas de St. Alb. deſtrui fecerat* VERLAMIUM, *civitatem haut ita procul* LONDINO *ſitam, inciderunt, qui huic rei operati ſunt, in abſconditum chartarum ſcriptarum volumen. Qui has legere poſſet, inventus nemo fuit, donec ſacerdos, multum ætate provectus, ſed in legendis antiquis chartis admodum verſatus, ſenſum tandem eruceret. Hac ratione compertum fuit, chartas iſtas paganas recondere ſuperſtitiones, quam ob rem igni tradere easdem viſum. Continebant ſcilicet ritus et invocationes, cultu adhiberi ſolitas, quem* MERCURIO, *ſub* WODENI *nomine, exhibere conſueverant* VERLAMIENSES. För öfrigt är anmärkt, att ſjelfva bokſtäfverna hos de *Nordiſka Folken*, äfven ſedan Chriſtendomen hos dem blifvit införd, burit, och ännu bära namn efter *Runiſka Litteraturen.* Emot förenämda *Rimſtafas,* ſvara hos ANGLO SAXERNE: *Stafas, Bocſtaf:* hos ALEMANNERNE: *Runſtaba:* och än i dag: *Buchſtabe, Bokſtaf, Bogſtav,* hos TYSKAR och SCANDINAVIER.

ſom de Tyſka (126) och *Scandiſka* (127) Folkſlagen, äro framlaggda; och att deſs nytta vid märkeliga Lag-förbättringar ej kunnat undfalla dem (128), kan meningen af *Laga yrkir*, en titel ſom tillägges VIGHER SPA (129), icke blifva

O 5 nå-

(126) VENANTIUS FORTUNATUS, en Scribent af 6:te århundradet, nämner uttryckligen *Runor*, i ett bref till FL. EVODIUS

Barbara fraxineis pingatur RUNA *tabellis,*
Quodque papyrus agit, virgula plana valet.

Jag känner väl det inkaſt, ſom blifvit gjordt, att här ſkall förſtås: *Runornas* användande till trolleri: men det ſvaret ſynes mig oemotfägligt: att miſsbruket af en ſak förutſätter ovillkorligen deſs rätta bruk, ſom, hvad Bokſtäfver beträffar, är, och i alla tider har varit, att ſkrifteligen antekna något. *Diſſ. de Runarum Patria et Origine*, p. 34.

(127) LAGERBR. S. R. H. *Inledn.* p. 6, 7.

(128) EGINHARDUS, in *Vita* CAROLI MAGNI, c. 99, hos DU CHESNE, berättar, att denne Kejſare låtit ſkrifteligen utgifva alla honom underlaggda Nationers Lagar, ſom ej ännu voro ſkrifna. Alltſå hade likväl några blifvit det: ſom ock eljeſt är onekeligt: ſe LINDENBROGS *Prolegom. ad Cod. Legg. Antiqv.* EGINHARDUS intygar äfven på förenämnda ſtälle, att CAROLUS MAGN. låtit ſkrifva deras *Gamla Skaldeſtycken*; och faſt än de nu mera icke finnas, får man dock af denna underrätteiſe ny anledning att begripa, huru *Isländſka*, och *andra Nordiſka Scribenter*, i ellfte och tolfte århundradet kunnat veta ſå mycket om ODEN, och *hans efterkommande*. HERVARA SAGAN börjas ock därföre ſålunda: *Svo findſt ritad i fornum bokum.*

(129) *Yrka* betyder på vårt Gamla Språk: *arbeta*; WÄSTM. *L. Manh.* Fl. 105.

någon annan, än at han värkeligen har ſkrifvit den *Lagſaga*, hvarom talas i K. Byrgers *Företal till Uplands Lagen*. Man vill dock härmed hvarken påſtå, att denna konſt har varit ſå allmän i Vighers tid, ſom nu, eller neka, att ſå väl de fleſta Hiſtoriſka Skaldeſtycken, ſom Menighetens kunſkap om den ſkrifna Lagen, bibehollits genom mundteliga underrättelſer.

Det är ock färdeles märkeligt, att *Handſkrifter* af *Scandianernas Ålldre Lagar* ännu finnas med *Runiſka* Bokſtäfver, och åtminſtone ſå gamlå, ſom de med *Longobardiſka* (130): att äfven ſedan defsa blifvit allmänt antagna, man ändå länge behollit Runan þ, ſå väl i Anglo-Saxiska, ſom Scandianernas ſkrifter (131): att Chriſtne Lärare, till allmänhetens underrättelſe om Högtidsdagar, måſt betjena ſig af *Runor*, ehuru mycket de arbetade på deras borrtläggning (132); och gifva bruket af *Runors* riſtande på *Bautaſteinar* en vändning åt andakt, när de ej kunde utrota detſamma: att *Mynt* ännu finnas med *Runiſka* påſkrifter (133); och Hrabani Mauri, äfven ſom

(130) *Skaanſke Lov*, i Kofod Anchers *Danſke Lov-Hiſtorie*, T. I. p. 58. Rabenius medgifver ock, l. c. p. 41, att det *Runiſka Fragment* man har af Borgarthings Lagen, är af trettonde Seculo.

(131) *Diſs. de Run. Patria*, p. 35.

(132) Wolfii *Norrigia Illuſtrata*, p. 55.

(133) Keders *Diſs. de Runis in Numis Vetuſtis. Nova Act. Reg. Societ. Scient. Upſalienſ. Vol.* V. p. 315.

ſom Wolfgang Lazii, Alphabeter (134), till Bokſtäfvernas både namn och utſeende, likna *Runor;* ehuru de blifvit mera fullſtändiga och kruſade: hvad annat gifver detta allt tillkänna, än att *Runiſka* ſkriffättet både varit kändt under *Hedniſka Tidehvarfvet*, och nog allmänt i Norra delarna af Europa vid början af det *Chriſtna?*

För att vidare beſtyrka, hvad ſom redan är anfördt, *om våra ſkrifna Lagars ålder*, böra de inkaſt mötas, ſom blifvit gjorda emot deſs fäſtande på andra ſidan af den tidepunkt, då Chriſtna Läran infördes. Det ſäges nemligen, att *Scandinavien* har ingen älldre Scribent, än *Islåndaren* Are Frode, ſom lefvat i tionde århundradet, då Chriſtendomen redan i hans hemort var antagen: att ingen af *Sveriges* grannar fått beſkrifven Lag, innan de blifvit Chriſtne; och att jämväl tydliga bevis fattas om det, att man i *Sverige* förut haft en ſådan.

På det förſta ſvaras, att det endaſt kan förſtås om ſkrifter på pergament, *ſcrifa a bok*, ſom Isländare ſäga. Att man här tillförene har gjort anteckningar, och riſtat Hiſtoriſka berättelſer i träd, är tydligt af de hos Lagerbring anförda, och här ofvanföre åberopade, bevis: att förtiga de vittnesbörd man har om Bref och annat, ſom blifvit *rit a kefli* (135). Det förtjenar ock

(134) Hickesii *Theſaur. Lingv. Vett. Septentr.*

(135) *Olof Tryggv. S. ed. Skalh.* P. 2. p. 29. *Torſten Wikingſ. S.* c. 2, p. 23. *Sturlaugs S.* p. 59. 60.

ock anmärkas ur *Landnama Sagan*, att THORD KNAPPIR, och en BJÖRN af Svenſka Konunga-Huſet, jämte andra Svenſkar af ſtor ſlägt, haſva varit ibland *Islands* förſte bebyggare; och är alltſå troligt, att *Runiſka ſkriffättet*, ſom redan under Hedendomen varit bekant där i landet, har med dem inkommit: i ſynnerhet ſom *Skalder*, denna tidens Lärde, förſt omtalas i *Sverige*; och därifrån haſva ſpridt ſig kring näſtliggande orter (136). Om våra *Runſtenar* får jag yttra mig på annat ſtälle.

Vid det andra är till märkandes, att Hiſtorien viſar oſs många färſkillda inrättningar hos näſtgränſande Folkſlag, då deras ſtällning varit olika. Jag ſkall anföra en, ſom har nära gemenſkap med förevarande ämne, och angår *Lagmans ämbetet*. Det infördes ej i *Norige*, och på *Island*, förrän några hundrade år ſedan det i *Sverige* uppkommit (137); och det ginge, här åtminſtone, ej an att ſå ſluta, efter i *Norige* ingen ſådan Ämbetsman har varit under Hedniſka tiden, alltſå kan icke heller någon då i *Sverige* haſva funnits.

Hvad det ſiſta beträffar, är det en lika ſå känd, ſom föga hugnelig ſak för alla älſkare af vårt Fäderneslands Hiſtoria, att hos oſs har antingen ſå litet till efterverldens underrättelſe blifvit anteknadt, eller ock, ſom troligare är, det

(136) PAPENIUS, l. c. p. 98.

(137) l. c. p. 100.

det man ſkrifvit, ſå illa blifvit vårdadt, att om ej *Isländarne* händelſevis omrört en del af de märkvärdigheter, ſom fordom i *Sverige* hafva tilldragit ſig, ſkulle vi ſakna näſtan all kunſkap därom. Man bör alltſå vara glad öfver det lilla man har, och ej undra på, att många vigtiga omſtändigheter äro förbigångna. Ja! om *Företalet till* UPLANDS, och *Bihangen till* WÄSTGÖTA LAGEN, vore borrta, hvilket ock förmodeligen hade ſkett, om de ej varit ſkrifna i ſamma böcker ſom ſjelfva Lagarne, och desſa hollits för omiſtliga intill den tiden, då man började något bättre förvara Handlingar, ſkulle man ej ens vetat af LUMBER eller VIGHER SPA; och än mindre, att de haft ſå mycken del i våra *Lagars* förbättring.

Den meningen, att VIGHER ockſå har ſkrifvit ſina *Flukker*, vinner ännu mera ſtyrka af den ſtällning, hvari Riket befann ſig, då han dem författade. Det är bekant, att Konung INGIALD ville utrota ſina Under-konungar; och att han ſände ut VIGHER i alla landſkaper: hvad föllgd kan naturligare däraf dragas, än att han velat nyttja honom till en Lags ſtiftning, ſom ſkulle paſſa för hela Riket: hvilket ej kunnat ſke, om den icke blifvit ſkrifven (138).

VIGHER

(138) Den ſom vill föreſtälla ſig huru ſkrifningen ſkett, har att välja mellan *inſkärning* och *ritning* på *Tabellis Fraxineis, Virgulis planis*, och *kajar*. SVIDAS, *in* SOLONE, T. III, p. 345, förmäler, att desſ Lagar voro ſkrefna *axibus ligneis*, ſom måſte varit af ſamma ſlag med Scandianernas *Keflir*.

Vichers Stadgar måſte annars, för den tiden, varit ganſka tjenliga; efter de blefvo gällande, faſtän Ingialds förſlag miſslyckades, ej allenaſt i *Upland*, utan ock ſom ett rätteſnöre för de andra Landſkaperna, då ſkiljacktigheter yppade ſig mellan deras Lagar (139).

Anledningen till desſa *Flukkers* författande, har man redan nämnt; och kan den enſam hafva varit tillräcklig. En ändå närmare torde likväl upptäckas, om vi å ena ſidan påminne oſs, att ännu aldrig någon Lagſkiftning af ſtörre vidd har ſkett, utan att vålldſamma brytningar i ett Samhälle gått förut; och å den andra, att i Braut-Anunds, Ingialds Faders tid en ſtor trängſel, ſamt följjackteligen oroligheter, måſte hafva uppkommit. Af det ringa anſeende, hvari Forntidens *Nybyggare*, eller de ſå kallade *Torpa karla*, och *Allmänmings-bönder*, voro, och det ſtora värde, ſom ſattes på *Odal-jord*, blefvo *Bolbyarne* dels minſkade genom *Afgårda Byar*, dels vid Arfſkiften ſå ſtyckade af utbrytningar, under namn af *Humpar* och *Urfjäll*, att menigheten, genom en ſådan ifrån ſlägte till ſlägte fortfatt delning, har ſlutligen nödvändigt måſt finna ſig trångbodd, oändliga tviſtigheter däraf härröra, och utförligare *Byggnings* ſamt *Widherboa Stadgar*, blifva högligen af nöden. Antages det tillika, att *Härads Konungarne* här i Norden, på ſätt

(139) Stubles. *Cl. Har. S.* p. 16. *Enn that allt er laugin ſkilur a, ſkuln aull hallaſt til moths vith* Upsala Laug.

fått som det skedde utomlands (140), med våld och egennytta sökt göra *Odal-männernas* belägenhet ännu svårare; och att de *fem Konungars dråpkande*, hvarom *Torgny* talade på *Allshärjar-tinget*, hörer til den tiden, blifver det så mycket mera tydligt, 1:o hvarföre Ingiald ville undanröja *Fylkis-Konungarne*, af hvilka de, som rådde öfver *Härader*, hade sin styrka: 2:o huru Vigher har kommit att företaga sig ett sådant storvärk, som en Lagskiftning alltid är, och i synnerhet var i hans tidhvarf: 3:o att hans arbete så allmänligen blef godkändt: och 4:o af hvad orsak *Lagmän* och *Häradshöfdingar*, i ställe för *Fylkis-* och *Härads-Konungar*, antogos till hans och andra *Lagars* handhafvande.

Sjelf-

(140) *Volumus, ut Comites nostri licentiam habeant inquisitionem facere de Vicariis et Centenariis, qui magis per cupiditatem, quam propter justitiam faciendam, sæpissime Placita* (Ting) *tenent, et inde populos nimis affligunt.* L L. Longob. L. 2, T. 54. §. 22.

Montesquieu har för öfrigt anmärkt, at de utländske Läntagarne med tiden slogo under sig *Allodial-godsen*, så att redan i 10:de seculo näpligen några sådana voro till mera, i det öfriga Europa. *Esprit de Loix*, p. 563. Då man vidare befinner, att till och med i *Norige*, Harald Hårfager, efter Sturlesons berättelse; *eignadis othol öll*; hvilket allt var en näsan oundviklig följd af *Feodal-Systemet*, hvarefter sjelfva *Hierarchien* inrättades; blifver det et stort phenomène, och en vigtig fråga: huru Svenska Folket har kunnat beholla så mycken Odaljord, som det ännu äger? Små-konungarnes affkaffande, Vighers Lagförbättring, och hans Lagars vidmagthållande af Ämbetsmän, som menigheten sjelf till den ändan valde, gifva oss nöjaktig förklaring därpå.

Sjelfva formen af VIGHERS *Stadgar* förefiäller jag mig hafva varit fådan, at de *Flukker* man förut haft af ODEN, innehollande *Formulairer* och *Grundfatfer*, fatt en vifs utförlighet och mera Profaifk Stil; men ändå behollit fitt förra namn. Sådan finner man den *Stadga om Envig* vara, fom ftår bakefter UPLANDS LAGEN; och förmodeligen är en af VIGHERS *Flukker*: 1:o emedan titeln uttryckligen förmäler, att den är *af thôm gamlu Laghum, fum i Hednum tima brukadhus:* 2:o man ej känner någon annan Lagförbättrare i *Upland* under Hedendomen; 3:o detta Stycke äfven har de kännetecken, fom utmärka gamla Stadgar i *Nya Uplands Lagen*, och 4:o är i Lagftil författadt. Om det blifvit anfördt fom en Hiftorifk berättelfe, hade man utan tvifvel brukat en hel annan Skrifart.

På det inkaft, fom någon har velat göra om defs fednare ålder, i anledning af: *liggi i ugildum akri*, fom är ftutmeningen i denna *Flukk*, och tros angå förluft af Chriftlig begrafning, kan med fkäl fvaras, det man ännu fer, att de gamlas begrafnings-ftällen varit innom *akri*, eller åkergärden; och att få äredrygt folk, fom våra förfäder, troligtvis ej ens velat låta Nidingar begrafvas ibland fig. Om man för öfrigt närmare ofvervägar det ftälle i *Skåne Lagen* (141) där: *liggi utan kirkingarde, ofna ugildum akri*, förekommer, kan otvungnare mening icke dragas däraf, än att den, fom i början af Chriftna tiden, förbättrat

(141) *Åfd. Balk.* L. 13, §. 1.

bättradt denna Lag, har velat, med tilläggning af ſenare ſtrophen, ſåſom till ſin betydelſe af gammalt känd, förklara hvad neſa det innebar, att ej få begrafvas i Kyrkogårdar.

Af ett *Bihang till WåſtGöta Lagen:* om forne Lagmän där i landet, har man mycken upplysning om den Lagens upphof och förändringar. Det underrättar oſs, att en LUMBER, ſom varit Hedning, ſkall *havå huxåt oc gört en mykin loth* af denſamma. Om THORIR, den tredje i ordningen efter LUMBER, enligt ſannolik förmodan (142), är den TORI, ſom vid medlet af tionde Seculo biviſtat *Danaholms möte*, kan LUMBER hafva lefvat i det nionde. Att hans Lagar, författade efter VIGHERS gifna föreſyn, äfven ſom hans ifrån början varit ſkrefna, har man all anledning att föreſtälla ſig af det, ſom i förenämnda Bihang ſäges om Lagman ESKIL, hvilken lefvat i början af 1200 talet (143). Det heter nämligen, att *han ſpurthi innurlikå oc lettådhi all* LUMBS *lagh, oc annarår, at nytrå håfd lanz ſins for åldri;* och vidare: *ſidthån han fan lanzins lagh, tha huxådthi han them måd mykli ſnille, oc ſyalf ſins forſeo.* Som denna berättelſe är af mycken betydenhet, måſte jag här i förbigående anmärka, att öfverſättningen af: *at nytrå håfd lanz ſins for åldri*, är åtminſtone mindre tydligt gifven: med *easdem, ſenio abſterſo, in uſum revocavit.* Ordet *Nytrå* är på detta ſtälle ett figurligt taleſätt,

(142) *Diſſert. de Antiqv. WeſtroG. Legiſ.* p. 22.

(143) l. c. p. 67.

och, i likhet med *håfd*, taget af en igenlaggd, men å nyo upplögd åker; så at rätta meningen blifver denna: *för att upplifva sitt fäderneslands förälldrade lagar.* Af det anförda synes, som sagt är, naturligt följa, att LUMBERS *Lag* blifvit skriftligen författad; ty hade han blott genom tradition varit bekannt, hvem skulle väl bättre hafva känt den, än Lagman sjelf? Om ock han behöft underrättelser af andra, hade utan tvifvel det gjort tillfylleſt, att *spörja*, eller efterfråga; men det står: att han också måst *leta efter*, och ändteligen *funnit* den. Sammanhanget visar alltså tydligen, att denna Lag varit skrefven i någon gammal bok; men blifvit laggd å sido, som troligt är, genom nyare stadgar af Christne Konungar: att ESKIL, på sätt, som andre den tidens redlige Lagmän, velat mota den, isynnerhet under Konungarne KNUT och SVERKER, tillväxande Hierarchien; hvartill han ej funnit något kraftigare medel, än att uppsöka alla LUMBERS stadgar, och återgifva dem sin forna kraft. Att han behöfde *huxå*, eller begrunda dem *med mykli snille*, härrörde väl i synnerhet af språk-arten, som, efter snart femhundrade år, måste hafva förekommit honom nog så förälldrad (144) som sjelfva Lagens inneholl.

Af alla Landskaps Lagar, i det skick de nu finnas, är, då *Gothlands* undantages, *WåstGötha Lagen* den älldste. Dess ålldrighet kan tydligen skönjas af språkets gamla art: af det låga varupriſet

(144) *Sumt myrkliga sagt:* som det heter om VIGHERS FLUKKER i K. EYRGERS *stadfästelse på* UPLANDS LAGEN.

priſet (145), ſom förutſätter goda penningar, ſådana ſom de äfven voro, när denna Lagen författades; ty en mark penningar var lika med $\frac{2}{3}$ mark, eller $10\frac{2}{3}$ lod rent Silfver (146): af *Lekare Råtten* (147): *dråpmåls ranſakande och förlikning* (148): *ſkillnaden på Svenſkan, Smalenſkan* och *WåſtGötſkan* (149): af *ſtadgan om nidingsvärk* (150); och andra ſådana omſtändigheter, ſom den enſamt inneholler. Denna Lag har ock fordom varit gällande i *Nerike* (151): kan hända äfven, ſedan det fick ſin egen Lagman. I anſeende til några *hedniſka Stadgar*, ſom ESKIL behollit, har hans Lagvärk blifvit förbättradt under Lagman FOLKE, i ſlutet af det 13:de århundradet (152); men kan då icke hafva undergått någon hel omſtöpning; efter Kongl. Stadfäſtelſe ej följt därpå, eller behöfts til denna ändring. Det har likväl blifvit efterlefvadt till Drottning MARGARETAS tid: då *WåſtGötarne anamade Sverikis Lag, ſom the hafde uppe i Landith* (153): hvarmed förſtås

(145) *Råtloſ.* B. Fl. 8.

(146) *Mandr.* B. Fl. 1. §. 2.

(147) *Bard.* B. Fl. 7.

(148) *Mandr.* B. Fl. 1.

(149) *ibid.* Fl. 9.

(150) *Ard.* B. Fl. 1.

(151) *Thiuv.* B. Fl. 12.

(152) RABENIUS, l. c. p. 86.

(153) Stadgar under ERIC af POMERN, hos HADORPH p. 42.

ſlås MAGNI ERIKSSONS Lagbok, eller den ſå kallade *Medel-Lagen* (154).

ÖſtGöta Lagen, ſom, hvad deſs förſta ſammanſättning beträffar, åtminſtone täflar med *Lumbs-Lag* i ålder, ſer man af titeln, att Konung KNUT har ſtadgat, år 1168, och BIRGER JARL förbättrat 1260. Det vill ock ſynas, ſom det förra ſkett på ett möte i *Gloholmum* (155): då K. KNUT efter ſin Fars, ERIK JEDVARSSONS, Chriſtna Stadgar förmodligen har låtit omarbeta någon älldre Lag, på ſätt ſom Lagman ESKIL ſedan gjorde med LUMBERS. Att döma af ſtilens nyhet på viſſa ſtällen, och det att Stadgar af MAGNUS LADULÅS, finnas åberopade, har *ÖſtGöta Lagen*, äfven ſedermera, blifvit jämkad; och det troligtvis

(154) WÄSTGÖTA LAGEN ſom K. CARL IX. hade ärnat låta trycka, jämte de öfriga Landſkaps Lagarne, är af STJERNHJELM, med företal, och uttydning af några ord, på Kongl. bekoſtnad utgifven, ſamt tryckt in fol. i Stockholm 1663. Sedermera har LOCCENIUS öfverſatt den på Latin, och LUNDIUS rättat hans verſion med noter: hvartill han ock bifogat en hop andra. Detta allt lät RUDBECK, Fadren, trycka i folio 1702; men hans upplaga förſtördes ſå i Upſala brand ſamma år, att endaſt några få exemplar blefvo öfriga. De äro alltſå märkeliga för deras ſällſynthet; men innehålla på långt när icke någon fullgod Öfverſättning.

(155) *Eghn.* S. B. Fl. 9. Af K. K. BIRGERS, och MAGNI ERIKSSONS ſtadfäſtelſer på UPLANDS och SUDHERMANNA LAGARNE, befinnes, at Menigheten har frivilligt antagit dem på allmänna Ting. Det ſamma måſte ock hafva ſkett med ÖSTGÖTA LAGEN.

ligtvis på ſamma tid, ſom för en del af de andre *Landſkaps Lagarne* här nedanföre ſkall utmärkas. Den har jämväl i *Småland* varit gällande (156), och utom andra märken till urälldrighet, förekomma där: *Valruf* (*), eller Vapens och kläders röfvande från ihjälſlagna männiſkor: hvilket äfven i BJUVARERNES *Lag*, *Tit.* 18, c. 3 bar namn af *Valaraupa;* och *Fämters läggande*, eller en på Tingen utſatt tid, innom hvilken anklagade och brottſliga ägde, at bjuda erſättning (157).

I *Gotlands Lagen* träffas en art af Gamla Scandiſka Språket, ſom jämte indelningen utan Ballkar, och tyſtnaden om Konungſlig andel i vanliga Dråpböter, vittna om deſs höga ålder. Til ſin närvarande form, kan den likväl ej vara älldre, än medlet af 1100 talet; få vida *Munkar* nämnas (158): och desſe förut icke haft ägendom där i landet (159). Det är ſannolikt, att denna Lagen, ſom inneholler Stadgar om *de fyra allmänna frederna*, har blifvit lämpad efter Chriſtendomen på K. KNUTS befallning (160);

(156) *Råffta B.* Fl. 3. *Bygd.* B. Fl. 39.

(*) *Drap.* B. Fl. 6.

(157) Denna Lag är förſta gången på K. CARL IX:des befallning, och genom JOH. THOM. BURÆI förſorg, tryckt i Stockholm i liten folio, 1608: ſedermera äfven 1640, i ett format, ſom man kunde kalla Quart-folio: tredje gången i 8:o 1650, och ſiſt in folio 1665, alla gångerna på ſamma ſtälle.

(158) c. 7.

(159) LAGERBR. S. R. H. T. II., p. 144.

(160) Vid ſamma tid, ſom ÖSTGÖTA LAGEN.

ehuru man ej vet, om han ſtadfäſtat denſamma: och at den är uppſatt af någon *Tyſk* eller *Ångelſk* Kyrko Lärare; emedan den börjas helt andäcktigt, och ſtadgar förekomma ſå väl om *Vereldi* (olika böter för välld, efter Perſoners olika anſeende) (161), ſom om *Banda*, eller ſäkerhets-orter (162): hvilka annars icke finnas i våra *Landſkaps Lagar*. Den har förmodligen varit gällande till deſs, att MAGNI ERIKSSONS Lagbok blef antagen (163).

Att *Skåne*, i JNGIALDS tid, varit anſedt ſåſom lydande under Svenſka Öfver-Konungen, tyckes följa af det ſtraff för *Felonie*, ſom han ämnat åt deſs *Fylkis-Konungar*, jämte de andra. Rätta bemärkelſen af *Jllradha*, ſom blifvit hans tillnamn, är ock efter Gamla Språket: *en ſom för hårdt tucktar*. Den noghet, hvarmed KOFOD ANCHER, i ſin *Danſke Lov-Hiſtorie*, har utredt denna Lagens ålder och inneholl, beſparar mig mödan att underſöka deſſa omſtändigheter. Men ſom hans värk ej ſå allmänt är till hands, får jag därutur anföra, att *Skåne Lagen*, ſådan ſom den nu befinnes, är ſtiftad af VALDEMAR I, något efter medlet af 12:te Seculo (164): att den är

(161) C. 9. *Verigild* förekommer i ſamma bemärkelſe LL. *Alamann.* c. 99. LL. ÆLFR. c. 6.

(162) c. 18, §. 5. jämf. DU CANGE, ordet *Banda*.

(163) GOTLANDS LAGEN är på CARL XI:tes befallning, utgifven af HADORPH, Stockholm 1687.

(164) l. c. p. 47.

är tagen til grund i den af samma Konung utgifna SIELLANDS-LOVEN; och att den delen af SKÅNE-LAGEN, som kallas *Arve-Bogen*, egentligen hörer til den SIELLÄNDSKE; men, såsom fullständigare om Arfsaker, blifvit fogad äfvenväl til den SKÅNSKA (165).

Af Konung BYRGERS stadfästelse, och Företal till UPLANDS LAGEN, får man omständelig underrättelse, att denna Lagbok, i den form som vi nu hafve den, blifvit påyrkad af hans *truin tjäniſtuman, Hårra* BYRGHIR (Pehrson Brahe, till Finstad), å allas vägnar, som bodde i *Upland*; i anseende därtill, att VIGHERS *Flukker* voro dels utan ordning sammanfattade, dels svåra at förstå, och i vissa fall nog hårda. De lades likväl til grund för den *Nya Lagen*, som bemälde Lagman utarbetade, med tillhjälp af en Tolfmanna Nämnd, hvartill de vittraste Män i orten voro tagne. Sedan detta Lagvärk hade blifvit färdigt, uppläst för Allmogen, och enhälligt gilladt, följde slutligen Konungens bekräftelse därpå: *i Stockholm, åptir Wars Hårra byrdi Thuſänd arum, Twem hundrat arum, Niutighi arum, ok Säx arum, attunda dagh åptir Sanctä Ståphans dagh, um Julä tima.*

Att VIGHERS *Flukker* förut varit blandade med ERIK JEDVARSSONS, BIRGER JARLS, och andra

(165) Svenska Upplagan är till följe af K. CARL XI:tes förordnande, utgifven af HADORPH, och tryckt in folio i Stockholm, 1676.

dra Chriſtna Stadgar, ſynes mig ej ſannolikt; efter VIGHERS *Flokkum*, och *Laghum Uplándſkum*, nämnas åtſkildt i K. BYRGERS Företal, och ERIK JEDV. Författningar kallas i UPL. *L. Árfd.* B. Fl. 3. *Uplándſk Lagh.* Jag ſkulle ſnarare tro, att de i likhet med MAGNI LADULÅSES Förordningar om Ruſttjenſten och Gäſtgifverier, varit ſärſkildt utgifna. (166).

Om WÄSTMANNA, DAHLA, HELSINGE, och SUDHERMANNA LAGARNE, kan det ſamfäldt anmärkas, att de alla, i den ſkepnad de nu hafva, äro yngre än 1296; och, ſom troligt är, författade mellan åren 1327, då MAGNUS ERIKSSON ſtadfäſtade SUDHERMANNA LAGEN (*), och 1347, då en allmän Lag för hela Riket utfärdades. Man finner det uppenbarligen af ſtilens nyare beſkaffenhet: af Hierarchiſka Stadgar i all den vidd, hvartil de hunno under Påfvedömet: af Böters höga beräknande: af författningar, ſom hafva

(166) UPLANDS och HELSINGE LAGARNE äro förſte gången tryckte på ſamma ſtälle, i lika format, och genom ſamma anſtallt, ſom ÖSTGÖTHA LAGEN: den förre år 1607, den ſednare 1609. De hafva ock blifvit likaledes utgifne: åren 1643, 1650, och 1665. Deſsutom är UPLANDS-LAGEN af LOCCENIUS öfverſatt på Latin, och hans Öfverſättning med noter rättad af LUNDIUS, ſom ock bifogat Prolegomena, tillika med en hop anmärkningar. O. RUDBECK, *Fadren*, har utgifvit in folio äfven detta arbete, år 1700.

(*) *Herra*, LAURENTS ULFSON, Lagman i *Sudhermanland*, har med deſs författande haft enahanda beſvär, och gått på lika fätt til väga, ſom BYRGER PEHRSSON med den UPLÄNDSKA; ſe HADORPHS *Förtal til* DAHLE-LAGEN, där Konungens bekräftelſe finnes tryckt.

hafva BIRGER (167) och MAGNUS ERIKSSON (168) til Upphofsmän, och förnämligaſt däraf, att deſſe Konungar ej bekräftat någondera, utom den SUDHERMANNISKA. Ställningen har förmodeligen varit den, at ofvanmäldta Orter, ſom, tillika med Wärmeland i BRAUT-ANUNDS och OLOF TRÄTÄLJAS tider, dels förſta gången hade blifvit uppröjda, dels ock bekommit nya Inbyggare ifrån FULK-LÄNDERNA (169), antagit ſamt i det längſta hollit ſig till VIGHERS *Flukkar*, jämte de ſtadgar, ſom af ERIK JEDVARSSON, och andre Chriſtne Konungar, voro påbudne: att de omſider funnit nyttan af UPLANDS *Lagens* förbättring, och låtit omarbeta hvar ſina Lagar: hvilka alla ſåſom fotade på enahanda författningar, naturligtvis hafva en ſynbar likhet; men at MAGNUS ERIKSSON, efter SUDHERMANNA-*Lagens* ſtadfäſtelſe, hade fattat det beſlut, att införa en *Allmän Lag*; och ſåledes hollit för orädligt, att bekräfta någon af de andra Landſkaps-Lagarna (170).

(167) DAHL. L. *Things* B. §. 29.

(168) HELS. L. *Årfd.* B. Fl. 16.

(169) I DAHL L. *Årfd.* B. Fl. 1, ſäges märkeligen: *theſſum lag hafva ſtandit å ſidan Dalæ bygdhus:* ock ſynes detta tillkännagifva, att *Dalarnes* förſta uppodling har ſkett af en hel folkhop, vid ett bekannt tillfälle. ERICUS OLAI räknar *Dalarne* och *Värmeland* för ett Landſkap. *Hiſt. Suec.* L. 1., p. 9. 10. Om man får antaga, det ſannolikt är, att de äfven haft ſamma Lag, blifva de ſtällen i DAHLE L., ſom handla om *Danſka* och *Ånſka* män, ſå mycket mera begripliga, ſom man lättare kan föreſtälla ſig, at ſådant folk haft mera att göra i *Wärmeland* än i *Dalarne*.

(170) SUDHERMANNA och WÄSTMANNA *Lagarne*, äro båda på Kongl. befallning utgifne af ÅKERMAN, och tryckte in folio i *Stockholm*, 1666.

Sednare Afdelningen.

Hvad man nu i affeende på deſſe *Lagars ålder* haft tillfälle att anföra, upplyſer ock i allmänhet Svenſka Follkets tillſtånd för den tid, ſom de varit gällande. Att mera färſkildt upptaga den närmare kännedom däraf, hvartill de gifva ſå mångfalldiga anledningar, ſkulle fordra ett ännu ſtörre värk, än det STJERNHÖK ſkrifvit i detta ämne: i ſynnerhet om man företoge ſig, att anmärka de ſkilljaktigheter, ſom i dem förekomma, och utreda viſſa delar med ſamma grundlighet, ſom en CALONIUS beſkrifvit *Trålars villkor* här i Norden. Den underrättelſe, t. e. de lemna om *Kyrkoväſendet* hos våre Förfäder, om *Språket*, och framför allt om deras *Civil-* och *Criminal-Lagfarenhet*, företer ämnen till färſkillda och nog vidlyftiga afhandlingar. Är frågan åter om ſadana uppgifter, ſom ej behöfva någon ſtor vidd; men dock antingen måla Nationens fordna lynne, ſeder och tänkeſätt, eller förklara deſs förriga Styrelſe, och öfriga omſtändigheter, möter en billig farhoga för oanfenliga efterhemtningar til en AF BOTINS, och en SCHRÖDERHEIMS, redan gjorde ſkörd; och att obetydligheten af mina tilläggningar torde blifva deſto mera ſynbar, ſom jag ej med Deras ypperliga ſkriffätt kan tillvinna dem uppmärkſamhet. Icke deſs mindre, och för att äfven i denna delen bjuda till att ſvara emot Kongl. Academiens önſkan, ſkall jag nu anföra ett och annat, ſom man dels gått förbi, dels ock har ſynts mig förtjena att nogare vidröras. *Sporr*

Sporr af tillſtåndet här i Riket vid Odens ankomſt; med tilläggningar om de af honom införda Stadgar och Religions-bruk.

Flere anledningar göra det ſannolikt, att vårt fädernesland var då bebodt af åtſkilliga Follkſlag. Man finner 1:o, att ej mindre de orter i *Norrland*, ſom, vid Öſterſjön belägne, i Helsinge Lagen beteknas med ett allmänt namn af *Helſingland*, än Sjökuſterne af *Upland*, *Söderman-land*, och ſå vidare allt utföre, fordom *Norra* och *Södra Rhodin* kallade (1), hafva varit, till ock med i affeende på Lagſkipningen, indelta i *Skeppslager* (2); då häremot de inre tracterna af ſidſtnämnda Landſkaper, ehuru de ockſå, hvad *Upland* beträffar, måſt utreda Skepp (3), haft en annan fördelning, nämligen i *Härader* eller *Hundari* (4): 2:do att deſſe kuſters Inbyggare erlaggt dels olika (5), dels ſtörre ſkatter (6), än de, ſom

(1) K. Byrgers *Stadfäſtelſe på* Upl. L. Upl. L. *Thingm.* B. Fl. 13.

(2) Upl. L. l. c. Sudherm. L. *Manh.* B. Fl. 29. ÖstG. L. *Bygd.* B. Fl. 28, §. 5., hvareſt ſkillnad göres på vitsord för de *heman*, *ſom lågo till Ha* och *Hammu*, det är: under *Skiplag;* och de ſom icke hörde till ſådana. Jämför §. 1. i ſamma *Fluck*, där det heter, att de hemman, ſom *lågo vid hafvet*, ſkylldade mera, än andra. Hels. L. *Årfd.* B. Fl. 16.

(3) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10. Likaſå har der varit i *Wåſtmanland*, ſe deſs *Kon.* B. Fl. 12.

(4) Detta finner man ſnart ſagt på alla blad i deſſa Lagar.

(5) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10. 11.

(6) ÖstG. L. l. c.

ſom bodt längre in i ſamma Provincer; hvilket, i den ſjelfrådighet man fordom lefde, ej rimligen har kunnat ſke, om där varit enahanda Follk ifrån början: 3:o att de ockſå innom ſamma Lagſagor i viſſa delar haft olika rättegångsſätt: ſå att då man i *Norra Rhodin*, eller vid hafvet i *Upland*, vädjade ifrån ett till tu, och ſlutligen till Sex *Ting*- eller *Skiplags Syn* (7), ſkedde vaden i det öfriga af Landet ifrån *Hundaris*, till *Fulklands Synen* (8): 4:o att de ſom bodde i *Norra Rhodin*, hade ej fullmägtige vid Uplands Lagens omarbetning, utan blefvo genom magtſpråk ålaggde, att ovägerligen ſtälla ſig denſamma till efterrättelſe (9). Det är ock rätt märkeligt, att Konungarnes *Erikſgata* hvarken gått åt *Dalarne* och *Norrland*, eller någorſtäds följt det öfriga af *Öſterſjö-ſidan* (10). Man ſkulle af allt detta ſnart kunna tro, att deſſe orters Inbyggare i älldre tider varit anſedde mera ſom Bundsförvanter, än Medlemmar af Riket.

De *Nationer*, ſom uppräknas i våra *Gamla Lagar* (11), torde alla kunna föras under tvänne hufvudſlag: *Göter* och *Sviar*; af hvilka de ſednare utan tvifvel äro de Taciti *Sviones*, ſom redan i hans tid voro ſå mägtige til ſjös, och äfven ſjelfve förmodligen nämnt ſig *Sviar*; ehuru de i början lära blifvit kallade af *Göterne*, Huner; af *Aſarne*, Got- eller Jot-huner (12); för deras grann-

(7) Upl. L. *Thingm.* B. 13.
(8) Upl. L. *Widh.* B. Fl. 17.
(9) K. Byrg. *Stadfäſt.* på Upl. L.
(10) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 2. Sudherm. L. *Kun.* B. Fl. 2.
(11) l. c.
(12) Det är nogſamt kunnigt, at Bokſtafven H ömſom

grannſkap med *Göterne*, och till ſkillnad ifrån de *Huner*, ſom haft ſina hemviſt i *Germanien* (13). Äfven ſynes det mig troligt, att *Sviarne*, vid deras förſta ankomſt, trängt *Götherne* från hafskuſten ned om *Kolmoren*; och att likaledes något annat Follkſlag, tilläfventyrs det *Lappſka*, måſt lemna hafsſidan af *Norrland*, *Upland* och *Södermanland*; äfven ſom öarne i *Målaren* och näſtliggande orter (14): att *Lapparne*, tryckte af *Sviarnes* mägtiga närboende, äfven flyttat från de inre delarne af *Upland*: att ODEN, med ſina *Aſar* i den vefvan har ſatt ſig ned i *Fulk-länderna*; och lofvat, emot den ſå kallade *Näsſkatten*, freda *Göterne* för *Hunernes* fiendligheter: att han värkeligen, på åtſkilliga villkor, bragt dem till någon ſlags undergifvenhet: att *Aſarne*, genom inbördes giften förnämligaſt med de i *Fulkländerna* inflyttade *Huner* eller *Sviar*, hafva ſnart ſmällt tilhopa till ett Follk med dem, ſom fått ett gemenſamt namn af *Sviar*. Detta begrepp om Svenſka Follkets ſammanſättning, ſom är grundadt

brukas och uteſlutes i en del af våra Svenſka Dialecter, t. ex. I *Dalarne* och *Rodslagen*.

(13) Af det att *Geſtrikland*, enligt *Kåttil Hågns Saga*, har legat i *Hunaveldi*, kan det ſannolikt ſlutas, att ett ſlags *Huner*, dock vida ſkillde ifrån dem ſom följde ATTILA, ej allenaſt varit boende i *Sverige*, utan ock där haft ett mägtigt Rike.

(14) Vid *Öſterſjön*, ifrån och med *Öland*, ända upp i *Wåſterbotten*, finnas Grafhögar, af kullerſten ſammanförda. Några ſådana i *Rodslagen* har jag öpnat, och funnit urnor därinne med ben och aſka. Jag tror, att de äro minnesmärken efter *Sviarne*, och älldre än *Aſarnes* inflyttning: hvarefter *Åttebackar*, eller högar af jord, lära begynt brukas.

dadt på våra älldſta Häfder, förklarar ej mindre Fulklandsboernes företräde i anſeende til Rikets öfriga Inbyggare, än att de blifvit kallade Upp-Svear; nemligen, för att ſkilljas ifrån dem, ſom bodde längre ned vid Öſterſjöſidan. Deras namn åter, kan dels hafva förlorat ſig ibland *ÖſtGötars* och *Smålänningars*, dels ock blifvit ombytt till *Sudhermän*, i affeende på deras hemviſt i Söder, emot de i Norr, och längre upp, boende *Sviar.*

Hvad deſſa Folkſlag föröfrigt beträffar, är det ej ſannolikt, att de med vålld blifvit bragta under Odens och hans följeſlagares herravälde; emedan hvarken i *Province Lagarne*, eller andra handlingar, något tecken finnes till *Servi glebæ adſcripti*, ſom annars vanligen uppkommo, då ett lands förre Inbyggare af vandrande Nationer underkufvades. Att de lefvat ſtyrde af *Husfäder*, är redan här ofvanföre, omrört. Beſkaffenheten af deſſa Samfund här i Norden, kan vidare upplyſas af följande anmärkningar.

Flere *Husfäder* af ſamma ätt hafva utgjort en ſlags ſjelfſtändig Stat, i hänſeende till andra Slägter, endaſt med dem förenade, när det kom an på gemenſamt förſvar eller anfall. Det var därföre, och till bibehollande af ſin ſtyrka, ſom hvarje ſlägt var få angelägen, att deſs *Odaljord* ſkulle ej tillfalla en annan (15). Däraf kom det ockſå, att *Bördes rätten* anſågs för få helig (16), och att äfven då jordägor måſt lemnas till böter, *Fädernes fränder* förbehållit ſig att få löſa *Fädernes*,

(15) ÖstG. L. *Ärfd.* B. Fl, 1. Upl. L. *Jord.* B. Fl. 1.
(16) WästG. L. *Jord.* B. Fl. 6. Upl. L. 1. c. Gotl. L. c. 27.

nes, och *Mödernis frånder Mödernis-jord* (17). Att det, som böttes för ihjälflagna, den brottfliges anhöriga intill Sjette eller fjuende led ſkulle delaga, och böterne likaledes ſkiftas imellan den dödades ſlägt (18), var en följd af ſamma grundſatts; äfvenſom att deſs Söner, eller närmaſte arftagare voro förbundne att utkräfva deſſa förſonings medel, och att hämnas i fall de ej erlades; hvilket åliggande kallades *Vigarf* (19).

När Ledamöter af en Slägt kommo til Husfäder af en annan, gåfvo deſſe de förra giſlan om full fäkerhet i deras hus (20); alldeles ſom den tidens Furſtar plägade göra. Söner, ehuru komne till ſina myndiga år, fingo ej köpa eller ſälja något, ſå länge de voro i Fadrens bröd (21); och ännu mindre *fiſſla legho åt* tjenſtehjon. Utan det ſkulle den *gamble Karl* göra (22). Ordet *Karl* blef ock därföre ofta brukadt i ſtälle för *Målsägande* (23), och Husfäder kallades *Drottar* (24): ett namn, ſom Konungarne ſjelfve holit til godo.

Det

(17) WästG. L. *Jordb.* B. Fl. 10. Dahl. L. *Thing.* B. §. 20.
(18) WästG. L. *Mandr.* B. Fl. 1. ÖstG. L. *Drap.* B. Fl. 1.
(19) ÖstG. L. *Drap.* B. Fl. 7. Hels. L. *Årſd.* B. Fl. 15. Gotl. L. c. 13.
(20) WästG. L. *Gipt.* B. Fl. 3 ÖstG. L. *Gipt.* B. Fl. 8. Ännu år 1296 var det i viſſa fall lofligt, att famla ſina ſlägtingar (Frändaflock) till nekade rättigheters utkräfvande med vålld. Se Upl. L. *Årſd.* B. Fl. 2.
(21) ÖstG. L. *Vins.* B. Fl. 8.
(22) ÖstG. L. *Byggd.* B. Fl. 12.
(23) Upl. L. *Årſd.* B. Fl. 23. ÖstG. L. *Kghm.* S. B. Fl. 2.
(24) Gotl. L. c. 6.

Det är alldeles troligt att ODEN dels ſtadfäſtat grundſattſerna i detta Husfädra vällde ſåſom mycket paſſande för *Feodal-Syſtemet*, dels ock, hvad *Odal-jords natur* angår, ifrån början infört dem.

Den grymma ſeden att *utkaſta ſina barn*, hvartill briſtande uppehälle, och leda för vanſkaplig aföda, hade tvungit ej mindre Nordens äldſte Inbyggare, än en hop andra forntida Folkſlag, har ODEN antingen ej kunnat, eller ock ej velat alldeles förtaga, utan endaſt förklara otillåtelig för de rika (25), då barnen voro välſkapade. I annor händelſe lärer det varit lofligt, efter det i ſjelfva *Kriſtinrettr Vicveria* är ſå anſedt: och då förſt hos *Gotlänningarne* har blifvit rent af förbudet (26), ſedan de, genom närmare bekantſkap med andra Chriſtna Nationer, hade fått mera upplysning.

Om de af ODEN införda Religions bruk förmäla deſſe Lagar, att våre Hedniſke Förfäder helgat *Hult* (Lundar), ſamt *Wi* oc *Stafgarda*, det är: Afgudahus, och kringſtängda platſer, till ſine Gudars dyrkan (27). De *Haugar* oc *Stenar*, på hvilka de äfven trott (28), betekna tviſvelsutan

(25) RAFN oc GUNLAUGS S. c. 2.
(26) GOTL. L. c. 2.
(27) *Bih. till* GOTL. L. p. 47.
(28) HELS. L. *Kirk.* B. Fl. 1. GOTL. L. I. c. *Wi* betyder det ſamma, ſom i andra Nordiſka Urkunder kallas: *Hof: Stafgardarne* lära ej heller varit ſkilda från de *Stagar*, ſom i *Norige* brukades till Religionsöfningar, t. e. *Baldurs*, ſom omtalas i FRITHIOF FRÄKNES S. *Hage* vill ännu i Jemtlands dialect ſå mycket ſäga, ſom en med gärdesgård omgifven plats.

utan forne Hjeltars och Höfdingars grafſtällen, där Ungdomen, äfven i ſednare tider, efter gammalt bruk, anſtällt ſina lekar, ehuru anledningen därtill icke varit bekant. Man kan dock med ſkäl holla före, att lekarne ifrån början beſtått i krigsöfningar, ſom ålldrige män biviſtat, och med Sagor om de Kämpars ſtorverk, ſom där voro begrafne, upmuntrat de yngre, att genom mod och ſkicklighet ſöka uppnå en lika ära.

I Afgudahuſen offrade Föräldrar ſine ſöner och döttrar, tillika med fänad, matvaror och öl. Hela Landſkaper hade *Allmänna Offerſtällen*, utom de, ſom tillhörde deras mindre afdelningar.

Rikets Indelning och Ämbetsmän, ſedan det genom Småkonungarnes utrotande och Ivar Widfadmes *uſurpation, hade kommit till enklare Regering.*

Här märkes: A) *Deſs indelning efter Allmänna Styrelſen:*

Förſt i *Jarls-* och *Herſe-dömen:* ſedan i *Större* eller *mindre Län;* hvarom mera här nedantill.

B) *Efter Nationer:*

I *UppSvear* (Uplänningia och Wäſtmanna); *Sudhermanna* Södermanlänningar): *Göta* (Öſt- och Wäſt-Götar); *Smaländingia* (Smålänningar); och *Guta* (Gotlänningar). (1) *Wärmanna* nämnas förſt i Sudherm. L. (2); och *Helſingia* (Norrlänningar), i Hels. L. (3). *Nerikia* omtalas väl

 också

(1) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 2.
(2) *ibid. Kun.* B. Fl. 1.
(3) *Kun.* B. Fl. 11.

ockſå i UPL. L. (4); men ej ſåſom en ſärſkild Nation (5). De lära, åtminſtone ifrån början, hafva blifvit räknade ibland *WåſtGötar*, efter de haft ſamma Lag med dem (6). Nyfs berörde delning har ock förmodligen afſeende på de forna *Fylkis-Rikena.*

Såſom *gränſepuncter*, fägas: STRÅNGIANÄS åtſkillja *Upland* och *Södermanland* (7): SVINTUNA, *Söderm.* och *ÖſterGötland:* MIDHIAN SROG, *a* HOLAVIDH, *ÖſterGötl.* och *Småland:* YNABEKIA, *Smål.* och *Wåſtergöthland:* ROMUNDA BODA, *WåſterGötl.* och *Nerike:* UPHOGA BRO, *Nerike* och *Wåſtmanland:* ÖSTEN-BRO *Wåſtm.* och *Upland* (8).

C) *Efter Lagſkipningen:*

a) I *Lagmans-dömen*, eller Landsſträckor, ſom haft ſamma Lagman. Sådana voro år 1296 *Uplands*, *Södermanlands*, *ÖſterGötlands*, *Smålands*, eller *Tiohårads*, *WåſterGöthlands*, *Nerikes* och *Wåſtmanlands* (9). Före år 1327, tillägges *Wärmelands*, SUDHERM. L. (10). Af deſſa, har enligt hvad tillförne påminnt är, *Smålands Lagſaga* haft ſamma Lag med *ÖſterGötlands;* och *Nerikes* med *WåſterGötlands*: äfvenſom, efter all anledning, *Wår-*

(4) l. c. Fl. 1.
(5) l. c. Fl. 2.
(6) WÄSTG. L. *Thiuw.* B. Fl. 12.
(7) Gränſen har troligtvis gått öfver någon af öarne i *Mälaren;* men ömſe ſidors Inbyggare där ej få bekvämligen kunnat mötas.
(8) UPL. L. l. c. jämf. *Gamla Konongs* B. Fl. 1.
(9) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 1.
(10) *Kun.* B. Fl. 1.

melands (*). Häremot lära ej mindre *Dalarne* och *Wåftmanland*, än *Upland* och *Norland*, fordom blifvit betjente af famma Lagmän (11), faftän de haft färfkillda Lagar, åtmindftone vid början af 1300 talet.

b) i *Land*, (12) eller *Landfkap* (13), och deffa vidare i *Fylken* och *Hundari* (14): eller *Tridjungar* och *Skiplag* (15): eller *Tridjungar* och *Hundari* (16): *Tridjungar* och *Sjettungar* (17): *Hårad*, *Fjerdingar*, och *Gränder* (18). De *Ljonga Thing*, fom omtalas i ÖstG. L. (19), och *Ting aldra Göta* (20), hvarom WästGötarnes Lag förmäler, hafva ofelbart fvarat emot förenämnda *ftörre fördelningar af Landfkap*. Man finner ock tydliga bevis därtill, att hvar Province har haft fina *allmänna fammankomfter*: där, utom visfa Rättegångs-faker, äfven andra, fom angått deras gemenfama bäfta, fynas blifvit afhandlade. I WästGöta och Helsinge Lagarne förekomma

(*) Sturles. *Olof Har.* S. c. 76.

(11) I *Helfingland*, *Medelpad*, *Ångermanland* och *Wåfterbotten* har man dock haft fina egna *Under-Lagmän*, fom fes af Dombref på 1400 talet.

(12) Hels. L. *Ting.* B. Fl. 7. Dahl. L. *Bygn.* B. §. 41.

(13) *Bih. till* WästG. L.

(14) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 1.

(15) Hels. L. *Manh.* B. Fl. 1.

(16) Dahl. L. *Eds.* B. §. 10.

(17) Gotl. L. c. 31.

(18) WästG. L. *Thing.* B. Fl. 3. ÖstG. L. *Drap.* B. Fl. 4.

(19) ÖstG. L. *Wadh.* B. Fl. 6.

(20) *Ting.* B. Fl. 16.

Landsting (21): I GOTLANDS, *Gutn-al Thing* (22): i DAHLE L. *Stämning under Landsnämd* (23).

D) *Efter Kyrkoväſendet:*

Finner tjenligaſt ſitt rum i en ſärſkild afhandling om det, ſom, enligt *Provincе Lagarne* har hört därtill.

E) *Efter Militiæ-Värket:*

a) *Till Lands*, har den utan tvifvel i Sverige, ſom annorſtädes i Norden, varit enahanda med *Fördelningen* af *Allmänna Styrelſen.*

b) *Till Sjöfs*, och *därtill hörande Uppbörd*, i *Skiplag*, eller Skepps-rederier, af hvilka i *Wåſtmanland:* Två; i *Upland:* Fyra, räknades på hvart *Hundari* (24). *Skiplagen* voro delade i Tvänne *Attungar*, och hvarje *Attung* i Tvänne *Hamnu* (25). De hemman, ſom lydde under ſamma Hamnu, utgjorde ett *Håſkap* (26).

F) *Efter Inbyggarnes olika Ståndoch Värde:*

När de i allmänhet betraktas, möter förſt ſkillnaden mellan *Fria*, *Frälsgifna*, och *Trälar.* Om de ſednares villkor, har man, af ett redan nämnt arbete,

(21) WÄSTG. L. *Kirk.* B. Fl. 16. HELS. L. *Thing.* B. Fl. 26.

(22) *Bih. till* GOTL. L. p. 49.

(23) *Thing.* B. §. 11.

(24) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 10. WÄSTM. L. *Kon.* B. Fl. 12.

(25) UPL. L. l. c. I *Norland* voro *Skiplagen* delade i 4 *Fjerdungar*, ſom hvardera innehöllo 4 *Ha*, HELS. L. *Kun.* B. Fl. 7. Samma Fördelning var ockſå på *Skiplagen* i *ÖſterGöthland*, ſe defs *Bygd.* B. Fl. 28. Af Böternas belopp för utebleſven Ledung, vill det ſynas ſom ett *Skiplag* i *Norrland* till hemmantal varit lika med ett *Hundari* i *Upland:* jämf. HELS. L. l. c. med UPL. L. l. c.

(26) ÖSTG. L. *Drap.* B. Fl. 12.

arbete, fullſtändig underrättelſe. Hvad de *Fria* angår, voro de antingen *Tjäniſtumän*, eller hörande till *Menigheten*. *Tjäniſtu* eller *Ämbets-månnen* ſkola i det följande till namn och Syſlor uppräknas. Här anmärkes endaſt, att de, utom Domhafvande, höllos för Konungars, eller Biſkopars enſkilde Betjenter, och hvarken i Lagſliftning eller Lagſkipning fingo deltaga, om ej *Bönder* eller *Jordägare*, ſom anſågo deſſa rättigheter för ſig enſamt tillhöriga, gifvit lof därtill (27). Af *Menigheten* var en del *Stadsboer*, under namn af *Byamän* (28) eller *Köpſtads män* (29). De öfrige, på landet boende, kallades *Lands madhrar* (30); och hade i egenſkap af Jordbrukare dels visſa förmoner ſåſom *Riddare*, eller *med Örs tjenande* (Frälſemän) (31): dels ock allmännaſt ſkulle de ſvara för all ſkatt och tunga. De voro i det affeendet antingen *Odal bönder* (ſjelfägande), eller *Landboar*, ſom ej hade egen jord, eller *Allmännings Bönder*, det är: ſådane, ſom anlaggt Nybyggen på Lands- eller Härads-Allmänningar; och ſynas varit mindre anſedde, än andre (32). Så lärer det ock förhållit ſig med de *Torpa-Karla, ſom i Skogum bodde* (33). Ibland Follk på landet, ſom ej idkade Jordbruk, nämnas: *Gårningsmän* (Handtvärkare) (34), *Hus-*

(27) W. G. L. *Thingm.* B. Fl. 1.
(28) Wästm. L. *Köp.* B. Fl. 3.
(29) Sudh. L. *Jord.* B. Fl. 9.
(30) Wästm. L. l. c.
(31) Upl. L. *Köp.* B. Fl. 4.
(32) WästG. L. *Kirk.* B. Fl. 9.
(33) Upl. L. *Thing.* B. Fl. 1.
(34) l. c. *Kirk.* B. Fl. 7.

fåtis eller *Innis-mån* (Inhyſes-hjon) (35): *Mala Karla* (Dagsvärks Karlar) (36); och *Leguhjon* (37). *Hirdmån* (Länsherrarnes eget krigsfollk) (38): *Herra-mån* (39) (Herr-tjenare): och *Häſte Svenner* (Stall-betjening) (40) kunna äfven alla anſes för Legofollk.

Ämbetsmån.

Att hvarje del af Riket, ſom under YNGLINGA ÄTTENS Regering haft ſine egne *Fylkis-Konungar*, har efter deſs fördrifvande, fått *Jarlar* till Styresmän, vittna våre Lagar gemenſamt med den tidens Hiſtoria (41). De ſom kommo i *Hårads Konungarnes* ſtälle, hafva i förſtone blifvit kallade *Herſar*, af hvilka en GORM omtalas i *Landnama Sagan* (42); och ſedan *Haufthingia* (43).

Då *Jarlarnes* Landshöfdinge-ämbete, efter *Konunga-regeringens* omſkifte ifrån *Arf-* till *Val-Rike* i få mått förändrades, att blott en enda *Jarl* af Konungarne nyttjades till biträde i Riks-ſtyrelſen, i hvilken egenſkap de ock blifvit *Hertugar*

(35) UPL. L. I. c. VÄSTG. L. *Bygd.* B. Fl. 11.
(36) UPL. L. I. c.
(37) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 10.
(38) UPL. L. *Köpm.* B. Fl. 5.
(39) ÖSTG. L. *Drap.* B. Fl. 14.
(40) *Bih. till* WÄSTG. L.
(41) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 11. ÖSTG. L. *Bygd.* B. Fl. 28. GOTL. L. *Bih.* p. 49.
(42) p. 3, c. 9.
(43) Benämnas ſå, af STURLESON, i OLOF SKÖT-KONUNGS tid. WILDE har ock anmärkt, att namnen *Herſe* och *Hieradshaufthing*, förekomma ömſom i Gamla Handlingar. *Hiſt. Pragm.* p. 2.

tugar kallade (44), förordnades i deras ställe *Länsherrar*, under åtskilliga namn, till Konungens Högste Befallningshafvande (45). De kallades i Upland: *Fulkiands herra* (46); i Wäster-Götland: *Landsherra* (47); i Dalarne: *Husabymän* (48); i Norrland: *Kununga-Syssomän* (49).

Hvad *vidden* af deras *Län beträffar*, är troligt, att som både i *Norrland* och *Wästergötland*, vissa *Häraden*, eller delar af Landet, hafva lydt under hvartdera af de *Upsala-Ödes Gods*, hvilka där funnits (50), de *större Länen* också i dessa och andra orter, ifrån början haft samma indelning. Med tiden lära dock flere af desse så kallade *Bo*, (51) eller *Husa bår* (52), åtminstone på en

(44) Upl. L. *Thingm.* B. Fl. 13.

(45) Ifrån den tiden började *Politiska Ställningen* här i *Sverige* allt mera och mera likna den, som i *Tyskland* och andra Riken förut både yppat sig.

(46) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10.

(47) Wästg. L. *Kirk.* B. Fl. 3.

(48) Dahl. L. *Manh.* B. §. 26.

(49) Hels. L. *Thingm.* B. Fl. 1.

(50) WästG. L. *Thingm.* B. Fl. 19.

(51) cfr. *Difs. de Legif. WestroG.* p. 8. *Bo* betyder ej blott en Gård, utan ett Gods, eller ägendom, med flere underliggande: se Hels. L. *Kun.* B. Fl. 11. och nysanförda arbete. De *Rhods-Bo*, som förekomma i Östg. L. *Drap.* B. Fl. 14, betyda tvifvelsutan sådana *Upsala-Ödes Gods*, som innehades under *Läns-rätt*, med förbindelse af *Rodd*, eller Skepps-utgörande i Krigstider.

(52) De hafva förmodligen varit af samma natur, som förenämnda *Bo:* nämnas i Dahl. L. l. c. och Hels. L. *Thing.* B. Fl. 1. De voro i det egenteliga *Helsingland* trenne, neml. Högher i *Sunnarsti*, Högher i *Sundhedhi*, och Högher i *Nordhstighi*. Utom *Norala*, *Sö-*

del ſtällen, blifvit ſammanlaggde; emedan hela *Fulk-*

derala, *Mo*, *Regnſjö* och *Trône*, ſom hört till *Sundhedi*, ſe BÄLTERS *Diſſert. de Helſingia*, p. 17, vet man ej med ſäkerhet hvilka Socknar utgjort de tvänne andra hufvuddelarne i Landet. Det allena är bekant, att alla tre afdelningarne blifvit ſämſtädt kallade *Sundhedhi*, HELS. L. *Kun.* B. Fl. 7, till ſkillnad från *Medhelpadha* och *Angermanna Land*, ſamt *Uma* och *Bygdu;* ſom *Wäſterbotten* ännu i början af 1300 talet kallades; förmodel. därföre, att endaſt deſſa paſtorater kan hända dock med flere tillydande Socknar, då af Svenſkar bebodde*s*. När nu *Helſingland* af *Sviarne* kallades *Sundhedhi*, och, efter all ſannolikhet, den delen af landet *Norâſlighi*, ſom af Norſke Inkomlingar, enligt STURLESONS berättelſe innehades (*Sviar bygtho*, ſäger han, *alt hit eyſtra meth hafno.* T. 1. p. 130), är det rätt befynnerligt, att ej mindre hela detta Landſkap, än den Lag, ſom både där, och i det öfriga *Norrland*, *Jemtland* och *Herdalen* undantagna, har varit gällande, fått *Helſing-nammet.* Efter min tanke, lärer detta allt hänga ſå tillhopa, att *Sviarne* ifrån början följt VIGHERS *Lagar*, under det att Landets Norſke Inbyggare, ſom kallat ſig *Helſingar*, lefvat efter någon af dem ſjelfve, eller i Norige ſtiftad Lag: att deſſe genom krigsbedrifter, ökad folkmängd, utflyttningar Norr ut, färdeles till Wäſterbotten, eller af andra nu okännda orſaker, med tiden blifvit de magtigaſte i *Norrland;* och förſt begynt förbättra ſin Lag, efter Chriſtna Stadgar: att denna förbättring öfver hela *Norrland* blifvit antagen och nyttjad intill deſs man efter år 1337, då Trädomen aflyſtes, ännu mera velat rätta, ſamt efter UPL. L. lämpa den HELSINGSKA: att det är detta Lagverk, vi nu hafve i beholl; och att den *Nya Lagen* fått namn efter *den ålldre.* Denna mening, och att det gifvits tvänne Helſinge LAGBÖCKER, beſtyrkes däraf, att *Thingmåla* B. i den ena börjat: med *Kåfgångens Beſkrifning* mellan *Sverige* och *Norige*, hvilken ſaknas i den HELS. L. ſom nu för tiden fin-

Fulkland i ſjelfva *Upland*, kunnat ſtå under en och ſamma Herre (53).

Om deſſe *Läntagares inkomſter* får man ej veta mera af *Landſkaps Lagarne*, än att *Jarlen i Öſtergötland* uppburit en tredjedel af *Gotlands* Landſkyld till Svenſka Konungen (54): och att *Länsherrar* ännu år 1296 hvarken fått påbjuda *Gengärder* eller ålägga Allmogen *Federhäſtar* (55).

Herſars eller *Hauſthingars* ſyſla har, förmodligen vid ſamma tid, ſom *Jarlarnes* undergick förändring, blifvit delad *Nordanſkogs* mellan *Domare* och *Länsmän*, af hvilka de förre, ſedan Nämden ranſakat, ſkulle affäga domſluten; de ſednare åter haft Militaira, Executiva, och Fiſcaliſka göremål (56). I förſtone har *En Länsman* varit ſatt öfver *hvart Hundari*, men ſedermera En och ſamma fått flera om händer (57):

nes; ſe *Litt. Notar. Publ. de Limit. Dioec. Aboenſ. et Upſ. Monum. Upl.* P. 3. Jämför *Årkeb.* Birgeri Bref, *dat. in Svarta Sund* d. 13 Oct 1374, i III Tom. af Rudbecks *Atlantica*. Det nog ſkilljaktiga i Lynne, Sedvänjor, Språk och Klädedrägt ifrån näſtboende *Norrlänningar*, ſom Inbyggarne i *Fürila*, *Ljusdals* och *Bjuråkers* Paſtorater i *Helſingland*, och en del äfven *Wäſterbottningar*, förete, ökar ſannolikheten af det, ſom nu korrtel. är anförd om *Norlands* forna bebyggande, indelning och Lagar.

(53) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10.

(54) *Bih. till* Gotl. L. p. 49.

(55) Upl. L. *Köp.* B. Fl. 10.

(56) De två ſednare förekomma öfver allt i våra Lagar. Till det förſta kan med ſkäl ſlutas af det man i allmännhet känner om ſådana Läns beſkaffenhet.

(57) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10. §. 7.

hvarefter de blifvit kallade: *Länsherrar* (58): endaſt befattat ſig med Krigs befälet, och inkomſternas njutande; ſamt öfverlatit de beſvärligare delarne af Syſſan åt Subſtituter, ſom med titel efter gammalt af *Länsmadhrar*, eller *Länsmän*, haft, och än i dag hafva, under ſamma namn, enahanda ämbete med en ringa lön.

För *Göta Rike* omtalas *Yfri Herra* (59) och *Ländirmän* (60), ſom helt fäkert ſvarat mot de redan nämnde *Länsherrar*, hvad Inkomſter och Krigsſyſſor beträffar. Man har likväl där, i ſtälle för *Domare* och *Länsmän*, haft *Häradshöfdingar* och *Konungs Soknare*. De förre hafva beklädt både *Domare*, *Fiſcals* och *Executors*-Ämbetena (61): varit plicktige att påyrka Häradets Sakören (62): holla hand öfver Mått, Mål och Vigt (63): ſyna Broar och Vägar (64), med mera ſådant. Ej under därföre, att de ock tidigt nog hafva trott ſig behöfva de *Vicarier*, ſom nämnas i Öst- och Wäst-Göta *Lagarne* (65); ehuru det ſkulle tyckas, ſom de bordt åtnöja ſig med det biträde, *Fjer-*

(58) I Upl. L. *Thing.* B. Fl. 1. äro *Länsherrar* tydligen ſkillde från *Länsmän.*

(59) ÖstG. L. *Drap.* B. Fl. 14. Det förtjenar anmärkas, att deſſe, i likhet med *Herſarne* i Norige (ſe *Norſke Hirdſkraa)* ſkulle i krig utruſta en *Fiuratigs Seeſa*, det är ett Skepp med 40 mans beſättning. ÖstG. L. l. c.

(60) WästG. L. *Jord.* B. Fl. 9.

(61) WästG. L. *Thingm.* B. Fl. 18. Ö. G. L. *Wadh.* B. Fl. 31. *Drap.* B. Fl. 2.

(62) ÖstG. L. *Drap.* B. Fl. 5.

(63) W. G. L. *Ting.* B. Fl. 16.

(64) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 5.

(65) W. G. L. *Bard.* B. Fl. 6. Ö. G. L. Dr. Fl. 2.

Fjerdingshöfdingar kunnat göra, och äfven gjort dem (66). *Konungs Soknare* lära endaſt haft att ſyſſa med de Böters indrifvande, ſom tillhörde Konungen. *Härader* och *Biſkopar*, hade äfven ſådane Betjenter, för att bevaka deras ſakören. De nämnas alla tre i ÖstG. L. *Kriſt.* B. Fl. 19.

De *Fogatar*, ſom förekomma i WästGöta Lagen (67) hafva förmodligen haft ſamma ämbete, ſom vår tids *Slotts-Fogdar*; och föreſtått de *Kungsgårdar*, ſamt *Upſala-Ödes Gods*, ſom ej voro till Förläningar anſlagna. I Städerna ſynas *Gålkare* (68) haft lika göremål med *Länsmän* på andra ſtällen.

Konungens Skattmän, ſom reſte genom landet (69) och de *Kongs-ara*, af hvilka Skatte Ting i *Norrland* höllos (70), torde ſnarare kunna anſes ſåſom hörande till Konungens Hof-folk, än för Tjenſtemän, ſom bodde i Landsorterna. Uppbörden af *Ledungs-Lawan*, har dock ſkett genom viſſe ſå kallade *Tákiu-män* för hvart *Konungens Viſthus*.

Att forntidens *Lagmän* valdes af Jordägande, och ſkulle vara ſådanas Söner: att de haft högſta domsrättighet näſt Konungarne: deras domar blifvit gällande Lagar i de mål, hvarom intet förut fanns ſtadgadt: att de varit Allmogens Talemän på möten med Konungar, Biſkopar, och andre höge Ämbetsmän, hade förſt kan hända, vid uppräknandet af Tjenſtemän och deras Syslor,

(66) Ö. G. L. l. c.
(67) W. G. L. *Thing.* B. Fl. 16.
(68) Wästm. L. *Manh.* B. Fl. 52.
(69) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 12.
(70) Hels. L. *Kun.* B. Fl. 10.

Syſlor, bordt nämnas om ej allt detta i ſå många andra ſkrifter redan vore anfördt.

Regeringsſättet.

Konungars uppſtigande på Svenſka Thronen har ſkett genom val af Inbyggarne i de *Tre Fulklanden*, *Tiunda*, *Attunda* och *Fiädhrunda* (1), ſom förmodligen ſvarat emot nuvarande *Uppland*, ſå när ſom på de *Sex Skeppslagerne* i *Rodslagen* (2). I SUDHERM. L. omtalas ock *Rikſens Råd*, ſaſom jämte *Fulklandsboerne* deltagande i deſſa val (3); och har detta troligtvis begynts vid MAGNI ERIKSONS utkorelſe. En ſålunda vald blef likväl ej hollen för Konung öfver hela Riket, förän han hade ridit ſin *Eriks-gata*, det är: vid ofvannämnda Gränſepuncter af *Södermanland*, *ÖſterGötland*, *Småland*, *WäſterGötland*, *Nerike*, och *Wäſtmanland* emottagit *Giſſan* om trygg genomfart (4). De Perſoner, ſom till den ändan blifvit lemnade, ſkulle följa Honom Landet igenom, och vittna inför Inbyggarne af näſta Landſkap, ſom vid gränſen voro till mötes, att Han *ſum Lagh ſigia*, det är: vald vid *Mora*, och med Giſſan i deras Land

(1) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 1.

(2) Hvilka *Härader* hört till hvardera af deſſa *Fulkland*, torde ännu icke vara ſå afgjordt. Jag tviflar för min del, att *Gäſtrikland* lydt till något *Fulkland*, fall det haft ſamma Lag med dem; och att *Wäſtmanland*, ſom alltid förekommer ſåſom en ſärſkilld Province, varit begrepet under *Fiädhrunda*.

(3) *Kun.* B. Fl. 1.

(4) Att äfven Konungarne lemnat hvarje Landsort *Giſſan*, har man ingen anledning af våre Lagar at föreſtälla ſig.

Land inkommen, hade blifvit där antagen till Konung. Detta ſkedde på *Allmänna Lands-ting*, ſedan Han förut hade edeligen förplickrat Sig, att bibeholla hvar Orts Lagar, och urgamla rättigheter (5). Det var ej nog med alla deſſa omſvep. Den ſåledes valde och ſamtyckte Konungen ſkulle ock i *Upſala Kirkiu - - af Ärkibiſkupin och Lydbiſkupar till Krunu vighiás*, för att komma till full utöfning af *Konunga-magten* (6). Den uttryckes i *Konungs-Ballkarne* med de få orden, att Han *ägde Landum radha*, (vara öfverherre för hvart Landſkap) *Riki ſtyra* (utöfva Majeſtäts-rättigheterna), *Lagh ſtyrkia* (vidmagtholla Lagarne); och *frid halda* (vaka öfver allmänna ſäkerheten) (7). På andra ſtällen i *Province-Lagarne* beſtämmas *Konungens Råttigheter* nogare; och finnas hafva beſtått i följjande delar:

1:o Att *ſtadfäſta* de *Lagar*, ſom Allmogen ſjelf hade påyrkat, och låtit ſkrifva (*).

2:o I *Högſta Domsråttigheten*, den Konungarne antingen i Egna Perſoner, eller genom viſſa tillförordnade Ämbetsmän utöfvade, dels på *Råffte Tingen*, hvarvid de kunde *bryta Skrok- och Of-Soknir* (upphäfva vrånga, eller för hårda domar) (8), dels på de få kallade *Konungsſyner* (9). *Benådnings-rätten* har endaſt ſträckt ſig till trenne perſoner i hvart Landſkap, med den inſkränkning tillika, att den blott ägde rum under *Eriksgatan*,

(5) Upl. L. Sudh. Wästm. L. I. *Kun.* B. Fl. 1.
(6) l. c. Fl. 3.
(7) l. c. Fl. 1.
(*) *Stadfäſt. på* Upl. *och* Sudh. *L. L.*
(8) Wästm. L. *Thingm.* B. Fl. 25.
(9) Upl. L. *Widherb.* B. Fl. 7.

gatan; och de voro undantagne, ſom begått *Niðingsverk* (10). Enligt ÖSTGÖTA LAGEN, fick Konungen, med ſamma villkor i det öfriga, allenaſt eftergifva ſin andel i böterna; ty *Målsägandernas* var dem ſjelfva förbehollen (11).

3:o Att, utom det Han ägde *tilſätta andra Ämbetsmän*, och *dem Län gifva* (12), eller tillдela ſina inkomſter af viſſa orter, deltog Han jämväl i *Domares förordnande* på det ſättet, att Hans *Länsman*, eller Befallningshafvande, utnämnde *Tolf män*, ſom ſkulle välja *Domare*, hvilka Han ſedan borde ſtadfäſta, eller ſom det heter: *Dom i händer ſätta* (13).

4:o I *viſſa inkomſters och Skatters uppbärande* och *förvaltning* (14). De hafva ifrån början endaſt beſtått i det, ſom inflöt af *Upſala Öde*, (*Veitſlor* förmodligen därunder begrepna): i *Dulgadråps Böter*, ſom hvart *Härad* ſkulle erlägga för de mord, till hvilka Banemän ej uppträcktes; och *Dana-arf*, eller ägande rätt till de afledna utlänningars qvarlåtenſkap, ſom ej inom natt och år igenfordrades af deras arfvingar (*). Den *uppbörd* af *Skinn, Lärft, viſſa tunnor Spannmål*, eller penningar i ſtället, ſom kallades *Ledungslama*, och tillföll Konungen alla år, då Han ej på-

(10) *Gamla Kon.* B. Fl. 1.
(11) *Drap.* B. Fl. 5.
(12) UPL. och SUDH L. L. *Kun.* B. Fl. 3.
(13) UPL. L. *Thing.* B. Fl. 1.
(14) Mellan *Konungens egna* och *Kronans inkomſter*, ſynes ända till BIRGER JARLS och MAGNI LADULÅS tider, ingen ſkillnad varit.
(*) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 3.

påböd Sjö-utruſtningar (15), är troligtvis yngre; emedan den icke nämnes tillſammans med de andra. Sedan ock Konungarne, genom Erik Jedvardssons, Knut Erikssons, och Birger Jarls Lag-förbättringar, hade fått andel ej allenaſt i alla Böter för dråp, utan ock i andra, ökades intraderna äfven därigenom; och kunna ifrån den tiden delas i:

A) *Årliga och Viſſa:*

a) Af *Upſala Ödesgods*, dem Konungen dock hvarken fick fälja, eller till Ärftliga Län borrtgifva (16); ehuru det förra, i affeende på *Krono-Allmänningar*, var Honom tillåtet (17).

b) Af *Veitſlor* eller *Åttargålld*, hvarom mera, då *Skatter* och *Allmänna Beſvär*, komma här nedanföre att afhandlas.

B) *Tillfälliga*, eller *Obeſtämda:*

a) *Ledungs-Lama*, ſom utgick årligen i fredlig tid, ſkall ock närmare beſkrifvas under förenämnda rubrik; äfvenſom:

b) *Gengårder* af de Landſkap, hvilka Konungen beſökte.

c) *Böter*, af hvilka Han gemenligen hade *en tredjedel*. För *Freds-brott under Konungens viſtande* i landet, eller ſedan Deſs annallkande var pålyſt, böttes, utom vanlig plickt, 40 mark, Konungens enſak (18); och lika mycket för alla *Edr-*

(15) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10. Wästm. L. *Kun.* B. Fl. 12. Hels. L. *Kun.* B. Fl. 7.
(16) Hels. L. *Kun.* B. Fl. 11.
(17) ÖstG L. *Eghn.* S. B. Fl. 1.
(18) ÖstG. L. *Drap.* B. Fl. 15. Wästm. L. *Manh.* I. Fl. 53.

Edsöresmål. Af 100 *marks böter* hade Konungen 30 *till sitt bord*; och desutom Hans *Länsmadher* 15. (19). *Dulgadråpen* förfonades med 40 mark. (20). För *brifvande Bro- och Våga-byggnader*, hade ock Konungen enfaks-böter (21).

d) Af *Fynd*, fom ägare ej, innom natt och år, tillerkände fig, njöt Han äfven *två tredjedelar* (22).

e) Någon vifs Penninggärd, fom i *ÖfterGötland* var 30 mark af hvart Härad, då Han red fin *Eriks-gata*, och kallades: *Inlåuning* (23). Denna afgift fynes vara grunden till den, fom Svenfke Konungar ännu uppbära, under namn af *Kröningshjälp*.

f) Till deras *nöje af Jagt*, och Hofhollningens underhöd, hafva *Rådjur* blifvit anfedda för *Konungsdjur*, och fridlyfta (24).

5:o Att *förklara Krig*, och *fluta fred*, fom enfamt tillhört Konungen. Det berodde ockfå af Hans välbehag: *huru mycket Folk*, och *hvad antal af de vanliga Skeppen*, Han ville utfordra (25).

6:o I *Kyrkofaker* hade Konungarne ifrån början magt, att med öfverlemnande af *Ring* och *Staf* infätta, eller i ämbetet *fladfäfta Biffkopar*, fedan de blifvit valde af Bönder eller Jordägare (26). Hårdnackade fyndare, fom ej agtade *Bannlysning*,

(19) — — —
(20) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 14.
(21) l. c. Fl. 8. ÖstG L. *Drav.* B. Fl. 3.
(22) l. c. *Bygd.* B. Fl. 37. Suth. L. *Tjuf.* B. Fl. 15.
(23) ÖstG. L. *Drap.* B. Fl. 5.
(24) ÖstG. L. *Bygd.* B. Fl. 36.
(25) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10.
(26) *Gamla Kon.* B. Fl. 2.

lysning, skulle de låta aflifva (27); men däremot skydda dem, som ledo förfång af Biskopar. (28).

Krigsväsendet.

Dess beskaffenhet *till lands*, kan af *Province-Lagarne* ej vidare inhemtas, än att hvar VIGHER, eller till krigstjenst duglig *Man:* i *Norrland* af 18, i *Upland* och på *Gotland* af 20 års ålder, har varit förbunden att gå i fält, när han blef beordrad. Jag sluter det däraf, att vid de åren skulle hvar och en sådan dels gifva skatt till Konungen, då ej krigstjenst behöfdes (1), dels äga *fem*, eller åtminstone *tre* så kallade *Fulkvapen*, (2), hvarmed sådana förstås, som en väl utrustad karl borde hafva, då han skulle uppställas i *Fylken*, eller Slagtordning. De bestodo: 1:o i *Hlif* eller Betäcknings-*Vapen*, hvartill hörde *Skiold* och *Hjälm*, som kallades *Järnhatt*, eller *Kåttilhöd*, och *Pantsar tröjor*, under namn af *Brynja* eller *Musu* (3). 2:o I *Hoggvapen*, som voro *Svärd* eller *Öxá*, samt *tre tolfter Skut* (Pilar), tillika med *Stráng* och *Boga* (4).

(27) WÄSTG. L. *Kirk.* B. Fl. 10. ÖSTG. L. *Krifin.* B. Fl. 25. SUDH. L. *Kirk.* B. Fl. 10.

(28) UPL. L. *Kirk.* B. Fl. 10.

(1) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 10. §. §. 5, 10. HELS. L. *Thingm.* B. Fl. 14. GOTL. L. c. 54.

(2) HELS. L. l. c. och *Arfd.* B. Fl. 14. Ö. G. L. *Wadh.* B. Fl. 6, jämf. SUDH. L. *Gipt.* B. Fl. 6.

(3) HELS. L. locis cit. *Kåttilhöd* synes varit ett fullkomligare slag af *Hjälm*, än *Järnhatten*, äfven som *Brynjor* kostsammare, än *Musur*. Då STURLESON på ett ställe beskrifver, huru väl beväpnade OLOF HARALDS Stridsmän voro, säger han att de hade alla *Briniur*.

(4) Dessa *Txor* tjente ock till *Spjut*, emedan ett sådant

Till Sjöfs har man förmodligen nyttjat samma flags Vapen, och defsutom ftenar. Fartygen kallades *Snäckor* (5), och hade hvartdera fin *hamn* (6); men voro, då de ej brukades, på landet, uppdragna: troligtvis här, fom i Norige, under tak i Båthus (7). Utfkutna lågo de fäftade vid *Bryggor* (8), fom beftodo af ftenkiftor, med en flags öfvertimring, *Bryggius-bord* kallad (9); och hafva alltfå liknat dem, fom ännu brukas vid Färje-Sund, och under Sjöbodar. *Lyptingen* (Bakftammen) var *tialdader* (öfvertäckt), och *Skiolder a Stamni* (Befättningens fköldar planterade omkring Fram-Stammen (10). Skeppen lära

af ½ alns längd var fmidt tillfamans med Yxhammaren, fom bars på en 2 eller 3 alnars lång ftör. Bakom Spjutet fatt en 4 tums *fpits* eller *hake*, något bögd nedåt, med hvilken man kunde rycka eller draga åt fig. Detta allt tillhopa har vifferligen utgjort ett grymt Vapen.

(5) Wästm. L. *Manh.* B. Fl. 73. Hels. L. *Widh.* B. Fl. 24.

(6) Sudh. L. *Kun.* B. Fl. 12.

(7) Hels. L. *Manh.* B. Fl. 4. *jämf.* Ö. G. L. l. c. Skeppen förvarades där i Båthus. När man fkulle nyttja dem, drogos de ut: Åror och tillbehör framhades. Man lät *Tilja* (lägga in roddarbänkar) och *Tjalda* (med Vadmal öfvertäcka dem). Fartygen höllos färdiga invid Bryggor. Follket fammankallades genom *Herblafter* (Blåsning i Lurar). Man utnämnde *Skips Stiornar* (Styrmän). *Sveitar Haufthingia* (Befälhafvare öfver Manfkapet) förordnades, famt på hvad Skepp hvarje *Sveit* (Divifion) fkulle om bord. Fem *Snäckor* förde 300 Man. Ol. *Har.* S. c. 109, 118.

(8) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 11. Sudh. L. *Kun.* B. Fl. 12.

(9) Upl. och Sudh. L. L. l. c. jämf. Ol. Har. S. c. 21.

(10) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 11.

ra blott haft *en Maſt* (11); och *åror* i synnerhet varit påräknade (12). Köpmans Skepp med 3 Maſter och 13 Roddarbänkar, nämnas likväl i Gotlands Lagen (13). Beſättningen kallades: *Haſåtar;* och på hvart Skepp voro 3 *Förmän*, hvardera med ſitt ſärſkildta befäl. *Styriman* var anſvarig för Styrmäns göremål (14). *Stamnboen* lärer hos oſs, ſom i *Norige*, anfört Beſättningen i Framſtammen under drabbningar (15); och *Skiparæs* ſysla beſtått däri, att ſköta ſeglen, och klifva upp i Maſten. Det måſte i forna tider fällan behöfts, och blifvit anſedt för en farlig ſak; ſå vida *Skiparen* ſkulle böta, om de råkade falla ned, ſom på hans begäran gått dit upp (16).

För att ej i Krigstider blifva öfverraſkade, hade man på viſſa berg vid Hafskuſterna pyramidaliſka Staplar af brännbara ämnen, där tvänne bofaſte Män ſkulle holla vakt, och itända dem ſå ſnart de blefvo varſe någon fiendlig flotta. Desſe Staplar voro i Norrland af tvänne ſlag: *Näſvardar*, nära Hafvet, och *Bergvardar*, in i landet (17). De kallades: i *Upland Bôtar* och *Strandvardar;* i *Södermanland: Utvardar* och *Invardar* (18); hvarjämte man ock på deſſa orter, där *Bôtar* eller *Invardar* icke ſyntes, har

 haft

(11) *Tre framman Segel* och *Tre aptan*, ſkulle vittna i Brottmål, Sudh. L. *Kun.* B. Fl. 11.
(12) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 11. §. 1.
(13) c. 16.
(14) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10.
(15) Wästm. L. *Manh.* B. Fl. 65.
(16) l. c. Fl. 6.
(17) Hels. L. *Kun.* B. Fl. 9.
(18) Upl. L. *ibid.* Fl. 12. Sudh. L. ib. Fl. 12.

haft *Byvardar* (19). De *Lydsnuvardar*, som omtalas i Sudh. L. (20), hafva, troligtvis, beſtått i mindre och lättrodda fartyg (21), som krysſat vid Kuſterna, och gifvit förſta teknet åt *Utvardarne*.

För öfrigt är det märkligt, att namnen ſå väl på Anförare och Beſättning, ſom Skeppen, och många därtill hörande delar, ſom omtalas i deſſa Lagar, äro *Skandiſka* (22); hvilket allt beſyrker, att man haft Sjöfart ifrån urälldriga tider här i Riket.

Rättegångsſätt och *Böter* hafva till Sjöfs varit olika dem på landet; men deſſa omſtändigheter finna lämpeligaſt ſitt rum i en ſärſkilld afhandling om våra *Forna Straff-* och *Tviſtemåls-Lagar*.

Näringar.

Ibland deſſa har *Jordbruket*, äfven i älldre tider utgjort ett af Svenſka Folkets hufvudyrken. Af *Sådesarter* omtalas *Hvete*, *Korn*, *Råg*, *Hafra*, *Lin* och *Hampa* (1). Man har ock fått *Winter-Råg* (2), och åtminſtone på en del fiällen brukat *ſvedja* (3). *Renar* och *Diken* förekomma i Up-

(19) l. c.
(20) l. c.
(21) Kanſke ſådana *Sjuäringar* (Båtar med ſju mans beſättning), ſom nämnas i W. G. L. *Forn.* B. Fl. 1. I *Norige* utfändes i ſamma affigt *Niofar men* (kundſkapare).
(22) t. ex. *Skip*, *Bila* eller *Sigl trå* (Maſt), *Brygia* af *Bru* (Bro) o. ſ. v.
(1) Upl. L. *Kirk.* B. Fl. 7. Dal. L. *ibid.* §. 4.
(2) Wästg. L. *Kirk.* B. Fl. 29.
(3) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 39. Sudh. L. *Bygn.* B. Fl. 18. De *Äldara*, hvarom W. G. L. *Bard.* B. handlar,

UPLANDS L. (4); äfvenſom enahanda *Åker-* och *Kőrredſkap* med dem, ſom ännu brukas, äro nämnde i SUDHERMANNA Lagen (5).

Att döma af *Boſkaps-ſkőtſelns* täta vidrörande, och de många Stadgar, ſom angå denſamma, har den varit anſedd af nog få mycken vigt, ſom *Åkerbruket*. *Bien* omtalas i ÖSTGÖTA och SUDHERM. LAGARNE (6). I *WåſterGőtland* måſte man ock nog allmänt haft dem, efter *Biſkupin ok allir Klårkar haus*, enligt den ortens *Kyrkoballk*, ſkulle *dricka Miod* på Viſitationer (7); och *Vax*, i anſeende till den myckenhet af Vaxljus, ſom den tidens Religions-bruk fordrade, var en ſtor nödvändighets vara.

Någon *Trådgårds-ſkőtſel* har ockſå, om ej förr, dock redan på ellfvahundrade-talet varit börjad, ſå att man i det tolfte haft *Åple, Kål och Lőka* (8); äfvenſom *Bőnor* (9) och *Humla* (10); ehuru den ſiſinämnda på få ſtällen lärer funnits; emedan man ej ſick *bryta Pors i andras ſkogar* (11).

Jämväl i Södra delarne af Riket, har *Jagt* den tiden blifvit hollen för ett betydligare näringsfång, än nu. Man ſer det af många ſtällen

 i *Pro-*

torde varit flygtingar, ſom utan lof ſatt ſig ned på Allmäningar, och där idkadt Svedje Bruk.

(4) *Widh.* B. Fl. 9.
(5) *Bygn.* B. Fl. 2. 8.
(6) *Kriſtn.* B. Fl. 2. *Bygd.* B. Fl. 35. *Bygn.* B. Fl. 30.
(7) *Kirk.* B. Fl. 4.
(8) WÄSTG. L. *Tiuw.* B. Fl. 21. SUDH. L. *Bygn.* B. Fl. 10.
(9) SUDH. L. l. c. WÄSTM. L. *Kirk.* B. Fl. 8.
(10) UPL. L. *Kirk.* B. Fl. 7. DAHL. L. *ibid.* §. 4.
(11) W. G. L. *Forn.* B. Fl. 3. SUDH. L. *Bygn.* B. Fl. 26.

i *Provincc-Lagarne*. ſom därom handla, och vittna t. ex., att *Elgar* icke varit fälifynte i Göta Rike (12). Djurfänget har ſkett dels med *Hökar* (Falkar) och *Hundar*, hvarvid en Hund hade *half mans-lut* (13), ſom vill ſäga, att Hundens ägare fick upbära en half lott i de Djur, ſom fälldes, änſkönt han icke ſjelf var med på jagten; dels ock med *Giller*. Sådana voro: *Skut* (Gillrade Spjut); *Strång* (Snara); *Stappu* (Fällor); *Grava* (Elgs- Varg- och Räf-gropar) (14).

Lika allmänna och lönande måtte äfven *Fiſkerien* varit. I *Öfterſjön*, och i ſina *Elfver* fångade *Norrlänningarne Lax* och *Strömming*, ſom de kallade *Sill* (15). *Värka* (Fiſkbyggnader); *Lanor*, *Not*, *Mårda* (Katſor) och *Vinter-Not*, hafva, alleſtädes blifvit nyttjade (16).

Om *Bergvärk* har man ej annat i *deſſe Lagar*, än att ibland *Tillåggningarne till* WÄSTG. L. *Järnbläſare* nämnas äfvenſom *Kol-tillvärkning* i 4:de *Flukken* af Rättl. B. i ſamma Lag; och i WÄSTM. L. *Bol-ſmider* (17). Detta namn bevifar att ſkillnad varit mellan dem, ſom i Skogar tillvärkat Järn, och Smeder boende ibland den öfriga Allmogen.

När man därföre påminner ſig STURLESONS intygande (18), att en del af *Dalarne* och *Wäſtmanland*

(12) Ö. G. L. *Bygn.* B. Fl. 36. W. G. L. *Bygd.* B. Fl. 13.
(13) Ö. G. L. l. c. WÄSTM. L. *Manh.* B. Fl. 2.
(14) UPL. L. *Manh.* B. Fl. 5.
(15) HELS. L. *Kirk.* B. Fl. 7. där *Skålfånge* äfven omröres.
(16) UPL. L. *Widh.* B. Fl. 16. Ö. G. L. *Tjupt.* B. Fl. 39. SUDH. L. *Bygn.* B. Fl. 19.
(17) *Manh.* B. Fl. 26.
(18) K. SVERKES S.

manland blifvit kallad *Järnbära-land* redan år 1177, eller före den tiden, ſom deſſe orters *Lagar* voro komne till den form, i hvilken vi nu hafve dem; och finner däri ſå litet, ſom har affeende på Järns tillvärkande, kan ej annan ſlutſatts däraf dragas, än att *ſärſkillda Stadgar, rörande Bergväſendet*, varit utfärdade af forne Konungar; och att menigheten i förenämnda Landſkaper trott dem, i egenſkap af *Privilegier*, ej höra till deras *Landslagar*.

Forntidens *Gärningsmän*, (*) hafva troligtvis ſvarat mot nuvarande Sockne-Handtvärkare, och vittna, att man äfven i älldre tider velat hafva något grannare Kläder och Husgeråd, än dem hvar och en ſjelf kunnat tillvärka.

Af det, ſom om *Handel* förmäles, får man här allenaſt anmärka, att den i Sverige, ſom annorſtädes i Norden, varit ifrån början tillåten för alla, ſå att jämväl Allmogen ſysſelſatt ſig med *Köpfärder* (**).

Allmänna Hushollningen.

Man får ej tro, att våre Förfäder icke haft några *Stadgar* i den delen, ehuru mycket i ſednare tider behöfts vidare åtgöras. Förſt och hvad *Politien*, eller Ordnings-värket beträffar, ſkulle hvar By hafva *Almanna Vägher* (ricktig byväg) till och ifrån ſig: *ligga i rättri Solſkipt*, det är: deſs ägor vara delade efter de fyra hufvud-väderſtreken, och *Tåbundin* (med gator omgifne); hvilket allt tvifvelsutan ſyftade på vighet i del-

 ning

(*) Upl. L. *Kirk.* B. Fl. 7.
(**) W. G. L. Ärfd. B. Fl. 1.

ning och utbrytningar (1). För samma orsaks skull hade hvarje gård en inhägnd plats, som kallades *Tomt*. Dess rymd var afmätt efter gårdens Skattetal. Emot en viss *Tomtens* storlek svarade Åkerns; emot Åkerns, Ängens; emot Ängens, Skogens; emot Skogens, andelen i Vass och Sjöfränder (2). Om någon tvist yppades mellan grannar om vidden af ägor, var den således snart afhulpen. Man mätte *Tomten*, och pröfvade sedan, om det öfriga var jämt svarande däremot.

Utom *By-vägar*, var det alla Hemmansbrukares skyldighet, att deltaga i *Kyrko-* och *Tingsvägar* (3). I *Östergötland* hade *Lands Vägar* tio, och i *Dalarne* Sex alnars bredd (4). Lika allmän var ock förbindelsen att bygga *Broar;* af hvilka de som lågo i *Kyrkovägar*, skulle vara tre, och *Byavägs-broar* 5 alnar breda (5). Somliga *större Broar* måste flera Häraden gemensamt hålla. Af sådana till *Upland* hörande, uppräknas: *Öresunds*, *Östens* och *Thilesunds* (6): till *Wästmanland:*

(1) Upl. L. *Widh.* B. Fl. 1. W. G. L. *Bygn.* B. Fl. 3. Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 3. Dahl. L. *Bygn.* B. §. 47. *En tomt*, förmodl för ett öres land, skulle vara 20 alnar lång och lika bred. W. G. L. *Bygn.* B. Fl. 1. Ö. G. L. *Bygd.* Fl. 10.

(2) loc. cit. *I Sjöar* fick ingen tillägna sig större del, än ett *Stenskaft* ifrån det ytterst af Vassen. Upl. L. *Widh.* B. Fl. 17.

(3) Upl. L. *Kirk.* B. Fl. 3., Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 5.

(4) l. c. Fl. 4. Dahl. L. *Bygn.* B. §. 23. *Vägars förläckning* fick man ej ändra utan Häradshöfdingens bifall: undantagandes innom sitt eget gärde. Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 5.

(5) Sudh. L. *Bygn.* B. Fl. 24.

(6) Upl. L. *Widh.* B. Fl. 23.

land: Uppogha, Hårvads, Aros och *Sågo* (7): till *Norrland: Luſn, Niurunds, Indals* och *Angermanna* (8). Där ej *Broar* kunde byggas, ſkulle man hafva *Färjor* (9). I *Sjöleder* borde 10 alnar hollas öpna till *aldra manna led*, och 5 för *båtar* (10). Huru allt detta blef i ackt taget, var Häradshöfdingen ſkyldig, att med årliga Syner underſöka (11).

Sedan den förut allmänna *Fri-Skjutſen* blifvit inſkränkt genom MAGNI LADULÅSES Förordning af år 1285, behöfdes att få njuta denſamma *Landsherrans Bref*, eller, ſom det ock kallas: *Skjuta-bref a Konongs vägna* (12). Utom den anſtallt, ſom medelſt förenämnda Stadga fogades till reſandes förplägning, har man ock haft en förmodl. ällre inrättning, ſom kallades *Penningöls* (13).

Konungens eller Deſs Befallningshafvandes påbud kungjordes genom *Budkaſſar* (14); af hvilka Deſs Länsmän uppſkuro, eller utfärdade fy-

(7) WÄSTM. L. *Bygn.* B. Fl. 64.
(8) HELS. L. *Widh.* B. Fl. 18.
(9) UPL. L. l. c.
(10) UPL. L. l. c. Fl. 22. W. G. L. *Bygd.* B. Fl. 10. — SUDH. L. *Bygn.* B. Fl. 20, och HELS. L. *Widh.* B. förbeholla i allmänhet en tredjedel oftängd i vattuleder.
(11) Ö. G. L. *Räfft.* B. Fl. 4.
(12) W. G. *Thiuv.* B. Fl. 16. WÄSTM. L. *Köpm.* B. Fl. 16.
(13) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 7. Ö. G. L. *Eds.* B. Fl. 4. DAHL. L. *Eds.* B. §. 6.
(14) UPL. L. *Thingm.* B. Fl. 1. Ö. G. L. *Drap.* B. Fl. 2.

ra från hvar *Hufabå* (Upſala Ödes-gods (15), eller för hvart *Hundari* (16).

Bräckliga, *ålderſtegna* och *fattiga* människor, hvilka ej hade anhöriga, ſom voro i ſtånd att förſörja dem, ſkulle flyttas gård emellan; och af hvarje Hemansbrukare en natt (ett dygn) beſpiſas och vårdas (17). För andra nödlidande, och troligtvis ſådana, ſom hade obotliga ſjukdomar, voro *Spetal* (Hoſpitaler) inrättade (18). De ſom lidit ſkada af vådeld, fingo i *Brandſtod* ett half ſpan korn, eller deſs värde i penningar, af hvar Hemmans åbo (19). Om någon ſådan ſjuknade, eller deſs *Hjon* (Trälar) bortlupo i Bärgningstiden, ſkulle hvar och en i *Värnalaget* (ſamma by) hjällpa honom med ett dagsvärke; och det förän han ſjelf inbärgat något (20).

På *Läkare*, och i ſynnerhet *Fältſkärer*, måſte ett tämligt förråd varit; emedan de ſom ſårat voro plicktige att förſe den ſårade med *Tre Laga Läkir*. Innan någon blef anſedd för ſådan, borde han hafva helat *järnhoggna får*. Deſſa beſkrifvas närmare ſåledes: *Benbrut, i ſarum* (då hugget äfven hade ſkadat ben); *Hulſari* (Muſklar); *Afhogg* (ſtympade lemmar); eller var *gionumlaght ok undir tvar;* hvarmed ſtygn förſtås, ſom gått tvärt igenom Muſklarna, och gjort tvänne ſynbara får (21). *Läkemedlen* kallades i allmänhet: *Lin;* efter

(15) Hels. L. *Thingm.* B. Fl. 1.
(16) Upl. L. l. c.
(17) Upl. L. *Köpm.* B. Fl. 10.
(18) W. G. L. *Kirk.* B. Fl. 14. Wästm. L. *Kirk.* B. Fl. 13.
(19) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 44.
(20) Upl. L. *Widh.* B. Fl. 9.
(21) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 27.

ter Linne till bindlar och compresser, åtminſtone för ällre tider, lärer varit det dyraſte (22). Af *Inſtrumenter* nämnas: *Spik* (Sondér-järn). De *Spjar*, ſom tilläggas, hafva förmodl. varit de ſamma, ſom nu i en del Landsorter, kallas *Spiällkor*, hvarmed brutna benpipor hollas mot hvarandra (23).

Man har ock haft *Läkare*, ſom förſtått ſig på *Boſkaps-Medicine*, och att åderlåta Häſtar (24).

Om *Hundar blefvo galne*, borde ägaren lyſa, eller gifva det tillkänna, och var han ſedan faklös för den ſkada, ſom kunde tima däraf (25). Det ſamma ſkulle ock anhörige göra i affeende på urſinniga *männiſkor*, och tillika *hafva dem i gömo* (26).

Allmänna Författningar till Näringars Uppkomſt och Förkofran.

Hvad *Jordbruket* beträffar, få kunde hvar och en, ſom ville hafva *Halftråde*, eller ſin åker i tvänne Säden, lagligen förmå delägare i ſamma gärde till enahanda inrättning (1). Det var ock tillåtligt för alla, ſom hade del i någon By, att af gemenſam och kringſtängd mark (*inom Vårnar*) göra *nya Uppgiärdir* (uppodlingar), och njuta afkaſtningen i Sex år. *Utom Vårnar* fick man för alltid äga det ſom var odladt, om lika tjenliga

(22) Upl. L. l. c. Fl. 23.
(23) W. G. L. *Sar. m. Vil.* B. Fl. 1. jämför dock Ihres *Glofs. Ordet: Spiar.*
(24) Sudh. L. *Bygn.* B. Fl. 33.
(25) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 20.
(26) Sudh. L. *Manh.* B. Fl. 18. Hels. L. *Manh.* B. Fl. 2.
(1) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 11.

liga ſtällen för en och hvar af grannarne kunde utvifas (2). I allmänhet hade den vitsord, ſom ville ſtänga och odla, eller dela ſamfäldta ſkogar, och Fiſkevatten (3). *Ekar* voro väl genom åtſkilliga Stadgar fredade, men ej anſedde för någon Kronans tillhörighet (4).

Man fick ej *jaga* annat på andras mark, än *Björnar*, *Vargar* och *Råfvar*, ſom alleſtädes voro fridlöſe (5). Björnars utödande blef ock med tiden uppmuntradt genom utfatt belöning, beſtående i en *Svenſkan pening* af hvar Hemmansbrukare i Häradet (6). *Varggårdar* och *Vargnät* ſkulle man allmänt hafva, och den plickta, ſom ej infan ſig till pålyſta *Skall* (7).

Näſt *Rådjur*, om hvilka här ofvanföre är taladt, hafva inga blifvit ſå fredade, ſom *Ikornar*: ett bevis, att Gråvärk fordom måſte varit en dyr och begärlig handelsvara. I *Dalarne* tillåts ej, att ſkjuta eller fånga dem mellan *Sommar-* och

(2) Upl. L. *Widh.* B. Fl. 21. Sudh. L. *Bygn.* B. Fl. 13. *Diken*, men ſom det vill ſynas, blott viſſa ſtörre, eller *afloppe*, voro i Lagen påbudna. Upl. L. *Widh.* B. Fl. 4. På *Gotland* ſkulle hvar jordägare, vid plickt årligen beſå ett *Laups land* med *Rofvor*, Gotl. L. c. 48. Denna ſtadga har man oſelbart att tacka för det, att detta Landſkap, äfven nu för tiden, ej allenaſt till eget behof är väl förſedt med denna nyttiga matvara, utan ock har mycket till ſalu för andra orter.

(3) Upl. L. *Jord.* B. Fl. 14. *Widh.* B. Fl. 16.

(4) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 30. Upl. L. *Widh.* B. Fl. 14. Sudh. L. *Bygn.* B. Fl. 15.

(5) Upl. L. l. c. Fl. 15.

(6) Sudh. L. l. c. Fl. 27.

(7) W. G. *Bygn.* B. Fl. 13. Sudh. L. l. c.

och *Vinter-nåtterna*, som lära betyda d. 14 April, och 14 October (8); I *Upland*, för *Helgonmåssan* d. 1 Nov. (9); I *Södermanland*, mellan *Kyndersmåssan* och *Michaëlis* (10); I *Wåfter Götland*, från *Mariâ Bebodelsedag*, till *Dionysii*, d. 9 Oct. (11); På *Gotland* från samma tid, till *Simonis Judæ* dag d. 28 Octob. (12).

Om *Fijke*, var den reglan gällande, att *then ägher vatn, som landh ägher, utan thet see medh köpi undangangit* (13). Olofligt nyttjande af andras antingen *Kullfiſken* (under lektider), eller *Stralfiſken* (defsimellan), var med anſenliga böter belagdt (14). *Våder* och *Vattu-qvarnar* fingo alla bygga på ſina ägor, ſå vidt man ej genom Nybyggnader gjorde andras Värk ſkada (15). Om *Tullqvarnar* nämnes intet i våra *Landſkaps-Lagar*.

Hvad *Bergsbruken* angick, ſkulle hvar *Järnbläſare* hafva märke eller ſtämpel på ſitt järn, och böta om det var odugligt (16). *Guld-* och *Silfver-arbeten* fingo ej blandas med andra metaller; och den Guldſmed, ſom därmed beträddes, blef ſtraffad ſom en tjuf (17). *Råtter Biſmare ok rått Skeppa, ſkulle um alt landet vara*, och

(8) Dahl. L. *Bygn.* B. §. 52.
(9) Upl. L. *Widh.* B. Fl. 15.
(10) Sudh. L. *Bygn.* B. Fl. 18.
(11) W. G. L. *Bygn.* B. Fl. 17.
(12) Gotl. L. c. 57.
(13) Hels. L. *Widh.* B. Fl. 14.
(14) l. c.
(15) Upl. L. *Widh.* B. Fl. 22. W. G. L. *Bygn.* B. Fl. 10. Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 8.
(16) *Tillägning till* W. G. L.
(17) Upl. L. *Köpm.* Fl. 1.

och *Lagmän*, tillika med *Fogatar* och *Häradshöfdingar*, holla hand däröfver (18).

Så gagneliga i *handel* och *vandel*, som deſſa författningar varit, få ſkadliga och till hinders hafva däremot en hop andra ofelbart förefallit: ſåſom det t. e. att intet köp af betydenhet var lagligt, utan *Vin* (mäklare), och *Köpvittnen* (19). På ſjelfva *Gotland* ſkulle all handel med Byamän (Borgare) ſke hand om hand, efter ingen å landet fick taga något på Credit i Staden (20). Köp och Salu af Häſtar, eller Boſkap, voro ej giltiga, förän Köparen i tre dygn fått pröfva Kreaturen, hvilket kallades: *Fräſtmark* (21) För utlånta penningar fick man ej taga ränta (22); och en ſäker påfölljd däraf blef, att Penningmän i allmänhet hällre gömde ſina Capitaler, än länte ut dem åt folk, ſom hade luſt och förſtånd, att därmed antingen uppdrifva Slögder och Jordbruk, eller öpna ſig nya Handels utvägar. *Crediten* var ock få inſkränkt i deſſa tider, att ehuru en fordringsägare hade faſtigheter i pant, ſkulle han dock inom ett år, och före *S. Mårtens dag* hafva ſina penningar åter; ty annars tillföll honom få mycket af panten, ſom ſvarade emot lånet (23).

Cameral-Värket.

Den kunſkap om deſs beſkaffenhet för ällre tider i vårt Fädernesland, ſom kan erhollas af *Province-Lagarne*, beſtår i underrättelſer A)

(18) W. G. L. *Thingm.* B. Fl. 16.
(19) W. G. L. *Thiuv.* B. Fl. 22. Ö. G. L. *Vins.* B. Fl. 1.
(20) Gotl. L. c. 63.
(21) Upl. L. *Köpm.* B. Fl. 5. Gotl. L. c. 33, 34.
(22) Upl. L. *Kirk.* B. Fl. 15.
(23) Upl. L. *Jord.* B. Fl. 9.

A) *Om Jordägors olika natur:*

a) *I afseende på ägande rätten*, voro de antingen *Kronans*, under namn af *Upsala Öde*, eller *Kongliga Slägter tillhöriga*: i hvilket fall de fälldes och köptes som annan fast ägendom (1). Andra, såsom vissa *Berg*, *Sjöar*, *Åar* och *Skogar*, hörde dels till hela *Landskap*, *Härad* eller *Byar*, och kallades då *Allmänningar* (2), dels innehades de af *Enskilda*. *Oskiftade Allmänningar* mellan *Byar*, delades midt i tu, fastän de hade olika Skatte-tal (3); och likaledes de som lågo mellan tvänne *Häraden* eller *Fulkland* (4). I samma *Flukk* af Uplands Lagen, som detta stadgas, står en, förmodligen efter dess stadfästelse, ur brädden af någon handskrift inryckt mening, af inneholl, att *Allmänningar* mellan tvänne *Häraden* skulle skiftas *vårvild-rät* (med paralella linier) i tre lika delar; af hvilka de näsliggande blefvo *Varskog* (hvar sitt Härads ägendom). Delen midt uti kallades sedan *Allmänning;* och har detta, efter all anledning, varit första början till *Krono-Allmänningar*. De som i Östgöta Lagen (5), kallas *Konungens Allmänningar*, och af Honom fingo säljas, kan man holla för enahanda med dessa. Det bekanta *Helge Ands-Holms Beslutet* omtalas icke i våra *Landskaps-Lagar;* hvilket är rätt besynnerligt; såvida både *Uplands* och *Sudhermanna Lagböcker* med Kongl. Stadfästelse federmera utkommit. Att någon Stadga om *Allmänningar*

(1) Ö. G. L. *Eghn.* S. B. Fl. 1.
(2) *Bih. till* W. G. L. Upl. L. *Widh.* B. Fl. 20. Wästm. L. *Bygn.* B. Fl. 56, 60.
(3), (4) Upl. L. l. c.
(5) *Eghna* S. B. Fl. 1.

månningar har blifvit gjord år 1282 kan väl fvårligen nekas, men förmodligen har det fkett på en *Herredag*, och Allmogen icke velat förftå fig på ett fådant Beflut, förän utarmad, i fynnerhet från K. ALBRECHTS tid, den börjat glömma fina forna rättigheter. Nyttan och nödvändigheten af denna författning, är ej min mening att beftrida.

b) *Skattfkyldighet eller Befrielfe därifrån. Frikallade* voro: *Kununxgarda*, och *Frälfs-bol;* tillhörande *Klårka*, under namn af *Biftops* (6), *Kyrko-* och *Kloftergods*, eller *Preftgårdar;* äfvenfom viffa *Lekmån* (7). De fednares voro, fåfom *Skattfrie*, fördelade i *Riddaras garda*, och *thera Måns, fom med örs tjente*, eller de egenteligen få kallade *Frälfemåns* (8). Med tiden fingo de gårdar, fom de fjelfva abodde, namn af *Sätugarda* (9); hvaraf fedan ordet: *Säteri* är kommet.

c) *Hemantalets Beråkning eller Storlek.* Var *Nordan Skogs* efter *Marks*, *Öres*, *Örtugs* och *Pening-land* (10), fom i *Norrland* kallades: *Silfial* (11); och fynes haft fin grund i ett genom Lagar fladgadt pris på en viffs rymd af *Tomten*, famt däremot fvarande ägor. *Marklands-råkningen* tros vara införd af MAGNUS LADULÅS, men fom den redan vid medlet af ellfvahundrad-talet förekommer i ett bref af *Årke-Biftopen* STEPHANUS, kan bemälde Konung endaft hafva gjort den mera allmän, eller jämnare.

Sun-

(6) Kallades; *Stafs-* och *Stols-Bo*, och åtföljde Ämbetet. Ö. G. L. *Drap.* B. Fl. 14.
(7) UPL. L. *Köpm.* B. Fl. 7.
(8) UPL. L. l. c.
(9) SUDH. L. *Thingm.* B. Fl. 2.
(10) UPL. L. *Kirk.* B. Fl. 2. SUDH. L. *Kirk.* B. Fl. 2.
(11) HELS. L. *Årfd.* B. Fl. 12.

Sunnanſkogs räknade man *Hemmans Storlek* efter *Attungar;* hvilket ord lärer betyda en beſittning af någon viſs ſtorlek; och har åtminſtone i *WåſterGötland* ſvarat emot ett *Markland*, ſå att en *attunda del attungs* varit lika med *ett öresland* (12). I *ÖſterGötland* voro *Attungar* delade i *Sjettungar* (13). *Dalkarlarne* hade, ſåſom det ännu brukas i *Herdalen*, Hemmantalet efter *Trö*, ſom där är lika med ett *Skeppland* eller $\frac{1}{6}$ Tunnas utſäde (14). *Laupsland* nämnas i GOTL. LAGEN (15). Huru ſtora de varit, är mig obekant. I *Danmark* och *Norige* hafva de beteknat en jordägа, ſom räntade 3 *Biſmer pund* eller 36 Skålpund Smör (16).

B) *Om Skatter och Beſvär, ſom åtföljde Jordägor* (*).

a) *Ledungs Lama.* Af det man i allmänhet ej rättligen förſtått Tionde *Flukken* af *Kun.* B. i UPL. L. har begreppet om denna Skatt varit dels oricktigt, dels ofullſtändigt. Om nyſnämnde *Flukk* jämföres med den näſtföljande, och med XII Fl. af *Kon.* B. i WÄSTM. L. lärer den meningen blifva påtaglig, att *Ledungs-Lama* och *Skipsviſt* betydt detſamma (17); men

(12) W. G. L. *Jord.* B. Fl. 9.
(13) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 1.
(14) DAHL. L. *Kirk.* B. §. 12.
(15) c. 47.
(16) WEYLES *Gloſs.* ordet: *Löb.*
(*) De afgifter, ſom under namn af *Tionde, Falu Skeppa, Allmännings öre*, och *Gengårder* utgingo af Jordägor, och tillföllo Clericiet, anföras här icke.
(17) Med den ſkillnad likväl, att *Skipsviſt* betecknade: Spannmål in natura; och *Ledungs Lama:* deſs löſande med penningar.

varit helt annat än *Attergiälden.* Vidare kan man däraf inhemta, att om Konungen fann nödigt att ruſta ut ſin Flotta, ſkulle i *Upland* fyra, i *Wåſtmanland* två Skepp, af hvart *Hundari* utredas. Om däremot det behagade Honom *att ſitta quar*, (holla fred) borde hvart *Hamnu* eller *Sextondels Hundari*, i ſtälle för den omkoſtnad, ſom det med egna matſäckar, och den öfriga Skepps-utredningen hade måſt göra ſig, betala antingen *Spannmål* på tvänne terminer, förſta gången: 8 pund och 8 Spän (36 Tunnor); ſamt den andra: 6 pund och 6 Spän (27 Tunnor). (1): eller om *peningar* fordrades, 40 mark för hvart Skepp. När *Skipsviſten* löſtes med penningar, erlades de efter *Hemmantalet*, eller *Markland*, för 3 Skepp; men i det ſom lopp på det fjerde, för hvart Hundari, ſkulle hvar *Vigher Man* deltaga lika. Denna del af *Ledungs-Laman* var ſåledes *Perſonel*, och ett ſlags *Mantals-penningar*, ſom dock endaſt i fredstider utgingo (2).

I *Rhodin*

(1) Det förbeholl, ſom är gjordt i 12:te Fl. af *Kon.* B. i Wästm. L. att Bönderne ej voro plicktige att föra *Skipsviſten* längre, än *innom hvart Landſkap*, bevifar å ena ſidan, att detta Beſvär, ſom en uråldrig ſkylldighet, ålegat dem; och å den andra, att man redan i början af 1300 talet förſökt, at ſträcka det ännu vidare.

(2) Utom denna afgift, och i deſs ſtälle krigstjenſt af hvar *Vigher Man*, när den påfordrades, omtalas i *Province Lagarne*, ſåſom *Perſonella Skatter:* 1:o *Mordgåld*, eller böter för *Dulga dråp*, ſom erlades efter enahanda grundſatts med *Vighra Mans-Skatten* (Ö. G. L. Drap. B. Fl. 12). 2:o *Legodrångars Kronoutſkylder*, ſom i *Upland* gingo till 4 örtugar årligen; och voro ſåledes viſt beſtämda, hvaremot *Bonda ſu-*

I *Rhodin* gafs årligen en mark penningar för *hvarje åra*, då ej uppbåd ſkedde: I *Wåſtmanland* blott 5 pund, och 5 Spän (22½ Tunna), vid andra termin. Den betydliga inkomſt, ſom detta allt utgjorde, när ej Skepp utruſtades, torde varit en ibland hufvud-orſakerna därtill, att Svenſka Krigsväſendet har, i ſynnerhet till Sjös, haft ſå ringa anſeende ända ifrån IVARSKA ÄTTENS utgång, intill BIRGER JARLS tid, ERIK JEDVARSSONS Sjö-tåg undantagna; att de *Norſke* fingo oförſynt tillſkanſa ſig *Jemtland*, ſamt våre grannar i Öſter härja in i ſjelfva *Målaren*, och bränna *Sigtuna*: annat öfvervåld att förtiga.

För *Dalarne* beräknades *Ledungs-Laman* på det ſättet, att af hvar *Vigher Man* fordrades *ett Skin* (förmodligen *Ikorns*) vid 3 öres bot, och likafullt Skinnet, om den Skattſkyldige förſummade ſig (3). Utom deſſa, nämnas ock *Ledungs-Skin* (4), ſom torde ſvarat emot *Skipsviſten* annorſtädes; och i *Dalarne*, ſom i *Jemtland*, beſtått i ett viſt antal *Hermelins Skin* af hvart hemman.

Helſingarne eller *Sundhadis-boerne*, ſkulle hvart år, ſom de utruſtade Snäckorna ej gingo utom *Aſpö-Sund*, erlägga i *Ledungs-ſkatt* 10 *mark Lårupt* (Lärſt) för hvart Skepp (5); hvilken afgift ſynes ſvarat både emot *Vighra Manna*, eller *Mantals-utlagan*, och ſjelfva *Skipsviſten*. I *Angermanna*

nir lära betalt per capita, och jämte Bönderna ſå mycket, ſom lopp på deras andel i 10 mark, eller utlagan för det fjerde af hvart *Hundaris* Skepp. (UPL. L. *Kun.* B. Fl. 10). 3:o Någon *afgift til Preſterſkapet.*

(3) DAHL. L. *Thing.* §. 23.

(4) *ibid.* l. c.

(5) HELS. L. *Kun.* B. Fl. 7.

Lande och i *Medhelpada* borde hvar 20 årig man, ſom ägde 12 *öre Helſingſká* (6), deltaga i utgörandet af 5 *mark Lárupt* för hvart Skepp; och deſsutom två och två (Vighra Män) erlägga ett *Tvelitt* (Hermelin) Skin: detta allt välförſtående, då ej Skepp utreddes. De ſom bodde i *Uma* och *Bygda*, och där nordanföre, eller i de orter, ſom nu kallas *Wáſterbotten*, gåfvo blott *två Blaſkurin Skin* (uppſkurna och beredda lkornſkin) för hvar *Bughá* (Vigher Man); och för öfrigt intet, i afſeende på *Skipsviſten;* emedan de åtagit ſig att värja ſitt land ſjelfve (7).

Gotlänningarne hade förplicktat ſig, att vid påfordran utreda *ſju Snáckor*, med lifsmedel för 8 veckor; och det endaſt emot Hedningar. *Ledungs-friheten* betaltes där årligen med 40 mark för hvart Skepp (8).

Om Inbyggarne i *Nerike* och *WáſterGötland*, ſamt de delar af *Småland* och *ÖſterGötland*, ſom ej lågo vid hafvet, erlaggt någon *Ledungs-ſkatt*, fås ingen underrättelſe af våre *Forne Lagar*. Intill deſs att annat kan af Handlingar viſas, är min mening, att den icke har ålegat dem.

b) *Átter-* eller *Áttá-gáld.*

Denna ſkatt har ofelbart varit denſamma, ſom annars här i Norden kallades: *Veitſior*, och under ſamma namn, faſt med en liten brytning, till

(6) Om lika många alnar lärft i Norrland varit räknade för ett öre, ſom i Dalarne, betyda 12 öre Helſingſkä 288 alnar eller andra däremot ſvarande varor.
(7) Hels. L. l. c.
(8) Bih. till Gotl. L. p. 52.

till *Vådhſtu*, förekommer i HELSINGE LAGEN (9). Den beſtod till ſitt upphof i en ſed hos de Gamla, att utan betalning förpläga Reſande; och det förſtår ſig, att detta har i ſynnerhet ägt rum i affeende på Konungar, ſå ofta någon Landsort bedrades med deras beſök. Men efter deſſa nådeprof kunnat blifva tryckande, om man för ofta viſat dem, brukade *Noriges* Beherrſkare, att endaſt hvart tredje år antingen närvarande gäſta i hvarje Landsort, eller låta uppbära något viſt i penningar och varor. Huru ofta det i *Sverige* fordom har kommit an härpå, vet man ej med viſshet (10); men i ſednare tider har denna afgift åtminſtone i en del Landsorter, årligen måſt erläggas (11). I *Upland*, eller rättare ſagt, de *Tre Fulkländerna*, ſkulle hvart *Hundari* utgöra 4 *Nöt*, och deſsutom 6 Bönder tillhopa *ett Får:* hvarje Bonde 4 *Fång Hö*, eller 4 *penningar*, och *ett Höns*. Ett halft *Lamm*, en *Gris* eller en *Killing*, kunde man få gifva i ſtälle för ett *Höns*, och en *Gås* ſvarade mot 3 ſådana (12). *Alla deſſa perſedlar* löſtes i ett för allt med 30 *mark* af hvart *Hundari;* och äro än i dag, tillika med

(9) *Kun.* B. Fl. 10. Köttätning kallas i 13:de Fl. af *Kirk.* B. i ſamma Lag: *Kiött attu;* och däraf ſkönjes nog, hvad *Åttå* betyder.

(10) Den *Landſkyld* af 50 Nöt, *WäſtGöta Lagmån*, förmodligen ſåſom urgammal Förläning, *hvart fjerde år* uppboro af *Mo* Härad i *Småland*, lärer varit den ortens *Åttegåld*, och gifver i det fallet anledning att tro, det ſamma Skatt ifrån början ej oftare utgått i *Göta Rike*.

(11) WÄSTM. L. *Kon.* B. Fl. 12.

(12) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 10.

Skipsviſten, grunderna till den ſå kallade *Ordinarie Jordeboks-räntan.*

I *Rhodin* var *Åttå-gilden* 10 *mark penningar*, och 6 Lisp. *Humla* för hvart *Skiplag* (13). Om *Skiplagen* där å orten innehollit, ſom troligt är, ett lika antal af *Markland*, ſom i *Fulkländerna*, är det klart, att menigheten på förenämnda ſtälle, åtminſtone i detta affeende, varit högre ſkattlaggd, än i det öfriga *Upland.*

c) *Tings Lama* (Nuvarande Lagmans och Häradshöfdinge Räntan).

Betaltes i *Rhodin* med 8 *marker Smör* af hvar ock en, ſom åt ſitt eget bröd, och 1 *örtug* i penningar af hvar Bonde (14). Man har ſkäl att tro, det ſamma utlaga, till ej mindre belopp, ägt rum i andra Landſkaper, faſt den icke nämnes i *Landſkaps Lagarne*, förmodligen ſåſom gällande efter gammal ſedvana. I WÄSTG. L. (15) förbjudas *Häradshöfdingar* uttryckeligen, att kräfva *Koſt* och *Håſta-foder* af Bönder, eller Preſter: ſom förutſätter, att de varit tillräckligen lönte ändå.

d) *Skjuts och Snöplöjning för Konungen, eller deſs Högſte Ämbetsmän.*

Denna Skylldighet, ſom är urſprunget till *Artikeln* om *årliga Konungs-håſtar*, ibland våre tiders utlagor, förekommer väl endaſt i HELS. L. (16); men har tvifvelsutan äfven annorſtädes än i *Norrland*, varit gällande. Inbyggarne ſkulle där, på viſſa ſtällen, möta deſſe Ämbetsmän med

(13) l. c. Fl. 11.
(14) l. c.
(15) *Thingm.* B. Fl. 18.
(16) *Kun.* B. Fl. 11.

med 8 eller 10 häſtar, alt efter ſom föret var bättre eller ſämre; och då nödſyn (nödfall) var förhanden, fick ingen undandraga ſig, att ſkjutſa med få många häſtar, ſom han, efter *Kununga påninga* borde utgöra (17). Detta Lagens rum ſynes gifva tillkänna, att Allmogen om ej förr, dock i början af 14:de århundradet har varit plicktig, att för viſſa *mark* eller *öres land* inſinna ſig med ett viſst antal häſtar till *Dagsvärken* vid Slottens och Kungsgårdarnes nybyggnad, eller upplagning.

e) *Budkaſlars bärande* (*), f) *Skallgång*. g) *Wardholl*, h) *Brandſtod*, i) *Bro-* och *Väga-byggning* (18), ſamt de *Fattigas underholl;* voro ock bofaſte Män, eller ſom är det ſamma, *Jordägor* åtföljande beſvär.

k) *Skeppsbyggnad.*

Emedan hvart *Hundari* borde bygga de Skepp, ſom det ſkulle utgöra (19).

l) *Gengärder.*

Ägde Konungen, enligt Sudh. L. (20) att påbjuda i hvad Land det Honom behagade att komma. Som de icke nämnas i Upl. L. lärer

S 4 denna

(17) l. c. *Kununga Garda, Biſkups, Riddara, Preſte* och *thera manna garda, ſom med Örs tjente*, ſluppo inquartering af Vägfarande, Upl. L. *Köpm.* B. Fl. 9. Sudh. L. *ibid.* Fl. 10.

(*) *Thera Sätugarda, ſom Frälſt tjente*, ſluppo denna tunga; äfvenſom *Nybyggare* (Torpa Karla, i Skogum boende), och de ſom hade ſina Gårdar i *Utöyom* (långt ut i Skären).

(18) Upl. L. *Kirk.* B. Fl. 2. Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 5. W. G. L. *Bygn.* B. Fl. 27.

(19) Wästm. *Manh.* B. Fl. 72.

(20) *Kun.* B. Fl. 3.

denna Utlaga icke förr uppkommit, än i början af 1300 talet. *Frälsisbol*, så väl *Klarkers* som *Lekmåns*, voro därifrån befriade (21); och denna frihet gällde ej allenast för de Hemman, som de sjelfve åbodde; utan ock för andra tillhörigheter, om de hade mindre *Skattetal* än *Sätesgården* (22). Efter de Hemmans olika storlek, som deltogo i *Gengårder*, voro deras ägare ansedde för *Half-* eller *Hel-gårds Bönder*. De sednare omtalas i Hels. L. *Kirk.* B. Fl. 1. (23).

Om de *Skatter*, som i forna tider åtföljde *Jordägor*, kan det eljest i allmänhet märkas, att en del *räntade* både *Säd* och *Penningar;* andra åter blott de sednare, och voro i mindre värde (24): förmodligen därföre, att det var lättare för den Skattskyldige, att skaffa persedlar, än penningar. Man känner för öfrigt icke dessa Hemmans natur; men sannolikt är, att de tillhört *Andeligt* eller *Verldsligt Frälse;* och antingen varit så affides belägna, att Åboerne sjelfve åtagit sig *penning-afgifter*, för att slippa föra *Skatten*, eller ock blifvit tvungne därtill af *Räntetagare*. Somliga *Härader* skylldade endast till Konungen: andra däremot både till *Jarl* och *Konung* (25): Detta lärer vara så till förstående, att

(21) W. G. L. *Jord.* B. Fl. 16.

(22) l. c.

(23) År 1280 blef 6 *öres Land Nordan*, och *ett Attungs-Land*, *Sunnan-Skogs*, förklaradt för *Helgårds-Hemman.* Botin *om Sv. Hem.* p. 30. När på *Gotland* någon allmän och ny *Gård* fördrades, skulle både fast och lös egendom värderas i *mark* Silfver, och *Gården* proportionsvis utgå därefter. Gotl. L. c. 53.

(24) Upl. L. *Jord.* B. Fl. 1. Sudh. L. *Jord.* B. Fl. 17.

(25) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 28.

at *Jarlen* af visa *Härader* uppbar i lön *Åtte-gjälden*, och någon andel af *Sakören:* under det att *Ledungs-Laman*, eller andra *Skatter*, voro Konungen förbehollne.

m) *Rättegångars Biviſtande.*

Att inſtälla ſig vid de många *Ting*, ſom i deſſa tider föreföllo, var ock en tunga, ſom för hvarf drabbade *Jordägare* (26): utom det att de rätt ofta måſt infinna ſig ſom *Edgårdsmän, Vittnen, Takar, Synemän, Faſtar*, och ſådant mera, ſom hörde till Forntidens vidlyftiga Rättegångs-ſätt.

C) *Om Uppbörds-Verket.*

Hvad *Skipsviſten* angår, föreſtods det i hvarje Hamn, där hvart Skepp hade ſitt läge, och Konungen ſitt *Viſthus* (Magazin) af *Uptåkismadhrar*, eller *Tåkjumän*, på Hans vägnar (27). De äro här förut nämnde ibland Konungens Ämbetsmän, äfven ſom Deſs *Skatt-* och *Ar-månner:* om hvilka det allena må tilläggas, att de troligtvis uppburit alla *Skatter*, ſom utgingo i penningar; hvaremot *Tåkjumännen* emottagit perſedlar. Å de *Skattſkyldigas* ſida, voro i *Upland: Attungsmadhrar;* i *Wåſtmanland: Styrimän*, för att bevaka deras rätt, då tviſt yppades om utlagornas ricktighet (28). I fall någon perſedel blef anſedd för oduglig, fick han ſom ſkulle aflemna den, faklöſt fara hem, och ſkaffa en bättre i ſtället; men om, till ex. ett helt *Skiplag* förſummade att infinna ſig med *Utlagorna*, ſkulle det plickta 40 mark, och ändå betala hvad det borde. För enſkilde, eller delar af ett *Skiplag*, voro böterna i mon därefter (29); och ehuru

S 5 viſſa

(26) Upl. L. *Thing.* B. Fl. 2. W. G. L. *ibid.* Fl. 3.
(27) (28) (29) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 10.

viſſa tider om året voro för Rättegång och Utmätningar fridlyſta, gälde dock den Lagen, att *åptir Kunungx uthgiærdum ma ſökias i allum fridhum* (30).

Myntväſendet.

I likhet med andra Folkſlag, hafva ock *Scandinaviens* forne Inbyggare tagit *Guld* och *Silfver* till mättſtock för alla ägendomars värde; och kallat, när frågan var om *Silfver*, 16 *lod*, om *Gull* åter, 2 *lod*, för *en Mark* (1). Denna hade man vidare delat i 8, och *hvar åttondedel* bar namn af *ett Öre*. På hvart *Öre* gingo 3 *Örtugar;* på hvarje *Örtug*, *Sexton Peningar*, ſå att *en Mark* innehöll 384 ſådana (*). Då både köpare och ſäljare börjat finna hvad obeqvämlighet det hade med ſig att uppehollas af vägning, ſom för öfrigt ej gaf ſäkerhet om hallten, och tillika huru vigt det var, att hafva deſſa metaller präglade, det vill ſäga: på regerande Herrars tro och ära till vigt och finhet med något märke beſtämda, företog man ſig äfven hos oſs att ſlå *Mynt*, ſom i förſtone voro af bergfint Silfver, och förmodel. ej ſtörre, än att de i vigt ſvarade mot $\frac{1}{3\frac{1}{4}}$ *Mark;* efter *Mynt* i allmänhet blifvit kallade *Peningar*. Som man äfven fordom förſtod

(30) Upl. L. *Thingm.* B. Fl. 14. Hels. L. *ibid.*

(1) W. G. L. *Gipt.* B. Fl. 1. Gotl. L. c. 2.

(*) Jag vet väl, det man nog allmänt holler före, att det gått endaſt åtta *Penningar* på en *Örtug;* men hvar och en ſom behagar utleta meningen af 1 *Fluken* i *Mandr.* och den 17 i *Thing.* B. B. af W. G. L. där man ſer en Summas halfverande hela vägen utföre, kan ej falla på annan tanke, än ſom nu är anförd. Jämf. Diikmans *Obſ. öfver Forna Peningräkningen*, §. VI.

ſlod att vingla med *Myntning*, och att ſtämpla ett ſtycke t. e. för en *Örtug*, ſom ej hade mera än $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, eller ännu mindre af det Silfver, ſom detta *Mynt* borde inneholla, uppkom naturligtvis en ſlags *Cours* däraf. Man nödgades göra ſkillnad på en *Vågen Mark*, eller 16 lod Silfver, och en hop *Peningar*, ſom efter namnet och Prägeln bordt utgöra äfven ſå mycket; men, när man vägde dem, befunnos mera eller mindre vara därunder. Deſſa ſednare kallades: *Köpgilda Marker*, *Mark Peninga* (2): *Talda Marker* (3): *Päntri Örtugar* (4): och *Svenſka Peningar* (5). De förra, eller *Vågna*, fordrades alltid i böter, under namn af *Karlgilda* (6) eller *Botmærker* (7).

Som man i deſſa tider ej viſte af *CreditSedlar*, är lätt att föreſtälla ſig huru fällſynte *Peningar* måſte varit; men Follket var då icke heller rådlöſt. Man kom öfverens, att *viſſa alnar Vadmal*, eller *Lårft*, ſkulle ſvara emot en *Mark Silfver*; och att i allmänhet anſe *Skåldar*, *Svård*, *Hjälmar*, *Oſkuret Kläde*, *Låript*, *Vadmal*, *unga Häſtar*, *Nöt*, och *omyntadt Silfver*, för *reda Peningar* (8). Huru en del af deſſa varor beräknades, blifver nedanföre tillfälle att omröra. Imedlertid får man här anmärka om forntidens *Penning-Cours*, att i början af 1200 talet, då WÄSTGÖTA LAGEN utgafs, 3 *Präglade* eller *Köpgilda Marker* varit

(2) Ö. G. L. *Drap.* B. Fl. 17.
(3) *ibid.* Fl. 21.
(4) UPL. L. *Manh.* B. Fl. 1.
(5) WÄSTM. L. *Kriſtn.* B. Fl. 9.
(6) UPL. L. *Årfd.* B. Fl. 1.
(7) HELS. L. *Kirk.* B. Fl. 1.
(8) Ö. G. L. *Wadh.* B. Fl. 6. SUDH. L. *Årfd.* B. Fl. 2.

rit lika med 2 *Vägna* (9); och att vid år 1250, då ÖSTGÖTARNES LAG hufvudsakligen fått det skick, hvari den nu befinnes, hafva 2 af *de förra* svarat emot *en af de sednare* (10): äfven som det annars är bekant, att i början af 1300 talet 3 *Mark Penningar* gingo på *en Lödig*, eller *Vägen*.

Som i början få *Myntstäder*, och inga *Banker* funnos, är begripligt, att en hop *utländske Myntslag* då varit mera än nu, gångbare här i Norden. Af sådana nämnas i våra Lagar: *Örnvingar*, som gällde 18 *Penningar* (11); *Peninga Bla* (12); och *AErpeninga* (13). Desse båda synas mig varit enahanda, och samma slag, dels *Romerska*, och dels *Grekiska Kejsare-Mynt* af Koppar eller Bronze, som till vid pass en Styfvers storlek, och därunder, äfven i *Norrland* äro fundna i jorden.

Af det, att i *Biskr.* ÖDGRIMS tid, vid början af 1100 talet (14), 5 *årpenningar* svarade mot 3 skeppor Korn, eller 6 skeppor Hafra (15), kan för öfrigt inhämtas, hvad brist ej mindre på *Mynt* i allmänhet, än Koppar i synnerhet, har varit den tiden här i Riket.

Varupriser.

För den orsaken, att alla Böter fordom skulle

(9) W. G. L. *Rätt.* B. Fl. 9. *Mandr.* Fl. 1.
(10) Ö. G. L. *Drap.* B. Fl. 21.
(11) W. G. L. *Thingm.* Fl. 17. *Örnvingar* tros varit desamma, som Utlänningar kallat *Vligers;* i afseende på de utsträckta Vingar, hvarmed de finnas tecknade. IHRES *Glossar.* ordet: *Örnvinge.*
(12), (13) *Bih. till* W. G. L. *om Kristn. Biskr.*
(14) LAGERBR. Sv. R. H. T. II. p. 592.
(15) *Bih. till* W. G. L.

le betalas antingen med *fint Silfver*, eller viſſa däremot ſvarande Kreatur, eller Varor, har desſas värde i Silfver naturligtvis haft mindre omſkiftlighet då, än nu. Af Kreatur, gällde i UPLAND, vid ſlutet af 1200 talet, en *Häſt*, 6 öre (1): ett *Stod*, eller en *Oxe*, 4: en *Ko*, $3\frac{1}{3}$: ett årsgammalt *Svin*, *Får*, *Get* eller *Bock*, 1 Örtug: en *Hund* 3: en *Katt* 1 *öre:* ett *Dagsverke*, 4: ett *Fång Hö*, 1 *Penning* (2). I WÄSTERGÖTLAND värderades ockſå i början af ſamma Hundradetal, en *Häſt* till 6: ett *Stod*, eller en *Ko*, till 4 *öre:* en *Skeppa Hafra*, till 4 *Penningar* (3): I ÖSTERGÖTLAND vid år 1260 ett *Nöt* till 6 *öre:* ett *Kövärne* (Knähund) till 6: en *Hjord-hund*, till 2: 12 *alnar Vadmal* till 1: en *Mantul* till 10 *öre:* en *half Span Korn* till 4 *Penningar* (4). I SÖDERMANLAND år 1327, en *Gångare* (Ridhäſt) till 12 *öre: Rinnare* (Slädtrafvare) till 8: *Hors* (Stod eller Värkhäſt) till 6: ett treårigt *Svin*, *Får* eller *Get*, 1 *öre*: ett *Kyverne* 3 *Mark*, eller 24 *öre:* en *Ikorna Hund*, *Hjord Hund* och *Mio Hund* (Vindthund) 12: en *Gårds Hund*, 3 *öre* (5). I NORRLAND koſtade ett *Dagsvärke* 1 *aln Lärft* (6). I DALARNE, en *Ko*, 1 *Mark* (*): 24 *alnar Lärft*, 1 *Mark:*

(1) Som 1 *öre* var $\frac{1}{8}$ af en *Vägen Mark*, betyder det här, och i det följande 2 *lod Silfver*, eller motſvarande Värdören.
(2) UPL. L. *Widh.* B. Fl. 23.
(3) W. G. L. *Råll.* B. Fl. 7. *Kirk.* B. Fl. 14.
(4) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 24. 44. *Gipt.* B. Fl. 3.
(5) SUDH. L. *Bygn.* B. Fl. 20, 33.
(6) HELS. L. *Kirk.* B. Fl. 2.
(*) Detta är oſelbart ett Skrif eller Tryckfel, ſom bör rättas till: en half Mark.

Mark: 4 *Marker Ljus*, *en half Penning:* en nio dygns gammal *Kalf* 1; men ett *Lamm* af lika ålder, ½ *Penning*: och likaså en *Gås* (7).

På GOTLAND betaltes en *Träl* med 3 *Mark* (8): I WÄSTERGÖTLAND högst med 4 (9): i WÄSTMANLAND, med 7 *Mark* (10).

En *Ång*, hvarpå 1 *Lass Hö* kunde bärgas, hölls i DALARNE värd 1 *Mark:* äfvenså ett *Spannland Åker* (11). I WÄSTMANLAND gafs 2 *Mark* för ett *Örtugs-Land* (12).

Mått, Mål och Vigt.

Till *Spannmåls måtande* brukades *Span Nordan Skogs;* hvilket *Mått* var olika för olika Städer; men det som var antaget i någon viss Stad, gällde såsom Rättesnöre för omliggande Orter: så att i *Attunda* och *Tiunda Fylken* mättes efter *Upsala*, i *Siädrundha*, efter *Enköpungs Span* (1). I *Wästmanland* rättade man sig efter den, som i *Arose* nyttjades (2). *WästGötarne* åter hade *Skeppor* (3). På *Gotland* var ett *Mått för våta Varor*, som kallades *Scal* (Skål) (4).

Längde-

(7) DANL. L. *Kirk.* B. §. 4. *Thing.* B. §. 14.
(8) GOTL. L. c. 28.
(9) W. G. L. *Mandr.* B. Fl. 14.
(10) WÄSTM. L. *Manh.* B. Fl. 8.
(11) DANL. L. l. c.
(12) WÄSTM. L. *Thing.* B. Fl. 23.
(1) UPL. L. *Kun.* B. Fl. 10.
(2) WÄSTM. L. *ibid.* Fl. 12. NB. 8 Spän, eller 4 Tunnor, kallade man: *ett Pund.*
(3) W. G. *Thing.* B. Fl. 16.
(4) GOTL. L. c. 63.

Längdemått voro i allmänhet: *Famn*, *Aln*, och *Fjät*, eller *Fot* (5). I ÖstG. L. talas ock om *Span* (6), som betydt längden mellan det yttersta af Tummen och Lillfingret, då båda voro utsträckta.

Afstånd mellan Orter, räknades till Lands: efter *Rost;* till Sjös: efter *Viku* (7); som hvardera har svarat emot vid pass en half Svensk mil.

Andra *sätt at våga*, än med *Bismane*, omtalas icke i *Province Lagarne* (8).

Hemseder.

Då de flesta Jordägare hade Trälar, och läto dem förrätta alla tunga eller osnygga sysslor (1), under det att de sjelfve hade blott tillsyn däröfver, och föröfrigt sysselsattes dels af *Krig*, *Sjöfart*, *Köpfärder* och *Rättegångar*, dels ock roade sig med *Jagt*, *Fiske* och *Gästabud*, måste deras tillstånd, anseende och sätt att lefva, varit helt annorlunda beskaffade, än hos större delen af dem i våra tider. Okunnigheten om en hop af sednare tidehvarfs beqvämligheter och upfinningar, gjorde dock, att en viss enfalld i allmänhet var rådande. Deras *Byggnader*, t. ex. hade ej knutar, som våra, utan bestodo af stolpar, med stöd (2), i hvilka stockar infattades: liknande

(5) Upl. L. *Widh.* B. Fl. 3. Hels. L. *Widh.* B. Fl. 5. Sudh. L. *Bygn.* B. Fl. 10.
(6) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 6.
(7) *ibid. Drap.* B. Fl. 11.
(8) W. G. L. *Thing.* B. Fl. 16.
(1) W. G. L. *Gipt.* B. Fl. 6.
(2) Upl. L. *Widh.* B. Fl. 2.

liknande alltfå de lador och uthus, som ännu på fomliga orter brukas. Likaledes hafva ockfå deras *Kyrkor* varit byggda (3); och, utom Domkyrkorna, torde ej många af ften funnits, innan medlet af 1200 talet. Flere Hus, än de 4, fom vid förenämnda Seculi början beftodos Paftorer, och kallades *Härberge* (Magazin), *Stufva* (förmodl. med flera än ett rum), *Nötos* (Ladugård) och *Lada* (4), lära de fleffe icke heller fjelfve haft, om ej *Badftufva* torde få tilläggas (5). Hundrade år därefter, hade vällefnaden, äfven i denna delen, få tilltagit, att hos Preffer, och tvifvelsutan andra Ståndsperfoner, funnos, utom de förenämnda: *Viftahus* (Skafferi): *Sömnahus* (färfkilld Byggning, med Gäftrum); och *Stekara Hus* (af Kök, Bagare- och Brygg-ftugor beftående) (6).

Om *Männers klädedrägt*, förmäler Gotl. L. att *Scarlat* genom förbud var aflagt (7). Den nämner elljeft: *Broc* (Byxor); *Hatt*, *Scyrtu*, *Serc* och *Kiurtil* (8), fom torde varit detfamma, fom i Hels. L. har namn af *Kappa* (9); hvareft ock *bälten* omtalas (10).

Af

(3) W. G. L. *Kirk.* B. Fl. 6.
(4) W. G. L. *Kirk.* B. Fl. 2.
(5) W. G. L. *Ard.* B. Fl. 1.
(6) Upl. L. *Kirk.* B. Fl. 2.
(7) c. 24.
(8) c. 19.
(9) Hels. L. *Manh.* B. Fl. 31. Deffa *kappor* tror jag varit de få kallade *Stöp-Koftor* (Isl. *Steip-Kufl.*), fom gjorda af Vadmal, och liknande långa Busfarons-Skjortor, dock framtill ända nedåt uppfkurna, brukades i *Norrland* intill början af nuvarande Seculum.
(10) l. c.

Af *Qvinno-kläder* i Södermanland, uppräknas (11) *Ståuidſa* och *Kiurtil;* förmodligen ſvarande emot de i ÖstG. L. (12) nämnda: *Tu Ismugs kläde: Hufvudduk* (13): *Kappa,* ſom kallades: *Mantul,* hvartill ock *Brats* (flora och prydliga Kappſpännen) hörde (14). *Fingergull* (Ringar) hafva de ock brukat (15). *Gullat,* (bred ring, liknande foten af en krona): *Silkisband, Bladragning* (randigt Lärft): *Silfver band* och *kiurtil bonathr* (Granlåt framefter, och nedomkring kiortlar) hade på GOTLAND varit brukliga, men blefvo där aflyſta (16).

I *ſamma Landsort,* hade man till *Åkdon: Oye vagn* (Brudvagn): *Ruſs* (Korgvagnar); och *Kerra* (Kärror) (17).

Gull, Trålar, Jord, Silfver, Djurshorn, och *Bolſtrar,* höllos för i ſynnerhet dyrbara ägendomar, och kallades: *Gårſimar* (18).

Hvad *Tideråkningen* beträffar, ſa blefvo de *år* kallade *Jamlanga,* ſom beſtodo af jämt 365 dagar (19). *Året* indelades i *Vinter* och *Sommar;* och *Maj månad* räknades till den ſednare (20). *Vin-*

 ternatten

(11) SUDH. L. *Gipt.* B. Fl. 6.
(12) Ö. G. L. *Gipt.* B. Fl. 15. *Ståuidſar* torde liknat de korrta Tröjor, med uppſtående ſtyf krage, ſom ännu brukas på *Öland.*
(13) Förmodl. detſamma, ſom kallas *Ivi kläde* i Ö. G. L. l. c. och ännu nyttjas i åtſkilliga Landſkaper.
(14) Ö. G. L. *Gipt.* B. Fl. 3. WÄSTM. L. *Årfd.* B. Fl. 24. SUDH. L. *Gipt.* B. Fl. 6.
(15) SUDH. L. l. c.
(16) GOTL. L. c. 65.
(17) c. 26.
(18) Ö. G. L. *Gipt.* B. Fl. 28.
(19) Ö. G. L. *Drap.* B. Fl. 11.
(20) SUDH. L. *Gipt.* B. Fl. 2.

ternatten (d. 14 Octob.) var förmodligen i Hedendomen både Vinterns och hela årets början. *Sommarnatten* (d. 14 April) omtalas äfven (21). *Mindre Tidelångder* afmätres med *Nätter* (Dygn) (22), *Manada* och *Mid Mundar* (halfva Månader).

Man hade årligen *Tre visſa Brudlöpir*, eller *Mungats-tider*, då Bröllop höllos (23). Af deſſa finnes blott *Söndagen* näſt efter *Martini*, utſtakad (24). *Trolofningar* ſkulle fordom, ſom nu, gå förut; och hos *Göterna Morgongåfva* då tillika utfäſtas (25). Detta ſynes *Sviarne* icke hafva brukat; men ändå mäſt beqväma ſig till denna gåfva, andra Bröllopsdagen (26). Till denna *Högtids* biviſtande, ſkulle man bjuda alla Fränder inom tredje Slägtleden, vid 3 markers bot, (27). Kom någon obuden, och *fick misfyrmelſe a ſik*, var det allt faklöſt, få framt han icke *blef dödan drápin* eller ock *fullum ſarum ſargadher* (28). *Bröllop* ſtodo hos Brudgumen, hvars ſkylldighet det var, att ſkicka mot Bruden *Forviſta Man* (Hofmäſtare), och *Brutu Mö* (Brudframa), eller få kallad *Brudſåta* (29). Utom deſſa, fändes ock *en hop raſka Ynglingar*, ſom, vid ſtora böter till görandes, voro plichtige att föra Bruden oſkadd hem

(21) Dahl. L. *Bygn.* B. §. 52.
(22) Ö. G. L. l. c.
(23) Upl. L. *Årfd.* B. Fl. 2.
(24) W. G. L. *Gipt.* B. Fl. 3.
(25) W. G. L. l. c. Ö. G. L. *Gipt.* B. Fl. 8.
(26) Upl. L. *Årfd.* B. Fl. 4.
(27) Ö. G. L. *Gipt.* B. Fl. 9.
(28) Sudh. L. *Gipt.* B. Fl. 2.
(29) Upl. L. *Årfd.* B. Fl. 2. Ö. G. L. *Gipt.* B. Fl. 8. c. Wästm. L. *Årfd.* B. Fl. 6. På *Gotland* följde ock *Brudvagnar* med. Gotl. L. c. 63.

hem till *Borda ſins*, och *i ſiang hans varda* (30). Efter lyckelig framkomſt ſkulle Brudgumens närmaſte Slägtinge begära *Giptar ord* åt honom af Brudens *Giftoman:* hvarpå hon trädde upp i *Brudſtolen*, och *Giftoman;* efter et viſst formulaire, ſammanfogade Brudparet (*). Någon *Vigſel* eller *Brudmårſa* nämnes väl icke, dock ſer man af *Kyrkoballkarne*, att den med tiden blifvit anſedd för nödig, ehuru den vid medlet af 1100 talet ännu var ſå litet bruklig, att, enligt *Påfven* HONORII III:s klagan, det då fanns en ſtor hop Preſter, ſom voro födde af ofammanvigda föräldrar.

Jämte de *tvånne Lagha Dryckiur* (i Lagarne föreſkrefven unfägnad med Drycker), ſom ſkedde vid *Trolofningen*, och ſjelfva *Bröllopet*, omtalas ock en *Vakn-dryckia*, i ſlutet af det ſednare, då Gäſterne ſkulle reſa, och fingo igen ſina *Vapen*, ſom Värden under Bröllopstiden haft i ſin gömo (31).

För öfrigt hade man, efter tid och lägelighet, äfven andra *Gåſtabud*, ſom kallades: *Vaixlur-ols* (Veitſlo-öl) (32). Så många *Skålar*, eller *Minnen*, blefvo då druckna, ſom Värden behagade föreſlå; och vid Bröllop var *Marias Skål* ett tecken till upbrott, ſom alla förſtodo (33).

Då *viſſa Skålar* anſågos för oundgängliga; men kärlet, ſom ſkulle tömas, kunde vara ſtör-

(30) WÄSTM. L. *Årfd.* B. Fl. 9.
(*) SUDH. L. *Gipt.* B. Fl. 3. UPL. L. *Årfd.* B. Fl. 3.
(31) Ö. G. L. l. c.
(32) GOTL. L. c. 24.
(33) *ibid.*

re eller mindre, hafva forntidens Lagſtiftare visligen förordnat, en viſs, men beklagligen nu okänd, ſtorlek på dem (34).

Giga (Mungigor); *Fidlu* (Viol eller Harpa) och *Bambu* (Trumma), omtalas ibland deſſa tiders Spel-Inſtrumenter (35).

Qvinnokönets Villkor.

Kunna af *Province Lagarne*, för den tid de varit gällande, tydligt nog inhemtas. Att *Qvinnor*, äfven här i Norden, i forna tider meränDels blifvit köpta till Huſtrur, i anledning däraf varit hollna ſom Trälar, och i egenſkap af Döttrar, då Bröder funnos, icke fått ärfva före BIRGER JARLS tid, är i det föregående anmärkt. Här tillägges endaſt, att deſsförinnan ärfde Frillobarn af Mannkönet lika med ägta Döttrar (1). Man har ock haft tillfälle att omröra det, utom *Morgongåfva*, ſom ſynes varit en urålldrig rättighet, och till ſin grund en betalning för deras förſta åtnjutande, de erhollit åtſkilliga andra af ERIK JEDVARSSON. Han har däruti viſat, det Han var för ſin tid en rätt god Chevalier; och med *den halfva Siång* han tillägnade hvar Huſ ru, följde den tillåtelſen, att utan vidare ranſakning och dom få ſlå ihjäl den ſlicka, ſom olyckligtvis träffades i *ſiang Bonda ſinum* (2). Den Preſt var ock förfallen till 3 marks böter, ſom förſummade *Inledſn*, eller att taga en Huſtru i Kyrka, ſå att hon därigenom

(34) l. c. C. 4.
(35) W. G. L. *Bard.* B. Fl. 7.
(1) GOTL. L. c. 19.
(2) UPL. L. *Årfd.* B. F. 6.

igenom *miſtade ſiångaläghi ſins* (3). Att de ej fingo i *vard ſättias* (göra vakt vid *Bôtar*) (4): ej köpa eller fälja öfver *en Örtugs*, eller *ett Öres* värde (5): ej vittna om annat, än huruvida ett barn var födt lefvande, och innom ellfte månaden (6), kan hollas för en ren förſkoning; ehuru våre förfäder torde haft en hel annan mening därmed.

Om i deſſa mål det ſkulle tyckas, ſom Qvinnor hafva blifvit för ringa agtade af Mankönet, ſå har det å en annan ſida, utmärkt ſig genom en mildhet och ett öfverſeende med dem, ſom man ej kunnat vänta af ſå hårda tider. De voro alleſtädes *fridlyſta*, ehvad fiendtlighet imellan deras män, eller anhöriga vara kunde. Man hade belagt *Qvinno-dråp* med tveböte (7); och räknade dem till ock med ibland *Nidingsvärk* (8). En Huſtru var väl icke fri för *radhande* eller aga af ſin man; men han fick dock ej i *ölbånk* ſlå henne, om han ville undgå att böta 3 mark, Huſtruns enſak (9). *Qvinnors ogärningar* anſågos allmänneligen för lika med dem, ſom begingos af Barn och omyndiga, ſå att därvid alldrig var fråga om *Landsflygt* eller *Tukka-* och *Edsöres-böter* (10). Man fordrade likväl med all ſtränghet att de ſkulle holla ſig trogne och kyſke. I vi-

 drigt

(3) Upl. L. *Kirk.* B. Fl. 9.
(4) l. c. *Kun.* B. Fl. 12.
(5) l. c. *Köpm.* B. Fl. 4. Wäst. L. *Manh.* B. Fl. 97. Hels. L. *Köpm.* B. Fl. 2.
(6) Ö. G. L. Räfft. B. Fl. 12. Upl. L. *Årfd.* B. Fl. 10, 11.
(7) Upl. L. *Manh.* B. Fl 11.
(8) W. G. L. *Ard.* B. Fl. 1.
(9 W. G. L. *Bard.* B. Fl. 3.
(10) Ö. G. L. *Drap.* B. Fl. 9.

drigt fall blefvo de, såsom *Ogifta*, *miſkunna Kunnur Fadhurs ok Modhors*, det är: beroende af hvad de ville göra med dem (11). Voro de åter *Gifta Qvinnor*, ſtod lifvet, eller åtminſtone Näſa, Hår och öron i mannens vålld, och en ſåledes ſtympad, fick heta *Horſtacka* i alla ſina lefnadsdagar (12).

Då, efter flera milldringar och varningsgrader, deras brottſlighet ändå var ſå långt gången, att den fordrade dödsſtraff, hade man likväl den höfligheten, att hvarken låta *ſtegla* eller *hånga* dem (13). De blefvo antingen *med ſtenum i håll tyrfvade* (14), eller ock *kvicka* (lefvande) *i jord grafna* (15). För ett ſlags oråd, ſom kallades *forgårningar*, voro de varnade af den Stadgan, att *bråunas lefvande*, om de härmed beträddes (16).

Nationens framſkridande till båttre Samfunds-ordning, och milldare Seder.

I de tidehvarf, då *Själfhämnden* utan gränſor var tillåtlig, är lätt att föreſtälla ſig, hvad vålldſamheter och blodsutgjutelſer ſom oftaſt förefallit; och huru liten nytta människor då haft af delaktighet eller inträde i Borgeliga Samfund. Våre forne Lagſtiftare hafva ock därföre alldraförſt varit betänkte på denna ſkadliga böjelſes hämmande,

(11) Upl. L. *Årfd.* B. Fl. 1. Ö. G. L. *ibid.* Wästm. L. *ibid.* Fl. 3.
(12) Upl. L. l. c. Fl. 6.
(13) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 49. Ö. G. L. *Thiupt.* B. Fl. 35. W. G. L. *Thiuv.* B. Fl. 9.
(14) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 13. Ö. G. L. l. c.
(15) Wästm. L. *Manh.* B. Fl. 103.*f*
(16) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 19.

hämmande, ſmåningom inſkränkt denſamma, när den ej på en gång kunnat alldeles förtagas. Till den ändan, och på det att förſta hettan af hämndelyſtnaden måtte hinna ſvalkas, blefvo till en början dels *viſſa Kyrkor*, och *Kyrkogårdar*, fridlyſta ſåſom *Friſtåder* (1), där brottſlige eller miſstänkte perſoner hade en ſäker tillflygt: dels ock belades all vålldſamhet vid Ting, hemma innom hus eller ägor, och i Kyrkor med ſå anſenliga böter, att nöjet af hämnd blef för dyrt på deſſa ſtällen. I ſamma affigt ſtadgades ock vidare, att de ſom förbrutit ſig, ſkulle njuta *Legd* (2), eller ſå kallad *Dag* (3); *Nam*, eller ſjelfpantning, af det man hade at fordra ſåſom Gäld, eller Böter, blef förſt af Birger Jarl alldeles förbuden, ſedan Knut Erikson ej vidare förmått inſkränka detta oſkick, än att det ej fick utöfvas innom Gäldenärens *Gård* och *Grindſtolpe* (4).

Af det att *Målſågandes* rätt till Böter och Skadeſtånd väl anſågs för närmaſt; men *Härader* eller *Tinglag*, och *hela Landſkap* äfven hade ſina andelar, antingen *enſamme*, ſaſom *Gotland*, på 1100 talet, eller *ſämte Konungen* (*); hvilket ſkedde i *WåſterGötland*, efter år 1200; och Han gradvis har kommit till Sitt deltagande (**), kan tydligen ſkönjas, huruledes efter-hand af en hop *Husfäder* har blifvit ett *Tinglag:* af flera ſådana

(1) Gotl. L. c. 8. Upl. L. *Kirk.* B. Fl. 13.
(2) Upl. L. *Kun.* B. Fl. 9.
(3) W. G. L. *Thing.* B. Fl. 11.
(4) Ö. G. L. *Råſſt.* B. Fl. 8.
(*) W. G. L. *Thinw.* B. Fl 6.
(**) l. c. *Mandr.* B. Fl. 9. Ö. G. L. *Råſſt.* B. Fl. 3.

ett Landſkap, och ſlutligen af Lanſkapers förening: *ett helt Rike.*

Vidare ſynes det häraf följa, att man icke trott, det förbrytelſer angått andre, än *Målsägande*, förän *Häraders* och hela *Landſkapers* förenade ſtyrka, och ändteligen ſjelfva *Konungens* magt har behöfts till hvar och ens rättigheters oſtörda åtnjutande. Det är åtminſtone oſelbart, att *Samfunds-ordningen*, och begreppet om ett gemenſamt Fädernesland, har blifvit fullkomligare i mon af denna ſammanſättning.

Till milldare Seder hafva följjande Stadgar naturligtvis bidragit.

1) Att *Qvinnor*, förſt ſåſom Huſtrur, fingo andel i ſina männers bo, jämte andra här ofvantill omrörda rättigheter; och ſedan i allmänhet den att ärfva.

2) Att *Träldomen* ſmåningom på det ſättet upphäfdes, att BIRGER JARL, till följje af *Cardinalen* WILH. SABINENSIS yrkande på *Skeninge Möte* år 1248, förböd *Gåf-Trälar;* att ej allenaſt ſådane fingo igenlöſas af deras Slägtingar (5), utan ock Barn, då en af Föräldrarne var fri, ſkulle anſes för Friborne (6); och att Trälars frigifvande blef hollet för ett Gudaktighetsverk, till deſs att ändteligen MAGNUS ERIKSON för alltid i vårt Fädernesland aflyſte denna mänſklighetens förnedring.

3) Att *Vapens bärande* i fredlig tid, förböds allmänheten.

4) Att i ſtälle för det man haft *en Tingsdag i hvar*

(5) W. G. L. *Ärfd.* B. Fl. 20. Ö. G. L. *Ärfd.* B. Fl. 17.
(6) UPL. L. *Ärfd.* B. Fl. 19.

i hvar vecka, det vanligen blef endaſt 4 *Ting om året* (7), mellan hvilka Tviſtemålen lättare kunnat i godo biläggas, än då det få ofta gafs tillfälle till lagförande.

5) Att *tvifvelaktiga Råttegångsſaker*, i ſtälle för *Järnbörd*, ſkulle afgöras med *Edgärdsmän*. Denna inrättning var otvifvelaktigt i ſin början en kraftig drif-fjäder till oförvitelig lefnad; få vida, enligt förra tiders Rättegångs-ſätt, hvar ock en fick beſkylla hvem och för hvad han ville. Det kom då alltid an på, att fria ſig med ett ſtörre eller mindre antal *medſvårjande*, hvilke det måſte varit ſvårare eller lättare att förſkaffa ſig, allt efter ſom man var mera eller mindre väl känd. Med tiden, och ſedan Medborgares villkor blifvit allt för olika, har däremot en ſådan författning utan tvifvel gifvit många anledningar till förtryck.

6) Att *Brott* och *Straff*, i afſeende på *Tjufnad*, blefvo i SUDH. L. (8) något närmare, än tillförne, ſvarande emot hvarandra.

Stadgar, ſom i ſynnerhet utmärka Nationens urgamla Lynne.

A) *Sjelfrådighet.*

Svenſka Folket hade fordom förbehållit ſig ej allenaſt att få *välja* ſina *Dommare* (1); utan ock att *ranſaka* genom den *Nämnd*, ſom för hvart Rättegångs-mål förordnades, och hvilken båda parterne ſkulle godkänna. Man fick ſjelf *ſtraf-*

(7) W. G. L. *Thing*. B.
(8) *Tjufn*. B. Fl. 3.
(1) UPL. L. *Thing*. B. Fl. 1.

fa ägtenſkaps-brott, då förbrytaren träffades på färſka gärningen (2); och *hämnas*, eller taga böter, för anhörigas dråp (3): ägde ock ſjelf bedja för den, ſom i *Edsöres-mål*, eller med fridsbrott förolämpat, innan Konungen kunde benåda en ſådan (4). I fråga om *Böter*, ſkulle *Målsägandèn* förſt hafva ſitt fullt ut; och om han gaf efter något, minſkades i ſamma mon *Konungens* och *Häradets* andelar (5). I *tviſtemål om Jord*, hade Bönder *vitsord* både mot Konungen och deſs Ämbetsmän (6); och likaledes i *Dulsmål* (7). En lagſökt kunde *treſkas*, att vid Tingen inſinna ſig, i ſju veckor, och ändå hafva öppet ſvaromål (8). Det var ej tillåtligt att häkta andra, än *Mördare, Tjufvar, Röfvare* och *Landsförviſte* (9); och i allmänhet var *oſkylldigt fångſande* lika hårdt anſedt, ſom uppenbart dråp (10). *Utmåtningar* fingo Konungens Länsmän dels ej biviſta, dels endaſt öfvervara, ſedan de utnämnt 12 män därtill (11). Af *böter för Hemgång*, hade

(2) l. c. *Årfd.* B. Fl. 6.
(3) l. c. *Manh.* B. Fl. 9. Gotl. L. c. 11.
(4) Upl. L. *Kon.* B. Fl. 6, 9. W. G. L. *Gipt.* B. Fl. 4. Ö. G. L. *Eds.* B. Fl. 1. Dahl. L. *ibid.* §. 9.
(5) Hels. L. *Widh.* B. Fl. 14. Ö. G. L. *Kriſtn.* B. Fl. 19. Upl. L. *Manh.* B. Fl. 10. Sudh. L. *ibid.* Fl. 25.
(6) W. G. L. *Jord.* B. Fl. 9. Ö. G. L. *Wadh.* B. Fl. 1.
(7) W. G. L. *Thing.* B. Fl. 2. Ö. G. L. *Eghn. S.* B. Fl. 2.
(8) Upl. L. *Thing.* B. Fl. 3. Ö. G. L. *Råfſt.* B. Fl. 25.
(9) W. G. L. *Thingm.* B. Fl. 11.
(10) Upl. L. *Kirk.* B. Fl. 15. *Widh.* B. Fl. 25. Ö. G. L. *Eds.* B. Fl. 28.
(11) Hels. L. *Thing.* B. Fl. 9. Upl. L. *ibid.* Fl. 8.

de Konungen, allt efter ſtällenas olika läge mellan ytterſta betesmarken, och Jordägarens fäng, mera eller mindre. Ända intill förſlugan, var Hans andel ſtörre; men därifrån och intill Sängen lika med Husbondens, ſom häremot blef drygare på detta ſtälle (12).

B) *Årelyſtnad, och däraf följande*

a) *Omtålighet för Skymf.*

Huru ſtor den varit, bevifar det nogſamt, att *Öknamn* eller *Okvädins-ord*, ſom eljeſt, när de oförſkyldt gäfvos, voro med böter anſedda, tillades för viſſa brott, ſåſom en råga på ſtraffet; Den t. e., ſom utan affigt att ſtjäla, tog och nyttjade något af en annans Kreatur, eller Husgeråd, *ſkulle böta, och Tjufver heta.* (13). Man gjorde ſaledes ſkillnad på *Okvädins-ord*, ſom Lagen tillät, och *Såktar-ord*, eller oförſkylda tillmälen (*). Sjelfva Öknamnen förtjena här uppräknas; emedan de utmärka hvad man fordom i ſynnerhet hatat eller ock anſett för ſkamligt. På *Gotland* höllos fyra namn för *okvädins-ord* åt *Karlar*, nemligen *Tjuf, Mördare, Röfvare* och *Mordbrännare:* at *Qvinnor* deſſa fem: *Tjuf, Mörderſka, Horkona, Trollpacka* och *Mordbrännerſka* (14). Deſſa och dylika namn kallas i WÄSTG. L. *Firner-Ord:* af hvilka där följande nämnas i anſeende till *Mansperſoner*: *Bykiu-hvalp*, (Hundvalp) *Frälsgiwå* (Frigifven Träl): Tillmäle att man *ſprungit för en*, och dock haft Spjut med ſig, eller *låtit ſlå*

(12) HELS. L. *Manh.* B. Fl. 12.
(13) SUDH. L. *Manh.* B. Fl. 34. *Bygn.* B. Fl. 35.
(*) Ö. G. L. *Bygd.* B. Fl. 38.
(14) GOTL. L. c. 39.

ſlå ſig: begått *Tidelag*, eller kommit ſin Mor för nära (15). Det värſta af alla var att kallas *Niding;* hvartill man annars genom viſſa ogärningar blef förtjent: ſåſom den att ſlå ihjäl någon i Kyrkan eller vid Tingen, eller en ſom budit förlikning, och blifvit därom förſäkrad; att hämnas det ſtraff, ſom Tjufvar undergått, eller det, att man blifvit lagförd och fått plickta: lika mycket om hämnden togs med fårande och dråp, eller Byggnaders uppbrännande: att hugga af någon båda händerna; ſlå ihjäl en ſofvande; föra vapen emot ſitt fädernesland, och förhärja detſamma; binda människor vid trän i ſkogen; eller ligga i förſåt, och ſkjuta dem; taga lifvet af någon i *Badſtuga*, under *lögning*, eller då man annars *gjorde ſit tarf;* att *ſlinga ut båda ögonen* på follk; *ſkära tungan* ur halſen; hugga af ens båda fötter; ſlå ihjäl Qvinnor, Husbönder, eller den man i förtrolighet åt och drack med; att hugga ned andras hus; vara Sjöröfvare; eller ſlå på någons hals och hufvud, under det man ſlog honom (16).

Såſom *förgripligt emot Qvinnor*, anſågs det: att ſäga, det man ſett dem med utſlaget hår, och liknande Troll, i ſkymningen hafva ridit på grindar i luften, att de kunde förgöra Huſdrur, eller Kor; att kalla dem *Hortutu;* förekaſta dem att någon haft ſamlag med ſin Far, ſtrukit Barn ifrån ſig, eller annars mördat dem (17).

På andra ſtällen i ſamma Lag förekomma: *Rishofdi*

(15) W G. L. *Rätt.* B. Fl. 10.
(16) W. G. L. *Arf.* B. Fl. 1.
(17) W. G. L. *Rätt.* B. Fl. 10.

Rishofdi (aflad i löndom af Landsförviſt fader) (18): *Ormyliâ*, (ſom ändrade Råmärken (19) mellan jordägor): *Gråspari*, (ſom ſlängde in åt ſig af en med Grannar gemenſam Betesmark): *Gråſâti*, ſom ſatt inhyſes, och ville med ſina kreatur göra intrång) (20): *Nockadrumber* (Lättinge (21): *Gårvarger*, (ſom högg eller bröt ned andras hus (22): *Lôsvitting* (Skogsröfvare) (23): *Bunkabiter*, (Sjöröfvare) (24).

I *ÔſterGôtland* kallades Mordbrännare *Kaſnavarger* (25); de ſom dödade Boſkap, och gömde afet, *Fâfylinger* (26); Lösdrifvare: *Hâradspiâkker* (27); kringſtrykande Munkar och Preſter: *Lurker Landafâgir* (28).

Hârjan Sun (född af Fienders vålldtägt), *Thrâl*, *Tjuf* och *Liugare*, voro för *Sôdhermanlânningar* vederſtyggliga Namn (29).

Den, hvars Trälar, eller Boſkap blifvit ſlagna, anſâgs hafva lidit ſkymf därigenom, och utom ſkadeſtånd, berättigad till *Tukka-bôter* (30).

(18) *Ârfd.* B. Fl. 9. Med detta nesliga namn har Lagſtiftaren velat afholla Huſtrur ifrån, att i Skogar dölja, och umgås med ſina Män, under det att de voro *Biltoga*.
(19) *Bygd.* B. Fl. 2.
(20) *Forn.* B. Fl. 9.
(21) *Forn.* B. Fl. 12.
(22) *Ard.* B. Fl. 1.
(23) *Mandr.* B. Fl. 5.
(24) *Ard.* B. Fl. 1.
(25) *Eds.* B. Fl. 31.
(26) *Bygd.* B. Fl. 24.
(27) *Drap.* B. Fl. 13.
(28) *ibid.* Fl. 18.
(29) *Manh.* B. Fl. 34.

(30). De voro ock i Lagarne tillaggda den, ſom man ſlagit öl i ſynen, eller för hvilken man ridit i vägen och fattat i deſs betſel (31).

På lika ſätt var med *Lyten* beſkaffadt, och den ſom fått ſådana genom andras åverkan, hade rättighet till ſärſkild förſoning i den delen (32). De ſom hvarken *Hatt eller Hufva ſkylde* (33), eller ſyntes *ivir tvårt Thing* (midt öfver den ring, i hvilken Menigheten ſtod omkring Dommare Säten), trodde man i ſynnerhet vara förklenlige (35). Så vida afklippt hår utmärkte Trälar, togs det ganſka illa up, om någon *ſkar håret af en Åttboren;* och var lika plickt därpå, ſom för näſans affkärande, eller utſlaget öga (36).

Om en flicka emottagit friare-gåfvor af någon, och ſedan gaf honom korgen, hölls det icke till goda, om hon ej uppenbarligen förklarade, att det icke ſkett för någon laſt eller lyte, ſom hon fått veta med honom (37).

b) *Stollthet.*

Denna ſinnes-beſkaffenhet är ſynbar deraf, att i ſlagsmål affeende hades ej allenaſt på ſjelfva vålldet, utan att den förolämpades *Somi var Skårder* (deſs heder för nära ſkedt) (38); och att innan

(30) *Wadh.* B. Fl. 16.
(31) Gotl. L. c. 19.
(32) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 24. W. G. L. *Sar.* B. Fl. 4. Ö. G. L. *Wadh.* B. Fl. 15.
(33) Gotl. L. c. 18.
(35) Wästm. L. *Manh.* B. Fl. 43. Sudh. L. *ib.* Fl. 34.
(36) W. G. L. *Sar.* B. Fl. 4.
(37) Wästm. L. *Årfd.* B. Fl. 4.
(38) W. G. L. *Bard.* B. Fl. 1.

innan någon fårad lät förſona ſig med böter, ſkulle den ſvärja, ſom fårat, att han ock i lika fall ville hällre taga penningar, än hämnas (39). För ſamma orſaks ſkull har ock GOTLANDS LAGEN måſt förklara den för *man oſkåmdir*, ſom tog ſtrax Böter, och lät dem ej bjudas ſig tre gånger (40). En lika högdragenhet framlyſer äfven ur den ſtadgan, att den, ſom begått dråp, väl kunde, innan målet var lagligen afdömdt, i fred få gå till ſamma Kyrka, ſom Blodhämnaren, och inſinna ſig vid Tinget; men för att ej likſom trotſa honom med ſin åſyn, ſkulle den brottſlige ſtå utan för Kyrkan, om Vederparten var där inne, eller nordan för henne, om han ſtod ſunnan till, och ſå tvärtom. Icke heller fick han fara ſamma väg till Tinget (41).

Det föragt man hade för *Lekare*, det vill ſäga Spelmän och Gyklare, ſynes ock hafva kommit af denna ſinnesart (42); äfvenſom den ringa aktning man bar för Könet.

c) *Hämndgirighet*

Är vanligen en följd af ledſnad öfver den ſkymf eller vålldſamhet man oförſkyld lidit, och ſåledes klart, att i lika hög grad man hatat ſådant, har ock böjelſen att hämnas varit rådande. Man bör därföre icke undra på, att våre forne Lagſtiftare hvarken kunnat, eller velat på en gång förbjuda Själfhämnden, och att många af deras författningar bära märke af hämndelyſtnad,

(39) *ibid. Sar.* B. Fl. 4.
(40) c. 14.
(41) Ö. G. L. *Drop.* B. Fl. 7.
(42) W. G. L. *Bard.* B. Fl. 7. Ö. G. L. *Drap.* B. Fl. 13.

nad: såsom det, t. e. att de skulle böta, som ej åkärade den skada man tillfogat dem (43). Om någon oförvarandes blef fårad, eller död af andras Vattuverk, eller Vedhögar, som råkade falla ned på honom, måste ägaren erlägga Vådabot (44). Då någon fanns ihjälslagen utom sitt Gårdslid, voro ock Grannarne skyldige, att uptäcka Baneman eller böta nio mark (45).

d) *Begår efter ägendom.*

Ehuru detta, sedan det en gång uppkommit, har kunnat blifva en särskilld, och äfven med ärelystnaden stridande böjelse, håller jag dock före, att det i allmänhet haft sin upprinnelse därifrån, emedan det fordrades i våra gamla Lagar, att vara *bemedlad*, och i synnerhet *Jordägare*, för att blifva anfedd, och få niuta alla slags medborgliga rättigheter. Ingen som ej ägde Tre mark, eller deras värde, ansågs för lagligt vittne (46); och var detta det lindrigaste villkoret; ty man äskade vanligtvis *Bygd-* och *Bol-fasta män* till Vittnen. De som ingen jord hade, kallades föracktligen: *Gråsäti;* och den yngling sades *i aska sitta*, som for ej ut i härnad, eller åtminstone Köpfärder, att förvärfva sig något (47). För öfrigt trodde man, att Söner icke voro rätt utstyrde om de *visades till Hafs* (i tjenst

(43) Ö. G. L. *Wadh.* B. Fl. 6. Wästm. L. *Manh.* B. Fl. 101.
(44) Upl. L. *Manh.* B. Fl. 1, 6. W. G. L. *Mandr.* B. Fl. 16, 17. Ö. G. L. *Vadh.* B. Fl. 1. Dahl. L. *Manh.* B. *Sedl.* 2. §. 6.
(45) W. G. L. *Mandr.* B. Fl. 11.
(46) Wästm. L. *Thingm.* B. Fl. 24.
(47) W. G. L. *Forn.* B. Fl. 11. *Årfd.* B. Fl. 1.

(i tjenſt till Sjös), eller *i Hirdgard* (att blifva de Förnämas Betjenter); utan fadren ſkulle *dem* antingen *Bygdt Bo* eller *Boſkap i händer*. För ohemmult fälld Jord, böttes 3 gånger mera än för annan egendom (49). *Löſka mån* var låtet att *fånga*, eller häkta *för ſin brut*; men *Bolfaſta mån* ſkulle *lagtingas* (50). *Staſkarlar* (Stackare eller Tiggare) voro i mindre helgd, än Gäſter; och vålld emot dem båda hölls för ringare, än om det ſkett på Husbonden (51). Den ſom var rik, och ſå mannſtark, att han ej fruktade ſjelfhämnden, kunde efter behag, blott det ſkedde uppenbarligen, och i ſådana fall, ſom ej gingo ut på *Edsöres brott*, antingen ſlå ihjäl ſin ovän, eller hugga af honom hvad lemmar ſom hälſt. Han behöfde endaſt ſe efter i Lagboken, hvad en människas lif, och det eller det fåret koſtade; räkna öfver ſin Caſſa; och lägga af betalningen. Som gamla och orklöfa boraldrars underhåll hade omkoſtnad med ſig, lärer man i den delen varit nog trög, emedan Lagarne måſt ålägga Barnen denna ſkyldighet. (*).

C) *Vålldſamhet.*

Att den väſendtligen ingått i Nationens Lynne, kan tydligen ſes af den köld, hvarmed Lagarne taxerat dråp, lemmars ſtympande, och andra ſvåra ſårnader. Med helt annan ifver omröra de andra brott, t. e. Tjufnad. Den

(48) Ö. G. L. *Drap.* B. Fl. 5.
(49) W. G. L. *Jord.* B. Fl. 1.
(50) Hels. L. *Manh.* B. Fl. 17.
(51) *ibid.* Fl. 6.
(*) Sudm. L. *Jord.* B. Fl. 17. Wästm. L. *Jord.* B. Fl. 42.

ſtal, heter det, *fullan tjuft*, eller *två öre*, det vill ſäga, efter den tidens penningar: 4 lod Silfver, eller något annat af ſamma värde, ſkulle dömmas: *till Hoggs ok til Hangâ: til Torfs ok til Tiâru: til Draps ok til Dödhâ: ugildan firi Árvâ ok Áptirmálende: ſwa firi Kirkin, ſum firi Konungâ* (52). Den aſſky, och det hårda ſtraff, hvarmed *Nidingsvärk* eller *förſåtligt och fegſinnt vålld*, anſågos, göra det likväl icke mindre uppenbart, att denna Sinnes-författning i allmänhet icke oftare viſat ſig, än när det kom an på att hämnas; och endaſt i det fallet haft ſtöd af Lagarne.

D) *Gåſtfrihet.*

Öfvertygelſen därom, att den i egenſkap af ſkylldighet ålegat mänſkligheten, måſte varit djupt rotad i våra Förfäders ſinnen, emedan de, ſom annars icke tålde förtryck, hade låtit den ſkrida till de miſsbruk, ſom ſes af MAGNI LADULÅSES *Stadga* om deſs inſkränkning.

E) *Maklighet.*

På deſs räkning kan det med ſkäl ſkrifvas, att Träldomen, ſom är ſå ſtridande mot Chriſtna Läran, har likväl bibehollits i hela tre århundraden, ſedan Konungar och de förnämſta i Riket hade blifvit Chriſtne. Om allmänheten varit mera bögd för arbete, hade Jordbruket, tillika med andra Näringar, ſå väl fordom ſom i ſednare tider, utan denſamma kunnat idkas.

F)

(52) W. G. L. *Thiuv.* B. Fl. 2. 3. Detta ſtälle bör ſålunda öfverſättas: *hallshuggas eller hångas: Stenas eller i Båle brännas: genaſt dödas eller ihjälpinas: utan att Tjufvens Arfvingar eller någon annan, ſom deſs ſtraff åtala kunde, vare ſig Biſkop, eller Konung, hade rättighet att fordra anſvar för ſådant.*

F) *Orolighet eller Otillfridsſamhet.*

Ett Follk, ſom var ömtåligt för verkelig, eller inbillad ſkymf, ſom fikte efter ägendom, och hårdt anſåg det minſta, ſom togs ifrån detſamma, har nödvändigt måſt vara oroligt; och då näfrätten inſkränktes, behöft täta Rättegångar, för att jämka inbördes ſtridigheter. Men utom denna rörlighet, har man ock ſporr till ett visſt annat begär för ombyten, hvaraf Nationen dels lätteligen kunnat bringas till uppresningar (53), dels ock varit ſå benägen att flytta ut till främmande Länder, att Lagarne, för att mota ſå ſkadliga hugſkott, måſt betaga dem rättighet att ärfva hemma, ſom ſtadnade qvar på utländſka orter (54).

(53) De finnas på intet ſtälle förbudna i *Province Lagarne.*

(54) W. G. L. *Ärfd.* B. Fl. 12.

CARMEN

In

Victoriam Helſingburgenſem 1710,

Auctore

JOHANNE LUNDBLAD,

Eloquentiæ et Poëſeos Profeſſore in Reg. Acad. Lundenſi.

cui Palma adjudicata eſt anno 1792.

occurſare capro (cornu ferit ille) caveto.
VIRGILIUS.

Vicinas Acies et Dani robora Martis
Fuſa per Helſeuonum campos, partumque Tropæum
Commemorare lubet. Tu, cui pia Patria debet
Hanc laurum, memorande Heros, da noſcere calles
Ancipites, quo ſignat iter nulla orbita vatum:
Ut, Duce Te, poſſim ſpatioſum ferre per orbem
Seruatæ Patriæ miracula digna Camenis.
Culmine ab Helſino fas ſit me involuere ludo
Sanguineo & durum timide ſpectare laborem,
Quem ſuper emenſus ſæuæ ſpatia horrida arenæ es,
Cum patriæ inſiſtis caput obiectare periclo,
Intrepidis auſis, longâque in Sæcula famâ.
Dumque comes ſic ire paro per fortia magni
Facta animi, claros inter lituosque tubasque:
Tantisper ſupra tenues in puluere luſus
Et ſortem attollar. Vos, qui decora alta virorum
Et famam aſſeritis luci pretiumque Camenis,
Si Vos, ſeu pietas mereat, ſeu Carminis Heros,
Augurium dabitis, timidisque fauebitis auſis:

Nutus

Nutus hic ante aurum, Diuumque a monte Sororum
Carus erit certusque mihi dicendus Apollo.
Suecia dura diu bellis, jam saucia triſti
Vulnere, quo corpus regni Pultava notarat,
Præſidium Regis Patrisque morantis ad Iſtrum
Amisſum queritur. Credo, Tua vulnera reſtant,
Carole! Ruſſus opes regni ſic vaſtat inultus,
Sic inſultat agris. Fortes puniuimus iſta,
Dum fortuna fuit. Nunc unde ad prælia vires?
Unde manus? aut unde animi? Quodcunque perire
Obfuit, hoc periit. Periit flos ille Tuorum,
Et robur: Tua gaza ſimul. Spes reſtat inanis,
Si ſpes dicenda eſt res fracta domique forisque.
Summa mali ſpecies, niſi jam propiore ſub hoſte
Ultima terrerent. Meditari in prælia Danum
Rumor habet, nobisque docet fera tela parari.
Dic mihi, fama memor, quales tum Patria vultus
Indueret. Quondam non ſic tremuiſtis, Athenæ,
Cum Perſa ad portas nec opino milite ſtaret.
Vix ſic obſtupuit Latium, cum Gallus ad urbem
Tenderet, aut altas tranſcenderet Hannibal Alpes.
Bis noni ſæcli nonum reminiſcimur annum:
Et poterunt noni Menſis ſubiisſe Calendæ,
Conſilii duri cum poſt molimina multa
Solueret e portu Danus. Speculamur euntem,
Heu nimis infirmi noſtris avertere arenis!
Quis dolor in cauſa? Quæ tanta potentia noxæ
Impulit in pugnas, ferrumque laceſſere ſuaſit?
An noſtræ clades et nobis apta nocendi
Tempora dant titulos? Armorum Saxo ſit auctor,
Quem dolor exſtimulat demtique iniuria Sceptri:
Te decuit manſisſe domi, Frederice, nec iſtas
Jurare in partes tamque aſpera ſumere corda.

Strictus at eſt gladius. Jam fas et jura perorat
Miles et hoſtili noſtros more occupat agros,
Fallor? an oblitus, quid læſo in pectore virtus,
Qvid poſſint animi, Paruas tum creſcere vires,
Tum robur ſumi, cum vis inimica minatur
Hospitiis patriisque ſocis, & pignora cara,
Et Matres teneræ clamant commune periclum.
Vidimus id nuper. Noſtras te teſte, Bahuſa,
Cum terras hoſtis Studiis infuſus Eois
Oppeteret: nemo non aduolat acer ad arma,
Si propior, flammam magis exanimare paratus.
Sic bene conſuluit miſeris Deus æquus, ut eſſent
Majores vires extrema ad tela malorum!
Non aliter ſummo nobis in turbine rerum
Nocte velut dira deſertis ſidus obortum eſt.
Miſſus adeſt Stenbock, magnum et memorabile nomen,
Qui pius & prudens, belloque inſignis et armis
Rem gereret noſtram. Solus ſperare benigna
Auſus et afflicto melius confidere regno,
Vix nubem aſpexit: ſimul arduus ille vocantis
It Patriæ in curam & belli momenta capeſſit,
Inuidia ut major, ſic par cuicunque periclo.
Non melior quisquam, Patriæ nec amantior illo
Vir fuit, aut Regis reverentior ullus in armis.
Si deerat rerum neruus, via prima ſalutis:
Non ſat habet miſeris ſolatia promere rebus.
Virtutem ut laudet liuor, facit ille ſtipemque
Exprimit inuitis, generoſaque munera dicit.
Sic Ducis ingenio Patriæ ſtetit optima gaza!
Magnus ut inſtanti ſic quærere idonea Marti
Cœpit, et in præſens quis habendi militis uſus:
Invenit in mediis alacres (quis crederet?) agris,
Militiam

Militiam qui et caſtra petant juuenesque Senesque.
Nam quo vertat iter per vicos, ſive per urbes:
Olli ingens globus usque virum ſe jungit & ardet
Juſſa ſequi, tendat quoscunque adducere in ignes.
Piniferi veluti montis de vertice primum
Amnis it exiguo ſulcans ſata pinquia rivo,
Mox aliis auctus labendo creſcit ab undis,
Dum ruat haud uno voluendus in æquora cornu;
Sic Dux lætus ovat vires acquirere eundo,
Qui cernens promptos, Patriæ quo fata trahebant,
"Hic vigor, ipſe inquit, rurisque effuſa juuentus,
"Qvid vetat, ut fiat noſtrorum fama laborum?
"Ruſticus et telum, ferrumque haud debile dextra
"Torquet et illato ſequitur de vulnere ſanguis."
Talis ſpes Suionum, talisque exercitus ibat,
Si cultum ſpectes, hominum miſerabilis ordo,
Quemque breui debere putes ludibria Marti;
Sin animos: Gothicis aderat trux miles in armis,
Prælia pro Patria poſcens, mortemque decoram.
Danus ubi aduortit, quæ ſit fiducia Sueco,
Colle ſub Helſingo ſurtiuaque hoſtibus aula
Agmina ſparſa virûm cœcam condenda per urbem
Colligit. Hinc lateri caſtrorum Claſſis ad actam
Juncta latet. Spectat ſuper altum læta ſuorum
Arua Patrum, patriosque Lares, terramque jubentem
Non niſi devictæ cum ſtrage revertere gentis.
Imminet hinc turris, multos dominata per annos
Monte ſuper. Circum largo munimine vallum
Oſtentat tutos intra tentoria ſomnos.
A ſummo ſe aperit campus, ſed tubere multo
Natus ad inſidias. Transverſo margine verrunt
Planitiem mediam limoſæ hinc inde paludes.

Tum procul in longum ſiluis conſperſa coruſcis
Scena patet. Molli ſolet hic natura receſſu
Errantes recreare greges, ſecura bonorum.
Ductor adhæc Svionum, cum fando id venit ad aures,
Multa movens animo, cautusne diutius hoſtem
Differat, an ſubitis fortunam provocet armis,
Concilium cogit. Proceres bellique potentes
Eventus varios ſecum Patriæque labores
Præcipiunt. Tandem hæc cunctis ſententia ſedit:
Pellere vim ferro et fatali occurrere turmæ.
Nec mora: mille equitum velut ad præludia miſſis,
Caſtra aciemque movet media ſub nocte nivalis
Sideris. Impatiens inſtat discrimine in iſto
Infames penetrare ſinus, hiemem atque lacunas.
Ventum erat, en! noſtris, Dano omnia tuta putante,
Luce ſub ambigua fœuæ ad confinia terræ.
Subſtit hic noctemque vigil duravit in armis
Sub Jove non miti rabieque furentibus auſtris.
Jamque animo belli molem complexus et Artes
Poſtquam adventantis ſubeunda pericula lucis
Diſpoſuit: ſua cuique Ducum peragenda reſignat,
Et juvenum victu vires animosque remulcet.
Mane novo miles campo cum ſe arduus infert,
Lucem exſpectatam læto clamore ſalutat,
Bellum orans. Agmen tardum præcesſit ut ante
Promtus eques, qui prima notet, ſi forte paratos
Ad ſignum videat, ſubitosque ad tela maniplos.
Hoſtis in occurſu nullus. Tantum unus et Alter
Obuenit emiſſus prædæ præda ipſe futurus.
Dum labor eſt nobis ſublato teſte venire
Prodimur indicio miſſorum viſa referre.
Res facit ipſa fidem. Fatale it fulmen ab arce
Dania-

Daniadum, capiuntque hoſtes præſagia pugnæ.
Ergo ubi jam noſter plenis exercitus alis
Saltibus emerſit, nulla unde pericula quisquam
Suspicit: ante oculos Danum videt et ſua caſtra,
Compoſitos numero in turmas et ad arma paratos
Collibus a ſummis late confidere campo.
Quis telum illius viſi, quis carmina et iras
Explicet aut fando poſſit recitare furorem?
Nam velut ante imbrem conſternentemque procellam
It ſua tempeſtas, hiemis præſaga futuræ.
Jam nebula ex atra ſiluis & montibus altis
Incubat Æolius Vortex. Volat excita turba
Alituum per inane. Fretis mota æquora feruent.
Litora pulſa ſonant. Ruit illætabile murmur:
Haud aliter juuenes inter ſæuasque cohortes
Auditur fremitus. Ferit aurea ſidera clamor
Noſtrorum juvenum pugnas & bella petentum.
Tum Dux bellipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Quanquam aliter videat poſitos hoſtemque locumque,
Quam docuere ſui: cepit tamen omina eundi
Contra et ſic dictis animos accendit et ignes:
"Ventum ad ſupremum, juvenes. Jam limite paruo
"Abſumus a votis et ab ipſo limine belli.
"Vos Sueci, hic Danus. Laudes et facta priorum
"Aſſerite, o ſocii! Martem ſperare ſecundum
"Cauſa jubet Patriæ. Mortali urgemus ab hoſte
"Mortales. Medio poſuit Deus omnia campo.
"In manibus ferrum una ſalus. Tectique focique
"Qvisque ſui memor hinc ultro contendat in hoſtem
"Dum tremit, egreſſisque labant veſtigia prima".
Hæc ait, atque jubet fieri, quæ tempora poſcunt,

Arma recognoſci et pugnam ſperare paratos.
Jam pedes ire parat campis. Eques arduus armos
Quadrupedantis agit ſtimulo. Omnes arma requirunt.
Tormenta et Clypeos atque humida ſpicula tergunt;
Neve furor deſit, ſubigunt in cote ſecures.
Ipſe inter medios animis inſignis et Armis
Fertur equo. Si quem dejectum lumina ſeruat,
"Sume, inquit, rugas. Hoſtis, ſi torua tueris,
"Aufugiet, vultusque iſtos, iſta ora timebit".
Ut Danus vidit noſtras exire cateruas
Se verſum, nullasque moras permittere bello,
Sed fati veniſſe diem: violenta ſuorum
Corda mouet. "Spectate, inquit, quem quærimus, hoſtem
"Et toties quondam victores fregimus armis.
"Si nobis plusquam duplices animique manusque:
"Quam fœdum a tergo victos ſperare ſalutem,
"Quæ patet in vulnus pars. Claudimur obice ponti
"Præterea, nec terra fugæ eſt. Aut enſe cadendum,
"Fortiter aut ſtandum nobis. Hanc vincere plebem
"Ne dubitate, viri. Per talia pectora vobis
"Fortunam atque viam facilem ſperare licebit.
"Si modo Mars aderit manibus, ſua ſentiet hoſtis
"Stemmata, qua globus iſte virum vilisſimus urget.
"Vulnera cum facitis, vobis quoque pulcra putate,
"Quin pulcrum, vitæ ſpatium ipſa extendere morte.
"Quare agite, o fortes! Animis hoc figite veſtris:
"*Aut nunc, aut nunquam*". Sic fatus clasſica mandat,
Principium pugnæ. Miles data ſigna capeſſit.
Continuo inſequitur furor armipotentis arenæ,
Et virtus animoſa ducum mouet arma virosque:
Qui ſimul ut ſe inter duri certamina belli
Contulerint, magnisque animis et viribus ambæ
Corruerint

Corruerint acies, et fæuo it concita Marte
Telorum rabies et ferreus ingruit imber:
Natura ingemuit, ſtagna intonuere profunda,
Atque procul grauido tremefacta eſt corpore tellus.
Quæ prima e noſtris legio vada tranſit, et ignem
Inchoat, atque omnes irarum effundit habenas,
Dum nimium præceps medium furibunda per agmen
Limitem agit ferro, victa obſidione tenetur.
Hilda loci Dea cum noſtras nutare phalanges
Aduortit, fertur noſtrorum accenſa periclo
Nube latens enſem ſtricto mucrone rotaſſe,
Imperiisque ſuis timidas animaſſe cohortes.
Magni ea eſt virtus, quæ non ſine numine Diuûm
Hic quoque conſpicitur. Rapido velocior Euro
Circum læſa volans inſtigat vocibus alas;
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Jamque Duces reliqui, peditumque exercitus omnis
Venere. Igneſcunt animis flammantibus iræ,
Collectique iterum noſtri glomerantur eodem.
Inſtaurant aciem. Strictis haſtilibus horret
Area camporum. Regio tota ignibus ardet,
Dum tormentorum fragor ingens æthera complet.
Anceps pugna diu et ſudantis Martis imago eſt.
Concurrunt. Hæret pede pes, denſusque viro vir.
Tum vero exoritur clamor genitusque cadentum
Atque in lamentis iſtis, et ſanguine in alto
Armaque, corporaque et permiſti cæde virorum
Semianimes voluuntur equi. Cruor ater ubique
Funditur. Horriſono miſcetur murmure arena.
Jamque diu æquarat clades et mutua Mauors
Funera. Pertulerat Danus dederatque ruinam,
Cum

Cum victus transire Deos Arctoaque fata
Percepit tandem, tremefactaque corda suorum
Turbatosque Duces desolatosque maniplos.
Vix pars terga fugæ dederat: semel ortus in omnes
It pauor et pugnat pro disiicientibus hostem.
Jam sævi bello juvenes, qui jura modumque
Armorum ignorant, nullo discrimine habere
Armatum & victum, nec supplicis ora vereri.
Namque animis acer, quo vel spes certa triumphi,
Irarum vel fluctus agit, pedes urget euntem,
Urget eques. Fusum premit implacabilis hostem.

Speluncam læsus Ductor cum milite notam
Deveniunt. Luget sic versis Dania fatis.
Dumque mora Helsingo victis non litore tuta,
Nec super in manibus spes est: qua nauita monstrat,
Ad patrios versi tractus mandata relinqvunt
Imperfecta, fugaque freti loca tuta requirunt.
Ac velut in pastus, celsa quæ sede columbæ
Exierant varios, cum tempestate repente
Urgenti cœlo misceri murmure cœlum
Incipit, et nigræ cinxerunt æthera nubes:
Continuo linquunt arua undique, et ardua pennis
Tecta petunt, celeresque cavis se turribus abdunt.

Quis labor ante fugam, quæ lenimenta doloris
Inveniant, nullus doceat, me vate, magister.
Compositi potius mihi sit certaminis index,
Quo nostri affectu redeant pæana canentes,
Tam valido victo raptisque ex hoste tropæis.
Si cruor in palma est, tristisque regressus ad istas
Seminecis turbæ species, inhumataque vulgi
Funera, ad infletos manes, tepidumque recenti
Cæde locum et fuso stagnantes sanguine colles:
Quæ mihi qui videat, nec viso tangitur isto,

Romulus

Romulus et Seue (*) genuere in cotibus illum:
Dulce tamen lauros inter, vota inter et hymnos
Defunctum infandi ludi meminiſſe periclum,
Et virtute frui. Dulcis victoria. Dulcis
Laus et parta quies, Patriæ et gratantis honores.
Fortunate operum, qui dudum cærula Diuûm
Templa tenes, magnis loca nunc habitata Camillis!
Quanquam ingens nullis tibi mens obnoxia curis
Sub pedibus mundum et longe mortalia ſpectet:
Hoc tamen (officii noſtri ſi ſenſus ab umbris)
Non erit ingratum, quod dat tibi PALLAS ab ARCTO,
Manſuri æternum monumentum et pignus amoris.
Quicquid id eſt, certe ſi quid pia carmina poſſunt,
Nulla tuas unquam delebunt fæcula lauros.
Noſter eras Fabius, noſter Marcellus, et enſis:
Noſter eris, memorique diu celebraberis æuo,
Seruatæ et tecum florebit gloria gentis.
Dum Suionum nomen, Suecanaque regna manebunt:
Carus erit tecum, qui per te tempore duro
Vicit amor Patriæ, et quæ te tua plurima, STENBOCK,
Bellantem pietas relevavit et ardua virtus.

(*) Romuleklint & Seweberget, duo montes nobiliſſimi in Svecia.

Förſlag

Till

Inſcription öfver framledne Archiatren m. m. Carl von Linnés Minnesvård, ſamt till *Skådepenningar* öfver namnkunnige Män i Konung CARL XI:s tid.

Upgifna af

GUNNAR BACKMAN.

Philoſophiæ Magiſter.

Och

Af Kongl. Vitterhets- Hiſtorie- och Antiquitets-Academien med högſta Priſet belönta 1792.

Inſcription

öfver Archiatren m. m. von Linnés *Minnesvård.*

CAROLO a LINNÉ
NATO 1707. DENATO 1778.

JACEBAT
NATURAE LIBER
ILLECTUS
DONEC MISSUS
INTERPRES.

Minnespenningar.

1:o *öfver Konung* Carl XI:s *Regering.*

Förſta ſidan: Konungens bröſtbild, namn och titel.

Andra ſidan: Sverige föreſtäldt ſåſom en Qvinna, upſtigande på en höjd. Omſkrift: *Sublimes docuit greſſus.* 2:o

2:o *Öfver Kongl. Rådet, Grefve* RUTGER VON ASCHEBERG.

Första sidan: Bröstbild, namn och titel.

Andra sidan: Månen i första Ny. Omskrift: *Post efficit orbem.* Nedanskrift: *Omnes ab equite gregario honores emensus.*

3:o *Öfver Riks-Rådet, Friherre* HARALD STAKE.

Första sidan: Bröstbild, namn och titel.

Andra sidan: Af Bohus Läns vapen (hvars Höfdinge han var) en Fästning med två portar; på Fästningen Svenska flaggan upstucken, och på vallen en afbrinnande canon. Omskrift: *Parere, parta tueri utrumque virtus.* Nedanskrift: *Recepta et munita Bahusia.*

4:o et 5:o *Öfver Ärke-Biskopen, Doctor* HAQUIN SPEGEL.

Första sidan: Bröstbild, namn och titel.

Andra sidan: Högst i fältet af Penningen: *Jehovah;* nedanföre: en Ängel, spelande på harpa. Omskrift: *Jam coram.* Nedanskrift: *Carmina sacra.*

Eller

Öfverst, ett strålande Jehovah; nederst, ett segment af Jordklotet, hvaruppå en vertical spegel i lika vinkel återkastar de strålar, han uphämtat. Omskrift: *mittit quot lumina cepit.*

TAL

TAL

Hållne den 7 Junii 1792,

Då Academien hade företräde först hos Hans Kongl. Höghet Hertigen af SÖDERMANLAND, och sedan hos KONUNGEN.

Af

Hennes då varande Presidents,

NILS von ROSENSTEIN,

Canzli-Råd, Konungens Informator och Riddare af Kongl. Nordstjerne-Orden.

Hos Hertigen.

Högborne Furste, Allernådigste Herre!

Det Samhälle, som nu har den Nåden at upvakta Eder Kongl. Höghet, har, under det korta Tideskifte som framlupit sedan Dess första uprinnelse, varit et mål för de vådeligaste skakningar, för de ömaste förluster. Knapt hade Eders Kongl. Höghets Glorvördige Föräldrar, Konung ADOLPH FREDRIC och Drottning LOVISA ULRICA, åt Svenska Vitterheten helgat et Tempel, förrän det måste tillslutas. Knapt hade i lugnare tider den Stora Drottningen å nyo öpnat detta Tempel, förrän Hon Sjelf, dess förnämsta prydnad, bortrycktes. Eders Kongl. Höghets älskade Konung och Broder, den altid saknade och aldrig nog begråtne GUSTAF III, Vitterhetens Beskyddare, Vän och Idkare, hade knapt åt denna Academie gifvit en ny varelse,

relſe, knapt utſtakat och uplifvat Deſs yrken, förrän det grufligaſte af alla ſlag träffade Henne och hela Riket.

Allernådigſte Herre! Då Academien nämnt ſina öden, har Hon nämnt ſina anſpråk, ſina rättigheter til det Beſkydd Hon ſig i dag af Eder Kongl. Höghet i underdånighet utbeder. Men Hon äger ännu en rättighet, ſom Hon icke bör förtiga; den nemligen, ſom tillika lemnar Eder Kongl. Höghet en ſtörre rätt til Hennes vördnad och kärlek, än någon börd eller något arf kunna lemna. Academien vårdar Hiſtorien och i ſynnerhet Fäderneslandets; Hon upgifver de Skådepenningar, ſom äro ämnade at för Eftervärlden utmärka de händelſer och bragder, hvilka mäſt förtjent Samtidens beundran och tackſamhet. En Prins, ſom på Krigets och Ärans öpnade bana, ſom i farornas och i Segrens famn framför alt annat ſåg och ſkattade det tilfälle Han ägde, at viſa Sit Foſterland hvad Han kände Sig detſamma ſkyldig; denne Prins är helt viſt mera mån at förtjena, än at få beröm; och ſätter utan tvifvel äfven de ſmickerlöſa loford ſom Häfderne gifva, långt nedanom den tilfredsſtällelſen, at hafva fullgjort ſina plikter. Men det gifves något i Hiſtorien, ſom de ädelmodigaſte ſjälar icke få med liknöjdhet anſe; något ſom af ſjelfva känſlan af ſkyldigheter får et förhöjdt värde: det är Efterdömet. Intet Land förvarar i Hiſtorien om ſina Konungar och ſina Furſtar flera lyſande efterdömen, än Sverige. Det har varit Eder Kongl. Höghets lott, at i Fält öka deras antal: Det är nu Eder Kongl. Hög-

hets lott (och Eder Kongl. Höghet är den förſte Svenſke Prins, åt hvilken denna mödoſamma men ärofulla lott varit beredd), at genom dageliga efterdömen i fredliga dygder, i utöfningen af alla en Regents omſorger, för en ung Konung erſätta förluſten af en Fader, och minſka vådan af en tidig uphöjelſe på Thronen. Om Förſynen velat at det ſkulle vara i Sveriges brydſammaſte ſtällningar, ſom Eder Kongl. Höghets Dygd och höga Egenſkaper mäſt ſkulle framlyſa; och om åtankan af den ſtörſta bland alla olyckshändelſer återför Academien til de ſorgeliga känſlor en Beſkyddares bortgång hos Henne upväckt; ſå känner Hon ſig derjemte lifvas af den tröſt, ſom Fäderneslandet med Henne delar. Hon känner ſig förviſad, at i LOVISAS Son och GUSTAFS Broder finna et nytt Stöd. Det är med denna öfvertygelſe, Academien underdånigſt inneſluter ſig i Eder Kongl. Höghets Nådiga hägn.

Hos Konungen.

Stormägtigſte Allernådigſte Konung!

Inför Eder Kongl. Maj:t framträder nu Deſs Vitterhets- Hiſtorie- och Antiquitets-Academie, för at i underdånighet anhålla om Deſs Nådiga Beſkydd. Eder Kongl. Maj:t har Sjelf ſett denna Academie, ſom ſtiftades af Deſs Glorvördigſte Farfader och Farmoder, å nyo uplifvas af Deſs vördade Fader. Eder Kongl. Maj:t har flere gånger vid denna Herres ſida biviſtat Academiſke Sammankomſter, och utan tvifvel ofta mött de tackſamma och förnöjda blickar, ſom

ömſom

ömſom fäſtades på en Välgörare, ömſom på det Hopp Hans omſorg beredde för en framtid. Den ſtund, hvilken både Eder Maj:ts och vår önſkan föreſtälde ſig i det möjeligaſte affſtånd, är nu inträffad. Eder Maj:t är kallad at erſätta, hvad vi i Deſs Store Fader förlorat. Vi behöfve icke för Eder Maj:t omtala vidden af vår förluſt, icke ſmärtan och beſtändigheten af vår ſorg och ſaknad. Vi behöfva icke ſäga, med hvad tilförſigt vi nalkas Eder Maj:t. Sjelfva den Thron, på hvilken Eder Maj:t upſtigit, ökar vårt hopp och vår förtröſtan. Sällan har på denna Thron, ſedan den af Eder Maj:ts Stamfader GUSTAF ERICSSON reſtes ur ſit fall, någon Regent ſutit, ſom icke främjat Vetenſkaper: men ingen har dem mera älſkat och ſkyddat, än den odödlige Konung, hvars namn Eder Maj:t bär; och den, hvars Son och Efterträdare Eder Maj:t har den anſvariga lyckan at vara. Eder Maj:t finner Sig, i anſeende til Vetenſkaperne i Sit Land, i en ſtällning ſom liknar en Broders, hvilken blifvit ſatt til ſtöd för förjande Syſkon. Denna liknelſe är icke vågad då den göres til en Konung, ſom ſjelf ännu viſtas i Vetenſkapernes ſköte; ſom känner deras värde; ſom vet, at deras föremål är Sanningar af alla ſlag; at Sanningen är det förſta af alt; at deſs kraft, mägtigare än alla välden på jorden, bereder genom tankeſätt och öfvertygelſe Länders öden. Men Eder Maj:t vet tillika at Sanningen, för at icke ſtundom bortſkymmas, för at göra ſå mycket haſtigare framſteg, behöfver Konungars beſkydd; eller rättare ſagdt, Eder Maj:t vet, at Konungarne af alla männiſkjor

niſkjor äro de, ſom mäſt behöfva at känna, älſka och ſkydda Sanningen, för at icke en gång blottſtällas för deſs hämnande domar inom egna bröſt, i Samtidens tyſtare och i Efterverldens uppenbara förebråelſer. Hvad böra icke Vetenſkapernes Idkare, och i ſynnerhet de ſom ſprida det Hiſtoriſka ljuſet, vänta ſig af en Konung, ſom vet alt detta? De böra låfva ſig hvad de framför alt annat af Konungar begära: at fritt få ſöka och fäga det ſanna. Och hvilken kunde med mera trygghet omtala deras hopp, än den ſom val och händelſe i dag gjort til Academiens Tolk? Då Eder Maj:t i denna Tolk igenkänner den, ſom ifrån Eder Maj:ts ſpädaſte år förebragt Honom Vetenſkapernes värde och lärdomar; ſom ſett Deſs tankar födas och Deſs hjerta bildas; har Eder Maj:t lätt at föreſtälla Sig, med hvad glädje han gifver, icke beröm, men ſanna vitsord om de tankeſätt, i hvilka högſtſalig Konungen låtit Eder Maj:t upfödas. Måtte deſſa vittsord, på en gång gifne åt Eder Maj:t och Deſs Faders ännu varma mull; gifne i närvaro af Deſs Herr Farbroder, och af tvänne denna Academies Ledamöter, i hvilka Eder Maj:t ſer Sina öma, uplyſta och värdiga Foſtrare; måtte, fäger jag, deſſa vittsord, ſom nu äro en rättviſa, aldrig genom Eder Maj:ts gerningar få et utſeende af ſmicker! Den Hiſtoriſka Vetenſkapen, hvilken Eder Maj:t från ſin barndom älſkat; hvilken Academien nu, jemte ſig ſjelf och ſina öfriga yrken, inneſluter i Eder Maj:ts hägn och beſkydd; ſkal, om denna önſkan vinnes, i ſtället för mönſter och efterdömen, ſom den nu före-

företer, bereda Eder Maj:t den värdigaſte belöning gode Regenter, näſt egen tilfredsſtällelſe och lycklige Underſåtares kärlek, kunna vinna: et älſkadt och oförgängligt Minne.

TAL

På

Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academiens

HÖGTIDS-DAG

Den 24 Julii 1792.

Af

Hennes då varande Preſident

NILS von *ROSENSTEIN*,

Canzli-Råd, Konungens Informator och Ridd. af Kongl. Nordſtjerne-Orden.

Vid foten af LOVISA ULRICAS Bild, är det nu för ſjunde gången ſom den Academie Hon ſtiftat, ſamlas på den dag ſom för ſjuttio två år ſedan ſkänkte denna Stora Drottning åt jorden. Denna dag genom våra Lagar för altid helgad åt Minnet, Tackſamheten och Saknaden, hvarföre väcker den nu den häftigaſte och bittraſte Sorg? Är det förſt nu ſom vi förlorat vår Stiftarinna? Flyttas ej hvart år denna Drottning närmare til de Stora Männiſkor, dem verlden beundrar; utan anſpråk at mera äga dem, är ej för Henne redan börjad denna Hjeltarnes ſtilla och lugna Odödlighet, där de emottaga Jordens offer, utan at af någon klagan fåras? Njute vi ej mera frukten af Hennes välgärningar? Vi njute dem, men den ſtörſta bland dem alla har upphört.

hört. Deſs Son, Deſs Store Son, i hvars ådror rann Hennes och få många Hjeltars blod, i hvars Snille Hon tryckt bilden och fullkomligheten af Sit eget, i hvars hjerta Hon gjutit Sit mod, Sin kärlek för Vetenſkaperna, Sina alla Hjelte-Dygder. GUSTAF är ej mer. Han har gått at förenas med Henne och de Stora Konungar, från hvilka Han härſtammar, på hvilkas Thron Han ſutit, hvilkas efterdömen Han följt eller öfverträffat. Men ſkole vi ſäga at Han gått? Är det Naturens, är det Tidens, är det Ärans oemotſtåndliga eller vördnadsvärda Lagar ſom flyttat Honom från denna til Hjeltarnes verld? Det är genom Otackets, Förfåtets, Mordets dyſtra töcken, ſom de blida Vetenſkaperne ſkola tränga ſin ſyn, för at ſe uphofvet til ſin förluſt; det är af dem de gråtande återfordra en Fader.

Huru vore det möjligt för et Samfund inom Sveriges gränſor, at framträda inför en Samling af Svenſka Män för förſta gången, ſedan ur deras armar rycktes den bäſte Konung och icke framför alt annat minnas och nämna denna Konung? Huru vore det möjligt för en Svenſk at få nyſs efter deſs död offentligen tala och icke främſt i ſit hjerta, främſt på ſin tunga finna GUSTAFS namn: huru mycket mera et Samhälle, ſtiftadt af ADOLPH och LOVISA, uplifvadt af Honom, ſom varit et mål för Deſs ömhet, ſom är det ſiſta bland dem Han ſtiftat eller ſkyddat, hvilket emottagit en ſkänk af Deſs frikoſtighet? Och om det är mig tillåtet, at nämna den, hvilken Edert förtroende gjort til Eder Tolk, huru ſkulle den, ſom känner ſig ſkyldig Konung GU-

STAF alt, som kanske närmare än de flesta sett Dess ömhet för Lärdom och Vittra yrken, den åt hvars röst Han anförtrott skyldigheten at söka fortplanta Dess tankesätt på en älskad Son; huru skulle den i dag inom et rum, helgadt åt Vitterhet, höja sin stämma och icke tala om honom? Vi kunne icke på värdigare sätt upfylla våra pligter och våra åhörares fordran, icke värdigare fira Drottning LOVISAS Minne, än då vi tale om den Son Hon danat til Vetenskapernes Skyddare. Hennes lisliösa Bild tyckes befalla oss det; Hon tyckes sjelf från högden säga, det är ej nu mig, det är denna Store Konung, hvilken Jag slutat i min famn, som J bören begråta.

Ja! de rinna sjelfmant dessa tårar, som den mildaste af alla Konungar kräfver. Men stadnom icke vid tårar. Kommom ihog at den Konung som vi förlorat var en Stor Man och en Hjelte. Försökom, at efter Dess föresyn, sätta oss öfver händelserna, at se det närvarande försvinna och framtiden öpnad för våra ögon. Hvad uptäcke vi där? icke dessa yttre sorgeteken, som följa alla Konungars bortgång; icke en gång dessa uprigtiga och vältaliga tårar, ty tiden måste dem aftorka; icke utsökta Loftal och ärebetygelser, men Stoder, dem Efterverlden uprest, men Historien i Sanningens drägt, som dömmer, hämnar och belönar vår älskade Konung; Historien af Honom anförtrodd i visa händer, Historien i hvilken Han med trygghet visste sig skola lefva och hvars rättvisa utgjorde Dess föremål, Dess hopp och Dess tröst. Den fordrar af oss

ämnen.

ämnen. Samlom och lemnom dem. Jag äger icke Plutarchi Snille, men jag fullgör Eder önſkan och en del af vår pligt, då jag för dem, ſom en dag ſkola födas värdige at ſkrifva GUSTAF III:s Hiſtoria, ſamlar några drag af denna Konungs kärlek för Vetenſkaper.

Döljom til Konunga namnets heder, at det varit Konungar ſom föraktat Vetenſkaperna och dragit högmod af ſin okunnighet. Förtigom äfven den mängd, ſom med liknögdhet anſett deſſa grundpelare til Borgelig Lyckſalighet. Alle deſſe hafva ſjelfve dömt ſig til glömſka eller åtminſtone til en ofullkomlig åra. Men bland de Regenter, ſom ſkyddat Vetenſkaper, gifvas tvänne ſlag. Det gifvas de ſom varit ledde af en kall öfvertygelſe om deras nytta, af luſten at lyſa och förvärfva det beröm Vetenſkaps Idkare offra åt ſina Välgörare. Det gifvas andre, och kanſke är deras antal mindre ſtort än man velat tro, hvilke älſka Vetenſkaperne för Vetenſkapernes ſkull och bland deſſa var Konung GUSTAF, III. Om Ludvig XIV icke burit en Krona, ſå hade Vetenſkaps Hiſtorien helt viſt intet haft at om honom ſäga. Men i hvad Ståndt GUSTAF varit född hade Han älſkat och idkat Vetenſkaper, om Han ock icke förmått at dem ſkydda. Det vore at fela mot Sanningen at ſäga det en ſjäl född för all ſlags ära, icke eftertragtade den ſom Vetenſkaperne tildela Konungar. Men med ſamma Sanning kunne vi ſäga, at Konung eller enſkild hade Natur och böjelſe ledt honom til vittra yrken.

Knapt hade deſs Förſtåndsegenſkaper börjat viſa ſig, innan deras förträfflighet väckte allas förundran. Det vore här et tilfälle at omtala deſs haſtiga framſteg, huru han ſnarare behöfde tilbaka hållas, än upmuntras; huru han inför Ständers Fullmägtige med allmänt bifall ådagalade prof af kunſkaper, vida öfver Deſs år, af den lätthet i begrepp och färdighet i uttryck, ſom utmärkt Honom icke endaſt bland Regenter, men bland alla ſina Samtida. Det vore i ſynnerhet här tilfälle at betala Drottning LOVISA hvad vi äre Henne ſkyldige för deſs upmuntrande vård och efterdöme. Men Sverige och Europa känner detta. Anförom endaſt några mindre kända omſtändigheter. Det lyckligaſte minne viſade ſig hos den unga Prinſen, förenadt med den rikaſte upfinningsgåfva. I de ſtunder ſom voro ämnade til ledighet, var et af Deſs nöjen, at berätta Dikter dem Han ſammanſatt ur anledningar af Fablen eller Hiſtorien, ofta utan all anledning. Deras längd var ofta ſådan, at Han nödgades dem afbryta och til deras fullbordande använda flera aftnar, utan at planen eller ſammanhanget rubbades, utan at Berättaren eller åhörarne förvillades. Den ſom anſer ſådane dikter af föga betydenhet har icke orätt, men den ſom här icke igenkänner et rikt Snille, den känner icke männiſko-förſtåndet. Ofta på de ſtunder ſom tilhörde hvilan, fann man Honom ſyſſelſatt med en öfning, ſom Han altid älſkade, at efter konſtens reglor högt läſa verſer, af hvilka Deſs minne ſamlat och ſtädſe behöll et ſtort förråd. Det var ſå ſom Konungarnes Demoſthenes

noſthenes tidigt danade ſig ſjelf til en af Välta-
ighetens ſvåraſte delar.

Omdömet var hos Honom ej mindre än Min-
net och Bildningsgåfvan. Det rögde ſig i an-
närkningar öfver alt hvad Han lärde, öfver alt
hvad Han ſåg eller hörde. Mer än en af dem,
ſom på den tiden upföddes, lära hafva hört Sve-
riges Kron-Prins ſättas ſig til efterdöme, hört
ig ſägas, at utan kunſkaper intet hopp kunde
gifvas til fortkomſt under Deſs Spira. Detta var
t i verket vara hvad Han i Rom hade hetat:
Jngdomens Furſte.

Intet målar med mera fäkerhet en Ynglings
ynne och böjelſer, än de perſoner han ſkänker
it tycke och ſin vänſkap. At GUSTAF älſka-
le Teſſin och Scheffer, Dalin, Klingenſtjerna och
ndre ännu lefvande vittre Män, ſom vårdade
Deſs upfoſtran och undervisning, torde varit äf-
ven ſå mycket deras ſom Hans förtjenſt, och bör
il en ſtor del ſättas på hjertats räkning. Men
at Han trängde genom ſkaran af Hofmän för at
upſöka Grefve Creutz och med Honom knyta
en beſtändig vänſkap; at Han vid Sit bord ofta
kallade til Sin ſida Linné och andre Lärde, hvil-
ka viſade ſig vid Hofvet, detta tecknade den
ſom ſkulle gifva Vitterheten och Vetenſkaperne
i Sverige et nytt lif.

Deſs förſta ſteg från undervisningen inpå en
ſtörre Skådeban ſtadgade det hopp Han gifvit.
Han hördes med lika beundran af gråhade Råds-
herrar, vid Domſtolarne, i Statsöfverläggningar,
i de Verk, ſom minſt fyntes tjenlige at behaga
en ung Prins och fäſta Deſs upmärkſamhet. Men

åt

åt hvad gren af Riksärenderna ſkänker Han ſin förſta och närmaſte omſorg? det är åt Upſoſtrings verket, åt Rikets förſta Läroſäte, åt detta Upſala, ſom Han älſkade at kalla Sit, hvars ſtyrelſe Han ännu en gång ſåſom Konung Sig åtog, och åt hvilket Han ſkänkte Sin Son, och om hvilket Han vid en betydande hvälfning ſade: Omſtändigheterna kunna tvinga mig til många ändringar, men aldrig at glömma mit Upſala och mina Academier.

J veten det Mine Herrar, det är icke et Loftal J afhören, icke heller en Hiſtoria. Jag lemnar åt andra at upräkna och, ſom de böra, med et värdigt beröm uphöja, alt hvad Konungen för Upſala Academie gjort, de författningar Han vidtagit, Deſs val af ſkicklige Lärare, Deſs frikoſtighet, den Bokſamling Han förärat, de byggnader Han låtit upföra. Detta hörer til Regenten ſom vårdar det nyttiga och angelägna; til Hjelten ſom ſkyddar yrken, hvilka ſkola föreviga deſs minne. Til Vetenſkapernes uprigtiga Älſkare hör den heder Han viſade Lärarne. Til Honom perſonligen, och ännu til ingen annan Konung, hör den upmuntran Han gaf ungdomen.

De flera ſätt, hvaruppå GUSTAF hedrade den namnkunnigaſte af alla Svenſkar, den Stora Linné, äro kände; men kanſke icke Deſs utlåtelſe, då Han för ſiſta gången ſåg Sit älſkade Upſala, då Han beſåg det heliga rum, där GUSTAF WASAS ſtoft hvilar. Man berättade at några Linnés vänner jemte Ungdomen ämnade reſa honom en Minnesvård. Jag är ock af Linnés vän-

ner

er, svarade Konungen, sade Sig vilja deltaga i ammanskottet icke såsom Konung, men såsom nskild, och förböd at Han skulle utmärkas. Har Rom eller England något som öfverträffar detta?

De öfrige Upsalas lysande Lärare hafva af lenna Konung rönt en lika Nåd. Man såg Honom företaga en resa til Upsala endast för at ta a med Ihre. Af de nuvarande Lärare är ingen om icke njutit Dess hägn, näsan ingen, som cke haft at tacka Honom för en enskild välärning, ingen som icke haft den äran at hafva Honom til åhörare och trodt sig flyttad til de ider då Philosopherne läste för Cæsar och Pomejus.

Konungen biviståde de Academiske föreläsingarne och öfningarne icke som Beskyddare ch Styresman, men med en begärlighet och upmärksamhet, hvaruti han svårligen kunde öfvergås af någon bland den Ungdom som omgaf Honom. Ja, Mine Herrar, jag har ofta sett Honom blandad med Ungdomen, sittande på deras bänkar, utmärkt af ingen pragt, af inga äreecken, förnekande alla vördnads betygelser och lenna Syn, som ingen Konung på jorden ännu gifvit, skall aldrig gå ur mit minne och mit ijerta.

Om det är någon bland Eder, Mine Herrar, eller bland dem som höra mig, hvilken känt lt det behagliga och alt det vidriga af Vetenskapernes bana; hvilkens själ lefvat i umgänge med Lycurgus, Epaminondas, Scipioner, Cæsarer och känt sig af deras kraft lyftas näsan öfver Menskligheten; hvilken i sit hopp flyttat sig

ſig til ſidan af Newtoner, Montesquieuer, Voltairer och ſedan han varit förkjuſt af deſſa ljufva drömmar, vid hvart ſteg han tagit ur ſin Bokkammare, känt ſig förödmjukad af ſvårigheter, af briſt, af föragt, af fåfängans åtlöje; det är den ſom ſkall rätt känna alt det ſtora i den enkla och för de fläſta obetydliga gerning jag om Konung GUSTAF berättat; det är den ſom rätt ſkall dömma hvad intryck detta borde göra på unga Sinnen.

Många Konungar hade ſom GUSTAF kunnat ſtifta eller uplifva Academier til Vitterhetens fortkomſt, öpna Skådeſpel och dem med koſtnad underſtödja, men huru många äro de ſom ſjelfve hade velat eller kunnat täfla om de pris de ſtiftat, ſom förmått gifva mönſter och efterdömen åt de Snillen de upmanade.

Det är icke här ſtället eller tiden at upräkna Konung GUSTAF III:s Skrifter eller beſtämma deras värde. De gå til efterverlden och behöfva hvarken mit beröm eller mit förſvar. Men då jag är och kanſke blifver den enda Vitterhetsidkare, ſom haft den äran at räcka en vitter belöning åt en Konung, må det tillåtas mig, at för det Samh lles heder, ſom tildömde denna belöning, förſäkra at den gafs med rättviſa och utan väld; med rättviſa, ty hvad fel man ock ſkulle tro ſig kunna anmärka i Äreminnet öfver Torſtenſon, ſå ſlår det faſt, at detta Stycke har ſkönheter af den förſta Clasſen och är af en verkelig Mäſtares hand. Belöningen gafs utan väld, ty det är en Sanning, at bland Academiens Ledamöter icke mera än en enda visſte at Konungen

nungen var författare och at denna afhölt ſig från öfverläggningen; det är äfven viſt at Skriften i Konungens närvaro granſkades med en ſtrånghet, ſom kunnat miſshaga äfven en författare ſom icke varit Konung.

En annan omſtändighet förtjenar at vid denna Skrift omnämnas. Den är til en betydlig del ſkrifven under en reſa til Carlscrona, äfven i ſjelfva vagnen. Cicero berömde Vetenſkaper för det trogna följe de gjorde ſina älſkare. GUSTAF älſkade dem nog för at altid vilja hafva deras följe. I alla ſkiften, lyckliga eller vidriga under alla göromål, under de brydſammaſte öfverläggningar, i ſjelfva Krigets famn, under hela Deſs lefnad, näſtan under alla ſtunder af dagen, följde Honom Vetenſkaperne. Ingen dag gick förbi utan at Han ſjelf läſte eller lät läſas för Sig. Han lade Sig ingen gång utan at läſa en ſtund innan Han inſomnade. Han företog ingen reſa längre eller kortare, utan at hafva et förråd af böcker, dem Han under ſjelfva åkningen nyttjade.

Då Hans verkſamma ſjäl var ſyſſelſatt med de ſtörſta planers fattande eller utförande, blef läsning eller ſkrifvande Deſs hvila. Flera af Deſs Theatre Stycken äro ſkrefne under de tider Han med vigtiga ärender och hvälfningar varit ſyſſloſatt, och finnas af Deſs Hand ſådana arbeten, författade med ſamma penna, med hvilken Han tecknat befallningar at gå til ſtrids, ſkrifne midt ibland Wiborgs och Svenſk~~fudas~~ böljor och näſtan under braket af fienteliga ſtycken.

Vi

Vi vete det at en tid varit, då Kronan blef Honom tung, då Han trodde den ſvigta på Sit hufvud och Sig nödſakad at lemna henne. Lik Diocletianus i ſinnesſtyrka, hade Deſs val af lefnadsſätt, om ej mera Philoſophiſkt, mera lyſande genom motſatſen af höghet och enfald, åtminſtone blifvit värdigare et Snille. GUSTAF ämnade i Vetenſkapernes ſköte tilbringa Sina dagar. Om den fördelaktiga hvälfning, hvilken ſnart ändrade Sakernas utſeende, ſkulle förmå någon at draga denna berättelſe i tvifvelsmål, ſå är den icke deſs mindre viſs och ſkall i en framtid af flere omſtändigheter beſtyrkas. At Han åt en Svenſk Vitterhetsidkare ämnade den äran at följa Honom i Deſs lugn, bör mindre tillkrifvas någon förtjenſt hos denna perſon, än GUSTAFS kärlek för Vetenſkaperne.

Det är utan tvifvel en af Vetenſkapernes ſtörſta förmoner at de lemna en tillflykt under vidriga öden, men för hvem ſtår denna tillflykt ſäkraſt öppen? för den, hvilken ſåſom vår Konung altid ſökt deras umgänge. Jag har det redan ſagt, Han var dem aldrig förutan. De följde Honom både i Deſs nöjen och i den enſkilda lefnaden. Af alla de nöjen, ſom gjort GUSTAFS Hof til det mäſt lyſande Sverige någonſin fett, var ej något, ſom icke af Vitterhet, Smak eller Konſterna uphöjdes. Det är Konungars öde at ingen af Deras gerningar anſes för likgiltig eller obetydlig; ty näſtan ingen är ſom icke har ſin verkan genom efterdömet eller i andra hänſeenden. Så äfven Deras Nöjen. De dömmas ſom det öfriga och dömmas med ſtränghet. Vore

det

det likväl icke billigt, at lemna Regenter, ſom äro ſå mycket tvungne i alla andra affeenden, et fritt val bland alla oſkyldiga nöjen. Och bland deſſa, om företrädet ſkulle afgöras, borde det gifvas åt deſſa kropps nöjen, ſom ſå många Konungar klanderlöſt följt, eller åt deſſa andra af en finare art, dem Smak och Människokännedom förädlar. Fördjupom oſs icke i betraktelſer, ſägom endaſt, at det var nödvändigt, at et Snille, ſådant ſom GUSTAF den Tredjes ſkulle finna behag i Corneilles, Racines, Molieres och Voltaires Mäſterſtycken, i le Kains och Garricks ſvåra och förträffliga, faſt efter våra Seder på en gång beundrade och förringade konſt.

I det dageliga omgänget voro Vetenſkaperna altid Konung GUSTAF följaktiga. Sällan tilbragtes någon qväll af Honom, utan at afhöra läsning af något nyligen utkommet arbete, af äldre Hiſtoriſka handlingar och Anecdoter, af Vitterhets Stycken. Et af de käraſte och af de allmännaſte föremål för deſs Samtal, voro Lärda ämnen. Om vittnen härå behöfdes, ſå ſkulle jag åberopa tvänne nu närvarande Herrar, beprydde med Rikets högſta värdighet, af hvilka den ene upvaktat framlidne Konungen vid Hans upfoſtran, den andre vid Hans förſta ungdoms år; hvilke följt Honom genom hela Hans lefnad, varit hedrade af Hans förtroende och vänſkap, och nu med ſin uprigtiga ſorg vittna, at de vetat ſkatta hvad de ägt och förlorat. Jag ſkulle kalla deras hjertan, deras tårar til vittnen, om frågan vore at intyga det milda behag, den godhet, den vänlighet, det angenäma

väſende, ſom gjorde, at man i umgänget glömde Konungen, för at älſka människan. Ingen kan dömma til hvad högd detta geck, ſom icke haft den nu mera ſmärtande lyckan at nalkas Honom i det dageliga lefvernet. Den del Vetenſkaperne ägde i Deſs tidsfördrif, är känd ej allenaſt i Sverige, utan på alla orter, där Han varit. Jag nämner icke de täta beſök, hvarmed Han benådade de af Honom ſtiftade Vittra Samhällen, huru Han där blandad med Ledamöterne, afklädde Sig all myndighet, och röjde af det ſom utmärkte Honom, blott Sit Snille, Sin Smak, Sina inſigter. Många hafva haft den äran at höra til Deſs enſkilda umgänge, hvilke dertil icke ägde annan rättighet, än deras egna kunſkaper, eller deras kärlek för Kunſkaper. Och är det väl någon Vitterhets Idkare i denna Hufvudſtad, ſom icke haft den lyckan at kallas til Honom, at för Honom läſa ſina arbeten och uplyſas af Hans råd, upmuntras af Hans milda bemötande? Är det väl någon, ſom icke vid deſſa tilfällen känt ſig intagen af en förkjuſande tvekan, antingen det var en Konung, eller en medarbetare i Konſten han afhörde?

Men det är ej enſamt de Svenſke Lärde, ſom kunna ſkryta af denna heder. Knapt gifves någon Samtida namnkunnig Lärd, färdeles Vitterhets Idkare, ſom icke rönt prof af Konung GUSTAFS aktning för Kunſkaper och Snille. Ingen ſom icke under Hans refer haft tilträde til Hans perſon. Ingen hos hvilken detta tilträde icke väckt kärlek och beundran. Anförom ett enda exempel. Rouſſeau, denna Rouſſeau, ſom få litet älſkade Furſtar, blef af en vän tvungen at upvakta

vakta vår Konung under Hans viſtande i Paris. Jag går, ſade denne Store, men beſynnerlige Man, efter det gör Eder mera nöje, än mig beſvär. Han geck, läſte et af ſina arbeten, återvände, tackade ſin Vän och tilſtod Sig intagen af den Prins han ſett och hört.

Den kärlek för Vetenſkaper, ſom följde Konungen under hela Hans lefnad, öfvergaf Honom icke vid Hans död. Om det vore möjligt, at något af de intryck Konung GUSTAF lemnat, kunde utplånas, kunna åtminſtone de ſom ſett Honom i Hans ſiſta ſtunder aldrig glömma hvad de ſett: Hans tålamod, Hans oförſkräckthet, Hans ſinnesſtyrka. Då, äfven då, när förmågan at ſe minſkades, när kropps och ſinneskrafter aftynade, lät Han läſa för Sig. Han lät få dagar före Sin död af en ſom Han tilkallat, göra Sig en omſtändelig berättelſe af en gren af Medel-åldrens Hiſtoria, den Han ſade Sig ofullkomligen känna. Det var på detta ſätt Han ſkänkte ſina ſiſta ögnablick åt de Vetenſkaper Han älſkat och hägnat, och hvilka aldrig nog kunna viſa ſin tackſamhet, aldrig nog utmärka Honom ibland Konungar.

Jag har fäſt mig, Mine Herrar, vid några märkeliga och til en del mindre kända drag af GUSTAFS kärlek för Vetenſkaper. Jag har ej omnämnt de välgärningar, de af Honom njutit. Bland dem är en, ſom jag icke bör förtiga. Tvenne dagar förrän det mordiſka ſkottet träffade Honom, gaf Han detta Samhälle et vedermäle af Sin Nad. Han ämnade oſs en Skänk, dyrbar genom affigten och de följande omſtändigheter, om den ock aldrig hade gått i fullbordan; nu dubbelt dyrbar, då den på en gång blifvit en

pant af Hans ynneſt och et vedermäle af det hägn vi af Hans Son och af Hans Broder hafva at förvänta; då den öfvertygar at kärleken för Vetenſkaper är ej mindre ärftelig i Waſa Stammen, än Hjeltemodet. Hvad ſtor, hvad anſvarig ära är icke den, ſom detta Samfund äger, at vara ADOLPH FREDRICS och LOVISAS Verk, at vara den fiſta bland vittra Inrättningar, ſom erfarit GUSTAF III:s ömma vård, den förſta ſom erfarit GUSTAF ADOLPHS och CARLS frikoſtighet! Hvilken är den känſla ſom härvid bör råda, den ſom väckes af det Beſkydd vi förlorat, eller af det vi återfått? Lemnom oſs åt båda. De uteſluta icke hvarandra. De förena ſig naturligen. Det är i vår förgde GUSTAFS Son och Broder, vi ännu kunne älſka Honom. Det är mot dem vi kunne viſa en tackſamhet, för helig i ſit uphof, för vidſträckt i ſina ſkyldigheter, at ſtadna inom blotta loflјud.

Och Du unge Konung! Du vårt hopp och vår tröſt, Du til hvilken våra blickar och våra hjertan tränga, Du ſom i dag hört oſs, mins denna dag, mins, at Vetenſkaperne varit hägnade af Dine Store Förfäder, af den Drottning, hvars B ld Du ſer för Dina ögon, af den Fader hvars Thron Du äger! Mins de offer Du hört gifvas Deras Minnen: de hafva icke varit ſmickrets, men Sanningens; Mins at Vetenſkaperna äro tackſamma! Gå, at i GUSTAFS fotſpår blifva Stor, men gå äfven, at ſom Han genom hjertats mildhet blifva älſkad; och derföre, då Du minnes de loford, ſom Honom gåfvos, få mins äfven, at de afbrötos af tårar!

TAL

TAL

Om

De vackra Konſternas odling hos Grekerna och deras Fortplantning till andra Folkſlag.

Hållet

Vid Inträdet i Kongl. Vitterhets- Hiſtorie- och Antiquitets-Academien den 19 Januarii 1790.

Af

ANDERS WILDE,

Cantzli-Råd och Kongl. Bibliothecarie.

Mine Herrar!

Konungens Nåd, och den ynneſt ſamt vänſkap, jag i flera år fått röna af de fleſte denna Kongl. Academiens Ledamöter, har jag at tilſkrifva den heder, ſom mig vederfares, at blifva intagen i detta Lärda Samfund. Med vördnadsfullt och tackſamt hjerta erkänner jag deſſa verkande orſaker. Min uprigtiga önſkan är, at mina kunſkaper, hvilkas ringhet jag ſjelf bäſt känner, en vacklande hälſa, och en tiltagande ålder, måtte tillåta mig, at få upfylla de ſkyldigheter, ſom härigenom mig åläggas, at det i någon måtto må ſvara emot Academiens väntan och min egen åſtundan.

Ibland deſſa ſkyldigheter är den förſta, at nu afhandla något ämne, ſom äger gemenſkap med de Eder, Mine Herrar, updragna yrken och

göromål. Academiens aflidne Ledamot, Herr Profeſſor Flodérus, hvars vidſträckta inſigter uti Grekiſka Litteraturen äro allmänt kände och saknade, har uti ſit Inträdes-Tal föreſtält Grekernes vitterhet, och hennes fortplantning til andra Folkſlag. Detta ämne torde förtjena at vidare utföras, och underſökningen ſträckas jemväl til de vackra Konſterna. Om det icke denna gång ſker med samma vidſträckta beläſenhet, samma mogna urſkilning och behaglighet i föreſtällningsſättet, är det icke ämnets, utan dens fel, ſom det afhandlat.

Vandringsvägen för *Vitterheten* och de *vackra Konſterna*, har varit en och denſamma. Ehuru litet vi nu hafva oſs bekant, om de älſta Folkſlagens framſteg i den förra, är det likväl taget för en afgjord ſak, at Egypten eller Phénicien meddelt Grekeland de förſta, efter all liknelſe, nog ofullkomliga kunſkaper därutinnan; hvilka ſedan därſtädes ogement utvidgade och förädlade af lyckliga Snillen, under et blidt luftſtrek, efter hvarjehanda vidriga öden, ſom öfvergått detta land, ſokt och funnit et nytt hemviſt och beſkydd hos de Romare. Vi äge ännu ſå mycket i behåll af forntidens ſammanſtämmande hiſtoriſka efterrättelſer, och ſå många lemningar af gamla Konſt-arbeten, at, då de jemföras med hvarandra, en upmärkſam granſkare ej kan fela om den väg, ſom de vackra Konſterna tagit från det ena Folkſlaget til det andra; och om den vinning eller förluſt, de vid deſſa deras flyttningar hait. Med den hiſtoriſka viſshet, hvarpå byggas kan, finne vi förſt igen dem

dem hos Egyptier, mindre höffade och granne, därifrån vandrande, dels til Etrurien, där de, under den tiden de ſköttes af infödingar, utan lånt hjelp, icke erhållit mycken förbättring; dels til Grekeland, där ſnille och ſmak, efter flera hvälfningar, gifvit dem all möjelig prydnad och fullkomlighet; och omſider til Rom, där de en tid bibehållit ſig i anſeende, förnämligaſt genom främlingars handläggning, och, ſedan de måſt ſtreta emot hvarjehanda förödelſer, ſluteligen blifvit gömda under gruſet af det kroſſade väldet; hvarutur de, efter lång tid åter framletade, och på nytt höffade af ſkickelige händer, ifrån ſamma land där de legat i få långſam dvala, kringſpridt ſig i flera delar af Europa, och i det mäſta fått igen ſin fordna glans, eller åtminſtone kunna hugna ſig däraf, at de icke aldeles vantrifvas, utan med aktning och vänſkap bemötas. Briſt på fullſtändiga och fäkra efterrättelſer, jemte ſaknad af minnesmärken, hvilkas ålder icke är tvifvel underkaſtad, hindra oſs, at gå längre tilbaka, än til Egyptierne; men gifver dock ingen anledning at förneka flera äldre namnkunniga Aſiatiſka Folkſlag, all kännedom af Konſter och deras utöfning.

Då det ſäges, at Grekerne fått ifrån Egyptierna ſina förſta kunſkaper i Konſterna, och däribland jemväl Byggnings-konſten, ſå förſlås dermed den prydligare; ty den enfaldiga och til lifvets behof oumgängliga, har ſäkert, utan hjelp och uplysning därom af annat Folkſlag, varit dem bekant och lämpad efter deras lands och luftſtreks beſkaffenhet. Till bevis, at Grekerne

lärt af Egyptierne prydlighet i Byggningskonſten, anföras öfverlefvor af byggnader i Peſtum och Agrigent, hvilka förmenas hafva likhet med det Egyptiſka byggnadsſättet. Än vidare påſtås, at Grekernes ſa kallade Caryathider *) äro et lån utaf Egyptiſke pelare, föreſtällande qvinnobilder med dubbla vid hvarandra häftade hufvuden. Dock hafva deſſa pelare, äfven ſom de öfriga Egyptiſka konſterna, ſedermera hos Grekerne erhållit förbättringar, medelſt riktigare proportioner, ſamt vackrare och mera öfverensſtämmande ſirater. Vitruvii berättelſe ſynes väl ſtrida emot denna tanka; men då jemförelſe anſtälles mellan de Egyptiſka och deſſa Grekiſka pelare, blir det nog ſannolikt, at Vitruvius lätit förleda ſig af de Grekiſke Konſtnärernes fåfänglighet, at vilja tilägna ſig upfinningen af alla Konſter. Än vidare åberopas, at de älſta Grekiſka pelare, äfven ſom de Egyptiſka, icke haft några baſer. Det tidehvarf, ſom ſynnerligen gynnat denna Konſt hos Grekerne, börjar efter Themiſtoclis ſegrar öfver Perſerna vid Salamis och Platea. De mäſta Grekiſka Templen hade blifvit förſtörda af Perſerna, och lemnades, enligt Pauſaniæ berättelſe, oförbättrade, liggande i ſina ſtenhögar, til åminnelſe af den fara, hvaruti Grekiſka friheten varit ſtadd; och nya upfördes i deras ſtälle. Under de 40 år Pericles ſtyrde Athén, reſtes Tempel, Skådeplatſer, Gymna-

*) De kallades äfven *Atlantider*, af ſamliknelſe med Atlas, ſom föreſtäldes bära himmelen; ſedan föreſtäldes de, ſåſom manspersoner, under namn af Perſer, til åminnelſe af Grekernes ſegrar öfver detta Folk.

Gymnaſier, Vattuledningar och andra Byggnader, til ſå ſtort antal, och med den prakt och koſtnad, at Plutarchi och andres berättelſer förſätta efterverlden i förundran, at ſå mycket kunnat börjas och fullbordas på ſå korrt tid och under en enda mans ögon. Såſom det förnämſta prof af ſmak och prakt, hafva Minervas och Theſei Tempel blifvit anſedda: båda uti Athen och, efter Pauſaniæ berättelſe, Hecatompeder, eller Byggnader af 100 fot i fyrkant. Efter de förbättringar, ſom det förra uti deſs förfallna tilſtånd fått genom Käjſar Hadrianus, och den förödelſe, ſom detſamma öfvergått uti ſiſta Turkiſka Kriget mot Venetianerne, hämtas nu för tiden det ſäkraſte bevis til Grekernes ſkicklighet i Byggningskonſten af de trenne utaf dem upfundna ordningarna: den Doriſka, Joniſka och den mycket yngre Corinthiſka; af hvilka de tvänne förſta mäſt ſtändigt, och den ſiſta fällan, undantagande i Staden Corinth nyttjades; emedan denna ordning kan anſes ſåſom förſta ſteget til de öfverflödiga granlåter, ſom i Roms ſenare tider bortſkymde den ädla och med naturen mäſt inſtämmande enfald, hvilken iakttogs under Byggningskonſtens vackraſte tidehvarf hos Grekerna. Til deras utmärkta ſkicklighet kan nogſamt ſlutas deraf, at deſſa nämnda ordningar alt ſedan blifvit oförändrade bibehållna, och ingen tiltrodt ſig, at vika ifrån de därutinnan antagna grunder och proportioner, utan at ſkämma bort ſitt arbete. Med alt ſitt bemödande kunde Roms många och ſtore Byggmäſtare icke åſtadkomma någon annan, än den ſå kallade ſammanſatta ord-

ningen, emedan däruti förenades den Joniſka och Corinthiſka; och til äfventyrs har denna Romerſka ordning icke bidragit til mycken förbättring i Byggningskonſten, hvarföre den ock nu ſällan nyttjas. Af alla förſök, ſom Franſke Byggmäſtare i ſenare tider gjort, at upfinna någon ny ordning, har intet lyckats.

Ifrån den prydliga Byggningskonſten är Bildhuggeriet oſkiljaktigt; och jemväl däruti hafva Grekerne förvärfvat ſig en lika namnkunnighet, en lika rättighet, at blifva efterfölgde af alle, ſom haft til affigt, at anſes för mäſtare därutinnan *). Man vil tillägga Grekerna den beſkyllningen, at de, för at undanrödja alt, ſom kunde ligga i vägen för den åſtundade namnkunnigheten, at hafva varit ſtore Konſtnärer, ſjelfve förſtört ſine älſta arbeten. Detta föregifvande får någon ſannolikhet deraf, at Plinius och Pauſanias, hvilkas hiſtoriſka efterrättelſer om Grekernes Konſtnärer och deras arbeten, vi ännu hafva i behåll, nämna mycket få, ſom lefvat i början af Konſtens förſta tidehvarf, och några flere, ſom lefvat

*) De efterrättelſer vi hämte utur den Hel. Skrift, äro långt äldre än alt hvad vi vete om Grekerne. Där finna vi Bilder, förſt ſkurna i trä, och ſedan gutna i åtſkilliga Metaller, hvaraf de uti Hebräiſka Språket fådt hvardera ſit färſkilta namn. De förra blefvo med tiden förgylde (Eſai 30: 22.) eller belagde med tunna guldbläck. Uti Egypten var konſten gängſe redan i de äldſta tider; och om Seſoſtris lefvat mer än 300 år för Trojanſka Kriget (Antiquitatt Rom. Lib. 7. pag. 158), ſå voro då redan de ſtörſta obelifker, ſom nu finnas i Rom, och de ſtörſta byggnader i Theben upförde, medan mörker ſväfvade öfver Konſterne hos Grekerne.

lefvat i ſlutet af detſamma, ſå at dem emellan blifver en läng ſträcka af tid, ſom lemnar oſs i fullkomligt mörker i anſeende til Konſternas tilſtånd i Grekeland. At åtminſtone ett och annat af de namngifne Konſtnärernes arbeten måſte hafva varit i behåll uti Plinii och Pauſaniæ tider, kan ſå mycket mindre dragas i tvifvel, ſom, utom det bemälte Skribenter gifva tilkänna hvad Bilderne föreſtält, Pauſanias äfvenväl nämner de ſtällen, där en del af dem ännu i hans tid förvarades; och Plinius säger, at Kejſar Auguſtus låtit föra några af detta tidehvarfs bilder til Rom, och upſätta dem på façaden af Apollos Tempel. Men alla öfverlefvor af de älſta Grekiſka bildhuggar-arbeten, ſom då til äfventyrs varit i behåll, hafva ſedermera ſå förſvunnit, at föga mer, än en enda bildſtod, och några af de älſta Grekiſke mynten lemna oſs tilfälle, at lära känna den älſta Grekiſka *ſtilen* i teckning, ſom kallas den *hårde*, och hvad hufvudens bildande ſamt kroppens ſtällningar beträffar, aldeles inſtämmer med den gamle Egyptiſka och älſta Etruriſka. Ifrån Egyptierne hafva jemväl Grekerne fått förſta anledningen til coloſſaliſke Statuër.

Vid ſamma tid, då byggnings-konſten hos Grekerne börjat vinna förbättringar, har ock det ſamma ſkett med bildhuggeriet. Det var en följd af de många nya Tempel och byggnader, ſom den tiden upfördes, och ſkulle förſes med nya Gudabilder, ſamt af den täflan, ſom upkom emellan Grekiſka Staterna, at med Stoders upförande förvara minnet af de Hjeltar, ſom förſvarat Grekelands frihet. Härifrån räknas Konſtens

ſtens andra tidehvarf hos Grekerna, och den ſå kallade *höga ſtilen*. Ett tidehvarf, om hvilket med rätta ſäges, *) at i detſamma grundvalen blifvit lagd til ett ſtort och varaktigt palats, börjadt af Philoſopher och Poëter, fullbordadt af Konſtnärer, och hvartil Hiſtorien förer oſs genom en präktig Portal. Denna tidens Konſtnärer började nu vinlägga ſig om riktiga proportioner; de använde all flit på en med naturen mera enlig teckning i anſigtens och lemmars föreſtällande, och ſträckte ſin upmärkſamhet til et naturligt afbildande af ſenor, muſklar, leder och ben. De förſummade icke eller detſamma i anſeende til hår, ögon och bröſt, och undveko alla tvungna, för mycket häftiga och onaturliga ſtällningar; Men med alla deſſa betydeliga förbättringar, beſkylles dock denna ſtil ännu för någon *hårdhet och ſträfhet*. Cicero ſäger om den tidens Konſtnärer, at deras ſtil var i allmänhet vacker, men nalkades ännu icke nog nära ſanningen. Plinius fäller det omdöme om deras tekning, at den varit *hård*, med *ſkarpa* kanter och hörn. Härutaf kan ſlutas, at de, vid använd noggranhet at följa och föreſtälla naturen, dock icke förmått undvika alla de fel, ſom ládat vid förſta tidehvarfvets ſtil. Det händer Konſterne detſamma, ſom Vetenſkaperna. De hinna icke på en gång, utan ſmåningom, til fullkomlighet, och vid hvart ſteg de dertil taga, ſker merendels, at i början mycket blifver öfrigit af de briſtfälligheter, ſom åtföljt dem i deras förra mindre fullkomliga tilſtånd. Innan behaglighet i flytande

*) Winckelmans Geſchichte der Künſte des Alterthums.

de uttal af et ſpråk, och en ren harmoni uti ſång och muſik kan erhållas, måſte man förſt lära ſig, at ſkarpt och tydligen uttrycka ord, ſtafvelſer och toner, hvilken vana icke annorlunda, än ſmåningom ſedan aflägges. Ariſtoteles lärer oſs, at vältaligheten i deſs början och uti en Gorgiæ ſkrifter, haft mycken likhet med den långt äldre Skaldekonſten; och vi vete, at någon tid åtgått, innan hon hunnit ikläda ſig ſin egen, henne egenteligen paſſande drägt. — Æſchyles lefde i den tid, då den höge ſtilen i bildhuggeriet, med ännu vidlådande hårdhet, gjorde förſta ſtegen til fullkomlighet; och med en lika ſtil började Tragedien at höja ſig. Han hade förut tjent vid Athenienſiſka Krigshären, och behöll ännu på ſkådeplatſen det lynne, ſom åtminſtone den tiden merendels åtfölgde Krigsmän. Med ſtarka ord och uttryck ville han gifva ſina häftiga föreſtälningar, ſannolikhet, och de föreſtälda perſonerna, värdighet. Men någon tid därefter vann Sophocles, Tragediens rätta ändamål, genom et mera behagligt och rörande föreſtälningsſätt. Dock ſkulle viſſerligen åtſkillige detta tidehvarfvets Konſtnärer orätt vederfaras, om dem alla tillades ſamma ſträfhet i ſtilen, ſom rönes hos de fleſta. Åtſkillige Grekiſke Skribenter i ſamma tid hafva blifvit namnkunnige genom Vitterhets-arbeten; och utan alt tvifvel begicks et fel, om ifrån ſtilen hos Thucydides, ſom är mörk, genom en för mycket ſammanträngd korthet, flöts til lika beſkaffenhet af ſtilen hos Plato, Lyſias eller Xenophon. Inſkränkt inom trånga gränſor, kan jag icke följa Plinius

och

och Pauſanias uti upräknande af alla förtjenta Konſtnärer, och uti beſkrifningar af alla Konſtarbeten, hörande til detta tidehvarf; utan nämner allenaſt en Polycletus, en Phidias, en Scopas, en Myron. Den förſte ſkal hafva faſtſtält riktiga proportioner emellan människo-kroppens delar, och förfärdigat en Bildſtod, ſom i den afſigt blifvit rådfrågad af alla ſamtida och efterföljande Konſtnärer. Phidias, ſom lefvat i Athén, upmuntrad och belönt af Pericles, hvilken därſtädes var för Konſternas befordran detſamma, ſom ſedermera Auguſtus i Rom, Mediceiſka Huſet i Italien och Ludvic XIV i Frankrike *), hålles för den, ſom egenteligen förhulpit Konſten til den fullkomlighet hon nått i detta tidehvarf. Scopas angifves ſåſom Mäſtare til den bekanta gruppen af Niobe och hennes Döttrar, hvilken alt hittils förlorat intet af det utmärkta loford, ſom han ägt redan i äldre tider; och hvarom Plinius vittnar. Myron har ägt ogemen ſkicklighet at afbilda djur, och hans *Ko* lärer icke förgätas, ſå länge gamle Grekiſke och Latinſke Poëter läſas.

Med tiltagande öfverflöd och tycke för nöjen och välluſt, ſamt ſtörre rikedomar, förvärfvade genom handel, och införde i Grekeland, något förr och under Alexander den ſtores Regering, börjar Grekiſka Bildhuggeriets tredje tidehvarf, och den ſå kallade *ſköna ſtilen* i denna Konſt; hvaraf nu för tiden långt flera minnesmärken äro

*). Härtil kan ock läggas Alexander den ſtores tidehvarf i Grekeland, då Konſterne därſtädes ſtigit til ſin ſtörſta högd.

äro i behåll, än af de tvänne föregående tidehvarfvens arbeten. I ſtälle för en *kantig* och *hvaſs*, nyttjades nu en *rundad* och *vågig* teckning. Behagligheten blef förnämſta ögnamärket i föreſtällande af alla kroppens lemmar och ſtällningar; och man beflitade ſig, at få mycket någonſin möjeligt var, genom Konſt undandölja de naturliga lyten, ſom verkeligen funnits hos de föreſtälda perſonerna. Ingen monotoni, eller obehaglig likhet, utan en mångfaldig omväxling af ſtällningar och expreſſioner, finnes i detta tidehvarfvets arbeten, oaktadt den ſtora mängd deraf, ſom då blifvit förfärdigad; och dem tillkommer med rätta det loford, ſom Konſtnärerne fådt af gamle Skribenter, at de förſtått gifva rörelſe och lif åt marmor och malm. Alla ſynliga tecken af ſjälens och blodets rörelſer igenfinnas, icke allenaſt i anſigtet, utan ock i alla kroppens muſklar, hvarvid likväl behagligheten icke åſido fattes, och all häftighet undveks; ty Konſten philoſopherade med pasſionerna på ſätt, ſom Ariſtoteles vill, at förnuftet ſkal göra. Naturen ſöktes och följdes, men icke på trälaktigt vis. Sällan händer, at proportionerne mellan kroppens delar äro fullkomligen lika hos alla människor. Sällan finnas alla ſkönheter af en människo-kropp förenade hos en enda. Så ofta fördenſkull omſtändigheterne lemnade inbillningsgåfvan och ſnillet fritt utrymme, ſåſom vid föreſtällningar, hörande til Grekernas fabel-lära, och äldre hiſtoria, ſökte ſig deras Konſtnärer mönſter ibland flera, och valde hos den ena et vackert och paſſande anſigte, hos en annan vackra händer,

händer, hos den tredje vackra ben och fötter, och få vidare. Ariſtoteles lemnar oſs efterrättelſe härom*), och Socratis ſamtal med Målaren Parrhaſius beſtyrker detſamma. Lucianus fordrar till en fullkomlig ſkönhet, at anſigtet bör likna Phidias Lemniſka Venus; hår, ögon, ögonbryn och panna Praxitelis Venus; och händerna Alcamenis Venus. Härtil kan läggas Plinii berättelſe om Målaren Zeuxis, at han, för at måla en Juno, begärt til modeller fem de vackraſte flickor. Således ſkapades en idealiſk ſkönhet, ſom väl fällan träffas i naturen, men dock icke är ſtridande emot denſamma. Detta är ock orſaken, hvarföre ibland Grekiſka arbeten, i ſynnerhet utur detta tidehvarf, finnas flera oſkylda än klädda bilder; och då bilderne voro förſedde med kläder, blefvo dock deſſa ſom oftaſt, dels föreſtälda ſå ſkira och liggande tätt åt kroppen, dels ſå lätt och vårdslöſt kaſtade, at de förnämſta af kroppens ſkönheter icke undandoldes; hvaremot konſten hos de Romare, mera viſade ſig i fria och naturliga veck och fållor af deras vida klädedrägt, än i en ſkön och vacker kropps afbildande. Nakna bilder inſtämde icke med den Romerſke ärbarenheten och värdigheten, icke heller med vår tids anſtändighet; men föreföllo aldeles icke et Folkſlag främmande, ſom i ſina Riddareſpel och offenteliga lekar, årligen ſåg ungdomen oklädd täfla om belöningens erhållande; hvilket tilfälle, öfverensſtämmande med Grekernes ſeder, deras Konſtnärer väl viſte at nyttja, för at gifva ſina arbeten naturlige ſkönheter

*) Ariſtot. Polit. Lib. 3. c. 7.

heter och ställningar. Det medgifves, at federne nu kunna hafva vunnit; men konsten hade förlorat; och Plinius den yngre tänkte härutinnan olika med den äldre Plinius. Emedan Grekiske Konstnärer ofta, vid föreställandet af en Venus och flera Gudinnor, tagit til mönster en Phryne, en Gratina och andra Personer af det Könet, kände för ogement vacker skapnad, men icke för synnerligen regelbundna seder *), så hafva Anhängarne af den hedniska Gudaläran, i anledning deraf, fått upbära bittra förebråelser af några Kyrko-Lärare. Men det är möjeligt, at sedan en mera sund Guda-dyrkan fått ro-fäste, nyare Konstnärer förfallit i enahanda fel; ty det är bekant, at åtskillige Målare och Bildhuggare vid Mariæ bilders föreställande, tagit mönster af Personer, som varit dem käre; och hvilken lärer tro, at alle Romerske Helgons bilder likna Originalen, dem Konstnärerne aldrig haft tilfälle at se och känna? Det torde blifva et tilräckeligt bevis, at den skönа stilen med rätta förtjenar det namnet, då jag ibland de af densamma ännu i behåll varande minnesmärken, allenast nämner den bekante Laocoon, som väckt en tällan emellan Bildhuggare- och Skaldekonsten, hvarvid företrädet emellan Konstnären, som bildat mar-

*) Redan uti konstens första början, valde sig Konstnärer, som hade at föreställa Gudinnor, vackra Qvinnor til mönster, utan affeende derpå, at de höllo sina behagligheter fala. En sådan var Theodota, om hvilken Xenophon talar. (Memor. L. 3, c. 11). Detta stötte icke Grekerne, som ej hyste de bästa tankar om sina Gudar och Gudinnor.

morn, och den Latinſke Skalden, ſom beſkrifvit detta proſ af Konſtens fullkomlighet, ännu äſ ſtridigt *). Såſom bevis på en nära gemenſkap emel-

*) Ageſander tros hafva varit förnämſta Mäſtaren til hufvudfiguren i Laocoons bild. Vid de ſmärre bilderne eller Laocoons barn hafva kännare trott ſig finna fel i växt och proportioner, ſom icke ſvara mot hufvudbilden. (Se Les Antiquités du Comte de Caylus). Vare ſig därmed huru det vill, ſå är det likväl fäkert, at Konſtnärerne varit väl hemma i ſin konſt. Dödsångſten ſynes tydligen i muſklar, ſenor och ådror, jemväl ända i fingerna på Laocoons barn. Inbillningen tycker ſig höra den enas ſuckar och den andras dödsarbete. Alt är föreſtäldt på det ryſligaſte ſätt ſom naturen medgifver; alt väcker faſa i åſkådarnes hjertan. Men at ſäga det porerne öpna ſig, och at man ſer ångeſtſvetten tränga ſig derutur, torde vara en följd af en för mycket uphetſad inbillning. När Virgilius föreſtäller den olyckliga fadrens ſorg med hiſkeliga rop, (Clamores horrendos ad ſidera tollit) och vidare ſäger: ille ſimul manibus tentat divellere nodos, ſå ſes och ſynes alsintet af alt detta uti bilden, men väl i anſigtsdrag och kroppens muſklar, de ögonſkenligaſte tecken til ſorg och hjertfrätande bedröfvelſe. Bland flere har Sadoletus beſkrifvit denna grupp uti verſer, värdige ålderdomens vackraſte tider. Jag må icke nämna flera exempel af Bildhuggare, ſom förſtått at vid tilfällen af dylika mänſkliga paſſioner göra ſina bilder och föreſtällningar rörande. I Syracuſa hade Leontius gjort en bild af en halt Man, öfverhölgd med får, där ſorg och bedröfvelſe voro ſå lifligt uttryckta, at åſkådarne ej utan medlidande kunde betrakta denſamma. Niobe och hennes döttrar i ögnablicket at dö af den förtörnade Dianas handläggning, gifva åſkådarne all den faſa, ſom en dylik ſtällning kan medföra. Man delar med dem deras ſorg, och de ömaſte känſlor intaga hjertat.

emellan Vitterhet och vackra Konſter, och deras inbördes verkan på hvarandra, anmärkes, at det Grekiſka Folkets ſeder och lynne i detta tidehvarf updrifvit ſmaken i både Vitterhets- och Konſt-arbeten til den ſtörſta finhet och läckerhet. Ibland flere tjenar til exempel Menander, Epicuri vän, och hvilken Terentius ſedermera, jämte Scipios och Lelii råd, förnämligaſt tagit til mönſter. För at roa, underviſa och tadla, framträdde han på Skådeplatſen med det aldrafinaſte Attiſka ſalt, med de mäſt utſökta ord, och med alla det Attiſka Språkets behagligheter; och det gifver oſs orſak at beklaga, at vi hafve ſå litet öfrigt af mer än 100 Comedier, ſom han författat. Til detta tidehvarf kan jemväl räknas Demoſthenes, ſom halles för den äkta vältalighetens Stamfader, men likväl, vid fakernas då varande ſtällning, med miſsnöje ſåg ſig icke kunna uträtta hvad han ville och borde hos ſina Landsmän; emedan en vacker Bildſtod, förfärdigad af Phidias eller Praxiteles, långt mera väckte då varande välluſtiga och för penningar ſala Grekers upmärkſamhet, än Demoſthenis tal och den Macedoniſka Philippi anläggningar emot deras frihet. Den *ſköna ſtilens* tidehvarf var ganſka korrt, i jemförelſe med de föregående. Icke långt efter Alexander den ſtores död började redan den goda ſmaken förfalla; och förödande Krig, ſom infölio i anledning af hans Länders delande, ådrogo Konſterne en långſam dvala. De qvicknade väl ſedan något, men den goda ſmaken var redan förlorad, och den tidens Konſtnärer hunno icke mera til ſamma fullkomlighet,

ſom deras Företrädare. Alexander den ſtores Efterföljare i Grekeland låto Grekerne ſnart känna hela tyngden af träldomens ok; och då Vetenſkaper och Konſter där, tillika med friheten, ſaknade näring och belöning, kallades de til Egypten af Ptolomeerna, och til Syrien af Seleuciderna.

Staden Alexandria blef et nytt Athén, hvareſt, under de trenne förſte Ptolomeers beſkydd, Euclides lärde Geometrien, Conon och Hipparchus undervifade i Mathematiſke Vetenſkaper, Eratoſthenes utbredde ſina inſigter i all ſlags Lärdom, Ariſtarchus gjorde ſig känd genom ſin Språkkunſkap, Theocritus ſkref Doriſka Herda-Sånger, och Callimachus ſjöng til Gudarnes, til Dygdens och til ſina Skyddsherrars lof; ſamt författade til åminnelſe af Drottning Berenices vackra hår et Skaldeqväde, ſom Catullus ſedan öfverſatt. Inga upmuntringar och belöningar ſpardes för deſſa och många flera Lärdoms- och Vitterhets-Idkare, undantagne en Sotades och en Zoilus, ſom gjort ſig kända, den förre af Skrifter, ſom förolämpade ärbarhet och goda ſeder; den ſenare af alla berömda Vitterhets-Arbetens tadlande, och hvilke ſlutat ſine dagar i uſelhet och elände. Deremot är Aratus bekant, ej allenaſt af ſin Lärdom och Vitterhet, utan ock af ſitt oförtrutna bemödande, at förſe Ptolomæus Philadelphus med målningar och ſtatuër från Grekeland. Med all ofpard koſtnad aniades Bokſamlingar, vidſträcktare än någon nu varande Europeiſk; och från Grekeland anſkaffades, icke blott afſkrifter, utan genom utbyte emot deſſa,

och

och anſenlig mellangift, ſjelfva Originalen. Deſſa nyttjades af inrättade Academier, eller Samfund af Män, ſom odlade all ſlags Lärdom och Vitterhet; offentelige täflingar anſtäldes, i likhet med dem, ſom öfvades i ſjelfva Grekeland. Byggmäſtarne Dexiphanes, Soſtratus och Dinocrates äro til namnen bekante, at hafva upfört Heptaſtadium; den Alexandrinſke Pharus, räknad ibland Veridens Underverk, och flera andra präktiga Byggnader: Kongl. Slott, Tempel, Academier, Muſéer och Theatrer, hvarom berättelſer finnas både hos Grekiſke, Latinſke och Arabiſke Skribenter *). Här ſyſſelſatte ſig jemväl en ſtor myckenhet Bildhuggare med hvarjehanda arb ten uti alla ſlags Egyptiſke ſtenarter, och ibland flere Konſtnärer kännes en Arſinius utaf ſin i Criſtall graverade vackra Arſinoë, hvilken än i dag är i behåll, äfven ſå väl ſom de Ptolomæiſke Konungarnes Mynt, alle i Grekiſka ſtilen och med Grekiſka påſkrifter **). Ifrån denna Grekiſka Plantſkola uti Egypten hafva, enligt Athenæi berättelſe, kommit de ſtatuër i porphyr, ſom Kåjſar Claudius låtit föra til Rom, och alla andra ſo-

 der,

*) Huru högt Konſtnärernes antal i Egypten ſtigit, kan inhämtas allenaſt af den myckenhet deraf, och de 100 Byggmäſtare, ſom, til följe af Polybii efterrättelſe, Ptolomæus Philopator aflemnat til Staden Rhodus, ſedan den mäſtedels blifvit förſtörd genom en jordbäfning.

**) Den likhet ſom finnes emellan caméer eller graverade ſtenar, och mynt, gifver anledning at tro, det gode Grekiſke Graveurer varit de Regenters Myntmäſtare, ſom leide i de för de vackra Konſterna lyckliga tider hvarf, under och ſtraxt efter Alexanders tid.

der, arbetade i Grekiſka ſtilen, ſom funnits uti Egypten.

Seleucidernes nit för Vetenſkapernas, Vitterhetens och de vackra Konſternas befrämjande, är nogſamt bekant genom flere forntidens Skribenter. Dymedelſt kändes en Eraſiſtratus Leptinas och Megaſthenes, jemväl en Beroſus, ſom, efter Plinii och Vitruvii intygande, inhämtat af Grekiſka Lärda deras Språk, och ſedan hedrades af Athenienſerna med en bildſtod i deras Gymnaſium. Ibland dem, ſom här öfvat Vältalighet, är ännu en Iſocrates til namnet bekant. Då man utaf Hiſtorien erinrar ſig, at Egyptiſke Konungen Ptolomæus Evergetes, under ſina härfärder i Syrien, deriſrån tagit, jemte flera dyrbara konſtarbeten, mer än 2500 ſtatuër, hvaribland dock tillika varit många Egyptiſke Gudabilder, ſom Cambyſes förut låtit föra från Egypten til Perſien, ſå finner man deraf, huru högt de vackra Konſterna blifvit drifna i detta Land. Uti Syrien, et ſtycke från gränſen emellan detta Land och Öde-Arabien, finnas ännu talrika ruiner af den namnkunniga Staden Heliopolis, eller Baalbek. Här viſa ſig ovederſäjeliga öfverlefvor af Grekers ſina ſmak, och Romares öfverflödiga prakt, af Grekiſke Caryathider, af Corinthiſke pelare, ſtatuër, bröſtbilder, af half-uphögdt arbete, triumph-bågar, ſtucatur- och andra arbeten i den vackraſte marmor, lemningar af Byggnader, ſom ſynas utviſa, at de fordom blifvit nyttjade til Theatrer, jemväl tecken til påſkrifter faſtän nu oläsliga, m. m. Hiſtorien underrättar oſs, at i detta Land funnits Grekiſke Muſeer,

ſéer, Gymnaſier och Ephebéer. Derigenom kände vi äfvenväl det präktiga Templet i Staden Hierapolis, den tidens Loretto, byggdt i Joniſk ordning, ſom af Greker, med upſtällande af alla Grekiſka Gudabilder, blifvit inrättadt til et Panthéon, och hvilket ännu blifvit beſökt af Käjſar Julianus, under hans Perſiſka fälttåg. Efter Luciani berättelſe, hafva flera Aſiatiſka Folkſlag, jemväl Araber, deltagit uti vallfarter och ſkänker til detta Tempel, ſamt andra Syriſka högtidligheter. Et ſtycke från Heliopolis, uti Öde-Arabien, finnas ockſå til omkretſen ganſka vidſträckta ruiner af det fordna Palmyra, nu Tadmor kalladt. Om dem kan ſägas detſamma, ſom om Heliopolis, at där igenfinnes ſporr af både Grekiſk konſt och Romerſk prakt *). De är

*) Denna Stads ålder, långt för de Romares inträkt-ningar i Aſien, kan icke beſtridas; ty vi vete genom Appianus och flera Skribenter i Romerſka Hiſtorien, at den redan varit länge känd, medan Rom utgjorde en fri Stat. Uti Antonii och Cleopatræ tid var Palmyra namnkunnig för ſin ſtora rikedom och vidſträckta handel, emedan den varit en uplagsplats för alla rika handelsvaror från lyckliga Arabien, Perſien och Indien. Hiſtorien underrättar oſs, at Antonius varit ſinnad, at dela med Palmyrenerna deras rikedomar, men blifvit genom deras vidtagna förſvarsanſtalter nödgad at afſtå derifrån. I långliga tider har Palmyra, tillika med det närmaſt deromkring liggande och intil Euphrat gränſande Landſkapet, Palmyrene, utgjort en fri Stat, ſom ſtyrdes af Råd och Folk. Det medgifves, at många, och til äfventyrs de flеſta af deſs fordna byggnader, hvarutaf nu ſes öfverlefvor, icke äro äldre, än den tiden, då byggningskonſten i Rom vikit ifrån ſin enfaldiga prydnad. Vi känne genom Hiſtorien flere äldre Ro-

otvifvelaktigt, at Greker här öfvat de vackra Konſterna; och at detſamma äfvenväl ſkett med Vitter-

merſka härförder uti Arabien, i Pompeji, Antonii och Auguſti tider; men troligaſt äro öfverlefvorna af de byggnader uti Palmyra, ſom vittna om Romerſk öfverflödig prakt, ifrån Trajani, Hadriani och Aureliani tider. Dio Arrianus, Eutropius och Lucianus berätta, och Romerſka mynt beſtyrka, at Trajanus förvandlat, förſt hela det *ſtyniga*, och korrt derefter en ſtor del af det *lyckliga* Arabien, uti en Romerſk Provins. Euſebius underrättar oſs, at Inbyggarne uti Arabiſka Städerna Petra och Boſtra begynt en ny tideräkning ifrån denna Trajani inkräktning af ſtyniga Arabien, i ſtället för den äldre, ſom var antagen och brukad ifrån den tid, då Seleucus intog Babylon. Denna ſenare, ſom fått namn af Seleucidiſke tideräkningen, och hos Araberna kallas Taric Dehilkarnaim, nämnes jemväl uttryckeligen uti flera Grekiſka inſcriptioner, ſom funnits i Palmyra, til bevis, at denne Stad åtminſtone den tiden redan varit antagd och bebygd. Om Kajſar Aurelianus vete vi, at i hans tid Staden Palmyra blifvit, för deſs honom gjorda motſtånd, mäſtedels förſtörd; men hos Hiſtorieſkrifvare förvaras ännu et bref til hans Fältherre och Höfdinge Cerronius Baſſus, med befallning at åter fätta det ſtörſta Templet i ſitt fordna ſtånd, och med anvisning hvarifrån de dertil erforderlige koſtnaderne ſkulle tagas. De ännu uti Palmyra ſynliga öfverlefvorna af pelare, utvifa icke allenaſt den Corinthiſka, belaſtad med ſenare tiders öfverflödiga granåt, utan och några af de äldre Grekiſka ordningar, dels fläta, dels canelerade. Ibland flera ſes en Obelisk med Grekiſk påſkrift, upreſt på Rådets och Folkets föranſtaltande, til åminnelſe af tvänne Patrioter. Dylika påſkrifter, dels med Grekiſke, dels med Palmyreniſke bokſtäfver, hafva äfven funnits på ännu flera pelare, på öfverblefna ſtycken af ſtatuër, och på piedeſtaller, hvartil ſtatuërne nu ſaknas; hvilka inſcriptioner utmärka, at ſtatuërne blifvit reſte til

Vitterhet, bevisar den nogsamt kände Longinus, som efter flera Resor i Grekeland, Egypten, Syrien och andra Länder, tilbragt största delen af sin lifstid uti Palmyra, författat ganska många Vitterhets-Arbeten, undervisat den namnkunniga Drottning Zenobia uti Vitterhet, haft tillika med flere Greker säte ibland Palmyreniske Rådsherrarne, och mäst med lifvet umgälla sin tilgifvenhet för bemälta Drottning och Palmyrenska Statens frihet. Sjelfva Zenobia *) är känd af et författadt arbete om Staden Alexandria, och de Grekiska

minne af personer, som gjort sig förtjenta af det allmänna, och innehålla både Grekiska och Romerska namn, titlar och värdigheter; jemväl några ibland dem bevis dertil, at Staden i senare tider varit ansedd för en Romersk Colonie; men den egenteliga epoken dertil kan svårligen angifvas. Uti några af grafvarna hafva funnits dels Mans, dels Qvinnobilder, med klädedrägter, liknande de Romerske, uti en af dem en Grekisk grafskrift, och några andre med Palmyreniske påskrifter. Wood, den siste Engelsman, som så noga beskrifvit Palmyras öfverlefvor, intygar, at där funnits Mumier, aldeles lika med de Egyptiska, insvepta på lika sätt uti linne, och förvarade med enahanda balsam. Ehuru sällsynta en Zenobias och hennes Gemåls Odenats mynt äro, vete vi likväl genom Spanheim och andre, at de liknat den Grekiska stilen, och varit försedde med Grekiska påskrifter.

*) Enligt några Skribenters intygande, har Zenobia härstammat från det Kongl. Ptolomæiska Huset i Egypten. Om hennes Gemål Odenat, hvilken först som Rådsherre, och sedan som Envåldsherre styrde Palmyreniska Staten, berättar Procopius, at han varit til härkomsten Arab, och Hufvud och Anförare för de Araber, som voro kände under namn af Saracener,

Riken uti Asien, hvilket dock nu för tiden är förloradt. Uti Europa äge vi utaf Asiatiska ålderdoms-minnesmärken öfverlefvor uti de få kallade Marmora Arundelliana, eller Oxoniensia, med ännu ganska tydeliga Grekiska påskrifter, och sådana finnas äfven på Seleucidernes, så väl som de Parthiske Konungarnes Mynt, förfärdigade utaf Grekiske Arbetare. Ifrån Syrien fortplantades Grekiska sedvanor och Grekisk Vitterhet ibland Judarna, så at ock ibland dem infördes Gymnasier, Ephebéer och Amphitheatrer, inrättade på Grekiskt vis, och i likhet med dem, som funnos i flere Syriske Städer. Ifrån Grekers vistande uti Egypten, Syrien, Persien och flera delar af Asien, härrörer jemväl den likhet, som Wiliam Jones och Grefve Reviczky funnit emellan Grekiska, Arabiska och Persiska Vitterhets-Arbeten; hvilken likhet instämmer med den tanka, som andre förut yttrat, at Greker i senare tider varit de flesta Österländska, äfven som Europeiska Folkslags Läromästare *).

Pto-

och uppehållit sig omkring Euphrat. De Krigshärar, som Odenat och Zenobia med så mycken heder anförde emot den Persiske Zapor, emot Egypten och emot de Romare, bestodo, enligt Historiska vittnesbörd, til större delen af Araber och Greker, samt deribland förnämare och ringare Grekiske Anförare. På samma sätt hafva Araber, tillika med Greker, förut tjent vid Ptolomæers och Seleuciders Krigshärar, och således lärt Krigskonsten.

*) Brücker uti sin Historia critica Philosophiæ, och åtskillige andre, hafva samlat flera vittnesbörd derom, och tillägga, at Araberne hafva at tacka Greker för hvad beröm

Ptolomæi Phyſcons grymhet förorſakade uti Alexandria, en för Vetenſkaper, Vitterhet och Konſter

förtjenar i deras kunſkaper, och at de förre, dels ögonſkenligen, dels på et mera fördoldt ſätt, lånt af de ſenare det vackra uti deras arbeten. Til hvad jag redan anfört om Arabers gemenſkap med Greker, lägger jag ännu, at, efter Joſephi vittnesbörd, åtſkillige Städer i det nu varande Arabien blifvit upbyggde och förbättrade af Ptolomæer. Det gamla Rabba eller Rabbath har efter en Ptolomæus fådt namn af Philadelphia, och hela negden deromkring af det Philadelphiſka Arabien. Til följe af Geographerne Ptolomæi, Strabos och Stephani Byzantini berättelſe, leda några Städer i Arabien ſitt urſprung ifrån Seleucider. Vi vete, at vid ſkiftandet af Alexander den ſtores qvarlåtenſkap, Egypten, Lybien, Arabien och Palæſtina tilföllo Ptolemæus; men Seleucus feck, utom Syrien, alla de vidſträckta Länder uti öfra Aſien, ſom den tiden utgjorde det Perſiſka Riket. Likaledes är det af Hiſtorien bekant, at Egypten och Syrien, under en längd af Regenter näſtan i 300 års tid, förblifvit hos de nämda Ptolomæiſka och Seleucidiſka Slägterna, faſt med den ſkillnad, at en del af deſſa Länder tilhört, ſtundom den ena, ſtundom den andra Slägten. Theocritus räknar uttryckeligen Arabien ibland de Länder, ſom hört under Alexander den ſtores närmaſte Efterträdares, Ptolomæi Soters välde; och Cleopatra var ännu, genom Antonii biträde, rådande öfver en del af ſteniga Arabien. Uti det Adulitanſka minnesmärke, ſom Cosmas Indopleuſtes förvarat, räknas en ſtor del af Arabien ibland Ptolomæernes eröfringar. Alle gamle Öſterländſke Geographer ſäga, at det ſteniga Arabien hört, dels til Egypten, dels til Sham eller Syrien, men Öde-Arabien kalla de Syriens ödemark. Plinius talar om Arabiſka Plantſtäder, anlagda af Tigranes, ſom tillika med Armenien blef ägare af Syrien. Uti Arabernes philoſophie för och intil Mahomets tid, igen-

ſter bedröflig hvälfning. Et ganſka litet antal af deras Idkare ſtadnade härſtädes qvar, medan de fleſte,

finnas ſporr af flera än en, ibland Grekelands philoſophiſka Secter, äfven ſom af Perſiſka, Judiſka och Chriſtliga läroſatſer. Mahomet, den okunnige Stiftaren af en ny Lära, förſtod ej at urſkilja alt detta, utan blandade det ena om det andra. Jag förbigår många flera tydeliga ſporr af Grekiſka öfverlefvor uti Arabernas kunſkaper för den tiden. Det inkaſtet, at den tidens Araber endaſt varit Nomader, kan ſå mycket mindre för gällande antagas, ſom deras egne Skribenter intyga, at tillika med dem, ſom fört en dylik lefnad, ganſka många viſtats i Städer, ſom dels idkat handel, dels på ſitt, viſſerligen mycket ofullkomliga ſätt, vinlagt ſig om vetenſkapers inhämtande, och at en ſtor myckenhet antagit krigstjenſt hos näſtgränſande Folkſlag. Strabo ſäger, at de Araber, ſom viſtats närmaſt Syrien, varit mer höffade, än de öfrige, och i ſeder och kunſkaper vida ſkilde ifrån dem. Eget mynt hafva Araberne icke haft förr, än i ſlutet af 7:de och början af 8:de ſeklet, utan förut nyttjat det Grekiſka. Arabiſke Hiſtorie-Skribenter, i ſynnerhet Abulpharagius, intyga, at Grekiſka Språket varit kändt och nyttjat i Arabiſka Länder, åtminſtone intil ſlutet af 7:de ſeklet, då Walid, den ſiſte Ommiadiſke Califen, (hvilken Slägt är känd af deſs vidrighet för all annan lärdom och vitterhet, än den ſom finnes i Coranen), uttryckeligen förbudit alt bruk af Grekiſka Språket; men dermed allenaſt gifvit anledning til Grekiſk lärdoms och vitterhets vidare kringſpridande, förmedelſt Arabiſke öfverſättningar, ſåſom längre fram kommer at ſägas. Alla deſſa omſtändigheter, ſammanlagda, gifva anledning, at föreſtälla ſig, at Arabernes täflingar emellan Idkare af ſkaldekonſt och vältalighet, anſtälda uti Ocadh, ſom tillika var en namnkunnig marknadsplats, där anſenlig handel dreſs, kunna vara en imitation af de vitterhets-täflingar, ſom, i likhet med

fleſte, dels gingo tilbaka til Grekeland, dels, efter Athenæi intygande, ſpridde ſig omkring uti flera

de vanlige i ſjelfva Grekeland, årligen brukades uti Alexandria, och, ſåſom vetterligt är, voro ännu i behåll uti Julii Cæſaris tid, och långt efteråt. Det berättas, at vid de Ocadhiſka täflingarna, de bäſta Skaldeqväden, (hvaribland i ſynnerhet de under namn af Al-moallakat äro kände,) blifvit ſkrifna med guldbokſtäfver på Egyptiſkt ſidentyg, och derutaf fått namn af Al-Modhahabat. Vi vete, at deſſa Ocadhiſka ſammankomſter blifvit uphäfda af Mahomet, och at dymedelſt, ſamt genom påföljande Krigståg, deſſa äldſta Skaldeqväden mäſtedels gått förlorade hos ſjelfva Araberne. Dock är ännu genom Arabiſke Skribenter ſå mycken kunſkap förvarad, at i allmänhet Arabernes både ſkaldekonſt och vältalighet för den tiden varit af ringa betydlighet; at deras proſodi då ännu icke varit på något ſätt regelbunden, och at deras qväden icke beſtått af några långa och ſammanhängande Poëm, utan mäſt i ſmärre poëtiſka infall; ty Mohalhel är den förſte, ſom författat et qväde, beſtående af 30 verſer, eller et Al-Kaſidah. Deras Poëter för den tiden torde ſåledes kunna ſättas i bredd med de Nordiſke och flera Folkſlags Skalder, ſom hvar i ſitt Land voro i mycket anſeende, intil deſs deras vitterhet, genom inſigt i den Grekiſka och Romerſka, fick et annat ſkaplynne. Det mäſt lyſande tidehvarfvet för Arabiſka vitterheten, ſom utſättes til det 9:de och näſt efterföljande ſekler, inträffar aldeles med den tiden, efter medlet af det 8:de århundradet, då Califen af Abaſſidiſka Slägten Abu Jaafar Al-Manſur, på en ſin Chriſtliga Lif-Medici inrådande, kallade til ſitt Hof en myckenhet Lärda Män af de Chriſtna, och lät på Syriſka och Arabiſka öfverſätta många Grekiſka böcker. Hans vettgirighet härutinnan ſvarade dock icke emot Califen Harun Al-Raaſchids omtanka, at hos ſitt Folk utvidga kunſkaper och inſigter, til hvilken ända han med en mera vidſträckt

flera Aſiatiſka Länder, och anlade Skolor, hvilka ſå mycket mera flitigt beſöktes, ſom Läromäſtarne

omſorg och frikoſtighet från alla kanter hopſamlade vid ſitt Hof Perſoner, ſom anſågos för lärde och kunnige uti alla vetenſkaper, och deribland en mycken-het Greker. Under hans regering infördes genom Ahmed Al-Farabidi en riktig och regelbunden profodi, i likhet med den Grekiſka och Romerſka, hvilka vitterhets-arbeten följakteligen icke kunnat vara dem obekanta. Harun Al-Raaſchids Son, Califen Al-Mamun gick ännu längre, och hade all omkoſtnad oſpard, at blifva Ägare af handſkrifter i flera Språk, enkannerligen Grekiſka, hvilka kläddes uti Arabiſk drägt. Några hans Efterträdare fortforo med mer och mindre nit uti detſamma, och på alla deſſa anſtalter följde offentliga Skolors anläggande uti Alexandria och Cairo, uti Syrien, på Africanſke kuſten, och i de delar af Spanien, ſom Araber inkräktat. Ibland deſſa är märkvärdigaſt Academien i Bagdad, i anſeende til de på deſs underhållande använde ſtora koſtnader, och antalet af Lärare och Lärlingar, ſom vinlade ſig om alla, både de djupſinniga, och de vackra vetenſkaperna. Lärjungarnes antal har ofta på en och ſamma tid ſtigit til flere 1000; och denna Academie, ſå väl ſom Arabiſke Califernes Hof i Bagdad, ſamt de öfriga Arabiſka Skolorna, beſöktes, för lärdomens och vitterhetens ſkull, flitigt af flera Aſiatiſka Folkſlag, i ſynnerhet Perſer, til hvilkas tjenſt i den delen jemväl blifvit författade Arabiſke och Perſiſke, ſamt Perſiſke och Arabiſke Ordböcker, hvarutaf, ſå väl ſom af Perſiſka öfverſättningar utaf Arabiſka, och Arabiſka utaf Perſiſka vitterhets-arbeten, ännu flera handſkrifter förvaras uti Europeiſke Bokſamlingar. Det beviſar alsintet, om ock medgifvas ſkulle, at urſkrifterna af Grekiſke Författare blifvit, ſtraxt efter förrättade öfverſättningar, upbrända och förſtörda; hvilket föregifvande, grundadt endaſt på den Arabiſke Skribenten Geuzis löſa ord,

mäſtarne icke voro dyrlegde i ſina kunſkapers meddelande. Dymedelſt utſpriddes Grekiſk Vitterhet,

ſå mycket mer kan dragas i tvifvel, ſom det är bekant, at af et och ſamma Grekiſka arbete finnas flera både Syriſka och Arabiſka öfverſättningar, den ena mera inſtämmande med Originalet, än den andre; hvaraf med ſkäl ſlutes, åt antingen Originalſkriften icke blifvit förſtörd, eller ock, om det ſkedt, at flera handſkrifter varit at tilgå af et och ſamma arbete. I fall det äger ſin riktighet, hvad i våre tider blifvit ſagdt om en funnen Arabiſk öfverſättning af Livius, få kunde det allena göra tilfylleſt til vederläggning af det påſtående, at Arabiſke öfverſättningar utur Grekiſkan icke ſträckt ſig längre, än til Medicinſka, Mathematiſka och Philoſophiſka ſkrifter. Utan at mycket yrka på detta ſkäl, intil deſs närmare bevis om deſs riktighet ärhålles, tyckes likväl, då man med ſäkerhet vet, at under Soliman II:dre Julii Cæſaris Commentarier blifvit öfverſatte på Turkiſka, ockſå en Arabiſk öfverſättning af Livius, kunna vara trolig; men otvifvelaktigt är det, at i våra Europeiſka Bokſamlingar finnas, ej allenaſt Arabiſka öfverſättningar af Joſephi och Philonis Judiſka Hiſtorier, utan ock Arabiſke Univerſal-Hiſtorier, ſom inbegripa både den Grekiſka och Romerſka Hiſtorien; äfven ſom ock finnas både Arabiſka och Perſiſka Hiſtorier, ſå uti obunden, ſom bunden ſtil, om Alexander den ſtore; hvilka arbeten efter all liknelſe icke kunnat författas utan all kännedom af Grekiſke och Romerſke Hiſtorie-Skribenter. Vi känne ännu icke fullkomligen alla Öſterländſka handſkrifter, ſom förvaras uti Europa, än mindre dem, ſom äro bortgömda uti Öſterländerna, hvarom utur Aſſemanni den äldres Öſterländſka Bibliothek kan hämtas tilräckelig öfvertygelſe. Genom honom och andra äldre Skribenter, ſamt deribland äfven Arabiſka, ſåſom Abulpharagius och flera, vete vi likväl, at Theophilus från Edeſſa, til härkomſten Grek, och den förutnämde

terhet; Lärdom och Konſt öfver hela Aſien. De, ſom ännu qvarblefvo uti Alexandria, ſaknade til ſtörre

Califen Al-Manſurs förnämſte Aſtronom, i 8:de ſeklet på Syriſka öfverſatt Homeri arbeten, jemväl at Sergius i nyſnämde Språk tolkat mångfaldiga andra Grekiſka, äfvenväl Vitterhets-Arbeten. Emedan Arabiſke Califerne den tiden hade ſitt ſäte och hofhållning i Bagdad, hvaräft jemväl alle de förnämſte och af inſigter och kunſkaper kände Araber uppehöllo ſig; nyttjades Syriſka Språket til dylika öfverſättningar, ſom ockſå detta Språk brukades vid de i Bagdad anlagda Skolor och Läroſäten, hvaräft Arabiſke Ungdomen underviſades uti alla, jemväl de vackra Vetenſkaperna. Det är bekant, at ſedermera Arabiſka öfverſättningar blifvit gjorda utur det Syriſka, några likväl utur ſjelfva Grekiſka Språket utaf Araber, ſom lärt ſig detſamma, hvilket Abulpharagius uttryckeligen intygar. Äfven ſom vi vete, at Syriſka Språket denna tiden genom de många öfverſättningarna utur Grekiſkan, blifvit upſpädt med en hel hop Grekiſka ord, ſå underrätta oſs ock Europeiſke Bokſamlingar, där dylika arbeten förvaras, at til lättnad för de Studerande blifvit författade flera, ej allenaſt Syriſka Ordböcker med Arabiſk, utan ock Grekiſka med både Syriſk och Arabiſk tolkning. Et dylikt Lexicon Syriaco-Arabicum är ockſå författadt af en Honain, Syrer til härkomſten, men hvilken, för at lära Grekiſka Språket, länge uppehållit ſig i Grekeland, eller, ſom det af den tidens Araber kallas, Romæernes Land. Utaf denna Honain, ſom dödt år 876, hafve vi en både Syriſk och Arabiſk öfverſättning af Ariſtotelis Rhetorica och Ars Poëtica, för hvilkas flitiga och ofta förnyade genomläſande en Al-Farabi och flere Araber äro nogſamt kände; äfven ſom ock Arabiſke Commentarier öfver deſſa, ſå väl ſom flera Ariſtotelis egentligen Philoſophiſka Arbeten ännu förvaras uti Europeiſka Bokſamlingar. Deſſa anförda exempel allena lära tilräckeligen uplyſa, på hvad ſätt Araber haft tilfälle at lära känna och in-

ſtörre delen den belöning och upmuntran, hvaraf de alt hittils fått hugna ſig. Dock bibehöl-

hämta Grekers Vitterhet, och grunderne dertil. Jag tillägger ännu, at Geladdin, den bland alle Arabiſke Poëter, ſom de ſjelfve högſt värdera, varit född i Syrien, och af ſitt långvariga viſtande bland Greker i Natolien, fått af Araberne tilnamnet Romæus, eller den Romerſke. Hvar och en ſom känner Arabiſke och Perſiſke Skaldedikter, kan ej annat, än medgifva, at i dem igenfinnas tankar och utlåtelſer, ſom tydeligen äro låntagna utur Grekiſke Skrifter. De nog många beviſen dertil ökar jag utur Aſſemanni den yngres med ſund critik och lärdom beledſagade förtekning på Öſterländſka handſkrifter uti Mediceiſke Bokſamlingarne, med en Feriddedda Mahomets Perſiſka ſedolärande Sånger, hvilkas fullkomliga likhet med Pythagoræ och Phocylidis carmina, genaſt faller i ögonen; hvarföre ock en Turkiſk öfverſättning af de nämda Grekiſka Skrifter finnes ökt med en dylik öfverſättning af det Perſiſka qvädet. Locmans Fabler äro nogſamt kände; och hvilken drager nu mera i tvifvel, at icke de med Öſterländſk utſtoffering äro tagna utur Eſops Fabler, och denne en och denſamme med den Öſterländſke omklädde Locman? Det inkaſtet, at vändningar och ſammanſättning uti Arabiſka och Perſiſka Skaldeqväden icke til alla delar ſvara emot de Grekiſka och Romerſka, är dels icke inſtämmande med åberopade vittnesbörd af en Jones och Rewiczky, hvilke uttryckeligen yttra ſig, at de hafva ſtörſta likhet med Grekiſka och Latinſka Skaldedikter, dels ſkulle det ſtrida emot naturen af alla imitationer, ſom icke kunna blifva blotta öfverſättningar; hvilket jemväl flera Europeiſka arbeten i Skaldekonſt och Vitterhet beſtyrka. Man behöfver allenaſt beſinna, huru många ändringar och upſpädningar de öfrige Grekiſke kunſkaperne i Philoſophi, Phyſik, Mathematik, Medicin och jemväl Hiſtorien undergått hos

los genom blidare omſtändigheter, ſom inföllo i påföljande tider, en ſtor del af de vackra Inrätt-

Araberne, för at derifrån ſluta til detſamma i anſeende til Vitterhets-Arbeten. Arabers och öfrige Öſterländſke Folkſlags ogement eldiga inbjſlningsgåfva, ſamt beſynnerliga och från andra Folkſlag ſärſkilda lynne i både tankſätt och ſpråk, framlyſer få uti det ena ſom det andra. Oaktadt all den hjelp til framſteg i Vitterheten, ſom Araber förmenas hafva funnit i ſnillet, och i et rikt, böjligt och väl ljudande Språk, har dock denſamma förſvunnit hos detta Folk, och de förfallit i den ſtörſta okunnighet, ſedan Turkar, ſträngare Anhängare och Handhafvare af Mahomets lära och förbud, at ſöka andra kunſkaper, än dem Coranen innehåller, hunnit förſtöra alla de anſtalter, ſom Abaſſidiſke Califerne vidtagit til uplysningens kringſpridande ibland ſine Underſåter. Grekernas bekantſkap med Perſerna är långt äldre, än Arabernes. Perſernas förda Krig i Grekeland, äro utaf Hiſtorien nogſamt bekanta, jemväl at Alexander vid ſitt intågande i Perſien, funnit för ſig en myckenhet Greker, ſom där ſatt ſig ned; och at ſedermera Seleucus funnit i Perſien et anſenligt förråd af Grekiſka handſkrifter, dem Xerxes tagit ifrån Athénienſerna, och hvilka Seleucus ſkickat dem tilbaka, tillika med Harmodii och Ariſtogitons Statuër. Vi vete, at Alexander, hvilken Perſiſke Hiſtorieſkrifvare berömma ſåſom en om alla Vetenſkaper ganſka nitiſk Herre, och om hvilken Mirkhond underrättar oſs, at han låtit på Grekiſka öfverſätta åtſkilliga Perſiſka Arbeten, haft med ſig på ſina Krigståg i Perſien, och ända in uti Indien flere lärde Män, ſom på hans föranſtaltande anſtält offenteliga ſamtal med Perſiſke och Indiſke Lärde; hvilke dymedelſt, och genom långvarigt viſtande vid Alexanders Hof, inhämtat alla ſlags Grekiſka kunſkaper. Då Ariſtoteles aldrig ſölgt Alexander på hans Fälttåg, eller någonſin varit i Perſien, men Perſiſke Hiſtorie-

rättningar, ſom de föregående Ptolomeerne gjort til Vetenſkapers, Vitterhets och Konſters idkan-

 de,

ſkrifvare likväl veta berätta, at han varit Platos Lärjunge och Alexanders Läromäſtare, ſamt at han ſtiftat en egen Sect i Philoſophien, hvilken de kalla Maſcharoun, med flera dylika omſtändigheter; ſå är det klart nog, at de icke kunnat taga alla ſådana efterrättelſer af ſig ſjelfve. Låtom oſs ſedan dertil lägga Seleucidæs och Arſaciders, ſamt Romerſke och Byzantinſke Kejſares välde öfver detta Land; deſs granſkap med Egypten och Arabien; deſſe Folkſlags täta umgänge med hvarandra; det ſom redan nog vidlyftigt blifvit ſagt om de hvarjehanda medel, hvarigenom Araber och Perſer meddelat hvarandra ſina framſteg i alla ſlags Vetenſkaper, ſamt flera Skribenters efterrättelſer om Skolor, anlagda ej allenaſt af Grekiſke Lärde, i och efter Ptolomæi Phyſcons tid, utan ock ſedermera af dem ſom uppehållit ſig vid de Arabiſke Califernes Hof, på Perſiſka gränſorne och uti ſjelfva Perſien; jemväl om Reſor ſom Perſer til Grekiſka Språkets lärande och nyttige kunſkapers erhållande gjort til Grekeland och de Byzantinſke Kejſares Hof; ſå ock Grekers, ſåſom en Priſciani Lydi, Iſidori Damaſcii, Eulamii, Simplicii och fleres Reſor til Perſien: ſå blir det nog begripligt, huru Perſer fått inſigt i Grekiſk Vitterhet, och lärt känna deras Skrifter derutinnan. Enär jemte de åtſkilliga förloppen med Grekiſke kunſkapers utſpridande långt in uti Indien, och ibland Tartarer, under och efter Alexanders tid, beſinnas Europeiſke Miſſionairers långvariga viſtande i China och flere Länder deromkring, ſamt deras oförtrutenhet uti hvarjehanda Europeiſka kunſkapers meddelande; kan och bör man icke föreſtälla ſig, at Vitterheten allena varit uteſluten, och at icke en Kien-Longs Skaldeqväden kunnat derigenom vinna anſenlig förbättring, ſå framt man vill tro, at den Franſyſke Öfverſättarens penna gifvit Arbetet aldeles ingen känning af den Euro-

de, samt voro en lång tid i behåll, och som flere Skribenters berättelser medgifva, ända tils Ale-

peiska smaken. Jag kan icke undgå at til styrka för min tanka nyttja samma vittnesbörd som blifvit andragit i annan affigt. Den så mycket berömde infödde Chinesiske Auctoren i *Memoires, concernant les Chinois*, säger ju om sina Landsmän uttryckeligen, at ibland dem *les bons Ecrivains connoissent et emploient avec succès toutes les figures, que les Grecs et les Romains ont employés avec tant d'art, dans leurs ouvrages.* Hvarifrån må denna kännedom hos de bästa Chinesiske Skribenterne härröra, om de icke inhämtat den på samma sätt, som denne Chinesiske Autor lärt at förstå sig på Grekers och Romares konst i figurers nyttjande uti Vitterhets-Arbeten? Om de äldre Chinesiske Poëserne äro tankarne hos de Lärde äfven så skiljaktige, som om Confucii ålder. Det lärer ännu ankomma på en framtid, at närmare pröfva och afgöra, om Österländske Skalder verkeligen förtjena alt det loford, som dem af en och annan blifvit tillagdt? och om icke någon medelväg torde gifvas emellan en öfverdrifven högaktning och et öfverdrifvit förakt för dem, såsom redan verkeligen händt med större delen af Österländske Författares Arbeten uti Historiske och andre Vetenskaper. Mina trånga gränsor hafva blott tillåtit mig, at korteligen nämna några af de många minnesmärken utaf de vackra Konsterna, som finnas efter Grekers och Romares vistande uti Egypten och Syrien. Många flera, så väl härstädes som i Persien och andra Asiatiska Länder, har jag mäst med stillatigande förbigå, och nämner allenast, at vittnesbörd derom finnas uti en Maundvells-, en Maillets-, en Shaws, en Pococks, en Nordens och flere Resebeskrifningar. Det oskiljaktiga följe och samband, som i alla tider varit emellan de vackra Konsterna och de vackra Vetenskaperna, har säkert icke eller blifvit förändradt och upphäft vid dessa deras resor och vandringar. I frågor om möjeligheter kan

Alexandria eröfrades af Saracenerne. Uti Syrien började Vitterhet och Konſter at aftyna, när de ſaknade Antiochi den IV:des beſkydd. Efter en liten ſkymt af ljus, ſom för dem upgick uti Sicilien och Pergamus, där Attalider i kärlek för Konſter, Vetenſkaper och Bokſamlingar täflade med Ptolemeerne uti Alexandria, medan Grekerne ſjelfve, under inbördes miſshälligheter förſtörde mycket af ſina egna Konſt-arbeten, beredde de Romares herravälde öfver deras Land; utur hvilket efter frihetens förluſt, omſider både Konſt-arbeten och ſjelfva Konſterna, tillika med Vetenſkaperna och deras Idkare, flyttade til Rom. Med alla deſſa hvälfningar, ſom öfvergingo Konſten, börjar deſs ſiſta tidehvarf, uti hvilket den låga ſtilen var mäſt rådande, ſå kallad, emedan detta tidehvarfs arbeten ej utgjorde annat, än imitationer af de äldre, och icke hunno til lika fullkomlighet med dem. Vid en mötande omöjlighet, at likna ſine Företrädare, än mera at öfvergå dem, använde denna tidens Konſtnärer ſin mäſta flit på biſaker, ſom de äldre vårdſlöſat, och på ſina arbetens prydande med konſtlade granlåter. Plutarchus fäller et och ſamma omdöme om Muſiken och de öfriga Konſterna, at, då de öfvergåfvo det *manliga*, föllo de uti det

mycket ſägas både mot och med. Dock är det jemväl i min tanka nog troligt, at lyckliga Snillen kunna i en framtid, med tilhjelp af de många vackra Europeiſka Vitterhets-Arbeten, ſom vi nu äge, gå ganſka långt, i fall all kännedom af Grekers och Romares Original-Skrifter ginge förlorad, hvilket nu mera, efter Boktryckeri-konſtens upfinnande, icke är at förmoda.

qvinliga. På samma sätt har stilen i Vitterhets-Arbeten blifvit förderfvad genom inblandade prydnader, som icke passade sig för densamma. Nicander och Lycophron ville i sina Skaldeqväden gifva sig anseende af lärdom, upfökte och nyttjade med flit gamla obekanta ord, begynte at leka med anagrammer, och ville häldre blifva mörke och otydlige, än behaglige.

Grekernes framsteg uti Gravüren, som inhämtas utaf graverade stenar och mynt *), utvisa samma skiften och tidehvarf, som deras arbeten uti Bildhuggeriet. Det må härom för denna gången

*) Konsten at gravera stenar har säkert varit gansla gammal, och bekant ifrån flera från hvarandra gansla vida skilda Folkslag. Både Egyptier, Etrurier och Greker hafva hunnit til stor fullkomlighet derutinnan, och i Samlingar af ålderdoms minnesmärken, finnas ovedersägeliga vedermälen dertil hos alla dessa Folkslag. Hos Euripides och Plato kallas en i ring infattad sten σφενδόνη eller slungaren. (Eurip. Hippol. v. 862. Plat. Republ. lib. 2. lib. 43). Namnet härrörer derutaf, at i dessa slags graverade stenar sjelfva ringen liknar lädret, hvari ringen ligger såsom i en slunga, och de tvänne band, hvari slungan hänger, och hvarmed den kastas; för den orsaken kallade också Romarne sedermera en infattad ring funda eller slungan. (Plin. lib. 37, cap. 37, 42). Det är ej nog med de dyrbarare graverade stenarne. Man har också mångfaldige af dem repeterade på vanlige glaspaster; och desse torde förmodeligen hafva mäst blifvit nyttjade af det sämre Folket. Många af desse graverade stenar brukades som amuleter at bära på bröstet hängande omkring halsen, äfven som många at pryda både Mans- och Qvins-kläder: de sieste nyttjades til Pitschafter, hvarom Hesychius (v. θεμβόβεωλος, jemför Seldenus ad marmora Arundelliana 11, p. 117),

gen vara nog ſagdt, at deſſa arbeten i Grekelands lyſande tidehvarf hunnit til en fullkomlighet, ſom icke igenfinnes i efterföljande tider. Vi kunne icke eller annat, än fälla et lika omdöme om Målnings-konſten hos Grekerna, ehuruväl vi nu för tiden icke kunne ſträcka det långt öfver de efterrättelſer, ſom PLINIUS den äldre och PAUSANIAS derom lämnat, jämförda med hvad hos CICERO, QVINTILIANUS och flere forntidens Skribenter finnes derom anfördt. Alt detta är grundadt i minnesmärken, ſom den tiden ännu funnits, och de fullſtändiga kunſkaper, ſom PLINIUS lämnat, ſamt uti Grekernes Skrifter, ſom då ännu varit i behåll, men nu ſaknas, och hvilkas förluſt vi hafve mycken orſak at beklaga. Åtſkilliga öfverlefvor hafve vi väl ännu tilfälle at rådfråga, ſåſom, jemte de få, hvilka i Rom förvaras, och förnämligaſt det ſå kallade Aldobrandinſka bröllopet, många flera, hvilka i ſenare tider blifvit fundna uti Herculanum och Pompeji. Men utom det at alla deſſa målningar äro verkſtälda på murar och kalk, ſå har icke eller Ålderdoms-forſkares granſkning ännu medhunnit, at urſkilja, om de alla, äfven ſå ſäkert, ſom en målning på marmor, hvilken utviſar Konſtnärens namn, tilhöra Grekiſka Konſtnärer, ehuru troligt detta i anſeende til de flella ſynes vara. Åtminſtone lärer det blifva mera otvifvelaktigt, at de komma at höra til den tiden, då, efter Vitruvii, Petronii och Plinii utſagor,

berättar, at de älſtehos Grekerne beſtått uti träbitar ätne af maſk, hvaraf uti Stoſchens Samling af graverade ſtenar, (pag. 513) finnes en ſom har mycken likhet dermed.

Konſten börjat at falla. Tvänne Bartolis, en Belloris och fleres, dels utan, dels med färgor uplyſta afritningar af gamla, nu förlorade målningar, meddela icke eller fullkomlig uplysning derom *). Men få vida det är fant, hvad Cicero säger, at den ena Konſten räcker den andra handen, böre vi ockſå ifrån den ena kunna återhämta förlorade och otilräckeliga kunſkaper i anſeende til den andra. När fördenſkull de nämda Konſtens öfverlefvor, och teckningar på Grekiſka lerkäril, jemföras med de åberopade Skribenters förteckningar på dem, ſom i Grekeland öfvat Målnings-konſten, och beſkrifningar på deras olika färdighet och framſteg därutinnan, har man all orſak at föreſtälla ſig, at denna Konſt, i ſynnerhet hvad teckning angår, ſå mycket mera delat lika öden med Bildhuggeriet, ſom båda Konſterna eſomoſtaſt blifvit öfvade af en och ſamma Perſon, jemväl af Grekernas namnkunnigaſte Målare Apelles; och Plinius tillika underrättar oſs, at Målaren Parrhaſius varit Praxitelis Handledare til den fullkomlighet, ſom denne ſenare gifvit Bildhuggeriet. En Mico från Athen, Euphranor, ſamtida med Praxiteles, den bekante Zeuxis och Protogenes, hafva varit kände för utmärkt ſkicklighet. I ſtöd af ſamma anledningar, hafva kunnige Män redan fredat Grekiſke

*) Den bäſta torde dock kunna hämtas af Pietro Santo Bartolis colorerade figurer, dem Grefve Caylus i ſenare tider låtit copiera, ſticka i koppar och med färgor uplyſa, med den ytterſta noggranhet. Skada, at detta Verk är ſå fällſynt, emedan icke flera, än 30 Exemplar deraf kommit i Allmänhetens händer.

kiſke Konſtnärers inſigter uti colorit, perſpectiv, fördelning af ljus och ſkugga, ſamt flera tilhörigheter af en vacker målning, från de invändningar, ſom Perrault och några andra deremot upkaſtat, drifne af för mycket nit, at gifva ſina tider företrädet för de föregående. Med goda ſkäl hafva de ſtyrkt Grekernes lika ſkicklighet, ſå väl i bilders föreſtällande, hvilka öfvergå människo-kroppars vanliga ſtorlek, ſom i miniatur-målningar. De fyra hufvud-färgor, ſom Grekerne nyttjat, tillagade med ägghvita och viſſa kådor, och efter fulländad målning öfverſtrukna med ferniſſor, hafva de förſtått at gifva mera varaktighet, än våra oljefärgor, ſom förlora ſå mycket genom tiden. Deras ſå kallade encauſtiſka målning, verkſtäld på tre olika ſätt, är en konſt, ſom i långliga tider blifvit räknad ibland de förlorade, och nu förſt förmenes åter vara påfunnen. I allmänhet kan ſägas, at Grekerne til offenteliga och ſamfälta prydnader föredragit Bildhuggeriet framför Målnings-konſten, at i anſeende dertil, antalet af arbeten i det förra hos ſjelfve Grekerne vida öfverſtigit antalet af arbeten i den ſenare, och at detta allenaſt, eller ſällſyntheten kan vara ſkälet til det ogement höga pris, hvartil, efter Plinii berättelſe, de ſanna Grekiſka Målningarne i hans tid ſtigit. Arbeten i moſaïque utgöra äfvenväl en viſs ſlags målning, och efter Grekerne finnas ſådana öfverlefvor deraf, ſom icke eftergifva, utan ſnarare öfvergå dem, hvilka ännu förfärdigas uti Italien. Detta gifver mig anledning, at nämna om andra deras glas-arbeten, hvaraf ännu finnes något

öfrigt, och ſom beviſar, huru långt de gått deruti *).

Plinius, Perſius och Martialis tala om Etruriſka lerkärl, ſåſom den tiden mycket efterſökta och

*) Pompejus ſkall endaſt bland Mithridatis ſkatter hafva funnit 2000 dricksköril af Bergcriſtall och ädla Stenar. Käril af vanligt glas och til dagligt bruk finnas i ſtor myckenhet uti det Herculanſka Muſéum. Äfvenväl finnas ſådane af deſſa käril, ſom varit nyttjade at förvara de dödas aſka; af hvilket ſlag Engelſke Miniſtern Hamilton ägt tvänne rätt ſtora, hvaraf det ena funnits uti en graf vid Pozzuoli. Et mindre fyldt med aſka har funnits bredevid Cumæ. Mångfaldiga glaſkärfvor af kärl, ſom nyttjats i dagligt bruk och til dricksköril, hafva blifvit upgräfna utur jorden. Beſynnerligt nog, at då de gamle få förſtådt tilverka och använda glas, de likväl icke nyttjat det hvarken til fönſter i ſina boningsrum, utan i deſs ſtälle tunna ſkifvor af en genomſkinande talkſten, icke heller til ſpeglar, ſom förfärdigades merendels af polerade metaller. Deras moſaïquer voro äfvenväl ſammanſatte af färgade glasbitar. Flera uråldriga ſtycken deraf, föreſtällande hvarjehanda zirater och blomſter, hafva funnits och ſes afritade uti ſamlingar af ålderdoms minnesmärken. Et deribland föreſtäller en anka, med åtſkilliga ganſka naturliga färgor, ſå at en Miniatur-Målare ej hade mera lifligt kunnat afrita ögon ſamt bröſt och vingfjädrar. Et annat ſom funnits, föreſtäller en dufva, ſom med föttren ſtår på kanten af en ho, och dricker derutur. Den har förvärfvat ſig i deſſa tider icke mindre, men väl ſtörre loford, dem hon ock, til at dömma efter afritningarne, med alt ſkäl förtjenar. Jag ſkulle blifva för vidlyftig, om jag ville upräkna alla ännu i behåll varande gamla moſaïquer med männiſko- och andra figurer. Deremot vill jag allenaſt korrteligen nämna om de gamlas glas-paſter, ſom åt oſs förvarat oändeligen många graverade ſtenar, hvilka annars gådt förlorade, och det med ſådan noggranhet, at ej

och aktade, äfven ſom nu för tiden Chineſiſka och andra äkta Porcellainer. Emedan derpå ſes tecknade och målade bilder, hvilke öfverensſtämma med den älſta Etruriſka ſtilen, och mycket likna de graverade bilderna på Etruriernas offer-kärl, kända under namn af Pateræ, blifver det ſå mycket mera ſäkert, at en ſtor del af deſſa arbeten tilhörer Etrurierna, ſom ſkärfvor af dylika käril funnits uti Etruriſka grifter, hvilka för kort tid ſedan blifvit öpnade *). Men då derjämte befinnas, at många af deſſa lerkäril, ſom nu förvaras i åtſkilliga Cabinetter, blifvit utur jordens gömmor uptagna uti Sicilien och Neapel; at ſtörre delen af detta Rike, eller fordom Calabrien, i långliga tider varit bebodt af Grekiſka Colonier; at Grekerne uti ſitt eget Land förfärdigat dylika lerkäril; at, efter Pindari och Athenæi berättelſe, Segervinnarne uti några af de offenteliga Grekiſka Riddare-ſpelen, blifvit belönte med ſtora målade lerkäril, fylda med ol-

allenaſt de graverade bilderne, utan ock ſjelfva beſkaffenheten af de nyttjade mera dyrbara ſtenarne, med deras färgor, ådror och ſtrimmor, blifvit i fullkomlig likhet bibehållne. Plinius intygar det (lib. 35, cap. 30), och nyare Ålderdomsforſkare beſtyrka detſamma. Detſamma hafva de ock verkſtäldt i anſeende til ſtora glaskärl, förſedda med uphögde figurer, och nyttjade endaſt at upſtällas inuti rummen, och at pryda deras väggar. I ålderdoms-ſamlingar förvaras ännu krukor och kärl af Alabaſter, Porphyr och andra dyrbara ſtenarter.

*) Det är oförnekeligt, at Etrurierne varit ſtore Mäſtare i denna konſt. De räſtan oräknelige öfverlefvor af deras arbeten i detta ämne, och den myckenhet ſom deraf finnes äfvenväl i flera Länder, vida aflägsna från Etrurien, intyga detta nogſamt, och beviſa, at både arbetet och handeln dermed varit ganſka vidſträckt.

olja *); at bilderne på många af de ännu behållna kärlen hafva en teckning, ſom på intet ſätt viker ifrån den Grekiſka ſtilen, ſedan den dels hunnit til fullkomlighet, dels mycket nära nalkats denſamma; och ändteligen, at många af dem hafva Grekiſka påſkrifter: ſå blifver det mer än troligt, at åtminſtone en god del af deſſa käril, och i ſynnerhet de, ſom utviſa de vackraſte teckningar, hvilke af några ſkattas lika med en Raphaëls, kommit utur Grekiſke Konſtnärers händer. Det är bekant, at Raphaël icke anſett ſin konſt ovärdigt, at taga til mönſter Grekiſka Målningar, ſom den tiden ännu funnits uti underjordiſka hvalf i Titi thermer. Likaledes vet man om Corregio och Titian, at de hafva at tilſkrifva ſina ſtora framſteg i ſin konſt, en grundelig inhämtad kunſkap om gamla Grekiſka ålderdoms minnesmärken. Utaf Mantegna, Corregios Läromäſtare, finnas ännu teckningar i behåll, gjorda efter gamla Grekiſka Statuër.

Ingen kunnig beſtrider, at Vitterhet och de vackra Konſterna varit trogne Följeſlagare, och tillika trifvits, förkofrats, fallit och förſvunnit. Huru nära de varit ſammanparade hos Grekerne, kan ibland annat deraf inhämtas, at vid ſamma tilfällen, då Grekiſka Ungdomen täflade om företräde och belöning uti kropps-öfningar, täflade jemväl Konſtnärer och Skalder. Deras Konſt-

*) I de ſtora Panathenaiſka Spelen, hvartil Pericles lade täflingar i Vocal- och Inſtrumental-Muſiken, ſå för Lyran ſom Zittran, fingo Segervinnarne en krans af oljeqviſtar, och *kruker* fyllda med olja, af de åt Apollo helgade Oljoträden, jämte frihet at utföra denna olja utur Attica, ſom eljeſt var ſträngt förbudet.

Konſt-arbeten utſtäldes då til allmänt åſkådande, och utvalde, ſkicklige och kunnige Domare afgjorde, hvilkendera Konſtnären närmaſt hunnit målet, och förtjente företrädet. Detſamma ſkedde i anſeende til Vitterhets-Arbeten *). Grekiſke Skalderne afbidade ſin dom utaf den förſamlade Menigheten och deras dertil valde Domare. Til täflings-ämne fordrades, ſtundom åtminſtone, tre Dithyrambiſka Skaldeqväden. Deras Dramatiſke Författare underkaſtade ſina arbeten et lika ompröfvande, och dertil äſkades ofta af hvardera trenne Tragedier och en Satire; hvilket fick namn af Tetralogia. De allmänna Skådeplatſerna, ſom af Grekerne flitigt beſöktes,

*) Detta var allmänt näſtan vid alla Grekiſka Riddareſpel; men de Delphiſka eller Pythiſka, ſom firades til minne af Apollo Pythius, voro i förſta början endaſt af den beſkaffenhet, at Poëter och Muſici vid dem täflade om priſet med hvarandra. Med tiden tillades täflingar i kappridande och kappkörande, ſamt andra Gymnaſtiſka öfningar. Priſet för Segervinnarne beſtod i en *Krona af Lager*, och uti *Äpplen*, plockade uti Trägårdarna omkring Apollos Tempel. Grekerne ſatte då vid alla ſina Riddareſpel och täflingar mera heder uti at hafva blifvit offenteligen utropade för Segervinnare, än uti dyrbara belöningar. Dock följde altid med deſſa Segrar andra förmoner, ſåſom fri förtäring i hela lifstiden, och präktig emottagning i hemorten, då de dit återkommo, m. m. Men ſedan rikedom och öfverflöd fått inſteg i Grekeland, utdeltes åt Segervinnarne Kronor af Guld, i ſtället för de förut brukliga af Lager och Palmqviſtar. Det var ock ingen liten heder för deſſe Segervinnare, at både i äldre och ſenare tider åt dem förfärdigades och upreſtes Statuër, ſom föreſtälte dem fullkomligen lika til utſeende, ſkapnad och ſtorlek, ſamt ſåledes fortplantade deras minne hos efterverlden.

tes, voro ſtällen, hvaräſt Konſtnärer äfven ſå mycket, ſom Dramatiſke Författare, viſade ſin ſkicklighet; ty de voro i ymnighet förſedde med Målningar, Stoder, Bilder, Altaren och flere ſlags Bildhuggeri-arbeten. Målningar, ſom föreſtälde icke allenaſt Palats och Landſkap, utan ock de vackraſte ſcener utur deras Dramatiſka Arbeten, och ibland bilder jemväl ſådane, ſom voro förfärdigade åt ſkickelige Actörer, åt Danſare, och åt dem, ſom utmärkt ſig i kropps-öfningar. Konſtnärer rådfrågade Skalderne, och Poëter och Philoſopher, Konſtnärerne. Deſſe förfärdigade Stoder och Bröſtbilder åt vittre och lärde Landsmän, medan de ſenare i ſina Skrifter, i bunden och obunden ſtil, förvarade minnet af ſine bäſte Konſtnärer. När härjemte betänkas de, enligt Ariſtotelis och Plinii berättelſe, af Grekerne vidtagna anſtalter til Ungdomens underviſande i de vackra Konſterna; de många tilfällen, ſom Grekiſke ſederne öpnade för Konſtnärer, at öfva ſig uti kroppars och hvarjehanda naturliga ſtällningars bildande; den mängd af Stoder, ſom fordrades til deras Gudsdyrkan, och at föreſtälla deras fabel-lära; den med Grekernas Regeringsſätt ſammanbundna nödvändigheten, at med Statuër och Bilder föreviga minnet af alla vackra gärningar, och hvar och en utmärkt ſkicklighet i hvad ſtånd och ämne det vara måtte; den hos Grekernas Grannar rådande lyſtnaden efter Grekiſka Konſt-arbeten; det i våra tider otroliga penningevärde, hvarmed de betaltes; och den beſynnerliga aktning, hvaruti deſſa Konſtnärer ſtodo uti ſitt Fädernesland, i det de icke mindre

hedra-

hedrades, än deras Lärde och de förnämſte Perſonerne i Staten, hvarföre ockſå genom författning Trälar var förment, at befatta ſig med de vackra Konſternas öfvande: ſå har man lätt at finna igen orſakerne til den högd, ſom Konſterna nårt i Grekeland, och hvilken nu väcker vår förundran.

På helt annat ſätt bemöttes Konſterna hos de Romare. Sällan idkades de af Infödda och i något anſeende ſtadda Perſoner, utan mäſt af Trälar, ſom antingen ännu ſuckade under oket, eller ock, ſedan de länge förnöjt ſine Herrars ärelyſtnad, blifvit frigifne. Detta är orſaken dertil, at ingen ſtil kan upgifvas i Konſt-arbeten, ſåſom egenteligen tilhörande Romarne. Uti äldre tider är den låntagen af Etrurier; i de påföljande af Greker, och i de ſenare af Egyptier, alt ſom Romerſka Vapnen och äröfringarna mer och mer utbredde ſig.

Efter de underrättelſer, ſom Plinius och Livius meddelat, har Byggnings-konſten hos de gamle Romare, ſå länge de utgjorde en fri Stat, icke viſat ſig i mycket annat, än faſta och ſtarka Byggnader, upförda af ſtora fyrkantiga ſtenar, utan all prydnad; hvarvid, efter Livii utſaga, Etruriſke Arbetare lagt handen. Detta har räckt til något för Cæſars tid. Sedan Romarne fullkomligen kufvat Carthago, och i ſynnerhet efter deras Segrar öfver Antiochus den ſtore, blefvo de Mäſtare af anſenliga rikedomar, ſom hade yppighet och prakt i följe med ſig. M. Fulvius, efter ſin Seger öfver Ætolierna, gjorde ſig namnkunnig genom präktiga offenteliga Byggnader,

nader, til hvilkas upförande Grekiſke Byggmäſtare antogos; och deſſas antal ökades än mer, när Grekeland förvandlades til en Romerſk Provins, och deſs Konſtnärer hoptals följde med Segervinnarne til Rom. Då infördes äfvenväl deras tre Byggnings-ordningar, och nyttjades tillika med den Toſcanſka, upfunnen hos Etrurierna, om hvilken förut är nämdt; hvartil omſider kom den Romerſka, om hvilken jag äfvenväl redan talat. Vitruvii vittnesbörd kan väl icke beſtridas, at tillika med Grekiſka jemväl nyttjats Romerſka händer; förmodeligen tilvanda af de förra; men det är dock märkligt, at uti alla påſkrifter, fundna på griftvårdar eller eljeſt, de Romerſke Byggmäſtarne kallas frigifne. Vitruvius ſjelf har oförnekeligen ägt ſtora inſigter i denna Vetenſkap, dem han tvifvelsutan inhämtat, dels af Grekiſka ſkrifteliga Arbeten derutinnan, hvilka vi nu icke vidare känne, än til deras Författares namn, dels af Grekers munteliga undervisningar; emedan, efter Vegetii berättelſe, inemot 700 Mäſtare, de fleſte af detta Folkſlag, funnits i hans tid i Rom; men vi hafve ingen anledning at tro, at han ſjelf lagt ſin hand vid denna Konſt; äfven ſom Plinius aldrig öfvat Bildhuggeri eller Målning, änſkönt han derom lemnat oſs fullſtändiga efterrättelſer, dem han hämtat ifrån enahanda källor. Under Kejſar Auguſtus, om hvilken Livius ſäger, at han byggt och förnyat alla Tempel, och Suetonius, at han ſjelf berömt ſig af, at hafva förvandlat en Stad af tegel til en Stad af marmor, var Byggningskonſten i Rom i ſitt högſta flor; men föll ockſå

ſtraxt

ſtraxt efter hans död. Auguſtus upmuntrade Romerſke Rådsherrarne, at följa ſitt exempel, och pryda Rom med vackra Hus; hans Efterträdare tilſtadde dem knapt, at utan för Rom låta bygga ſig vackra grafvar. Dock bibehöll ſig Byggningskonſten, uti Käjſerliga Palats och offentliga Byggnader längre i anſeende, än de bildande Konſterna. Veſpaſianus, Titus, Domitianus, Nerva och Trajanus låto åter utur gruſet upreſa de offenteliga Byggnader, ſom til ſtort antal förſvunnit genom de tvänne ſtora eldsvådor, ſom öfvergingo Rom i Neros och Titi tid, genom många ſmärre, genom tvänne bekanta vattuflöden, och genom hvarjehanda andra tilfällen; hvarom vittna, jemte flere Romerſke Skribenters berättelſer, äfvenväl de nämde Käjſares mynt, med påſkriften: *reſtituit.* Vi hafve ännu tilfälle at ſe ruiner af Skådeplatſer och Äreportar, upreſte åt flere Kejſare. Öfverlefvorna af Caracallas och Diocletiani thermæ, de ſenare med mycken noggranhet i koppar ſtuckna af Coke, jemväl af Diocletiani Palats i Spalatro, beſkrifna af Adams, utviſa Byggnader, ſom i vidd och prakt näſtan öfvergå alt, hvad man ſig föreſtålla kan. Men äfven ſom Åſkådarne af de Spel, Diocletianus lät upföra, qväfdes under den mängd af blomſter, ſom kaſtades på dem, ſå hafva ockſå öfverhopade granlåter uträttat detſamma i anſeende til hans Byggnader. Ju närmare det led til Roms fall, deſto mera föll ock denna konſt; och de ſiſte af Conſtantinus upförde Byggnader uti och omkring Rom, i ſynnerhet den Kyrka, ſom han på Conſtantias begäran lät bygga, ut-

viſa det tydeligen. Här ſaknas både proportion och ſymmetri. Capiteler och Baſer på Pelare äro alle olike, och det ena paſſar på intet ſätt til det andra. Skada, at flere äldre och präktige Byggnader blifvit förſtörde, och deras prydnader illa använde, för at upreſa et dåligt Monument. På ſamma ſätt blef Käjſar Trajani äreport beröfvad ſina bäſta prydnader i uphögdt arbete, för at ſättas på en dylik, upreſt åt Conſtantinus, ſom dock med all ſin lånta granlåt vittnar om Arbetarnes oſickelighet, och en förſkämd ſmak. Ju närmare man betraktar öfverlefvorna af det gamla Roms Byggnader, och ju nogare man dermed jemförer Hiſtoriſke vittnesbörd, deſto mer öfvertygas man, at Byggningskonſten hos detta Folk varit underkaſtad enahanda förändringar med deras Seder; förſt enfaldig och alfvarſam, derpå prydlig, ſedan yppig, och ſiſt barbariſk.

I ſämre tilſtånd, än Byggningskonſten, befann ſig Bildhuggeriet i Roms äldre tider. De mäſte Bilder voro af trä och ler, och de få, ſom funnos af malm, voro få väl, ſom en god del af de förra, enligt Plutarchi och Plinii intygande, förfärdigade af Etrurier. I marmor begynte man ſent arbeta. Under andra Puniſka Kriget blefvo de Romare förſt bekante med Grekerne, och lärde känna deras Konſt-arbeten. Korrt efter följde Romarnes Segrar i Macedonien; och tillika med et anſenligt byte af Grekiſka Bilder, infördes nu många Grekiſka ſedvanor och Gudomligheter, åt hvilka byggdes nya Tempel; och de manga Bilder, ſom til alt det-

ta behöfdes, förfärdigades, dels i Grekeland, dels af Grekiſke Konſtnärer, ſom fatt ſig ned i Rom. Derpå inföll Achæiſke förbundet, och någon tid derefter de Mithridatiſka Krigen, hvarigenom Grekeland aldeles förlorade ſin frihet, tillika med en anſenlig mängd af ſina Konſt-arbeten och Konſtnärer, ſom öfverfördes til Rom, och där nyttjades, ej allenaſt at utföra de vackra arbeten, hvarmed Rom efter den tiden prålade, utan ock at underviſa flere andre Romerſke Trälar i Konſten, ſamt at gifva den bättre Romerſka Ungdomen ſå mycken inſigt deruti, at de kunde urſkilja deſſa arbetens ſtörre och mindre värde; ty egen handläggning dervid anſågs ſom oanſtändig för en friboren Romare. Under Triumviraten ſteg prakten i Rom, och förhalp tillika Konſterna til en högd, ſom än mera öktes uti Cæſars och Auguſti tid; hvilka för Konſterna gynnande omſtändigheter föranlätо de fleſte i Grekeland ännu qvarblefne Konſtnärer, at godvilligt öfvergifva ſitt Fädernesland, och flytta til Rom. Härſtädes hafva de förfärdigat arbeten, af hvilka ännu många äro öfriga, och behålla den aktning, hvari de, til följe af gamle Romerſke Skribenters intygande, ſtått den tiden de gjordes, ännſkönt mycket deri ſaknas af den vackra Grekiſka ſtilens egenſkaper. Ty hvarken hade deſſe nyare Konſtnärer ſå ymniga tilfällen, ſom deras Förfäder uti eget Land, at förvärfva ſig en lika ſkicklighet; icke eller kunde de hugna ſig af lika aktning, belöningar och upmuntran; och voro tillika nödſakade, at lämpa ſig efter det Folkets ſeder och lynne, för hvilket

de arbetade. Om man fördenſkull vill tillägga de i Rom gjorda arbeten en egen ſtil, ſå ſkiljer den ſig från den Grekiſke förnämligaſt deruti, at den är mera gravitetiſk och alfvarſam, ſå väl i anſigtens och ſtällningars bildande, ſom i Bildernas beklädande. Straxt efter Auguſti död, och under deſs närmaſte Efterträdare, begynte Konſterne mer och mer falla. Den mängd af Statuër, hvarmed Rom var upfyldt, och det förakt, hvarmed de redan under Tiberii Regering började anſes, emedan Perſoner utan annan förtjenſt, än at vara kände för ſkicklige Spioner och Angifvare, hedrades dermed, gjorde, at den tidens Konſtnärer mäſt ſyſſelſatte ſig med copior af berömda gamla Grekiſka Statuër, i hvilka ſaknades mycket af originalens fullkomlighet, och med bröſtbilder; hvaraf nu långt ſtörre myckenhet förfärdigades, än någonſin tilförne. Vid denna tid, ſedan Grekers vackra arbete blifvit gammalmodigt, och man begynt illſänas efter en ny Gudsdyrkan, den man under härfärder i Egypten lärt känna, började jemväl med imitationer af Egyptiſka vanſkapliga bilder, hvilkas antal mera tilväxte under den lärde och kunnige, men äfven ſå mycket vidſkeplige Hadriani Regering. Konſterna, förſatta genom tyranniſke och för dem föga hågade Regenter, uti vanmagt, hemtade väl nya krafter under Veſpaſianus, Titus, Trajanus och Hadrianus, bergade ſig jemväl någorlunda under Antoninerna, oaktadt det ſtora inſteg då blef gifvet åt Sophiſterna, föraktliga Människor, upbläſta af omogen lärdom, ſtolta öfver ſin färdighet at diſputera, beredda at efter behag och

begä-

begäran den ena dagen beſtrida hvad de en dag förut bejakat, hatare af grundelig Lärdom, Vitterhet, Konſter och Konſtnärer. Men föregående tiders vidrighet hade gifvit Konſtnärerne en mindre god ſmak, ſom dem ſtändigt vidlådade. Under Commodus ledo de mer, än någonſin tilförne; och Vetenſkaperne tillika med dem. Alla Skolor i Grekeland hade blifvit tilſlutna, och Grekerne kände knapt ſitt eget modersmål. Oppianus, ſom tog Homerus til mönſter, förſtodo de äfven ſå litet, ſom Homerus, utan biträde af Ordböcker; och Phrynichus måſte lära Athenienſerna, huru deras Förfäder talat. Under Septimius Severus hade Konſterna et kännbart förebåd af ſitt fullkomliga fall under Gallieni Regering och den tvedrägt, ſom de tretio Tyrannerne åſtadkommo. Sluteligen förſvunno de aldeles utur Rom, då Käjſarnes ſäte flyttades til Conſtantinopel, och Vitterheten gjorde dem följe, dels dit, dels tilbaka til Athén, hvaräſt i denna tid Lärare i Vältaligheten åter öpnade ſina Skolor, och fingo ſtort tillopp.

Hvad om Bildhuggeriet blifvit ſagdt, gäller i det mäſta om de öfrige bildande Konſternas tilſtånd i Rom. Som de Romares tycke för bildhuggare-arbeten ſtändigt varit ſtörre, än för målningar, ſå har ock målnings-konſten förr, än bildhuggeriet, hos dem råkat i förfall. Uti den förteckning, ſom Plinius gifvit på Målare i Rom, äro de mäſte namnen Grekiſke. Han kallar uttryckeligen denna Konſt, under den tid hon öfvades i Rom, *ars honeſtis non ſpectata manibus*, och låter ſine Landsmän nogſamt förſtå ſitt miſs-

nöje öfver deras förfarande härutinnan. Deremot har gravuren bibehallit ſig längſt. Graverade ſtenar, infattade i ringar, voro i allmänt bruk hos bättre och ſämre folk, ſå at til ock med hvar och en Soldat bar ſådane på ſig, ſom voro, då råd och ämne icke annat medgaf, arbetade i färgadt glas. Öfverflödet med dem gick i Roms ſenare tider ſå långt, at de i mycken het nyttjades at pryda Fruntimrens hår, och deras, ſå väl ſom Manſolkens kläder. För denna orſak, hvartil ännu kommer, at nyare Konſtnärer ſå flitigt ſyſſelſatt ſig med at copiera deſſa graverade ſtenar, utgöra de, tillika med mynt, ſtörſta mängden af öfrigblifna ålderdoms minnesmärken. Men af Konſtnärernes namn och flera ſäkra tecken på deſſe ſtenar inhämtas, at ockſå de mäſte deribland kommit från Grekiſke Arbetare. Alle hiſtoriſke efterrättelſer och minnesmärken gifva tilräckelig uplysning derom, at de Romare älſkat Konſter och Konſtverk, mera för at förnöja den benägenhet til ſtåt och prakt, ſom något för frihetens förluſt begynte blifva rådande hos dem, än af verkeligt tycke för ſjelfve Konſterne, hvilkas öfvande lämnades åt Utlänningar, Trälar och Frigifne. Man må dervid erinra ſig denna Virgilii utlåtelſe:

Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem; vivos ducent de marmore vultus, - -
Tu regere imperio populos, Romane, memento.

Sådant var det rådande tänkeſättet hos detta Folk, och derföre hafva icke eller Konſterna genom deras åtgärd vunnit någon förbättring.

Man

Man har velat tillägga Göthernes barbari, både Vitterhetens och de vackra Konſternes fall, och när man bjudit til at fria dem derifrån, har ſkulden blifvit hvälfd på Ariſtoteles och hans Philoſophi. Den ena beſkyllningen är ſå ohemul, ſom den andra. Så oförnekligt det är, at Ariſtotelis Philoſophi är behäftad med handgripliga och ſtora fel *), ſå oſtridigt är det ock,

*) Hans Philoſophi i allmänhet, och jemväl hans Natur-lära, hade viſſerligen ſtora fel; men den Platoniſka hade dem icke mindre. Cicero har tvifvelsutan rätt, då han ſäger, at de icke ſkilde ſig ifrån hvarandra uti det väſendtliga, utan allenaſt i ord och namn. Den ene ſå väl ſom den andre, har blifvit i ſenare tider miſsbrukad. Det var icke Ariſtotelis fel, at Skol-Lärare förenade hans organon och metaphyſik med Chriſtna Förſamlingens Lära, och nyttjade en Hednings Läroſatſer til ſtöd för den ſamma; äfven ſom det icke är Platos fel, at för ſtore älſkare af hans Philoſophi velat deruti finna kunſkaper om den Chriſteliga Trons hemligheter, och tilſkapat, genom deſs inblandande uti Chriſti Lära, en myſtiſk Theologi, ſom i långliga tider gjort icke mindre ſkada, än den ſcholaſtiſka; och hvilken kan i haſt upräkna alt, hvad i Platos Skrifter blifvit ſökt och honom påtrugadt? Ännu är det icke afgjordt, om alle de Arbeten, ſom nu för tiden bära Ariſtotelis namn, verkeligen flutit utur hans penna. När hans politica, rhetorica och ars poëtica undantagas, hålla en del Granſkare de öfriga för underſtuckna, eller åtminſtone upſpädda med tilſatſer, ſom icke tilhöra honom, ſedan hans, tillika med några hans Lärjungars handſkrifter, bortgömde uti et underjordiſkt hvalf, förſt efter 130 års förlopp, blifvit framtagne utur ſitt fugtiga förvarings-ſtälle, och til en ſtor del förmultnade, lämnade åt Apellico, Tyrannio, Andronicus och andre, för at upfylla hvad i dem öläs-

at han gjordt ſig förtjent om vackra Konſterna och Vitterheten. Hiſtorien och Ariſtotelis egne Skrifter

ligt vara kunde. Men om han ock verkeligen är Författare til den ſå illa anſedda Natur-Läran, ſå bör ju dervid ihågkommas, å ena ſidan, at tiden varit ganſka kortt emellan honom och Thales, den förſte Naturkunnige i Grekeland, och å den andra, hvad länad af tid, af underſökningar och förſök, ſedan behöfs, at utur denna Vetenſkap ſofra äldre och nyare villfarelſer. Flere hundrade år hafva åtgått, för at lära oſs något när känna Naturen; och dock kunne vi ännu icke berömma oſs af, at vara fullkomlige Kännare deraf. Det fördelaktiga omdöme, ſom Grefve Buffon fält om Ariſtotelis Hiſtoria Animalium, torde likväl förtjena någon upmärkſamhet. Med lika oväldighet bör jemförelſen göras emellan Platos och Ariſtotelis vältalighet. Den ſenares ſtil är oförnekeligen ofta kortt, ſammanträngd, torr och utan prydnader, i jemförelſe dermed den förres flytande och mycket vackrare, faſtän denna är tillika för mycket poëtiſk, för mycket utſväfvande, full af långa och onödiga omſvep, och det beſtändiga föreſtällningsſättet i ſamtal, frågor och ſvar, tröttande. Ariſtotelis ſtil är icke altid lika. När han icke hade at göra med blott ſpeculativa och abſtracta ämnen, var hans vältalighet vackrare och manligare, än den Platoniſka. Vid ſådana tilfällen förliknar Cicero hans ſtil vid en flytande gyldene ſtröm, och i ſamma loford inſtämmer Rhetorn Demetrius. Alle Lärde, ſom icke varit blinde Anhängare af Plato, ärkänna, at vid all hans Öfverlärdſka ſtil, hos honom ſaknas kunſkaper, urſkillning och tydlighet, och man har ſvårt at förlåta en Philoſoph, ſom ſätter å ſido alt detta för en blomſterfull vältalighets ſkull. Den ſom påſtår, at Ariſtoteles icke haft någon aktning hos äldre Philoſopher, känner mycket litet af forntidens Skrifter, har ſig icke bekant, at ſtatuër blifvit upreſte åt honom, för at jemväl på det ſättet förvara hans minne,

Skrifter lemna bevis derpå, at han icke hatat Konſterne. Han plägade förtrolig vänſkap med

och vet icke, at hans Philoſophi varit uti et utmärkt anſeende uti Alexandria, alt ſedan Ptolemæi Philadelphi tid, utan at på något ſätt ſkada den då och långt efteråt derſtädes i flor varande Vitterheten; jemväl at Auguſtus, under hvilken Vitterheten blomſtrade, gynnat Ariſtoteliſka Philoſophien och deſs Anhängare, Soſigenes, Nicolaus från Damaſcus och Xenarchus. Plutarchus, Platos Anhängare i Philoſophien, ſom gjort ſig namnkunnig mera genom ſine Hiſtoriſke, än Philoſophiſke ſkrifter, har uti ſin Hiſtoriſka Afhandling om Alexander den ſtore, lämnat otvifvelaktiga bevis til ſin aktning för Ariſtoteles, för deſs kunſkaper, och den gode upfoſtran, ſamt de förnuftiga råd, han gifvit denna Prins; til hvars underviſande han ej allenaſt förſett en Handſkrift af Homeri Arbeten, med egenhändiga anmärkningar och förklaringar, utan ock ſammanſkrifvit ſin bok de Regno, ſamt i öfrigt ſå handledt honom til kärlek för Vetenſkaper och Konſter, och i allmänhet til det ſtora namn han ſig förvärfvat, at Alexander ſjelf, enligt Plutarchi intygande, ärkänt ſig vara ſin Läromäſtare lika mycken tack ſkyldig, ſom ſin Fader. De många Lefvernes-beſkrifningar öfver Ariſtoteles, ſom blifvit författade af gamle Grekiſke Skribenter, af hvilka åtſkilliga än i dag äro i behåll, men andra nu icke vidare kända, än til Författarnes namn, vittna jemväl om den aktning, hvari han ſtått. Genom dem vet man, at hans Far Nicomachus, känd af Medicinſka Skrifter, icke varit, ſåſom föregifves, Qvackſalfvare, utan Lif-Medicus och i ſtort anſeende hos Alexander den ſtores Farfader, Konung Amyntas, ſamt lemnat ſin Son anſenlig förmögenhet. Men at, ſom det ſäges, Ariſtoteles ſjelf uti ſin ungdom idkat Qvackſalfvare-konſten, är ſå mycket mindre troligt, ſom han icke var mer än 16 år gammal, då han kom til Athén och i Platos Skola, ſedan han

Konſtnärer, han ſökte at upmuntra dem, han yrkade med fullt alfvar i ſina Skrifter, at ingen Ungdom kan vara väl upfoſtrad, då den icke blifvit underviſt i vackra Konſter *). Han har lämnat omdömen om Konſt-arbeten, ſom hvarken

förut af ſin Foſterfader Praxenus blifvit underviſad i de vackra Vetenſkaperna, och efteråt i hela 20 år hos Plato med en outtröttelig flit vinlagt ſig om philoſophiſke kunſkapers inhämtande; til hvilken ända han ej allenaſt flitigt nyttjat den honom med mycken ömhet vårdande Platos undervisningar, utan ock med ofpard koſtnad anſkaffat ſig et talrikt Hand-Bibliothek; hvilket ſå mycket mindre varit en död ſkatt i hans händer, ſom hans författade Arbeten öfverflödigt vittna om en ganſka vidſträckt beläſenhet. Lika ogrundad är den berättelſen om Ariſtotelis otackſamhet emot Plato, och dennes miſsnöje med honom. Ty det är bekant, at Ariſtoteles, efter Platos död, ej allenaſt hållit et Loftal öfver honom, utan ock til hans minne låtit förfärdiga et Altare, med en påſkrift, ſom vittnade om tackſamhet och aktning för ſin aflidne Läromäſtare. Men at Speuſippus blef framför Ariſtoteles Platos Efterträdare uti Academien, var ſå mycket mindre underligt, ſom Speuſippus var icke allenaſt äldre Lärjunge, utan ock Platos Syſterſon och Arfvinge. At Ariſtoteles ſedermera, då han ſtiftade en ny Sect, och genaſt fick långt flere Lärjungar, än den tidens Platoniſka Academi hade, i många mål var af olika tankar med ſin fordne Läromäſtare, hvars minne han dock aldrig i ſine Skrifter ſvärtat, kunde äfven ſå litet förtyckas honom, ſom det förut förtycktes Plato, at han i ganſka mycket förändrat ſin Läromäſtares, Socratis Lära, och upblandat den med Pythagoreiſka och Egyptiſka Läroſatſer, ſom han inhämtat under ſina reſor; hvilket ej förtröt någon annan, än Socratis öfrige Lärjungar, Xenophon, Antiſthenes, Ariſtippus, Æſchines och Phædo, med hvilke Plato för den orſaken råkade i mycken ovänſkap.

*) Ariſtot. polit. L. 8. c. 3.

ken då, eller ſedan, blifvit ogillade. Likaledes har han gifvit reglor i Vältalighet och Skaldekonſt, ſom än i dag ärkännas för de bäſta ibland alla forntidens Skrifter i det ämnet, anſes för oſtridiga prof af ſmak och kunſkaper, och tjenat til grundval för en Horatius, en Vida, en Boileau och flere. Han är känd af flera Skaldeqväden och Vitterhets-Arbeten i obunden ſtil, medan Platos ſtränghet emot Poëter, dem han velat aldeles uteſtänga utur ſin i blotta inbillningen beſtående Republik, gifvit anledning, at draga i tvifvel hans tycke och benägenhet för de vackra Vetenſkaperna *). Deſſa och de vackra Konſterna hade ingen känning af alla ſkiljaktigheter emellan den tidens Philoſopher, och alla de oändeligen många Secter i Philoſophien, ſom varit i Grekeland och Rom, både för, under och efter Platos och Ariſtotelis tid, och hvilka, för at vinna namnkunnighet, ſtändigt tadlade den ena den andra; men likväl i det mörker, hvaruti de alla famlade, föga ſkilde ſig ifrån hvarannan uti huf-

*) Genom Skribenter, ſom varit Platos ifrige Anhängare, vete vi likväl, at han i ſin ungdom, och för deſs tjugunde ålders år, användt mycken flit på Skaldekonſt, och ſkrifvit, förſt Dithyrambiſke, ſedan Epiſke Qväden, jemväl, hvad Dramatiſke Skrifter angår, förmedelſt Arbeten uti Tetralogien, velat vinna belöningen vid de offenteliga Grekiſka täflingarna; men at han, ſedan han blifvit antagen uti Socratis Skola, hört deſs undervisningar, och i anledning deraf vinlagt ſig endaſt och allenaſt om philoſophiſka kunſkaper, ſjelf upbränt alla ſina Poëtiſka Arbeten, och förbudit, at hans Dramatiſka Förſök ſkulle underſtällas den offenteliga pröfning, ſom den tidens Grekiſke Inrättningar äſkade.

hufvudſakliga omſtändigheter. Vitterhet och Konſter förblefvo, ſå länge inge andre orſaker til förändring inträffade, uti ſamma ſkick, värde och aktning, medan Philoſopherne ſins emellan tviſtade, och de förnuftigare då redan trodde hvad Cicero ſedan ſkref, at intet är ſå orimligt, ſom icke blifvit ſagdt af någon Philoſoph. Det ſkulle förorſaka för mycken vidlyftighet, at upräkna alla de Vitterhets-Arbeten, ſom blifvit förfärdigade, innan barbariets mörker öfverhölgde Europa, faſtän Ariſtoteliſka Philoſophien var gängſe både i Öſter och Väſter om denſamma, och många Vitterhets-Idkare, ſom lemnat prof af ſina framſteg derutinnan, oförnekeligen varit denna Philoſophi tilgifne *). En Dante och hans

*) Ariſtoteliſka Philoſophiens öfverklagade framſteg hindrade icke Vältaligheten at viſa ſig uti Kyrko-Fädernes, Gregorii Nazianzeni, Gregorii Nyſſeni, Baſilii, Johannis Chryſoſtomi, Auguſtini och fleres Skrifter. Regeringsſätt och politiſka omſtändigheter förnekade henne, at på ſamma ſätt ſom tilförene, lyſa vid andra tilfällen. Man kan likväl ärinra ſig en Juliani Tal, ſamt alle i Grekiſka Språket författade Arbeten uti Byzantinſka Hiſtorien, och dertil lägga en Themiſtius, äfven ſå bekant af ſin Vältalighet, ſom af ſitt tycke för Ariſtoteliſka Philoſophien, en Tryphiodorus, en Coluthus och flere, ſom nogſamt viſa, at ännu icke all Vitterhet var ſlocknad, och at hvarken Ariſtoteliſk Philoſophi eller Göthiſka härnader, kunnat det åſtadkomma. Detſamma bevisa Prudentius, Auſonius, Apollinaris, Claudianus och Boëthius ſå mycket mera, ſom de bägge ſiſtnämde ovederſäjeligen varit Anhängare af Ariſtotelis Philoſophi. Jag förbigår mångfaldiga flera exempel. Knapt har Ariſtoteliſka Philoſophien varit mera kärkommen och hyllad hos något annat Folkſlag, än hos Araber, och likväl har aldrig

hans Lärjunge Petrarcha, som lefde och föngo midt under barbariets mörker, bevisa, at inga felsteg i Philosophien ligga i vägen för Snillen, danade til Vitterhet. Ossians qväden må jag icke nämna, ty de efterfrågningar, som detta förmenta fynd förorsakat i England, lagda til de besynnerliga och föga troliga omständigheterna, i anseende til deras ålder, förvarande och hopsamlande, gifva mer än mycken anledning, at tro, at de äro vår tids foster. Ojäfaktigare skäl hämtas af alla de vackra arbeten, som förfärdigades uti Italien, sedan det åter där börjat gry för Vitterheten, ehuruväl Aristoteliska, eller rättare sagdt, Scholastiska Philosophien ännu var rådande vid Skolor och Academier, och dess bibehållande med stränghet handhades *). Vi böre förden skull

Vitterhet och Skaldekonst befunnit sig i mera blomstrande och lysande tillstånd hos detta Folk, än just under det man som mäst hos dem äflades med Aristotelis Philosophi, och med mångfaldiga commentarier och tilsatser förskämde densamma.

*) Oförnekeligen äro så okunnige, som myndige Skol-Lärare, liknande fullkomligen de gamle Sophisterne, då namnet tages i sin mindre goda bemärkelse, de, som til Guda-Lärans och all annan grundelig lärdoms förmörkande, ifrån slutet af 11:te och begynnelsen af 12:te seklet, missbrukade, mindre Aristotelis egna Skrifter, än de vanskapliga tilsatser, som dessa fått igenom en hel hop Commentatorer, i synnerhet Araber och Judar, samt genom dem sjelfve. Utaf Lärdoms-Historien är bekant, at barbariets egenteliga början härleder sig ibland Greker, uti 8:de och 9:de seklet, ifrån Kejsarne Justinianus och Leo Isaurus, som med mycken hårdhet emot Idkare af all slags lärdom, voro vålande dertil, at, tillika med Vitterheten, både Aristotelisk och all annan Philosophi

denſkull icke ſläppa Hiſtoriens harftråd utur händerne, med hvars tilhjelp vi, utan at förvilla oſs, finna

därſtädes förſvann, fann friſtad och hägn hos Araber, ſamt begagnade ſig af de utmärkte upmuntringar, ſom dem genom Abaſſidiſke Califer tilbjödos och tildeltes. Den benägenhet, ſom Conſtantinus Porphyrogenneta ſjelf hyſte för inſigter och kunſkaper, förſkaffade i 10:de ſeklet de Lärde et blidare öde i Grekeland, och lärdomen bibehöll ſig ſedan därſtädes uti något, faſtän mindre anſeende, än tilförene, intil deſs Conſtantinopel äröfrades af Turkarne. Uti Italien och väſtra delen af Europa infann ſig barbariet ſnarare, och räckte längre, än hos Grekerne. Redan i 7:de ſeklet voro Vetenſkaperne bortgömde under et tjockt mörker. Hvar och en ſom känner den djupa okunnighet, hvilken var rådande hos de fleſte den tidens Påfvar och Kyrkans Prælater; deras icke blotta kallſinnighet, utan ſnarare hat til all ſlags grundelig lärdom; deras utmärkta bemödande at genom vidſkeplighet tygla Regenter och Nationer, huru litet för den orſaken de anſtalter til gagneliga kunſkapers erhållande och utbredande, ſom vidtogos af Carl den ſtore och hans tvänne närmaſte Efterträdare, uträttade, at förekomma et i 9:de, 10:de och 11:te ſeklerne alt mer och mer tiltagande mörker, ſamt de vilde och ohygglige ſeder, ſom ſländigt varit och blifva okunnighetens och vidſkepelſens följeſlagare, jemte idel bullerſamme och orolige tider, korſtåg, beſtändiga Krig och Statshvälfningar, ſamt ouphörlig oſäkerhet för Lärdomens både Beſkyddare och Idkare, m. m. lärer icke föka någon annan orſak, icke eller leta efter en Ariſtoteliſk Philoſophi, hvilken under hela denna tiden äfven ſå litet, ſom all annan Grekiſk lärdom kändes eller vårdades. I ſlutet af 11:te och uti 12:te ſeklet inhämtades genom opåliteliga öfverſättningar och oſkickeliga förklaringar öfver Ariſtotelis philoſophiſka Arbeten, i ſynnerhet ifrån Arabiſke Skolor i Spanien, en förderfvad och vanſkapad

finna igen de rätta orſakerne til Vitterhets och Konſters fall, uti Statshvälfningar. I Grekeland har det härrört af inbördes oroligheter och tvedrägt, af Inbyggarnes känſlolöshet för ſin frihets bevarande, af tyranniſkt envälde, och af mägtige Grannars inkräktningar. Om Rom säger Tacitus, at efter drabbningen vid Actium, hvarpå följde Romerſka frihetens förluſt, icke mera funnits några ſtora Snillen. Redan i Auguſti lifstid tog både Vetenſkapers och Konſters fall ſin början, ehuruväl ännu ſå oförmärkt, at han hos eftervärlden med rätta behållit det loford, at hafva varit deras Beſkyddare. Änſkönt Mæcenas giort ſig ſå förtjent af Vetenſkaperne, at hans namn intil våra tider fortplantats på alla dem, ſom göra ſig kände genom deras befrämjande, lämnar likväl Suetonius den efterrättelſen om honom, at han för mycket älſkat en konſtlad, utſirad och lekande ſtil; men från en ſådan ſtil til en förſkämd ſmak är ſteget icke långt. Vitruvius åter, och flere med honom klaga, at Målningskonſten fallit

Philoſophi, ſom icke hade fått inſteg, om Grekiſke Original-Skrifterna varit allmänt kände och nyttjade. Ty alt ſom denne kännedom, i ſlutet af 14:de ſeklet, genom Manuel Chryſoloras och hans undervisningar i Grekers Språk och Handſkrifter, ſamt ytterligare i 15:de ſeklet, genom flere från Conſtantinopel flyktande Greker, hann utbreda ſig i Italien och väſtra delen af Europa, ſkingrades därſtädes barbariets tjocka dimma; ſå at förſt Vitterheten fick et nytt och lyſande ſkick, och ſedan jemväl efter hand utur Philoſophien förſvunno de vanſkapligheter och villfarelſer, ſom miſstydning, miſsbruk och inblandning af både Ariſtoteliſk, Platoniſk och annan Grekiſk Philoſophi inför i Gudalära och andra Vetenſkaper.

fallit i samma tid utaf et lika förvändt tycke, och, tvärt emot dess egentliga ändamål, sanning eller sannolikhet, blifvit nyttjad, at föreställa saker, stridande emot naturen och sundt förnuft. Konsternas senare öden i Rom har jag tilförene omtalat.

Beskyllningen, som tillägges Götherne, grundar sig endast på en förhastad utlåtelse, så ofta uprepad mun ifrån mun, at den omsider, utan vidare pröfning, antagits för en ärkänd sanning; och stöter så tvärt emot all historie och tideräkning, at hon knapt förtjenar vederläggas. De älste Göther hade egentligen ingen, hvarken slak eller god smak i Vitterhet och Konster, ingen kärlek, men ock intet hat til dem. Et omdöme, hvilket de, som härstamma ifrån detta Folk, så mycket mindre kunna misstycka, som de nu mera utaf Historien böra känna den råhet och okunnighet, hvilken var rådande hos de älste Greker, innan den förste skymt af kunskaper hann tränga sig fram til dem, snarare än til Götherne; och likväl blefvo Grekerne det Folk, som sedan uphulpit Vitterhet och Konster til deras största högd. Om de senare Götherne, som, upblandade med många andre Folkslag, ifrån Mæotiska och Svarta Hafven, ifrån det 3:dje ända til det 6:te seklet, öfversvämmat Grekeland, Tyskland, Gallien, Spanien och Italien, berättar Cedrenus, at då de år 271 skofl t Athén, hafva de hopsamlat så många handskrifter, som de öfverkommit, och i början beslutit at bränna up dem, men besinnat sig, och lemnat dem tilbaka åt deras förra Ägare. Sjelfva händelsen är oför-

dig,

dig, men affigten dervid, ſom man vill påbörda dem, beror på giſsningar, och icke på bevis. En närmare bekantſkap med de Folkſlag, där Vetenſkaper och Konſter varit i högſta flor, har ockſå gifvit deſſe Göther äfven ſå väl, ſom de äldre Romare, tycke för dem. Ennodius vittnar om Öſtgöthernes Konung Theodoricus, at han fullkomligen ägt den Grekiſka belefvenheten, och älſkat Vetenſkaper och Konſter. Den helige Vitalis och den hel. Apollinas Kyrkor, dem han låtit bygga, äro vedermälen deraf, jemväl hans graf, upreſt på fyra ſtoder af porphyr, hvaromkring de tolf Apoſtlarne ſlått, ſom ännu förvaras i St. Marci Kyrka i Venedig. Den Göthiſka ſmaken, ſom tillägges denna och några efterföljande tiders minnesmärken i Byggningskonſten, var en följd af en redan förut borrtſkämd ſmak i denſamma. Illa hoppaſſade granlåter, och ſaknad af riktige proportioner och ſymmetri, igenfinnas uti ſenare Romerſka byggnader, och tadlas jemväl med rätta i de ſå kallade Göthiſka; men ockſå i åtſkilliga af deſſa, äfven ſom i de förra, undfalla icke Kännares ögon några ſporr af de gamles oförviteliga ſmak i Byggningskonſten. Alla öfverlefvor, ſom vi ännu hafve efter de ſiſte Romerſke Käjſare, til och med deras mynt, utviſa tydeligen et Konſternas fall, ſom ſäkert icke kan tilſkrifvas några Göther. Från all förödelſe och våldsverkan på Konſtens minnesmärken, kunna väl deſſe icke frikännas; men det bör förnämligaſt tilſkrifvas et förödande krig, ſom fördes med all bitterhet på ömſe ſidor; och Hiſtorien angifver ſjelfve Ro-

marne, at hafva vifat mindre ſkonſamhet härutinnan, än Götherne. Det var långt för Göthernes infall uti Italien, ſom de Romare förſtörde många ſtatuër, då Perſonerne, åt hvilka de blifvit upreſte, ådragit ſig deras illvilja; långt förut, ſom de borttogo de vackraſte hufvuden från gamla ſtatuër, och ſatte nya oändligen ſämre i deras ſtälle, jemväl utplånade och förändrade påſkrifter på gamla minnesmärken; långt förut ſom Caligula lät ſönderſlå namnkunnige Mäns bildſtoder, dem Auguſtus låtit upſtälla på Campus Martius, och förehade, at aldeles förſtöra Homeri Arbeten; långt förut ſom många Konſtens minnesmärken förlorades uti den eld, ſom Nero lät tända på Staden Rom; hvilken Käjſares förvända ſmak i både Vitterhet och Konſter icke undſluppit Perſii hvaſſa penna. Det var jemväl någon tid förut, ſom Veſpaſiani Broder, Sabinus tog ifrån Capitolium, och lät framföre Roms brinnande portar i högar upſtapla Gudars och Hjeltars bilder, för at uteſtänga de uproriſke Vitellianerne. Procopius underrättar oſs, at i Kriget mot Götherne de belägrade Romare nyttjat ſtatuër til ſitt förſvar, och kaſtat dem på ſine fiender. Deremot läre vi genom Caſſiodorus känna den nämde Göthiſke Konungens Theodorici öma och utmärkta omvårdnad om alla konſtens gamla minnesmärken, ſamt de alfvarſamma ſteg, både med beſtraffningar och belöningar, ſom han tagit mot all ſlags förödelſe och våldsverkan på deſamma.

Efter Käjſerliga ſätets flyttning til Conſtantinopel, ſteg okunnighet och oſkicklighet i Rom ſå högt, at när ſtatuër eller hufvuden beſtäldes,

togos

togos gamle berömde Konſtnärers bilder, och på et plumpt fätt omarbetades i den begärda ſkapnaden; hvarom Flaminius Vacca vittnar. De präktigaſte minnesmärken af Byggnads-konſten förſtördes, och marmor, materialier och prydnader brukades, dels til Kyrkor, dels til Hus för enſkilta Perſoner och Gunſtlingar vid Käjſerliga Hofvet. Vedermälen af den högſta och bäſta ſmak ödelades, för at blifva uti Kläpares händer bevis til en förſkämd och förlorad Konſt. Samma förödelſe fortſattes ännu långt efteråt, då all farhoga för Göther uti Italien längeſedan förſvunnit. Roms Archiv förvara ännu i dag bevis deruppå, at deſs eget folk utaf egennytta förſtört gamla minnesmärken i Byggnings-konſten; och ännu i början af 14:de ſeklet förenade man ſig derom, at Veſpaſiani präktiga Amphitheater, eller Coliſéen, ſkulle vara til tjenſt för alle, ſom ville hafva granna hus. Icke nog härmed, utan de Byzantinſke Käjſarne läto ock föra från Rom ſtörre delen af deſs vackra ſtatuër och bilder. Conſtantinus den äldre gjorde redan början dermed; hans Son Conſtantius tog borrt alle ſtatuër från Pantheon, och Conſtantinus den yngre lät föra en hel hop af de ännu öfrigblefna malmarbeten, til och med taket på Pantheon, til Syracuſa, där denne ſkatt efter hans död föll Saracenerna i händer, och fördes til Alexandria. Hvad Vandalernas Konung Genſericus i ſtatuër och målningar tog i Rom, förgicks på ſjön; och det mäſta, ſom ifrån Rom och Grekeland var bortfördt til Conſtantinopel, blef af Turkarne dels ſönderſlaget, dels upſmält til penningar.

Således fick Rom uti rågadt mål omgälla alla de plundringar af Konstverk, som det förut föröfvat i Grekeland.

De Christnas öfverdrifna nit, at fortplanta sin lära, har äfvenväl icke litet bidragit, at förstöra minnesmärken, både af Vitterhet och Konst. Den har varit vållande dertil, at Tiberströmmen fått i sitt förvar en stor hop bilder efter hedniska fabel-läran; och at Konstnärernes Verkstäder tillstötos, på det inga nya måtte förfärdigas, til hinder uti Hedningarnes omvändelse. Den emot en sådan förödelse tagna författningen, i det en Upfyningsman, under titel af Centurio nitentium rerum, tilsattes, och Käjsar Honorii befallning, at Templen skulle skonas, men alla hedniska offer vara förbudna, dämde til en tid en ifver, som korrt derefter med så mycket större hättighet utbrast. Historien namngifver i synnerhet den hel. Gregorius, såsom ganska verksam uti denna förstöring; hvilken af många räknas för en ibland de hufvudsakligaste orsakerne dertil, at nu för tiden finnas så få store hedniske Gudabilder, i jemförelse med de många små, hvilke lättare kunde gömas undan för den tidens bildstormare *). At den nämde Gregorii ifränghet varit

*) Det kan härjemte icke nekas, at i Grekeland och Rom de små bilderne varit mycket gängse, både såsom Amuleter, och Gudabilder at uptällas i Lavacrerne, och til enskilda andakter; äfven som nu för tiden sker med Crucifixer och Mariæ-bilder ibland de Catholska; som Marionetter, hvilka hos Grekerna hade namn af νευροσπαστα; och jemväl såsom ex voto eliet gåfvor, hvilka anlämnades til Templen, at förnöja en Allmänhet, hvilken icke ägde nog förmögenhet at

varit icke mindre vådelig för Vitterheten, än för de vackra Konſterna, och at hans förſtörings-nit ſträckt ſig til arbeten, ſå väl i den förra, ſom i de ſenare, vittnar Johan af Salisbury; och kan

 ſlutas

förſkaffa ſig de ſtörre och mera dyrbara bilderna. Detta kan äfvenväl bidraga dertil, at ſmå bilder äro nu för tiden ſå allmänna uti våra Antiquitets-Samlingar. Hvad angår Marionetterne, ſå hafva vi bevis derpå hos de gamle Skribenterne. Under Xenophons måltid, ſom han ſjelf beſkrifvit, frågar Socrates en ſom viſade dylika Marionetter, hvad det vore, hvarpå han mäſt räknade i Verlden, och får til ſvars, på myckenheten af dårar, ty de gifva mig födan, för at få ſe mina Marionetter. En af Gäſterne ſade: jag har ock hört Eder här om dagen göra en ſådan bön til Gudarne, at öfver alt måtte finnas god råd på bröd och vin, och briſt på ſundt förnuft. Aulus Gellius (Lib. 14. cap. 1.) ſäger, om Människorne gjorde alsintet af ſig ſjelfve och af ſri vilja, utan leddes uti alt af ſtjernornes verkan på dem, ſåſom Aſtrologerne påſtå, ſå ſkulle de icke vara annat än Marionetter: *ludicra et videnda quadam νευρόσπαστα.* Jag har varit något vidlyftig för at bevisa, at dylike Marionetter varit brukliga hos de Gamle, emedan man i ſednare tider velat draga dem i tvifvel. Hvad de öfriga omſtändigheterna, bidragande til nu varande myckenhet af ſmå bilder, beträffar, ſå äro de ſå bekanta, och genom både Monumenters och Auctorers ſammanſtämmande intygande ſå författa utom alt tvifvelsmål, at jag icke längre behöfver uppehålla mig dervid. Man kan erindra ſig deras nog allmänna imagunculæ. Deſsutan förekomma hvarjehanda ſmå bilder, ſom efter alt anſeende tjent til prydnader dels på kläder, dels på hvarjehanda möbler, och deribland äfvenväl at öfverſt utzira ſtängerne, hvarvid fanorne voro häftade. Det ſkulle falla för vidlyftigt, at anföra alt bruk af ſmå bilder hos de Gamle, både Egyptier, Etruſcer, Greker och Romare.

ſlutas af denne Påfves egna bref. Den hedniſka Gudaläran kan ſåledes kallas de bildande Konſternas lif, och den Chriſtelïga, deras död; men denna ſednare har ockſå åter upväckt dem, ſedan hon vunnit fullkomlig ſtadga.

Vitterheten, hvars aſſomnande uti Italien egenteligen bör tilſkrifvas okunnige Påfvars och Munkars trotſande välde, har at tacka för ſitt upliſvande Påfven Nicolaus V:te, ſom, efter Conſtantinopels äröfring af Turkarne, med öpna armar emottog de derifrån til Rom flyktande Greker, hvilke förde med ſig handſkrifter af gamle Grekiſke Författare, underviſade i detta då i Rom aldeles förgätna ſpråk, och ſåledes för andra gången blefvo Romarnes Läromäſtare. Härutinnan räckte jemväl det Mediceiſka Huſet hjelpſamma händer. De vackra Konſterna äro detta Hus, och en defs Åttling på Petri ſtol *), en lika tackſägelſe ſkyldiga. Greker äga ockſå i anſeende til dem den förtjenſten, at hafva bidragit til deras upliſvande. Ty redan i 11:te och 12:te ſeklet brukades Grekiſke Konſtnärer til Kyrkors upbyggande uti Italien, gamle marmorpelare hämtades ifran Grekeland, och Grekiſke Målares och Bildhuggares Konſt nyttjades til erforderliga prydnaders förfärdigande. Cimabue, den

*) Målnings- Bildhuggeri- och Byggnings-Konſten, ſom varit inſkränkt och likaſom legat i dvala under det tidehvarf, ſom har namn af le bas empire, har i ſynnerhet reſt hufvudet under Leo X, och man kan med ſkäl ſäga, at han förtjenar, at jemföras med en Pericles uti Athén, och med Alexander den ſtore.

den förſte, ſom åter förſkaffat Målnings-konſten åtminſtone någon del af ſin fordna förlorade fullkomlighet, hämtade ſina förſta undervisningar deruti utaf de Greker, ſom uti 13:de ſeklet kallades til Florents.

Jag har, Mine Herrar, redan för mycket miſsbrukat edert tålamod, och afbryter mitt tal. Tillåten mig likväl, at förut yttra min önſkan, at Vetenſkaper och Konſter i vårt Fädernesland måtte ſnart återvinna det lugn, ſom är ſå nödigt til deras trefnad, och at deras Nordiſke Skydsherre, deras lika ſå uplyſte Kännare, ſom Älſkare, måtte ſå fria händer, at vårda dem med ſamma oafbrutna tilſyn, hvarunder de i lugna tider ſkördat ſå ömnig förkofran. En önſkan, uti hvilken J ſamtelige, med mig, ſäkert inſtämmen.

Secreterarens Svar.

MIN HERRE!

Om icke Eder egen förtjenſt giort Eder känd och aktad, hade Edert namn gifvit Vitterhets-älſkare och Idkare inom Edert Fädernesland tilräcklig anledning, at upſöka Eder, och önſka Eder bekantſkap. J hafven ärft det, min Herre, af en Fader, ſom genom lärdom och flit uptände et nytt ljus i Sveriges häfder, utredde det trafslade, beſtyrkte det ſanna, fränſkilde det falſka, och framſtälde dem i det ſkick, ſom är mäſt värdigt en god Medborgares, en uplyſt Fädernesländets Älſkares upmärkſamhet: deras ſammanhang med Rikets Statsförfattning. Det är under denne Faders ögon, det är genom hans handledning, ſom J ſjelf inhämtat de inſigter, hvilka långt för detta berett Eder et rum bland Eder tids Lärde Män, och en utmärkt ſkicklighet til det Ämbete J bekläden, vården af en bland Sveriges betydligaſte Lärdoms-ſkatter. Jag har korteligen nämnt de ſkäl ſom knutit emellan Academien och Eder, en förening, hvilken hon nu offenteligen fett bekräftas. De kunde vidlöftigare utföras, om jag blott borde hafva afſeende på Sanningen, och icke tillika på Eder blygſamhet. Men Edert Inträdes-Tal rättvifar den anmärkning jag icke har lof dölja, at Academien i Eder funnit hvad hon ſökt, en nöjaktig ärfättning af en ſtor förluſt, en värdig Efterträdare

dare af en mycket saknad Ledamot. Grekerne äro det äldsta folk, som både i Vitterhet och i fria Konster gifvit oss säkra mönster at följa. Eder företrädare utmärkte sit deltagande i vårt Samfund genom en berömlig afhandling om deras framsteg i det förra ämnet; J, min Herre, uti det sednare. Jag behöfver icke tolka Academiens erkänsla för detta vedermäle af Eder grundeliga lärdom, Eder oförtrutna flit och Eder goda smak, som talar för sig sjelf. Jag önskar i stället, at J lycklig och förnöjd måtte länge kunna fortsätta Edert vittra bemödande, och Academien länge fägna sig af en så värdig och nitisk Medarbetare!

TAL,

Hållet

Vid inträdet i Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academien den 28 Auguſti 1793

Af

LARS von ENGESTRÖM,

Hof-Cantzler, Riddare af Kongl. Nordſtjerne-Orden.

Mine Herrar!

Den äran mig vederfarits at Kongl. Vitterhets Academien velat uptaga mig uti deſs Ledamöters antal, förbinder mig til ſå mycket ſtörre ärkänſla, ſom jag fruktar at den fina känſla för det vackra, ſom endaſt gifver ſmak och följaktteligen riktig Vitterhet, om jag någonſin ägt den ſamma, redan längeſedan måſt lemna rum åt den tröghet, ſom blifver en följd af allmänna ärendens ſkötande. Näſt Mathematiken gifves ej något, hvilket ſå litet ſom deſsa medgifver Sannolikheten, ſå litet tillåter inbildningen at ſväfva. Kallad af Högſtſalig Konungen, at uti oroliga tider bevaka Deſs ärenden, uptogo de ſå aldeles min tid under ſlera år, at jag därigenom bekommit en vana at ſe och döma, ſom tör hända inför Vittre Domare är en ovana.

Mine Herrar! uptagen ej illa, at jag vid mitt inträde uti Edert Samfund vågar framlägga til

til Edert bepröfvande några anmärkningar öfver en för Sverige hedrande tidepunkt. Saken har någon gemenſkap med det ſom längre tilbaka varit mit yrke; och har jag någonſin varit upeldad, ſå var det då jag ſtod på fältet vid Lützen bredevid de få ſtenar en idog Allmoge lemnat på ſina ſtällen, af vördnad för Tyſklands hjeltemodige Befriare. De utviſa ſtället där GUSTAF ADOLPH ſtupat. Tyſkland hade å nyo fördjupats uti den okunnighet och de fördomar, hvarutur det ſökt arbeta ſig; och ingen gräns hade blifvit ſatt för Öſterrikiſka huſets förtryckande magt, däreſt (mig må tillåtas nyttja en tackſam Tyſk författares ord), däreſt icke GUSTAF ADOLPH åt det ſamma utropat et kraftigt: *Sta Sol.*

Den ſanna Sedolära och det enfald uti lefverne, ſom böra utgöra en Chriſtens heder, och i ſynnerhet utmärka Chriſtna folkets lärare och ledare, förföll ſmåningom vid Catholſka Preſterſkapets tiltagande magt, anſeende och rikedomar. Ej ſtarke nog at emotſtå alla de retelſer deſſe 3:ne Saker medföra, miſsbrukade Preſterne ſit välde. Folkets vördnad för deras heliga ſtånd hade gifvit dem magten; fruktan at förlora den ſamma verkade hos dem Tyranni. Mörker och vidſkeppelſe blefvo de band, hvaraf de andelige Tyrannerne ſig betjenade, at hålla ſig männiſko ſlägtet undergifvet, och ſådan var deras lycka: Flera Tidehvarf förſvunno innan det olyckeliga folket hann begripa, at det ägde rätt at ſöka ſanningen, at tänka och at tro annat än det Clericiets egennytta dem föreſkref.

Ehuru

Ehuru allmänt hela Europa var denna underkufvelſe underkaſtad började dock en och annan ädel ſjäl at våga tala ſanningens ſpråk. Förſt hördes det uti Italien, ſedan började Wiclef at lära; men ſtarkaſt af alla verkade Johannes Hufs af Husſineez, ſom förenade mod och kunſkaper med den hänryckande vältalighet, ſom ſällan öfvergifver en ſtark och grundad öfvertygelſe. Han hade ſnart halfva Böhmen på ſin ſida, och började anſes för farlig. En god Catholik har uti Öſterrikes Hufvudſtad ej längeſedan oklandrad låtit trycka Johannis Hufs lefverne, hvarutinnan han beviſar, at om Hufs nu lefvat, hade han ej af et Catholiſkt Concilium blifvit bränd. Det är ſåledes föga troligt, at Böhmiſka folkets eviga ſalighet verkade det beſlut ſom togs af de ſamlade Fäder. De fruktade en uplysning ſom ſkulle ſkingra det mörker, hvilket gynnat deras enväldiga och egennyttiga ſtyrelſe. Hade fråga varit, at åſtadkomma lugn och ſtillhet, och människo-ſlägtets lyckſalighet, ſå hade de gått det annalkande ljuſet til mötes, vårdat det ſåſom ljus för at lyſa, och hindrat det at tända en tärande eld; men det ſkulle ſläckas, för at hindra människorne at ſe bräckligheten af den Thron, hvarifrån de ſtyrde. Det var för ſent. Mången hade redan ſett.

Det är beſynnerligt, at Konſten at afpaſſa ſina ſteg efter förevarande omſtändigheter, är ſå ſällſynt. Man beſlöt göra våld, och tände en faſelig oenighets låga. En Käjſare öfvertalades, at bryta ſin ed, och en Konung at med hårdhet handtera underſåter. Deſſe bragtes til förtviflan;

tviflan; och ſkulle någon i våra tider behöfva öfvertyga ſig om det grufveliga öde, ſom väntar et land, där förnuftet ej ſtyr, där ingen förening ſökts i tid, där våld och hårdhet alſtrat förtviflan, och där olikhet uti tänkeſätt hunnit blifva en vana, ſtyrkt af fördomar och upeldad af hat och hämd, han läſe Hiſtorien af de oroligheter, ſom förbrännandet af Johan Huſs föroſakat. De varade mera än et Seculum, under hvilken tid Böhmen var härjadt af främmande och inhemſka. Aldrig enige inom ſig, utan då frågan var, at gå en utrikes fiende til mötes, voro Böhmerne uti ſtändigt Krig ſins emellan. Hundra partien upſtodo, förſtörde hvarandra och förvandlade Böhmen til en ſtenhög.

Det var likväl det land, där Käjſar CARL IV hade bragt Konſter och Vetenſkaper ſå i flor, at det den tiden ej hade ſin like uti Europa.

När ſedermera i början af 16:de århundradet den namnkunnige Tetzel näſtan oförſkämdt dref det ſå kallade aflats-Krämeriet uti Tyſkland, ſkref Auguſtiner Munken Doctor Martin Luther däremot en liten bok på latin, den han lät trycka. Då tänkte han ännu ej blifva en Reformator. Han hoppades igenom de af honom anförda förnuftiga grunder verka hos Påfven aflats-Krämeriets återkallande; men när emot all förmodan han därföre blef ſåſom kättare bannlyſt, vardt han tvungen at eftertänka med hvad magt och myndighet ſådant af den Påfveliga ſtolen kunde verkſtällas. Han gick til källan af vår lära, öfverſatte den på Tyſka, och lade grund til den upplysning, ſom ſedermera ifrån Tyſkland utſpridt

ſig

ſig uti ſå många länder. Flere Tyſke Furſtar blefvo deſs anhängare. Hela landet ärkände ſanningen af hans lära. Ungefär hälften af Tyſkland vardt Lutherſk, då andra hälften förblef Catholſk. Denna jämnvigt gjorde, at ingen af delarna var antingen förföljd eller förföljare. Uplysningen gick ſtilla fram utan ſtarka hvälfningar, och utan alla de grymheter, ſom frågan om denſamma verkat uti Böhmen. Men denna jämnvigt varade ej längre än intil deſs Öſterrikiſka Huſet hunnit göra ſig fritt för ſina utrikes fiender. Käjſar FERDINAND II. ſedan han vunnit ſlaget på hvita berget vid Prag, tyckte ſig kunna våga alt emot Tyſkland, hvilket han med enväldighet ämnade ſtyra, ſåſom et honom undergifvet landſkap. Frågan emellan honom och Tyſka Riket var denna: Böra Tyſkarne få tro, tänka och lefva ſåſom de vilja, eller ſkola de tro, tänka och lefva ſåſom Käjſaren vill? Stora och ſegrande Armeer voro Käjſarens ſkäl. Proteſtantiſke Förſtarne hade dem ej få goda. Tilly underkufvade hela Tyſkland, och då Konung CHRISTIAN IV. uti Dannemark vågade komma detta betryckta land til hjelp, blef han ſlagen och tvungen at begära fred.

Nu ſegrade Despotismen. Uplysningen trodde ſig för eviga tider bannlyſt, och uti ſkydd af et djupt mörker hoppades man lägga på männiſko-ſlägtet et ok, ſom det aldrig ſkulle förmå bryta. En hjelte var ännu ej ſlagen, men den miſskände man. GUSTAF ADOLPH ville Käjſaren ej ärkänna för Konung af Sverige. Emot honom ſkulle Polen biſtås, och utur Polſk hamn

hamn en Flotta ſkickas til anfall uppå Sverige. Gustaf Adolph afbidade ej fullbordandet af denna oväns förſlag. Han gjorde fred med Polen, ſteg i land på Tyſk bottn, öfvertygade Tilly, at han kunde öfvervinnas, trängde fram til Rhenſtrömmen; och ſegrande in uti döden ſtupade han förtidigt vid Lützen.

Mine Herrar, han föll, men hans ande ſväfvade öfver hans Krigsmän, öfver deras Härförare, öfver de Statsmän, ſom utförde hans planer. Deſſe hafva uti lagar, ſom ännu efter ſå många år göra Tyſklands ſäkerhet, ſatt en gräns för förtrycket och öpnat et vidt fält för uplysningen. Tyſkland ärkänner hans välgärningar; och antingen har Naturen igenom den enda på detta ſtora fält varande ſten velat utmärka ſtället, där en ſådan hjelte ſkulle falla, eller har en helig vördnad hos en enfalldig Allmänhet ibland flera defs likar endaſt förvarat denna, ſåſom et minnesmärke af deras Befriare. Det förra ſynes ſvårt at tro. Äger ſåledes det ſenare grund, ſå har den ſkriftſtällare orätt, ſom ſäger om Henric IV, *le ſeul Roi dont le peuple ſe ſouvient;* men vi ſom ſkörde frukten af ſamma välgärningar, ſom äge den äran, att vara Hans landsmän, vi böre förja, at innom ofs intet ſnille uplyftat ſig nog högt, at värdigt ſjunga Hans lof.

Svar

SVAR af Herr NILS von ROSENSTEIN, Som under Secreterarens frånvaro företrädde dess ställe.

Min Herre!

Då Kongl. Vitterhets, Historie och Antiquitets Academien såg et rum bland sine Heders-Ledamöter ledigt, kunde detsamma åt ingen med flera skäl tilbjudas, än åt Eder, min Herre. Alt utvisade Eder för Academien, och sammanstämde at göra dess val lika enhälligt, som sjelfmant: Snille, Kunskaper, Kärlek för Vetenskaper, Embete, Regentens förtroende, Medborgares agtning, egne förtjenster, och jag får tillägga Edre Förläders. För vittra Samfund synas väl Börd och Namn blotta tilfälligheter, då de ej med andra egenskaper äro förenade. Men Vetenskaperne hafva i alla tider varit tacksamme och en afkomling af Benzelier, som träder i deras fotspår, synes för Svenske Vetenskaps Idkare en Slägting, den deras kärlek skyndar sig, at gå til mötes. Denna känsla var hos oss så mychet verksammare, som vi i Edert val funno en ersättning för en af våra ömmaste förluster. Edert hjerta har redan delat vår saknad, och J finnen at jag talar om Eder Morbroder, den af oss altid älskade och vördade, nu och framgent saknade Stats-Secreteraren Benzelstjerna. Han har til arf lemnat åt Eder de Lärdoms-Skatter han samlat, och dem Ni enligt hans affigt ämnen dela med allmänheten, då J gören dem tilgängelige. Men han har lemnat Eder et ännu dyrbarare arf, sin kärlek för Vittra yrken, sin ömhet för deras Idkare, sit nit at gagna, at upsöka den för-

förglömda förtjenſten, ſin ſtadiga och oböjliga rättviſa. Jag känner vid detta tilfälle en förökad tilfredsſtällelſe at gifva et ehuru ſvagt vördnadsoffer åt en bortgången Välgörare. Jag ſkulle känna en lika tilfredsſtällelſe, at vara Tolk af Academiens tankeſätt om Eder ſjelf min Herre, dereſt ej ſamma mångåriga och förtroliga vänſkap, ſom för mig öpnat den fullkomligaſte kännedom af Edra egenſkaper, förböd mig at med loford fåra Edra öron. Det är dock en af deſſa Egenſkaper, ſom tillåtes mig at nämna, emedan den hos alla är en ſkyldighet och blott derigenom blifvit en förtjenſt, at människor gifvas, ſom kunnat glömma den heligaſte af alla pligter: det är Eder ſanna kärlek för Fäderneslandet. Den har framlyſt i det Tal, hvaruti Ni på en gång tecknat GUSTAF ADOLPHS, Sveriges och ſanningens ära. At med rörelſe ſe det ſtälle, där GUSTAF ADOLPH ſtupat tilhör hvar och en, ſom har någon känſla af hvad i Dödligheten är ſtort och ädelt; at vid denna ſyn ihogkomma och lifligt känna hvad man är en framträngande uplysning ſkyldig, tilhörde en Man, ſom ſatt ſig öfver Fördomar och inſer Sanningens värde och nytta.

J ſkynden nu min Herre, at på en främmande ort fortfara at tjena Edert Fädernesland; och vi ſe med oro Eder ryckas ifrån oſs i ſamma ögnablick, ſom vi Eder emottage. Vår ſaknad följer Eder, men äfven vår öfvertygelſe, at af Eder icke blifva glömde, och vårt hopp at Eder ſnart återſe och at då få draga en varaktig fördel af Edert uplyſta biträde.

Lefvernes Beſkrifning

Öfver

Hans Excellence, Riks-Rådet, Commendören af alla Kongl. Maj:ts Orden,

HERR GREFVE

CARL WILHELM von DÜBEN,

Författad och uplåſt i Kongl. Witterhets. Hiſtorie och Antiquitets Academien den 24 Julii 1791,

af

JACOB von ENGESTRÖM

Cantzli-Råd, Riddare af Kongl. Nordſtjerne-Orden.

Framlidne Hans Excellence, Riks-Rådet, Commendören af alla Kongl. Maj:ts Orden, Ledamoten af denna Kongl. Academie, Högvälborne Grefve Herr *Carl Wilhelm von Düben*, var född här uti Hufvudſtaden den 2 Februarii år 1724. Sju år voro ännu icke upnådde, då han förlorade ſin Fader, Herr Riks-Rådet Friherre *Joachim Guſtafsſon von Düben*; men Förſynen beſkärde honom den tröſt, at, uti ſin då ännu lefvande Moders ömhet finna all den hulda omvårdnad, ſom få unga år hafva af nöden. Hon var Fru *Margareta Spegel*, Ärke Biſkopens Doctor *Håkan Spegels* yngſta dotter.

På åttonde året njöt vår unge Friherre *Düben* en ſlags befordran, utan at det ſig ens förvänta, utan at dertil något hafva kunnat bidraga medelſt inlagde förtjenſter. Det var en frugt af deſs Faders nedlagde möda uti Rikets tjenſt, hvilken Sonen nu ſkördade efter Fadrens död. Konungen täcktes 1731 tillägga nyſnämnde Riks-Rådet, Friherre *Joachim Guſtafsſon von Dübens* efterlämnade Änka och barn Grefligt ſtånd, namn och värdighet.

Vid ſå unga år kunde väl näppeligen denna omſtändighet väcka någon omtanka at göra ſig denna nåd värdig, öka deſs hug och drift til förkofran uti kunſkaper. Icke deſs mindre geck det i barna åren ſnabbt för Gref *Düben*, at lära känna ſina förſta pligter, at ſamla begrep om de hufvudſakeligaſte grundſanningar, och af deras ſammanfogande frambringa ſlutſatſer. Sådant företräde äger et eldigt ſnille framför det tröga och kalla.

Mindre årens antal, än begrepets tilväxt ſkyndade unge Gref *Düben* til det allmänna läroſätet uti Upſala. Här hade han ock et ypperligit tilfälle, at under en nära anhörigs upſyſta inſeende upodla de ſnille-gåfvor, hvarmed Naturen honom gynnat.

En moſter af unge Gref *Düben*, Fru *Eliſabeth Spegel* hade varit gift med den därvarande lärde Ärke-Biſkopen *Jöns Steuch*. Af denne blef Gref *Düben* på frynteligaſte ſätt uti deſs hus emottagen. Han underhöll och ſtadgade hos honom de goda böjelſer, hvilka redan vunnit burſkap uti Gref *Dübens* unga hjerta. Ärke-Biſkop

Steuch hade tilbragt ſin mäſta tid vid Läroſtåndet ſåſom Profeſſor vid Upſala Univerſitet. Väl förfaren uti rätta ſättet at upfoſtra och underviſa, utſtakade han vägen och målet för denne ſin unge anhörige, til vinnande af de för honom nödiga kunſkaper. Gref *Düben* å ſin ſida vandrade denna ſtråt med ſnabba, icke yra, ſteg. Utan at förbländas af de en ungdom ſå lätt retande genvägar, lemnade han aldrig den föreſatta bana utur ögnaſigte, hvarigenom han förvärfvade ſig deſto ſtörre inſteg uti Ärke-Biſkopens kärlek, och af honom högeligen älſkades.

Med ſå ord: Gref *Düben* använde ſin tid väl vid Academien; Jag förſtår dermed at han med upmärkſamhet fattade, genom uprepande behöll, och under öfvervägande lämpade til ſit föremål de undervisningar honom bibragtes uti de flera Vetenſkaper, hvilka tjena til grund för de inſigter, förfarenheten ſedermera kan ſamla. Utan detta beſvär kan man til äfventyrs komma fort uti den ſå kallade ſtora verlden, men icke til rätta med granlaga ärendens mogna bedrifvande. Det faller kanſke ſvårt i unga åren, at fatta öfvertygelſe härom; den man erhåller i manna åldren är förknippad med ſå mycket ſtörre ledſnad, ſom den då förmärkte briſt knappaſt kan erſättas.

I ſynnerhet drog Gref *Düben* märkelig fördel af de undervisningar honom meddeltes af den i alla Vitterhets delar ſå grundeligen lärde Profeſſoren, Cantzli-Rådet *Johan Ihre*, Ärke-Biſkop *Steuchs* Syſterſon. Det är uti denna Skola, ſom en mängd af vår ſnälla Svenſka ungdom med den framgång blifvit danad, at de icke allenaſt

lenaſt förmått göra Riket ypperligt gagn, utan äfven tilſkynda ſig ſjelf heder och anſeende. Här lärde Gref *Düben* alt hvad af et ämne för Rikets Cantzli plägar fordras.

Under alt detta förſummade Gref *Düben* icke andre gagnelige och prydlige öfningar; färdeles lekte defs hug på teckning och muſik. Det var genom trägen flit häruti ſom grunden lades för en ſedermera upöfvad god ſmak. Det förhåller ſig med denna goda ſmak ſåſom med inſigter uti Vetenſkaper, at de egenteligen med möda måſte förvärfvas, at man nödgas ſträfva igenom hufvudgrunderne, om någon fullkomlig kunſkap ſkal ernås. Huru många tröttna icke på halfva vägen och beſvära ſig öfver de Theoretiſke kunſkapers tröghet och torrhet; man vil haſta til det Practiſka äfven med äfventyr, at deruti miſslyckas. Det är ſnart ſagt endaſt uti Guds dyrkan och ſedoläran, ſom man ſynes fördraga den Theoretiſka kunſkapen, ja ofta anſer den för tilräckelig, med åſidoſättande af defs föreſkrifters utöfning, hvilken faller det elaka hjertat mycket beſvärlig. Ärke-Biſkop *Steuch* var forgfällig at defs unge anhörige ſkulle vinlägga ſig om begge delar, och, til all lycka för Gref *Düben*, feck han behålla denne ſin andre fader, til defs han i det närmaſte upnådt ändamålet med ſit viſtande vid Academien.

Om ſommaren 1742 afled Ärke-Biſkop *Steuch*. Kort därefter lämnade Gref *Düben* Upſala Academie och blef ſamma år i October månad antagen ſåſom Extraordinarie Cantzliſt uti Kongl. Cancelliet och defs Inrikes Civila Expedition.

Ynglingar hafva gifvits, hvilke, genom detta förſta inträde uti något allmänt värk, anſett ſig redan ſåſom betydande Embetsmän, ſmickrade til deras ſkada med beröm vid Academien, trodt ſig hafva inſupit all kunſkap; anſedt all vidare förkofran i Vetenſkaper ſåſom et blott fortfatt gräl från Academien. Gref *Düben* icke ſå. Han betraktade de erhållne undervisningar ſåſom utſådde frön, hvilka tarfvade tid at upſkjuta och under växten med omſorg vårdas, om de en gång ſkulle kunna bära mogen frugt. Han fann här et fält af nya göromål, af nya ämnen för ſin läragtighet. Han inträdde i denna nya Skola med en ſedſamhet, ſom den ovärderlige egne kännedomen måſte ingifva ynglingar, och dem ſå väl anſtår. Han ſatte värde på de nya lärdomar han här hämtade, och högagtade ſine förmäns mogna förfarenhet, ſom dem meddelte. Följden blef, at han tilbaka rönte deras vänſkap, hvilken tilſkyndade honom den förmån at näſtföljande året förordnas at vara Ambasſadörerne följagtig til Congreſſen i Åbo, och dem uti deras Cantzli til handa gå.

Uti fredlig tid, under ſämja och godt förſtånd, är icke ſvårt at träffa öfverenskommelſer emellan Riken och Stater; men at återföra fredens ſälla lugn emellan Magter, hvilke emot hvarandra låtit ſtrids-baneret ſväfva; at underhandla med en Magt, ſ m har fördelarne för ſig; at jämka förliknings vilkoren, när påſtående rne äro högt drefna; at göra förluſterne drägelige, det är et bekymmerſamt värf. Nu teck Gref *Düben* på ſtället erfara, at alt ſådant kan

kan vinnas medelſt mycken upmärkſamhet, förſigtighet, tolamod, ſtändagtighet och väl afmätt upförande.

Vid återkomſten från Congreſſen i Åbo, täcktes Konungen utnämna Gref *Düben*, at ſåſom Hof-Junkare upvagta vid Hofvet. Den härmed förknippade tjenſtgörning lade dock inga hinder i vägen för Gref *Düben*, at följa ſin böjelſe för flit och inſigters ernående. Han fortfatte ſit förra arbete, at gå tilhanda uti Konungens Cantzli; men, ſom han nu fådt mera ſmak för Utrikes ärenden, önſkade han och erhöll flyttning til Kongl. Utrikes Expeditionen.

Ofta har man ingen annan belöning för använd flit och möda, än den egne tilfredsſtällelſe, at hafva ökat ſin förfarenhet och fullgjort ſin pligt. Denna tilfredsſtällelſe är tilfylleſt görande för ädla hjertan, faſt de ock ſkulle ſakna en förtjent rättviſa; et oblidt öde, mindre känbart för dem, än för det allmänna, ſom dels förlorar dem, dels från ſig ſer aflägſnas andre af deras halt, dem et vidrigt exempel af ſaknad upmuntran ſkulle hålla tilbaka. Gref *Düben* var lyckeligare. Han hade haft den förmån, at vid Congreſſen i Åbo arbeta under en Herre, ſom kunde urſkilja ſnillegåfvor, ſom förſtod at ſätta värde på ynglingars hug til flit och arbetsſamhet, ſom kände upmuntringars värkan på goda ſnillen, ſom gjorde ſig et nöje at viſa vänſkap. Herr Riks-Rådet, Baron Cedercreutz hade vid Congreſſen i Åbo, lärt känna Gref *Düben* på et för honom fördelaktigt ſätt, och, då han om ſommaren 1744 geck ſåſom Ambaſſadör til

Ryſka Hofvet, begärte och erhöll han Gref *Duben* med ſig ſåſom Cavallier vid Ambaſſaden, ſamt at gå tilhanda vid Ambaſſade-Cantzliet.

Det lönte mödan för en ung man, ſom vinlade ſig om utrikes ärenden, at på ſtället få den ſäkraſte underrättelſe om denna Fäderneslandets granne. En magt, ſom i vidd öfverträffar alle andre Europeiſke Stater; ſom uti mängd af färſkilta folkſlag, hvilke lyda deſs ſpira, icke utom Turkiſka Staten har ſin like; ſom, utan at äga en folkmängd, ſvarande emot vidſträcktheten af deſs gränſor, likväl befaller ſtora folkſkaror, ſå mycket tjenligare uti fält, ſom de äro vande vid tarfveligt uppehälle; ſom ifrån Ishafvets köld, utmed Chinas gränſor ſträcker ſig til Aſiens upvärmda luftſtrek: en Stat ſom redan ſkördade frugten af Peter den förſtes outtrötteliga bemödanden; hvars färſkilta landſkaper uti färſkilta afkaſtningar allſtrade af ſig ſnart ſagt alla de nödvändighets varor, det hela fordrade; ſom utöfver eget behof, förſåg andre länder med lifsmedel, hvad til ſkeps utredning tarfvas, metaller och mera; ſom redan var mägtig nog at ehuru aflägſe hafva inflytelſe på Södra Europas hvälfningar och öden; hvars Statsförfattning, i många delar, ſkild ifrån vår, kräfde den Styrandes ännu ſkilgagtigare omſorger, i anſeende til olikheten af de folkſlag, ſom bebo deſſa vidſträckta länder. En nogare kännedom och et granſynt öfvervägande af alt detta, utbredde mycket ljus uti politiſka ämnen.

Ehuru, under en upmärkſam, förfaren och med drift begåfvad Miniſter, hvad Hof det hälſt

mä

må vara, man kan äga tilfälle at inhämta kunſkap om andra Hofs och länders ſtällning eller belägenhet, färdeles, när en vidſträckt oafbruten brefväxling underhålles; inſes dock lätteligen at egen närvaro på ſtället bibringar ſäkrare, fullkomligare underrättelſer. Så dömde Gref *Duben*, hvarföre han, vettgirig ſåſom han var, önſkade at äfven vid något annat Hof blifva brukad til förkofrande af ſina kundſkaper. Det lyckades honom. Han ſkickades 1746 om vintren til Preusſiſka Hofvet.

Konung FREDRIC den andra, allmänt kallad den Store, hade redan börjat til denna äretitel inlägga någon förtjenſt, hvartil en lång förfarenhet med ſtora bedrifter ſedermera råga ſamlat. Denne Sleſiens eröfrare hade vid förlidne årets ſlut, medelſt det för ſamma Hertigdöme vågade andra kriget, ſegrande ſtadfäſtat beſittningen deraf genom den i Dresden ſlutna fred. Han ſmakade nu fredens ljufva frugter: et lugn, hvilket han använde til ſina länders och underſåtares förkofran, jämte återſtällandet af ſin krigsmagt efter de i kriget lidna förluſter. Hans föreſats at altid vara beredd, ſatte honom i ſtånd at äfven ſedermera ärorikt utföra et tredje krig för Sleſien. Här fann Gref *Düben* en förändrad verld emot hvad han nyſs erfarit. Mindre vidd af länder, mindre ſammanhang dem emellan, mindre folkrikhet, mindre bördighet til någon del; likväl kunde denna Stat, genom vis och omtänkſam ſtyrelſe bringas til det anſeende, at mäta ſig til ſin fördel med andra anſenligare ſtater. Sådant

dant var för den upmärkſame här at inhämta och lära.

Vid Berlinſka Hofvet viſtades denne tiden ſåſom Konungens Sändebud, Cantzli-Rådet *Carl Rudenſköld*, ſedermera Riks-Råd och Grefve, hvars oförlikneliga ſnille, vett, kunſkaper och ſkickelighet uti miniſteriella ärendens bedrifvande, ännu äro i friſkt minne. Af honom var mycket at lära; och Gref *Duben*, ſom kände värdet däraf, förſtod at draga all förmån af den korta tid han under denne Miniſter arbetade.

Följande året om ſommaren lämnade Herr *Rudenſköld* Preusſiſke Beſkickningen för at hemma tilträda Stats-Secreterare ämbetet för utrikes ärenden, ſom honom blifvit anförtrodt. Gref *Duben* erhöll imedlertid Commisſions-Secreterare beſtällningen vid ſamma Hof, hvilken han några år beſtridde.

Här var Gref *Dübens* viſande för honom ſjelf utmärkt angenämt. Icke allenaſt tilvann han ſig allas agtning med ſina behageliga umgänges gåfvor, utan han hade äfven den ſmickrande lyckan, at vid Hofvet hedras med et ganſka nådigt bemötande. En följd deraf var det tilträde honom lämnades, at deltaga uti de inom Kongl. Hofvet anſtälta förnöjande tidsfördrif, beſtående til någon del uti anſtällande af Skådeſpel, hvarmed en del af den Kongliga Familien ſig förluſtade.

Vid Hof-lefvernet hade Gref *Düben* efter hand hunnit vänja ſig; och kanſke var det en förmån för honom, at hafva inhämtat denna förſta förfarenheten på utrikes ort. Det för honom ſmickrande

rande ſätt, hvarmed han vid Preuſſiſka Hofvet var anſedd, kunde icke annat än här hemma föranleda et fördelagtigt omdöme om deſs goda egenſkaper. Man föreſtälle ſig deſſa ſåſom lämpeliga vid et Hof, hvilket började at blifva lyſande och af flera ſkäl ådrog ſig upmärkſamhet. År 1757 erhöll Gref *Düben* Kammarherre fullmagt och hemkallades, at i ſådan egenſkap upvakta då varande Drottningen.

Emot detta höga förtroende ſvarade Gref *Düben* til alla delar. Man igenkände icke uti honom den af flere ſtränge och ömtolige författare med ſtarka drag afſkildrade Hofmannen. Nej, här var en af de Hofmän, hvilke icke ſöka ſin lycka eller vinlägga ſig at bibehålla ſit herrſkaps nåd på andre medborgares bekoſtnad; hvilke långt ifrån at någon förolämpa, genom Höfligt bemötande vinna och underhålla medborgares agtning och vänſkap; hvilke utan hug at lyſa framför andre, hålla en anſtändig medelväg emellan yppighet och knapphet. Icke ſjelf intagen af fåfänga, lämpade han ſig allenaſt i det fall efter andre, när det icke kunde undvikas; aldrig fyſſlolös, utom de upvaktnings ſtunder, då det ſkulle förekommit löjligt, at ſig något annat företaga; Icke löpande efter belöningar, icke blandande ſig uti andra ärenden än dem, hvilka borde honom åligga. Med en klok mans varſamhet undvek han lyckeligen alla i deſs väg liggande klippor, ſom kunde vara farliga.

Sådant förhållande behagade den milde Konung ADOLF FREDRIC, och vann den granſynte Drottning LOVISA ULRICAS bifall. Deras förtroende

ende för Gref *Düben* tilväxte ſtundeligen. År 1752 updrogs honom, at upvakta då varande Kron-Prinſen, vår nu regerande nådigſte Konung och Herre, under deſs upfoſtran. Året derefter täcktes Drottningen anförtro honom at gå til handa vid Hennes enſkylta brefväxling. År 1763 förordnades han til Drottningens Öfver-Kammar-Herre, med Hofmarſkalks fullmagt; hvarefter han ſamma år pryddes med Kongl. Nordſtjerne-Orden och ſkickades til Ryſka Hofvet at, å Deras Majeſtäters vägnar, lyckönſka Kejſar Peter den 3:je til deſs upſtigande på Ryſka thronen.

De utmärkte nådebetygelſer Gref *Düben* vid Hofvet i Petersburg åtnjöt, äro väl egenteligen at tilſkrifva ſamma Hofs högagtning för de höga Perſoner, hvilka honom detta värf updragit; men, då man befinnar, at deras val fallit på Gref *Düben* i affeende uppå deſs ſkickelighet, ſkulle honom icke all billig rättviſa vederfaras, dereſt man icke medgaf, at hans perſonliga berömliga egenſkaper äfven tilſkyndat honom flera höfligheter.

Denna korta förrättning i Petersburg lika ſåſom banade vägen för Gref *Düben* til en mera Miniſteriel beſkickning, hvilken hade kunnat medföra et längre viſtande på utrikes ort, få framt icke en ny befordran hemma ſnart återkallat honom til Fäderneslandet. Han var förſt ämnad at ſåſom Extraordinaire Envoyé afgå til Berlinſka Hofvet. Man ſyntes näppeligen kunna fända någon tjenligare at underhålla vänſkapen och förtroendet emellan tvänne ſå nära befryndade Hof. Gref *Düben* hade förut varit på en

för

för deſs perſon ganſka angenäm fot vid Preuſſiſka Hofvet anſedd. De fleſte perſoner, hvilkas agtning han den tiden därſtädes vunnit, voro ännu lefvande; Han ägde ſit eget Hofs utmärkta förtroende; Icke at förtiga den ſkicklighet til et ſådant värfs utförande, den han, få väl genom förvärfvade inſigter, ſom genom handläggning vid Miniſteriella ärenden ſig förſkaffat. Hvad ſtörre, hvad flera ſkäl och anledningar kunde väl finnas? Det var ock intet någon briſt i denna delen, utan andra orſaker, ſom föranlät et up. ſkof med denne tilämnade beſkickning; hvilket nogſamt ſkönjes deraf, at Gref *Düben* ſamma år 1763 ſkickades med Caractere af Envoyé Extraordinaire til det Ryſka Hofvet, til hvilket deſs nyſnämnde egenſkaper jämväl i det närmaſte ſig paſſade.

Här var nu Gref *Düben* återbragt til utrikes ärendens bedrifvande, ſom någon tid ſynts vara utur deſs väg. Jag ſäger ſynts; ty, om icke deſs fyſla vid Hofvet medförde någon ſkyldighet, at ſig med utrikes ärenden befatta, få, utom det at man icke lätteligen lägger å ſida hvad ſom i yngre åren utgjort deſs hufvudyrke, få är ock ännu icke förgätit at Drottning Lovisa Ulricas ypperliga ſnille äfven omfattade denna delen af politiken, och at Hennes Hof var en lika få god Skola i politik ſom i vitterhet.

Ränkor, liſt, falſkhet och ſmicker hedras ofta ganſka obilligt med det vackra namn af politik; Men ſådan var icke Drottning Lovisas. Hennes caractere medgaf det heller icke.

Den

Den ägta politiken är grundad på ſanning och rättviſa, hvilka egenteligen äro et och detſamma. Rena affigter flyta ifrån denna klara källa, och de ſkulle få mycket mer förlora, då de med tvetydighet framſtällas eller med konſtgrep ſkulle ſöka vinnas, ſom de då miſskändes. Men, när man förkaſtar deſſa bedrägeriets föragteliga medel, uteſluter man icke varſamhet, förſigtighet, återhållſamhet, när det behöfs, och tjenligt föredragnings ſätt, i ordalag lämpade efter de perſoner, med hvilka man äger at underhandla. Et Sändebud begåfvadt med deſſa egenſkaper, ſom ſanning och rättviſa aldrig lämnar utur ögnaſigte, är en ypperlig berömvärd tjenare; hvaremot en Miniſter, en gång beträdd med falſkhet, är ſedermera föga gagnelig för ſin Herre, otjenlig at underhålla et godt förtroende, icke ſkickelig at med framgång underhandla. Oftaſt faller et ſådant förhållande på honom ſjelf tilbaka. Jag tycker mig, i viſt affeende, kunna betragta de Miniſtrar, hvilke, uti någon trängande nöd ſkulle nyttjas at bedraga, ſåſom ſå kallade förlorade barn, af hvilka man ſig uti fält ſtundom nödgas betjena.

De föreſkrifter, hvarmed Sändebud vanligen blifva förſedde, kunna vara ganſka utförlige. Briſter måſte de likväl, ſåſom andre tidens foſter vidkännas. Hvilken ſkulle väl tiltro ſig at förutſe alla möjeliga händelſer? När föreſkrifterne icke finnas lämpelige til yppade oförutſedde omſtändigheter, eller icke ſträcka ſig til nya förekommande ämnen, då fättes et Sändebud på et verkeligen granlaga prof, färdeles när råderum

rum ſkulle ſaknas at inhämta nya befallningar. Villrådigheten flyr genaſt, utan betänkande, utan nöd, til den äfven för den förfarnaſte ſiundom oumbärliga utväg, at anmäla briſtande föreſkrift, ehuru med äfventyrande at ſe et fördelagtigt tilfälle gå utur händerne. En Kunnig och rådig Miniſter, ſom rätteligen känner andan af ſina föreſkrifter, behöfver icke på ſådant ſätt vinna tid och ſpara ſin omtanka. Han vet at det ögnablick, ſom företer en fördel för hans Fädernesland är dyrbar, at det kunde förloras utan hopp, at återfås; han är angelägen at deraf draga förmån och tager et beſlut, icke emot, ehuru kanſke utöfver ſin föreſkrift. Det lyckas; och han ſaknar ſäkerligen icke ſit Hofs bifall.

Det var ofelbart en man af ſådan ſkickelighet, ſom utmärktes uti det bekanta ſåordiga, men ſinrika råd: *ſkicka en vis.* Man är icke vis utan ſniile och förſtånd, utan uplysning och inſigter. Uti fordna tider då Folkſlagen ſökte äran uti drabbningar, icke uti den förkofran en lugn odling rikeligen tilbjuder; då man mera ſkattade vidden af äröfringar än deras bördighet, kunde et Sändebud vara belåtet med inſkränktare inſigter, allenaſt han var förſedd med någon vältalighet och öfvertalnings-gåfva; men ſedan äröfrings-lyſtnaden, uti uplyſtare tidehvarf lämnat rum åt mera hälſoſamme, mera välgörande affigter, fordras vidlyftigare kunſkaper. Den på öfverenskommelſer grundade Folkrätten har med ſenare tider vunnit mycken tilväxt. Defs kännedom är likaſå oumbärlig ſom at vara väl underrättad ſå väl om Fäderneslandets ſom andra rikens

rikens förmåner och brister uti hushållnings och handelsvägen. Det är efter dem man säkrast uträknar Statens välstånd och styrka; det är ock deraf man dömer om deras sanskyldiga intressen.

Kunde Gref *Dübens* Beskicknings-berättelser ännu i dagsljuset framkallas, skulle de vara ojäfagtiga vittnen om det nit och den upmärksamhet, hvarmed han förrättade det honom updragna värf i Rysland. Imedlertid må en annan omständighet anföras, hvilken icke mindre talar til hans förmån. Man var så tilfreds med hans förhållande vid Ryska Hofvet, at han, ehuru 1764 utnämd til Hof-Cantzler, likväl ännu någon tid måste fortfara vid beskickningen.

Gref *Düben* hemkom 1765 och tilträdde genast Hof-Cantzlers Embetet, deltagande uti utrikes ärenderne, hvilka, utom andra särskilta göromål, samma Embete åtföljde, til dess han år 1769 förordnades til President uti Kongl. Cammar-Revisionen.

Fremmande kunde väl de uti detta Collegio förekommande ärenden i vissa affeenden vara för Gref *Düben*; men icke besvärlige. Upammad i sysslor och begåfvad med den rätta Embetsmanna egenskap, at vara nitisk, trägen, och grannlaga om förrättningarnas handhafvande, dem han ansåg för grundvalen til allmän säkerhet, blef Presidenten snart hemma med det honom här ålåg. Han bestridde detta Embete in til år 1788, då Konungen täcktes kalla honom at intaga et rum uti Dess Råd-Cammare, hvartil han redan en gång förut, nämligen år 1772 af

Rikens

Rikſens då förſamlade Ständers förtroende varit föreſlagen.

Kort efter hans inträde uti Rådet updrog Konungen honom, at tillika hafva ſäte uti Kongl. Canzli-Collegio, ſamt befattning med utrikes ärenderne, dem han ock förvaltade til ſin Konungs höga nöje intil deſs en ſmåningom tiltagande opasſlighet medtog hans krafter och ſluteligen ändade hans lefnad den 29 Dec. näſtlidne år.

Framlidne Hans Excellence Gref *Duben* lefde uti et tidehvarf, märkeligt af en tiltagande uplysning, utmärkt genom ätſkillige händelſer af granlaga art och beſkaffenhet. Hans Excellence var beſtändigt nära källorne, hvarifrån betydelige händelſer borde leda ſitt urſprung. Och det kan icke annat vara, än at han äfven i ſin mån uti dem på et eller annat ſätt deltagit; men ſådant ſkedde med en varſamhet, ſom til någon del torde kunna härledas från hans caractere, men äfven til någon del tilſkrifvas den vana, han ifrån yngre åren ſig förvärfvat under viſtande vid utrikes Hof.

Med nit och trohet upfylde han ſina ſkyldigheter uti de honom ombetrodda värf och Embeten. Redlighet och Munterhet ſtyrde umgänget med hans Medborgare. Emot underhafvande var han vänlig, men alfvarſam. Hvad ſom ännu mera ökte värdet af deſſe med flere dygder, dem man, hos Hans Excellence Gref *Duben* måſte högagta, var det, at han ſjelf anſåg dem ſåſom pligter, hvilka ingen förtjenſt medförde. Han räknade *Dygden vara ſin egen belöning;* och antog äfven denna tanka til valſprak ſåſom Commendör.

Flere af det männiſkliga lifvets fördelar, dem man vanligen hänförer til lycka, hade Förſynen unnat honom, och deribland äfven den af et lyckeligit ägtenſkap med ſin anhörige, Friherrinnan Ulrica *Duben*, Dotter af Hans Excellence Herr Riks-Rådet och Cantzli-Preſidenten Friherre Joachim Andersson von *Düben*. Han ſaknade Henne til ſin ſtora ſorg 1777; men en Son *) och en Dotter **), frugten af deras ljufva ſammanlefnad, delade den ömma vänſkap, han hyſt för deras Moder, och hafva nu i deras ordning fådt befugta en huld Faders graf med deras tårar.

Konungen täcktes altid omfatta Gref *Düben* med nåd och välbehag. Han rönte deraf flera vedermälen, hvilka dels utmärkte hans Perſon, dels tjente at lätta bekymren under det göromålen för honom ökades. År 1772 utnämndes Gref *Duben* til Commendör af Kongl. Nordſtjerne-Orden, och år 1787 til Commendör af alla Kongl. Maj:ts Orden, ſamt at vara högſte Ombuds-Man vid Seraphimer-Gillet. Äfven blef honom updraget, at vara ordförande uti Kongl. Nummer-Lotteri-Direction och General Tull-Directionen.

Gref *Dübens* utmärkta ſmak för de fria Konſterna, hade någon rättighet, att blifva af dem offen-

*) Herr Grefve Gustaf von Düben numera Cavalier hos Hennes Kongl. Höghet Hertiginnan af Södermanland och Capitain vid Konungens Egen Grenadier Bataillon.

**) Fröken Ulrica von Düben, blef ſåſom Hof-Fröken hos Högbemälta Hertiginna den 18 Maij 1794, gift med Förſte Hof-Stallmäſtaren m. m. Friherre Claes Ramsamb, och är hans tredje Fru.

offentteligen ärkänd. Det blef icke heller utur agt låtet. Kongl. Målare-Academien uptog honom ibland ſina honoraire-Ledamöter, och af Muſicaliſka Academien blef han äfven medlem.

När denna Kongl. Academie af vår Nådige Konung åter uplifvades, blef Hans Excellence Grefve *Duben* en af de honoraire Ledamöter, ſom dertil utnämndes. Han hedrade Academien med ſin närvaro ſå ofta ſyſſlorne medgåfvo och hälſan ville det tillåta. Särdeles erinren J Eder, mine Herrar, hans omſorg under Preſidentsſkapets förvaltande år 1786, och det nätta Tal, hvarmed han ſamma Embete nedlade den 7 Januarii. 1787.

Detta är allenaſt et korrt utkaſt af Hans Excellence Herr Riks-Rådet m. m. Grefve *Dubens* lefnadslopp. Mycket hade ännu kunnat vara at tillägga, utan äfventyr at beſanna den gamla kända utlåtelſe: at om dem, om hvilke mycket kan förtälljas, äfven mycket ondt berättas måſte. Men detta torde vara tilräckeligt at ådagalägga beſkaffenheten af vår förluſt, billigheten af vår ſaknad.

Lefvernes Beſkrifning

Öfver

Framlidne Preſidenten i Konungens och Rikets Hof-Rätt i Åbo, Commendören af Kongl. Nordſtjerne-Orden ſamt Riddaren af Kongl. Svärds-Orden,

FRIHERRE

AXEL GABRIEL LEJONHUFVUD,

Författad och uplåſt för Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academien den 24 Julii 1791.

Af

FRIHERRE *SHERING ROSENHANE.*

Förſte Secreterare i Konungens Cabinet för Utrikes Brefväxlingen.

Friherre *Axel Gabriel Lejonhufvud* föddes på Säters Kongsgård den 13 Sept. 1717 g. St. Fadren var Öfverſte-Lieutenanten vid Kongl. Dal-Regementet, Friherre *Carl Leonhard Lejonhufvud*, och deſs Fru Moder, Grefvinnan *Elſa Barbro Oxenſtjerna* af Huſet Kronoborg.

Att vidlyftigt upräkna deſs Förfäder, håller jag mindre nödigt. Icke att jag är intagen af en och annans grundſats att utur Minnes-ſkrifter dem uteſluta; utan blott af frugtan att för Kongl. Academien uptaga en dyrbar tid. Hiſtorien,

ſtorien, ſom är ett af deſs hufvud-yrken, lärer oſs, att de ätter, hvaraf Friherre Lejonhufvud var uprunnen, haft mer och mindre del i Rikets öden och med våra Konunga-hus varit beſlägtade. Att Friherre Lejonhufvud härſtammade ifrån en af våra äldre ſlägter, är en allmänt bekant ſak; men det, ſom hos våra Häfdatecknare och Genealogiſter finnes vara mindre tydligt anmärkt, är, att alla Friherrar Lejonhufvud leda ſitt urſprung ifrån denna ſlägts äldre hufvud-gren, hvaraf den yngre eller den Grefliga förändrat ſitt namn efter Tyſka ſpråkets uttal; ett namn ſom genom vanan, ej genom något ſamtycke hos våra Adeliga ätter, vunnit burſkap. Deraf har ock händt, och händer ännu, att många, hvilka ej använda ſin tid på Genealogiſka ämnen, icke hålla den Grefliga ätten af lika Svenſkt urſprung med den Friherrliga, ſom icke trodt ſig äga någon orſak, att förbyta ſitt gamla ſlägtnamn eller gifva det en utländſk ändelſe.

Utan kunſkaper, utan hog att dem förvärfva, blifver äfven den ſtörſta härkomſt mindre aktningsvärd. Utan ett rätt begrep om heder och dygd; utan en grundelig kännedom af de pligter, Religionen, Sedoläran och Lagarne oſs föreſkrifva, är all förmån af lyſande börd och ärfda titlar af ingen betydenhet. Långt ifrån att ett ſtort namn, högt anſeende, prålande titlar, urgamla perme-bref och de mäſt utſirade ſköldemärken kunna öfverſkyla brott och förſeelſer, de må härröra af okunnighet eller illvilja, göra de dem blott mera ſynbara. Ju högre en man är uphögd öfver den allmänna ho-

pen, ju mera är allmänhetens upmärkſamhet på honom fäſtad, och ju vakſamare bör han vara, att förſt förſkaffa ſig kunſkaper, och ſedan använda dem på ett ſätt att han ej behöfver fruckta allmänhetens dom. De Föräldrar, ſom ej hos ſina barn ſöka inplanta ſådana tänkeſätt, fela ej allenaſt emot de dem enſkilt ålagde pligter, utan begå ock et af de ſtörſta brott emot det ſamhälle, hvars medlemmar de äro. I ſtället för att upföda ärlige och redelige medborgare; i ſtället för att åt ſitt Foſterland lämna kunnige och pålitelige medlemmar, öka de blott antalet af de onyttiga varelſer, hvilka, altid en börda för Staten, kunna genom deras falſka begrep, origtiga grundſatſer och ſkadeliga fordomar, händelſe-vis innom denſamma förorſaka mer och mindre oreda.

Alt detta inſägo, Friherre Lejonhufvuds Föräldrar. Att väl upfoſtra ſina barn anſågs af dem ej allenaſt för en öm ſkyldighet, utan för deras käraſte tidsfördrif. Fadren, en gammal Krigsman, hade följt Nordens Alexander på deſs krigs-tåg, men under dem ej förſummat att idka Lärdom och Vitterhet. Modren förenade med fägring och dygd, mycket af det ſnille och de kunſkaper, ſom vi än i dag med fägnad igenfinne hos flera af dem, ſom bära hennes i Sverige vordade namn. Det var under inſeende af ſa likſinnade Föräldrar, ſom Friherre Axel Gabriel Lejonhufvud, den äldſte af tretton barn, tillika med ſina yngre ſyſkon blefvo upfödde. En god upfoſtran var ock det ſtörſta arf han efter dem kunde vänta, ty hvarföre behöfver

ver man förtiga, att föräldrarne kände till fullo tyngden af tryckande behof. Då de på ſina barns undervisning upoffrade ej allenaſt ſitt öfverflöd, utan äfven det nödvändiga, ägde de äfven rätt till deras erkänſla. Derföre borde jag icke anföra, att man uti Friherre Lejonhufvuds ålderdom altid hörde honom i de mäſt rörande uttryck omtala ſina hulda Föräldrar, få framt en ſlik erkänſla ej i vår tid räknades ibland fällſynta dygder.

Han hade ſökt förvärfva ſig underbyggnad i mer än en Vetenſkap: Han hade redan lärt känna verlden, innan han deruti inträdde. Hos dem, under hvars upſigt han började ſin tjenſteväg, anſågs derföre med upmärkſamhet, att en yngling, ſom för förſta gången lämnade ſin hemort, ägde en ſtörre inſigt ej allenaſt i de grundeliga, utan äfven i de prydeliga Vetenſkaper, än många, ſom uppehållit ſig vid de allmänna läroverken, och i flera delar en äfven få ſtor förfarenhet med dem, hvilka något längre befunnit ſig på en mindre inſkränkt ſkådeplats. De ſom upoffrat ſin tid åt nöjet och hvilan, och ſom trodt, att utom en viſs krets, man ej kan odla ſitt ſnille, förvärfva kunſkaper och erfarenhet ſamt förfina ſederne, döljde icke ſin förundran, att Friherre Lejonhufvud, utan att hafva tilbragt en tid i deras umgänge, redan med dem kunde jämföras i granlaga beleſvenhet och intagande umgänges-gåfvor: att han uti inſigter och nyttiga yrken dem till fullo öfverträffade: och äntligen att denne unge Ädling, kommen ifrån en af våra aflägsnare Provincer, talte Franſka ſprå-

ket med ſtörre färdighet, än mången ſom nyſs lämnat Franſka Hufvud-Staden.

Sin tjenſte-väg började han år 1734 i Rikets Cantzli och Utrikes-Expeditionen. Han kom att arbeta under en Herre, ſom inemot ett halft århundrade hade haft del i allmänna ärenderne, och fördenſkull fådt dela ſamma öde med andra högt upſatte män, att af ſina anhängare blifva med äfven få liten urſkillning berömd, ſom af ſina motſtåndare laſtad. Deſs ſkyldſkap med Riks Rådet Grefve Horn, det förtroende, hvaruti han hos honom ſtod, den vänſkap och ynneſt, hvarmed han af honom omfattades, gaf Friherre Lejonhufvud förhoppning om den maſt lyſande framtid, få framt han ej förutſedt, att denne Herre, då till ålder kommen, ſkulle antingen ſnart betala naturen ſin rätt, eller ock blifva ett offer för de hvälſningar, ſom innom detta Rike varit mindre fällſynte än i något annat.

Han utvalde derföre en annan väg, och lät anteckna ſig ibland det folk, ſom åtagit ſig den dyra pligt, att blifva famhällets värn, men ſom en mindre blid lycka ſtundom gör til offer för allmän ſäkerhet. På krigets bana hafva ock de fleſte af deſs Förfäder och ſlägtingar förvärfvat ſig ett vidtfrägdadt namn och ett ſtort anſeende. Ibland andra påminner man ſig en deſs Farbroder Knut Lejonhufvud, ſom, enligt en ſkåde-penning, har i det ſtora ſlaget vid Narva dödt hjeltars död, och med värjan i handen fallit för ſin ſegrande Konungs fötter. *)

År

*) Se Cantzli-Rådet Berchs Namnkunnige Svenſke Herrars och Fruars Skåde-penningar. B. II.

År 1736 antogs han till Ruſtmäſtare vid Kongl. Lif-Gardet, och blef förſt fem år derefter Fänrik vid detta Regemente. Han hade nu upnådt en ålder, då mången öfverhopad med ſtörre beſtällningar, ändå klagar öfver lyckans vidrighet. Efter trettio års krigstjenſt hade han hunnit förvärfva ſig en Öfverſte-Lieutenants Fullmagt och Riddare-korſet af Kongl. Svärds-Orden. Jag vil ej vara vidlyftig öfver deſs krigsförrättningar, ty han innehade aldrig något öfverbefäl. Att han troget, faſt i mindre grader, utförde ſina värf och upfylde ſina ſkyldigheter, bör ej anföras ſom något ovanligt. Ty hvad borde man vänta annat af en ärligt ſinnad Man, ſådan ſom Lejonhufvud?

Tvänne Krig uptändes under Lejonhufvuds tjenſte-tid. Då han under det förra befann ſig ibland de yngre Officerare, kom han icke att göra tjenſt vid Hufvud-Arméen. Att biviſta det ſenare, hade han viſt icke ſig undandragit, dereſt han ej fadt ändra ſin förefats, genom mera lyſande och för honom angenämare hinder.

År 1756 voro Rikſens Ständer betänkte, att utſe dem ſom ſkulle upvakta den unge Thronföljaren, vår nu varande Konung. Ibland deras antal räknades äfven Friherre Lejonhufvud, och emot den tidens vana, ägde i anſeende till honom Konungen och Folket ett förenadt tänkeſätt. Denna upvaktning, ſom i ſex år påſtod, uphörde ej förr än Kron-Prinſen blifvit myndig förklarad och i Svea Rikes Råd tagit ſäte. De ſom nu erfara Konungens kärlek för Vitterhet och bokliga konſter, det hägn, hvarmed han

omfattat deras idkare, lära medgifva, att umgänget med Friherre Lejonhufvud, dertil i ſin mån bidragit.

Friherre Lejonhufvud gick efter ſlutad upvaktning ſå mycket nögdare till ſin ſtillhet, ſom han var lifligt intagen af den glada förhoppning om en framtida ſällhet för deſs foſterland. I det lugn han nu viſtades, blef han ſnart åter upſökt. Under den tid han vid Hofvet gjorde tienſt, hade han varit nog lycklig att förvärfva ſig ſin Öfverhets nåd. Utom de prof deraf han redan rönt, ärhöll han år 1765 Hofmarſkalks heder och namn, och blef tvänne år derefter Öfver-Kammarherre hos Prinſeſſan SOPHIA ALBERTINA. Han fortfor med denna nya upvaktning i trenne år, men drog ſig ifrån Hof-lefnaden, då han fann att deſs glada ålder redan för längre tid hade uphört. Han haſtade ifrån den ſå kallade ſtora verlden, innan den ännu hade till fullo honom öfvergifvit. Han återgick i ſitt lugn, innan ledsnaden hade honom ſå förtärt, att han ej mera var i ſtånd, att känna ljufligheten af en ſtilla lefnad.

Friherre Lejonhufvud hade biviſtat flera af våra Riks-möten. Vid Riksdagen 1765 och 1766 hade han, ſåſom Ordförande i Expeditions Deputationen, vunnit fleres b.fall. Han beredde ſig att deltaga i öfverläggningarne vid ett annat, ſom till ſin anl.dning bedröfligt, i ſin fortgång oroande, bebadade vid ſitt ſut en mera glad utfigt. En Thron-förändring timade i Sverige. ADOLPH FREDRIC var innom några ögonblick friſk och död i ſin borg. GUSTAF III. viſtades i Paris. Under

der det man afvaktade defs återreſa till Fädernesländet, utſkreſs ett Riks-möte, ſom öpnades några veckor efter den unge Konungens hemkomſt. Vid detſamma fördes Land-marſkalksſtafven af Friherre Lejonhufvud, ſom den, med Konungens bifall och efter fleras önſkan, genom ſitt ſtånds fria val hade emottagit. Det tillhörer Hiſtorien att omtala detta Riks-mötes hvarjehanda ſkiften. Jag inſkränker mig blott innom den anmärkning, at vid den ſammankomſt af Rikets Ständer, da Friherre Lejonhufvud emottog upvaktningen hos den Förſte, ſom vid denna tiden hade nyſs emottagit ſin Faders Krona, hade flera blodiga upträden varit fynliga. Vid detta Riksmöte åter, då han ſjelf var Anförare för Rikets Adel, blef det hans lott, att ſe minnet utplanas af bedröfveliga tider: att vara vittne, det Rikſens Ständer den 21 Aug. 1772. fingo en förlorad frihet återgifven, och att de till Konungen återlämnade en uti en ny Grundlag erkänd Konunga-magt: och ändteligen att en kort tid derefter få underſkrifva den Act, hvarmedelſt detta Konungens och Svenſka Folkets gemenſamma och enhälliga beſlut blef till fullo ſtadfäſtadt.

Det ſkulle vara ett lågt ſmicker och till fullo ſtridande emot ſanningen, om jag påſtod att Friherre Lejonhufvud öfverträffat alla dem, ſom före honom varit Ridderſkapets och Adelns Ordförande. Men det vore, att mindre rättfärdiga defs minne, om jag nekade, att under de femton månader han förde ſin Land-Marſkalks-Staf, han hade tilvunnit ſig både ſin Konungs Nåd och ſitt ſtånds agtning och vänſkap; eller om jag på-

ſtod

ſtod att han på något ſätt fördunklade glanſen af den ſköld, ſom ſå länge prydt vårt Riddarehus. Under påſtående Riksdag blef han utſedd till en af Riddare-huſets Direktörer, och 2:ne år derefter, ſåſom ett vedermäle af Ridderſkapets och Adelns ärkänſla ärhöll han ett Exemplar i guld af den Medaille, ſom blef ſlagen öfver upreſandet af Konung GUSTAF I:s Äreſtod. Straxt efter Riksdagens ſlut, blef han af Konungen utnämnd till Commendör af deſs Nordſtjerne-Orden, och år 1775 till Preſident i deſs och Rikets Hof-Rätt i Åbo.

Då jag ej ſjelf äger de inſigter, ſom fordras att väl beklåda Domare-ſysſlor, vore det förmätet af mig, att fälla något omdöme öfver Friherre Lejonhufvud, ſåſom Innehafvare af detta vigtiga Ämbete. Att likväl döma af deſs grundſatſer och öfriga egenſkaper, torde man ſaklöſt kunna gifva honom det vitts-ord, ſom blifvit affagt vid en i Lagfarenheten mera bepröfvad Herres Graf, *att dit hans ſyn hann ſig tränga, fick orättviſan altid dödeliga ſtygn.* *) Men då han nu kom at lägga hand vid ämnen olika till beſkaffenhet och föremål, med dem han förut ſig ſyſſloſatt, då han fann ſig ej äga alla de kunſkaper, hvilka nödvändigt böra finnas hos den, ſom ſkall handhafva rättviſan, var mindre underligt om han icke med fullkomligt nöje ſkötte ſitt anförtrodda kall; ett kall, hvareſt äfven de mäſt erfarne äro ej fällan utſatte för omilda omdömen. Då ålderdomen med alla deſs bräckligheter började

*) Stats-Secreteraren Carl Carleſons yttrande öfver Herr Riks-Rådet Grefve Carl Ehrenpreus.

jade alt mer och mer kännas, blef det en naturlig önſkan att få återvända till den ſtilla lefnad, han få ofta varit nödſakad lämna. Det inſtämde ock med deſs förefats när Konungen i ſlutet af år 1780 frikallade honom ifrån förvaltningen af deſs då innehafvande Preſidents Ämbete.

Sin öfriga tid delade han emellan vittra och lärda nöjen och fullgörandet af de pligter, ſom Gud och Religion oſs ålägga. De förra tjente honom att förglömma, att deſs hälſa nu blef mer och mer vacklande, och att ej vidare ſig påminna de mer och mindre beſvärliga tider han öfverlefvat. Igenom de ſenare beredde han ſig till den förvandling, ſom hans ålder tilfade, att han ſnart ſkulle undergå.

De dagar han nu framlefde, anſåg han ſjelf, ſom de ock onekeligen voro, ibland de mäſt vederqveckande och de mäſt angenäma af deſs lefnad. Han tilbragte dem hos en älſkad Broder, hvilken ökar antalet af våra vittra Hofmän, och ſom man önſkar må ibland våra ſamtida länge kunna framſtällas ſåſom ett efterdöme af en öm Maka, huld Fader, god Husbonde, redelig och vältänkande Medborgare, ärlig och uprigtig vän *).

Då uti deſs ſällſkap, dagarne framſkredo under utvald läsning, ſtundom täflan i vittra yrken, ſtundom granſkande af utgifna arbeten, blifver det tid att omtala Friherre Lejonhufvud ſåſom Medlem i våra lärda och vittra Samhällen.

Han

*) Kammarherren och Riddaren af Kongl. Svärds-Orden, Friherre Knut Lejonhufvud.

Han hade, ſom vi redan hört, vinlagt ſig om vitterhet och bokliga Konſter. Uti de egenteligen lärda ſpråken, Latinen och Grekiſkan, ägde han, i ſynnerhet i det förra, en vidſträckt, hos perſoner af deſs ſtånd icke allmän kännedom. Franſyſka ſpråket kände han ſå fullkomligt, ſom af en utlänning kan förväntas. Att han icke förſummade ſitt eget modersmål, behöfver ſå mycket mindre tviflas, då han ökat antalet af dem, ſom hos oſs utgifvit arbeten i mer än en lärdoms gren.

Ibland deſs ſmärre vittra arbeten, äro ganſka få af deſs vältalighets prof komna till Allmänhetens kunſkap; ännu färre af deſs Skaldeſtycken, författade på Latin, Franſyſka och Svenſka. Ibland de förra lärer det Tal han höll vid den yngre Grefve Tesſins Graf, vara det förnämſta. Af de ſenare märker man en Graf-ſkrift öfver Kammarherren Friherre Axel Gottlieb Palbitsſky, ſom enligt en kännares utſago ſkall, *under den ſtarkaſte Philoſophiens betraktelſe, vittna att den värma kärleken gifver Skalderne, gaf vänſkapen ofta honom* *). Men kanſke af denna grund, torde en fullſtändig Samling af deſs ſtrödda arbeten, om den ock ſkulle kunna erhållas, icke böra utgifvas, hälſt då han icke ſjelf ägt tilfälle, att vid denſamma lägga ſiſta handen. I ett fällſkap af förtroliga vänner kan mycket öfverſes, ſom ej torde vinna ſamma urſäkt vid granſkningens domſtol.

De mäſta af deſs arbeten hafva blifvit författade uti viſſa ſamfund, ſom olika till ſitt upphof

*) Se Stats-Secreteraren Schröderheims Åminnelſe-Tal uti Sällſkapet Coldin.

hof och föremål, äga både ſin grund och ſitt beſtånd uti vänſkap, förtroligt umgänge och jämnlikherens bibehållande. Man har mycket klandrat Friherre Lejonhufvud, att han uti deſſe få kallade Ordens-Sällſkap använt en betydelig del af ſina lediga ſtunder. Jag vill hvarken emotſäga eller förſvara denna deſs ſmak, utan vördar hvar och ens tänkeſätt. Men jag har dock tyckt mig finna, att flere ibland dem, ſom mindre billigt dömt öfver Friherre Lejonhufvuds fätt att göra ſin lefnad angenäm, hafva ſjelfve på äfven ſå onyttiga föremål förſlöſt en tid, ſom icke ſtår i deras magt att återfå.

Deſs kärlek för vittra öfningar tilſkyndade honom ſnart ett rum, ibland dem ſom deltogo i den ömſom höga, ömſom djupſinniga Uranies, men altid ömma Saphos, eller Herdinnans af Norden vitterlekar. Man finner nu Friherre Lejonhufvud ibland tvänne Grefvar, ſom innehafva ett betydande rum ibland vittre Författare. Den ene var af denna grund värdig att vid ſitt inträde ibland oſs beſkrifva Loviſas Tidehvarf; och hoppas man att han ännu i många år ſkal tröſta oſs öfver den förluſt, att endaſt i Förteckningen på våra Ledamöter ſakna den andras namn bredevid Höpker och Scheffrar.

Fru Nordenflychts död ſkingrade ett Samfund, hvars lyckliga förſök och mognade Vitterhets-arbeten, ofelbart dela med de gamla Romares och Grekers ett lika öde, att aldrig underga den allmänna förſtöringen. Det rum detta Sällſkap innehaft, intogs kort derefter af ett

annat, *) som förenar de båda i forntiden oskiljaktiga yrken, Musik och Skaldekonst, och hvars utgifna Samlingar, kände under namn af Vitterhets-nöjen, gifva oss det säkraste vedermäle, att det blandar det nyttiga med det behageliga. Ibland de förste som deruti uptogos, var äfven Friherre Lejonhufvud. Många, som förblanda detta Samhälle, med andra af lika beskaffenhet, torde finna detta föga märkvärdigt. De veta ej, att under mindre gynnande tider, då Vitterheten, för att undgå förföljelse och icke upföras i främsta rummet af öfverflöds förbudet, **) måste dölja sig bakom mysterier, har detta Samfund framburit offer åt Harmoniens Gud, och att innom detsamma, man först lärt känna de snillen, som gifvit en så lysande och ärofull glans åt Gustaf IIIs Tidehvarf, och i nu varande stund hedra sina rum i våra större Vitterhets-Samfund.

Friherre Lejonhufvuds kärlek för Musiken, kom honom att deltaga i inrättningen af Musikaliska Academien. Allmänna och enskylta hushållningen, voro väl ej de vetenskaper, hvarom han sig mäst vinlagt, dock borde man icke sakna en så vältänkande medborgare ibland dem, som lade grund till Patriotiska Sällskapet.

Detta Tempel tvänne gånger tillsturet, och tvänne gånger med förnyad glans åter öppnadt, borde ej heller halla sina portar stängde för Friherre Lejonhufvud. Då han först gången blef i Hof-

*) Sällskapet Utile Dulci.

**) Se Grefve Gyllenborgs Inträdes-Tal i Kongl. Acad. Handl. Del. II.

i Hofvet antagen, hade Loviſa af hvarjehanda orſaker trodt ſig föranlåten att icke ſammankalla de Ledamöter, Hon ſjelf utvalt. Efter den Riksdag, då Friherre Lejonhufvud var Land-Marſkalk, under hvilken Sverige fick ett förnyadt utſeende, ſatte Drottningen ſin Academie åter i verkſamhet, och inkallade genaſt Friherre Lejon. hufvud. Då han ägt den lyckan, att få nalkas Hennes Maj:ts Thron, då han ganſka ofta fådt njuta hennes lärda och vittra umgänge, var han ock bäſt i ſtånd, att vid ſitt inträde härſtädes meddela Academien en målning af *Drottningens Nåd och uppmuntrande hågn för Svenſka Vitterheten.* Sedermera har han riktat våra Handlingar med början till en Öfverſättning af *Plinii Lof-Tal till Kejſar Trajanus*, hvars fortſättning likväl faknas.

I öfrigt har han på Drottningens befallning lagt handen vid flera öfverſättningar. För att viſa det han ej var en onyttig Medlem af Sälſkapet Pro Fide & Chriſtianismo öfverſatte han på Svenſka: *Vernets Tal om Religionens inflytelſe på ſederna och deras förbindelſe med hvarandra;* hvilket Arbete detta Sälſkap anſedt för en heder att ibland ſina Skrifter få utgifva. Ett betydeligare arbete i denna väg har ock genom hans omſorg blifvit i Sverige mera bekant.

Under en reſa ſom han år 1779 företog till Braunſchveig, fick han lära känna Abboten Jeruſalem, en af Tyſklands ypperſte Författare i Theologien, och en af de ſtörre ſnillen, den Proteſtantiſka och i ſynnerhet vår Evangeliſka Kyrka kan uppviſa. Likheten i tänkeſättet ſtiftade snart en närmare förening emellan denne

vördnadsvärde Man och Friherre Lejonhufvud. Han var knapt till ſitt Fädernesland hemkommen, förrän han beſlöt att på Svenſka utgifva ſå många delar, ſom utkommit af deſs väns förträffeliga och uppbyggeliga arbete, eller deſs *Betraktelſer öfver Chriſtna Religionens förnämſta ſanningar.* Om några hinder blifvit i vägen lagda vid utgifvandet af en och annan del af denna öfverſättning: om han funnit ſig nödgad, att låta den ſe dagsljuſet med en annans critiſka, ej ſällan ſkarpa och intoleranta, kanſke i flores tanka ofta föga upplyſande anmärkningar; hörer ſådant till den Theologiſka Lärdoms Hiſtorien i Sverige.

De ſiſta lefnads-åren fann han ſitt ſtörſta nöje i den Heliga Skrifts läsning, och i åhörande huru Guda-läran förkunnades. Han förſummade derföre aldrig den allmänna Guds-tjenſten. Så ofta han hade den biviſtat, upfatte han för ſin egen upbyggelſe några tankar, hvilka ſedan efter deſs död blifvit af trycket utgifna, under namn af *Tanke-val öfver Söndagars Evangelier.* Detta lilla arbete, hvaruti Friherre Lejonhufvud talar ſitt rena hjertas ſpråk, är i bunden ſtil. Det torde väl ej kunna tåla jämförelſe med våra ſtörre Vitterhets-ſtycken i denna väg, men det lärer ej kunna nekas, att, detta vår Ledamots ſiſta arbete mer än något annat, kan tjena gemene Man, att bereda ſig till afhörande af ett heligt Tal, och att underhålla andakten, ſedan de Himmelſka ſanningar för dem blifvit tolkade.

På detta ſätt hade Preſidenten Friherre Lejonhufvud framlefvat ſin tid. Han hade till rygga lagt 71 År, 9 månader och 6 dagar, då en tärande

tärande ſjukdom gjorde ſlut på deſs lif uppå Lindö Sätesgård i Öſtergöthland d. 19 Junii 1789. Ehuru deſs jordiſka hydda aftynade, ägde dock ſjälen till ſiſta ögonblicket ſin fullkomliga värkſamhet, och emottog han döden med den frimodighet, ſom icke härrörer af en förſtäld Stoiſk hårdhet, utan af en ſann Gudsfruktan och en ſäker förhoppning om ett bättre lif.

Hans Bild är redan tecknad af Mäſtares händer. Då ett af våra Academier redan bekrönt ſnille, en af dem ſom hos oſs upplifvat Birger Jarls minne, längeſedan gifvit oſs en Målning af Hans Morbroder*): då en annan**), hvilken i dag gifvit Academien ett förnyadt prof af ſnille och ſmak, tecknat den Man, ſom hedrat honom med ſin ynneſt, vänſkap och förtroende, och ſåmedelſt upfylt hvad ſom kunde felas i den förres; bör åtminſtone den, ſom ej upnådt högden af deras vältalighet åläggas tyſtnad.

Friherre Lejonhufvud var tre gånger gift: Förſta gången år 1742 med Friherrinnan *Anna Renata Yxkull*, Dotter af General-Majoren och Landshöfdingen öfver Åbo och Björneborgs Lån, Friherre *Otto Reinhold Yxkull* och *Anna Magdalena Apollof.* Hon afled d. 2 Dec. 1745. Andra gången år 1754 med *Chriſtina Magdalena Silfverſparre*, Dotter af Landshöfdingen *Carl Guſtaf Silfverſparre*

*) Riddarehus-Cantzliſten Axel Gabriel Silfverſtolpe; Författare till det uti Samfundet Utile Dulci öfver Friherre Lejonhufvud hållna Åminnelſe-Tal.

**) Hr Stats-Secreteraren Schröderheim, hvars Tal öfver Friherre Lejonhufvud är ofvanföre åberopadt.

och Friherrinnan *Hedvig Ulrica Lilljecreutz.* Hon afled d. 15 Januarii 1769. Tredje gången år 1771, med sin nu lefvande Enke-Fru, Öfverste-Lieutenanten och Riddaren Friherre *Conrad Falkenbergs* Enka, Grefvinnan och Burg-Grefvinnan *Christina Anna Dohna*, Dotter af General-Majoren, Grefven och Burg-Grefven *Carl August Dohna* med Friherrinnan *Hedvig Ulrica Christina Soop* af Huset Limingo*).

Med sin första Fru ägde han tvänne barn, en Son och en Dotter, som afledo i späda barndomen. Det tredje Äktenskapet var barnlöst. Af den andra Fruen lefva tvänne Döttrar, Friherrinnorne *Carolina Gustava* och *Hedvig Margaretha Lejonhufvud*, som båda svara emot den sorgfällighet, hvarmed de af en huld Fader blifvit upfostrade: ty de äro så väl i anseende till vittra insigter och uplysning i tänkesättet, som behaglighet i sammanlefnaden, prydnader i sitt kön. Den äldre är genom sitt gifte med Hof-Junkaren *Isaac Georg de Besche* till Stjernholm och Näfvequarn, Moder till fyra barn; och då de blifva upfostrade under ömsinta Föräldrars vård, och i synnerhet under inseende af en uplyst Moder, som hos oss återkallar dess Farmoders minne, äger man hopp, att de en gång skola blifva värdige telningar af den, som hade till Valspråk: *Ex Recto Decus.*

*) Afled år 1792.

Lef-

Lefvernes Beſkrifning

Öfver

Framlidne Kammar-Rådet, Riddaren af Kongl. Nordſtjerne-Orden och En af de Aderton i Svenſka Academien,

HERR

ANDERS AF BOTIN,

Författad och uplåſt för Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academien den 24 Julii 1791.

Af

CARL JOHAN STRAND,
Secreterare i Konungens och Rikets Archiv.

Anders af Botin, Kammar-Råd, Riddare af Kongl. Nordſtjerne-Orden, En af de Aderton i Svenſka Academien, Ledamot af Kongl. Vetenſkaps Academien ſamt Kongl. Vitterhets- Hiſtorie- och Antiquitets-Academien, föddes uti Smaland och Calmare-Län, år 1724. Des Fader var Krono-Fogden uti Södra Möre Härad, *Hans Botin.* Modren *Anna Moring*, Krono-Fogde-Dotter ifrån Öland.

Den unge *Botins* Fader var en Man, ſom i ſin tid med beröm fullgjorde de granlaga och i alla Riken invecklade Drätzel-Lagar, dem Sonen, till mognare år kommen, ſkulle utreda och för-

klara. Kännedomen af deſs tjenſte-manna-ſkyldigheter hade imedlertid lärt den gamle *Botin* ſkönja den för mången af deſs Medbröder oſedda fina linie, ſom ſkiljer bevakandet af Kronans rätt ifran egen fördel och medunderſåtares förtryck. Deſs på redlighet och dygd grundade väſende öfvertalte honom, att anſe detta Råmärke med en helig vördnad. Han fick ock njuta den i mänſkligheten ſällſynta lycka, att, före ſin bortgång utur tiden*), ſe den ene af ſine Söner med allmänt Loford bekläda ett väl förtjent äreſtälle inom det verk han tillbragt ſin tjenſte-tid, och i honom äga en af ſine Förmän; att ſe den andre bekläda en lönande beſtällning, och vara äfven ſå allmänt agtad för ſina perſonliga egenſkaper, ſom för de honom tillfallna lyckans hafvor; och ändteligen, att ſe dem båda till Adelig värdighet uphöjde.

Botins Far-Fader *Anders Knutsſon*, ifrån Jönköpings-Län, blef i K. Carl XI:s tid, efter Grefſkapet Södra Möres reduction därſtädes Krono-Fogde. Han bodde på Botorp, hvaraf ſlägten ſedermera tog ſig namn. Genom ſitt gifte med *Brita Brauner*, Kyrkoherde-Dotter ifrån Madeſjö Förſamling, kom han i Svågerlag med Landshöfdingen öfver Upſala Län, Friherre *Johan Brauner*, en lärd och förtjent Herre, Biſkopen i Calmar, Doctor *Nils Braun* Stam-Fader för *Braunerhjelmar*, och Archiatern *Lars Braunerſköld*.

Förbindelſer med hederligare ſlägter pläga af många ſkattas tillräcklige att vinna ära och anſe-

*) Krono-Fogden *Hans Botin* afled år 1777, uti ſitt 82:dra ålders år.

anſeende; men emot Herr *af Botins* förtjenſter blifva de af ringa betydenhet.

Under ſina Föräldrars öma vård och oſparda koſtnad, blef vår *Botin* handledd i de ſtycken, ſom för hans framtida väl voro gagneliga. Sedan han hemma i Föräldrarnes hus nyttjat enſkild undervisning, blef han på ſitt tjugonde år förſänd till Upſala Hög-Schola, der han i flera år upodlade ſina förſtånds- och ſnille-gåfvor. Imellan terminerne biviſtade han med ſin ſlägtinge, Häradshöfdingen *Johan Braunerhjelm*, flera Ting, ſåſom Notarius, eller efter allmänna bruket, Lagläſare*).

Mig har blifvit ſagdt, att Herr *Botin*, då han under ſin Academiſka tid beredde ſig att en gång uplyſa och gagna ſitt Fädernesland med ſina kunſkaper, ſkall afdelt pappers-ark i färſkilta Columner, och deruti för hvarje ämne anfört egna och andras tankar och omdömen, alt efter ſom de föreföllo. Ett i ſanning vackert hjelpe-medel, att förekomma oredighet och ſammanblandning af ſaker, i ſynnerhet då de läggas för det allmänna. Detta ſtora fel begås underſtundom af mångkunnoge, men altid af halflärde och dem, ſom mäſt drifvas af ſkrif-lyſtnad.

*) Jag vet ganſka väl, att få kallades för detta de Perſoner, ſom förrättade Härads-Tingen i Herrar Rikſens-Råds ſtälle, ehuru Deras Excellencer buro namn och lön af ſina färſkilta Domſagor. Men denna Författning blef uphäfven 1680, då Häradshöfdingar öfver hela Riket tillſattes och af Konungen befullmägtigades. Häraf har namnet Lagläſare, för den ſom åtföljer Häradshöfdingen och förer Dom-boken, ända i våra tider blifvit bibehållet.

Herr *Botin* lämnade Läro-ſätet i Upſala år 1751 och begaf ſig till Hufvud-Staden, der han blef antagen till Auſcultant i Kongl. Svea Hof-Rätt. Vid denna Domſtol, der viſe och ſamvets-öme Rikets Män ſköta deras vigtiga kall, fick *Botin* lära känna den mäſt rättviſa, den mäſt billiga, den mäſt rediga och under ſtörſta korthet dock mäſt fullſtändiga Lag, ſom ännu kunnat upviſas och varit i bruk. Han fann, att denna Lag var grundad på våra gamla och under Heden-tiden brukliga lagar, och icke blandad med Inſtitutiones Pandectæ eller Digeſtæ, Codices och Novellæ. Han behöfde icke en gång ſe de digra Corpora Juris, ſom deröfver utkommit, eller lära och läſa de oftaſt orimliga klyftigheter, hvilka på en aldeles förvänd Latin der förekomma: ja! icke en gång ögna på de Engelſke Inſtituter.

Men med alt detta fann denne eljeſt få redige Yngling ſig ej på ſitt rätta ſtälle; ty Hiſtorien och deſs kännedom hade ifrån barndomen varit det yrke, han mäſt viſat ſig tilgifven. Han flyttades fördenſkull ſamma år till Extraordinarie Cantzliſt uti Kongl. Riks-Archivet, detta förvarings-ſtälle för Rikets Handlingar. Alt hvad i detta Archiv finnes ifrån förſte Grundläggaren, den aldrig nog berömde Konung Gustaf I, hvarken får eller kan dragas i tvifvelsmål. Detta Verk har att tillſkrifva ſin uppkomſt de Glorvördige Svea Konungar Carl IX, Gustaf Adolph II och Store, och Carl XI, ſåſom det ännu i dag är ſkyddadt af en vis och nådig Konung.

Nu var Herr *Botin* på ſitt rätta fält. Han började genaſt att ſamla och utarbeta ſin förträffeliga

ſeliga *Beſkrifning om Svenſka Hemman och Jordagods*, hvaraf tvänne delar blifvit lämnade i allmänhetens händer*). Större kännare, än jag, af denna vigtiga Kunſkaps-gren, anſe detta arbete ſåſom en Hufvud-bok uti Cameral och det dermed ſå nära förbundna Drätzel-Verket. Man måſte här ſtadna i förundran, huru en ung, faſtän vitter Man, kunde ſkaffa ſå mycken reda på det, ſom genom urtima beſittningar, Diger-döden och andra Peſtilentier, förödande Barbariſka Krig ſamt åtſkilliges tilltagſenhet och tillgrep blifvit ſå ſammantraſslat, att ingen före Herr *Botin* åtagit ſig att ſådant utveckla; att förtiga de förändringar Kammar-verket undergått genom de många, tid efter annan, med Svea Välde förenade Länder och Landſkap. Många tillägga dock denne för ſå mycken urſkilning och eljeſt för oväldighet kände Författare den beſkyllning, att han på ſina ſtällen viſat ſig nog mycket feodal. Utan att underſöka om ſå verkligen torde befinnas, lärer man få tilliſkrifva dylika miſstankar, att detta arbete blifvit ofullbordadt.

De Tidehvarf under hvilka vi lefvat, hafva, enligt Naturens faſtſtälda ordning, hvilken ock lärer förblifva orygglig, haft ſina vanſkligheter, och varit många mindre behagliga förändringar underkaſtade; men aldrig hafva tiderne varit ſå förderfvade, att lättja och maklighet blifvit räknade för klokhet och förſigtighet, kunſkaper och idrotter anſedde ſåſom farlige, ſnille och lärdom icke förtjenande upmuntran och belöning.

*) Af detta Verk i 4:to utkom Förſta Delen 1755; den Andra 1756.

Åtminſtone var ej ett ſådant tänkeſätt rådande då *Botin* började arbeta. Ty ſedan han utgifvit förſta Delen af ſin förr omtalta Beſkrifning, blef han i Kongl. Cantzli-Collegio inkallad, då Riks-Radet och Cantzli-Preſidenten, Grefve von Höpken på Collegii vägnar förklarade nöje och välbehag öfver Herr *af Botins* forgfällighet, att i allmänhetens händer lämna nyttiga arbeten: honom tillſades, att Collegium vid förefallande tillfällen ſkulle hafva honom i benägen åtanka, och till den ändan anbefaltes honom, att med ſina påbegynta verk fortfara.

Denna befallning verkſtälte han ock berömligen, då han ett år derefter utgaf Beſkrifningens andra Del. Han ingaf då till Kongl. Cantzli-Collegium en anſökning om någon befordran och vedergällning för det han genom ſitt utgifna arbete i Svenſka Cameral-verket, upfylt Rikſens Ständers uppå 1738 års Riksdag yttrade åſſundan. Han föreſlog derjemte, att blifva benådad med Konungens Nådigſta Fullmagt, att vara Extraordinarie Aſeſſor vid Kongl. Antiquitets Archivum med löfte på näſta Ordinarie Aſeſſors beſtällning derſtädes, eller någon deremot ſvarande ſyſſla. I ſådan händelſe utfäſte han ſig, att ej allenaſt fullborda de återſtående delarne af Beſkrifningen om Svenſka hemman och jorda-gods, utan ock i de öfrige Delar af Svenſka Lagfarenheten och Jure Publico tjena det allmänna. Efter behörigt öfvervägande häraf, ſtadnade Kongl. Collegium i den önſkan, att derutinnan kunna någon utväg föreſlå, och öfverlämnade fördenſkull denna Extraordinarie Cantzliſten *Botins* anſök-

ſökning, hvilken Collegium med ſitt förord beledſagade till Kongl. Maj:ts eget Nädigſta bepröfvande. Rikſens Ständer voro då förſamlade, och efter vanliga bruket den tiden ſamt en ſjelfvragen tolkning af befordrings-lagarne, kom denna anſökning under deras ſkärſkådande. Till följe af deras utlåtande afgick till Kongl. Cantzli-Collegium vid ſlutet af år 1756 det nådiga ſvar, att Konungen i nåder utnämnt Extraordinarie Cantzliſten *Botin* till Extraordinarie Aſeſſor vid Kongl. Antiquitets-Archivum, med en årlig lön af 600 Daler S:mt, hvilken jemte touren ſkulle honom ifrån 1755 års början till godo beräknas. Af denna lön ſkulle han vara i åtnjutande intill deſs en Ordinarie Aſeſſors beſtällning derſtädes blefve ledig.

Vid början af år 1758 yppades ock härtill lägenhet, då honom updrogs den genom Aſeſſoren Hagelbergs dödsfall lediga Ordinarie Aſeſſors-beſtällningen, med dervid åtföljande lön. Tvänne år derefter upfördes han på förſlag till Hiſtoriographus Regni, men ehuru han dertill gjort ſig förtjent, blef han likväl icke till denna beſtällning utnämnd.

Medan han ännu viſtades vid Kongl. Academien i Upſala var han betänkt, att utgifva ett arbete kalladt: *Store och Namnkunnige Svenſke Mäns Lefvernes-Beſkrifningar.* Han utgaf ock förſta ſtycket om *Kongl. Svenſke Prinſen Styrbjörn den Starke* *). Några år derefter utkom ett annat om *Birger Jarl till Biälbo* **). Härmed afſtadnade detta

*) År 1750.
**) 1754.

detta arbete, hvilket bör räknas för en väfendtlig förluſt, emedan deſſa båda ſtycken nogſamt vittna, att *Botin* var ämnad till en Svenſk Plutarchus.

Tillgången ſå väl till Kongl. Riks-Archivets handlingar, ſom till de uti Kongl. Antiquitets-Archivet förvarade vackra och rika Samlingar af Medeltidens Acta, kom honom att utgifva ett annat arbete, hvarigenom han ökat antalet af Sveriges Häfdatecknare. Deſs *Utkaſt till Svenſka Folkets Hiſtoria* *) är ett Sammandrag, hvilket i anſeende till ſin korta och prydliga ſkrifart bibehåller i alla tider ſitt ſtora värde. Det vittnar utomdeſs, att Författaren med grundelig Hiſtoriſk kännedom förenade ſnille och urſkillning; och kan man icke nog beklaga, att Författaren ej hunnit fullfölja den af honom utſtakade plan, utan att detta arbete äfven ſkall räknas ibland de ofullbordade. Imedlertid har Herr *Botins* arbete väckt de Tyſke Lärdes upmärkſamhet. En öfverſättning på Tyſka ſpråket har utkommit; och vore det önſkeligt om deſſe våre grannars fördomar emot vårt urſprung m. m., ſom länge nog hos dem varit antagne, ſedan ſlika ſatſer af deras lärde blifvit uptänkte och fortplantade, härigenom måtte förſvinna.

Då Herr *Botin* genom detta ſitt arbete ärhållit ett hedrande rum ibland Hiſtoriſke Författare, ägde ingen ſtörre rätt än han, att blifva von Dalins granſkare och uptäcka afvikningar ifrån Hiſtoriſka ſanningen, miſstag i omdömen och ſlut-

*) Häraf utkommo Åren 1757 — 64 Sex Tidehvarf ifrån Rikets äldſta tider till K. Guſtaf I.

ſlutſatſer uti det förnämſta verk, enligt Herr *Botins* egna ord, ſom vi äge i Svenſka Hiſtorien, och hvarmed vi torde länge få oſs åtnöja. Ehuru han ſom Anonym utgaf ſina *Anmärkningar vid Hof-Cantzlern och Riddaren von Dalins Svea Rikes Hiſtoria**) röja dock behaglighet i ſtilen och frimodighet i tankarne den rätte Författaren.

Med äfven få allmänt bifall det af Herr *Botin* författade Utkaſt blef af Svenſka Folket emottaget, med äfven få mycken ſorgfällighet var Kongl. Cantzli-Collegium betänkt, att förſkaffa det Allmänna ännu flera fruckter af Herr *Botins* inſigter och ſnille. Kongl. Collegium updrog honom år 1759 att författa en Syſtematiſk Afhandling öfver Rikets då varande Grund-lagar. Men, ehuru ingen var ſkickligare än Herr *Botin* at blifva en Svenſk Publiciſt, föll detta ämne, ſåſom både vanſkligt och äfventyrligt icke i hans ſmak. Uppå tillfrågan, huru långt härmed var hunnit, ſvarades: att han ej haft tid att dervid lägga hand, i anſeende till den af Rikſens Ständer ålagda fortſättning af deſs verk om Svenſka Hemman. Mig vetterligen har ej heller uti det af Kongl. Cantzli-Collegio honom updragna ämne någonting blifvit tillgjordt.

Ehuru de båda ſiſta Delarne af hans Beſkrifning om Svenſka Hemman aldrig blefvo utgifne, funno likväl Rikſens Ständer honom redan vara förtjent till belöning. Uppå deras underdåniga föreſkrift utnämnde Konung ADOLPH FREDRIC år

*) År 1771. Så väl om Originalet ſom den år 1780 utkomna Tyſka Öfverſättningen, ſe Warmholtz Bibliotheca Hiſtorica, Del. V. N:o 2533.

år 1762 Herr *Botin* till Kammar-Råd, med säte och stämma i Kongl. Kammar-Collegio, och tillade honom derjemte en årlig lön af 1000 Daler Smt. på Extra Stat, intill dess han af Ordinarie lön kunde komma i åtnjutande.

Herr *Botins* förtjenster tillskyndade honom den hedren att blifva intagen i ett högst nyttigt Samfund, det äldsta ibland våra lärda Sällskaper. Kongl. Vetenskaps-Academien kallade honom år 1770 till Ledamot. Tvänne gånger har han i denna Academie varit Ordförande. Då han år 1771 första gången nedlade Præsidium, höll han ett honom värdigt och grundeligt Tal: *Om Mynt och Varors värde i Sverige under särskilta Tidehvarf**). Denna Historiska undersökning slutar han vid början af det Gustavianska Tidehvarfvet. Såsom en Fortsättning af detta Tal, bör man anse dess *Jämförelse imellan Mynt och Varors värde i Sverige:* en Afhandling, den han upläste, då han år 1781 för andra gången lämnade Præsidis Stolen; men denna Afhandling har alldrig kommit i Allmänhetens händer, utan förvaras ibland Författarens handskrifter.

Ett ämne, icke utan sammanhang med de förut omtalta, återstod ännu, stort och värdigt att af *Botin* uplysas. Sådant var Svenska Språket. Hans Afhandling kallad: *Svenska Språket i Tal och Skrift* **), är utarbetad med den mognad och urskil-

*) Detta Tal är af trycket utgifvet.

**) Utgifven 1775. En förnyad uplaga utkom 1792 med de tillökningar och förbättringar, som Författaren dervid gjorde, då han kort före sin sista sjukdom igenomsåg detta sitt arbete.

urſkilning, att den verkligen ſynes förtjena af Svenſke Författare ſåſom Regel och Rättesnöre blifva antagen. Jag har vid jämförelſe funnit, att han derutinnan föga afviker ifrån de grunder Kongl. Academiens framlidne Ledamot, Herr Cantzli-Rådet Ihre framlagt och upgifvit uti deſs år 1751 tryckta Utkaſt till föreläſningar öfver Svenſka Språket. Hade framlidne Biſkop Serenius, hvilken utom annan lärdom bar ett ſynnerligt nit för odlingen af Svenſka Språket; hvars äkta ſkaplynne han ockſå verkeligen kände och på ett ſtarkt, fritt och korrt, ehuru honom eget ſätt, ſa väl i allmänna Skrifter, ſom i enſkilta Bref uttryckte: hade Biſkop Serenius, då han år 1757 ſkref Företalet till ſitt Engelſka och Svenſka Lexicon, ägt ſig bekant, att en Ihre redan ſex år förut utgifvit nämnda Utkaſt, och deröfver hållit ſina grundeliga Föreläsningar: hade Biſkop Serenius kunnat förutſe, att en *Botin* ſkulle komma, att detta arbete fullfölja och närmare förklara; då hade han icke behöft att påkalla en Ihre och med anförande af en och annan Engelſk Philologs yttrande beſtyrka nödvändigheten af fordom närmare beſlägtade ſpråks kännedom till vinnande af mera redighet i det Sveo-Gothiſka. Detta ſpråk har enligt häfderna undergått de betydeligaſte förändringar. Ett annat Mål-brott finnes i Voluſpa: ett annat hos Are Frode och Sturleſon och andre Isländſke Författare: ett annat i Konunga- och Höfdinga-ſtyrelſen: ett annat ifrån K. Albrecht till Guſtavianſka tiden, kränkt och bortſkämt af bruten Tyſka och barbariſk Latin; ett annat ifrån den tiden föga för-

förbättradt igenom upſpäckande af Franſyſka och tiiläggande af flera lika betydande Svenſka ord *). Detta ſenare ſkriffätt varade ända intill medlet af Konung Carl XII:s Regering, ifrån hvilken tid vi torde få räkna deſs förſta och ſedan altid fortfarande förkofran till deſs nu varande högd. Det ſynes ej heller något mera återſtå, än att ſkriffättet och ſammanſättningen (Orthographi och Syntaxis) ſtadgas, och med full förtröſtan vänte vi, att Svenſka Academien ſådant verkſtäller. Jag och flere tro, att Svenſka Språket, då ej ſkall eftergifva det Engelſka uti korrthet och ſinrikhet, men likna det Franſyſka uti liflighet, och öfverträffa det Tyſka uti ſammanſättning och behaglighet. Men jag återvänder till mitt ämne.

Flere Skrifter, uppå hvilka Herr *Botin* icke utfatt namnet, hafva äfven blifvit af trycket utgifne. Sådane äro: *Förſlag till en ſådan förbättring i Svea Rikes Mynt- och Finance-verk, ſom Rikets närvarande tillſtånd ſynes tillåta* **); *Anledning till en riktig Mynt-fot* ***); *Sveriges nu för tiden gångbara mynt, deſs rätta förhållande emot hvart annat, ſamt Tankar om nödiga ändringar och förbättringar dervid* †); och ändteligen: *Tankar om Yppighet och Öfverflöd, lämpade till närvarande tider* ††). Alla deſſa Afhandlingar röja deras Författare, medelſt

*) Såſom då man ſkref *agréera och välbehaga* m. m.

**) Stockholm, hos Lars Salvius 1765; 199 ſidor i ſtor 8:vo.

***) Derſtädes 1766; 20 ſid. 8:vo.

†) Derſtädes 1766; 31 ſid. 8:vo.

††) Derſtädes 1765; 110 ſid. i ſtor 8:vo.

medelſt de derutinnan upgifna tydeliga, korrta och öfvertygande grundſatſer. De hafva ock derföre, ſåſom de enda näſtan möjliga och naturliga, blifvit vidtagna, och nyttjas ännu. Ibland Rikſens då förſamlade Ständer kunde de likväl få mycket mindre vinna bifall, ſom hos de fleſte ett helt annat tänkeſätt var rådande. Dels var man intagen af ett ännu icke till fullo glömt ſyſteme, dereſt dock endaſt glitter träffades ibland en mängd af grus och ſand; dels regerades man af gamla Svenſka agget; dels ſtyrdes man af egennyttiga affigter och Utlänningars medverkan. Långt ifrån att följa de af *Botin* upgifna grundreglor, botade man, ſom ännu är i friſkt minne det både verkeliga och inbillade onda med en få hård cur, att många oſkyldigt ſtupade och flere fingo en obotlig tvinſot *).

Herr *Botins* förtjenſter både ſom Ämbetsman och Författare öfvertalte Konung Adolph Fredric att år 1767 uphöja honom i Adeligt ſtånd och värdighet. Ifrån den tiden kallade och ſkref han ſig *af Botin*. Uti detta ſitt Skölde-Bref erhöll han år 1776 tillſtånd att få uptaga ſin yngre och ännu lefvande Broder, Herr Kongl. Räntmäſtaren *Hans Samuel af Botin*.

*) Jag vet ej om det ſkall tillſkrifvas nit om Lagarnes handhafvande eller en i den tiden icke ovanlig partiförföljelſe, att Herr *Botin*, i kraft af en underlig tillämpning af Öfverflöds-Förordningen, måſte undergå en för honom mera hedrande än farlig, men i alla tänkandes omdöme löjlig Rättegång, för det han bibehållit en ſmal Sammets-krage på en Kapp-råck. Se härom en år 1767 utgifven Vecko-Skrift kallad: *Nytt och Gammalt.*

Då efter 1772 års Regements-förändring, Drottning Lovisa Ulrica åter öpnade denna af Henne inſticktade Academie, blef Herr *af Botin* år 1773 kallad till Ledamot. Vid ſitt inträde härſtädes upläſte han en Afhandling, innehållande: *Märkvärdigheter om Konung* Gustaf I. *Deſs Perſon och Regering* *). När vår nu varande Konung gaf Academien ſina förbättrade Lagar, blef Herr *af Botin* en af Academiens arbetande Ledamöter. Tilltagande år och dermed åtföljande kroppsbräckligheter tillåto honom ej att med några af deſs hand författade Skrifter pryda våra Handlingar. Likväl var han icke ſysſlolös; ty han omarbetade deſs förut utgifna *Svenſka Folkets Hiſtoria*, ſom nu blef ſå utvidgad, förökad och förbättrad, att den icke lämpeligen kunde kallas ett Utkaſt **). Beklageligen är den äfven ofullbordad.

En myckenhet Manuſcripter, hörande till deſs Beſkrifning om Hemman, ſamt Svenſka Folkets Hiſtoria, ſkola finnas. I anſeende till Författarens aftagande krafter och ofta inträffade ſjukliga tillſtånd, i ſynnerhet under de ſenare åren af deſs lefnad hafva de hvarken hunnit blifva completterade eller upſtälde i någon ſlädad ordning. De ſkola till ſtörre delen beſtå uti anteckningar på en mängd löſa papper och lappar med en ofta oläslig ſtil. Således fordras mycken både

*) Införd i Kongl. Academiens äldre Handlingar, Del. II. ſid. 135.

**) Häraf utkommo åren 1789 och 1792 tvänne Delar. Arbetet ſtadnar vid Folkunga Ätten. En del eller Hiſtorien under denna Ätt, är tryckfärdig.

både tid, arbete och kännedom, att kunna få desſa Handſkrifter uti en rigtig och ſtädad ordning. Det vore hårdt om desſa Samlingar ſkulle gå förlorade. Jag tviflar dock icke, att ju desſa dyrbara lämningar af Herr *af Botin* blifva, när tid och utrymme få medgifver, i ordning ſtälta och af Trycket utgifna. Allmänheten äger en ſlags rätt till denna fordran, emedan Herr Kammar-Rådet *af Botin*, uppå denna Kongl. Academiens föreſkrift ärhöll d. 15 Dec. 1775 en årlig tillökning af 800 Daler S:mt, uti deſs korrt förut tillträdda ordinarie Kammar-Råds lön.

Utom det ordinarie Kammar-Råds Embetet, voro äfven åtſkilliga extra-förrättningar honom updragna. Således blef han i anſeende till ſina ſtora inſigter i Riks-hushållningens alla delar, år 1773 kallad att biträda Kongl. Lag-Commisſionen vid öfverſeendet af ett förſlag till en förnyad Storſkifts- och Ägodelnings-Förordning i Stor-Förſtendömet Finland; äfven ſom han ſamma år blef förordnad till Krono-Fullmägtig vid reglerandet af General-Aſſiſtance-Contoret. Detta värf beſtridde han ock med beröm till påföljande årets ſlut. År 1775 blef han för andra gången förordnad till biträde i Kongl. Lag-Commisſionen vid utarbetandet af upkomna frågor om mera ſäkerhet i arenden af Land-Egendomar och en förkortning af den, i anſeende till desſa Egendomar, brukeliga Lag-fart. Äfvenledes har Herr *af Botin* varit kallad till Ledamot i Kongl. Skogs-Commisſionen och i den till Landbrukets uphjelpande förordnade Commisſionen. Härtill kan läggas att han af Hans Excellence, Herr Riks-

Rådet Grefve Beckfries blef vald till Ledamot vid en Riddare-syn i Finland.

Vår store och vise Konung, sjelf den störste kännare af hvad som gagnar, hedrar och pryder dess folk, utnämde Herr *af Botin* den 27 Nov. 1775 till Riddare af Kongl. Nordstjerne-Orden. Då Hans Kongl. Maj:t. år 1786 den 5 April högtidligen invigde Svenska Academien blef Herr *af Botin* kallad att vara En af de Aderton denna Academies Ledamöter. Det af Konungen då fälda omdöme öfver Herr *af Botin* får jag räkna såsom den sista ihogkomst af hans, fastän aldrig obelönta förtjenster *).

Herr *af Botin* ägde en reslig Kropps-ställning utan något lyte. Dess Anstigte, ehuru ej af de vackra, var dock behagligt genom dess qvicka och eldiga ögon. I sitt vigtiga Embete var han rådig; i sina skyldigheters upfyllande flitig; i öfverläggningar och beslut rättvis och billig. Uti den enskilta sammanlefnaden var han mera alfvarsam än glättig, alltid angenäm, aldrig plågande med en sjelfstagen högdragenhet. Han var fatalig, men korrt och sinrik då han talade. Likväl syntes

*) Konungens ord voro dessa: "Att skrifva Historien "med sanning, dertill fordras lärdom och frimodig-"het; att skrifva den med behaglighet och nytta, "dertill fordras förstånd, philosophie och vitterhet. "På huru mycket sätt förtjenar icke denne Ledamot "sitt säte i detta Samhälle, och huru mycken nytta "bör man ej vänta af dess Förstånd och Lärdom, af "honom, säger jag, som redan gjort en så vacker "början till det Arbete Academien nu åläggges." Se Handlingarne om Svenska Academiens Inrättelse, däri Herr af Botins *Inträdes-Tal* och finnes tryckt.

ſyntes han vara af naturen mera danad för att ſkrifva än att tala. I ſin enſkilta hushållning var han eljeſt mycket måttlig och tarfvelig. Han var ogift, icke af briſtande tillgifvenhet och vördnad för det täcka Könet, men förmodeligen af deſs knappa vilkor, hvilka icke tillåto honom att ingå ägtenſkap. Deſs penninge-behof nödgade honom att en gång afſtå all ſin egendom till ſina borgenärer, och denne få uplyſte ſom arbetſamme Man var näſtan bragt i fattigdom då han lämnade verlden.

År 1789 den 20 September fick Herr *af Botin* en anſtöt af ſlag. Deſs Själ kunde ej längre bo uti en nu mera förſtörd Kropp än ett år och två dagar; ty den 22 September 1790 afklädde den ſig vanſkligheten. Herr *af Botin* är ſåledes förſvunnen; men lefve till ſiſta dag ibland vittre och välförtjente Män hans namn!

Förſlag

Till

Inſcriptioner och *Minnes-Penningar*,

hvilka af Kongl. Vitterhets, Hiſtorie och Antiquitets Academien blifvit upgifna, År 1792.

INSCRIPTIONER.

N:o 1.

Inuti det Hus, hvareſt Mora Stenar förvaras.

Vid deſſe Stenar
valdes och hyllades fordom
Svea Rikes Konungar.

Utanpå Huſet.

Till
Mora Stenars förvarande
i ſtånd ſattes
detta Hus
på
GUSTAF III:s
befallning
179- -

N:o 2.

På Nya Kyrkan i Tavaſtehus.

Med
GUSTAF III:s
Milda Underſtöd
Och
i ſkygd af en återſtälld Fred

begyn-

begyntes
denna Byggnad
i Konungens - - Regerings År
Och
fullbordades
efter - - Års arbete.

MINNES-PENNINGAR.

N:o 1.

Öfver Segren vid Svenſkſund 1790.

Förſta Sidan: Konungens Lagerkrönta Bröſtbild, Namn och Titel.

Andra Sidan: Sverige, ſåſom en Qvinna, ſtående ſig med venſtra handen på ſin trekrönta ſköld, hvaröfver hon ſträcker en Lagerkrans; och fåſtande med den högra, en Sköld, märkt med IX. X. Julii MDCCXC på en Pelare, hvarifrån åt ſidorna utſtå Skeppsſtammar, ſådan ſom de Romare plägade upreſa, i anledning af Sjöſegrar. Ofvanföre: *Debellatori hoſtium Auguſto.* Nedanföre: *Pace parta Ordd. Regni in Comitiis MDCCXCII.*

N:o 2.

Öfver Konung GUSTAF III:s Död.

Förſta Sidan: Konungens Lagerkrönta Bröſtbild, Namn och Titel.

Andra Sidan: Herculis Apotheoſe, eller hans Genius, ſom från Berget Œta, där lågorna af ett brinnande bål förtärt hans jordiſka del, upfar till Himmelen. Ofvanföre: *Majorque videri coepit.* Nedanföre: *XXIX Mart. MDCCXCII.*

N:o 3.

Kaſtpenning vid Konung GUSTAF III:s Begrafning.

Förſta Sidan: Konungens Bröſtbild, med omſkrift: *Guſtaf III. Sveriges Konung.*

Andra Sidan: En Konglig Krona, ſom ſprider ſtrålar, Ofvanföre: *Oförgänglig.* Nedanföre: *Sedan den 29 Martii 1792.*

N:o 4.

Öfver Konung GUSTAF IV ADOLPH, i anledning af Dess åt Vetenskaps-Academien bevilljade Beskydd.

Första Sidan: Konungens Bröstbild, Namn och Titel.
Andra Sidan: Minerva, omgifven af Vetenskapernes attributer, sträcker handen åt en ung hjelte i Romersk drägt. Ofvanföre: *Patrio ut tuearis Amore.* Nedanföre: *Protectori Suo R. Acad. Scient. 1792.*

N:o 5.

Öfver Hans Kongl. Höghet, Hertigen af Södermanland, af samma anledning.

Första Sidan. Hertigens Bröstbild, Namn och Titel.
Andra Sidan: En hjelte i Romersk drägt betäcker med sin Sköld en sittande Qvinna, omkring hvilken finnas instrumenter, hörande till Mathematik, Physik och Oeconomi m. m. Ofvanföre: *Generis vestigia servat.* Nedanföre: *Optimo Principi R. Acad. Scient. 1792.*

N:o 6.

Öfver Jubelfesten 1793.

Första Sidan: Konungens Bröstbild, Namn och Titel.
Andra Sidan: Religionen, såsom en Qvinna, med Kors i ena handen, och stödande den andra, hvarmed hon håller Svenska trekrönta Skölden, mot ett Cubiskt Altare, märkt med evighetens sinnebild, en Orm, som biter sig i stjerten. Ofvanföre: *Secula vincit.* Nedanföre: *Iterat. Jubil. in mem. Conc. Upf. MDCCXCIII.*

För-

Förslag

Till

Inscriptioner och *Minnes-Penningar*,

hvilka af Kongl. Vitterhets, Historie och Antiquitets Academien blifvit gillade och jämkade År 1792.

INSCRIPTIONER.

N:o 1.

Uppå en Sten på hvilken Konungarne GUSTAF ADOLPH och CHRISTIAN IV förmåles hafva suti, under Deras Sammanträde vid Ulfsbäcks Prästegård 1629.

Första Sidan:

På
denne Sten
suto
GUSTAF ADOLPH
och
CHRISTIAN IV
1629,
stadgande
i förtroligt samråd
Inbördes Vänskap
och
Nordens Sällhet.

GUSTAF III.
hugnade Orten
1785
med Sin Närvaro

och

Och tillåt
att Stenen
till
Minnesvård
måtte upſättas.

Andra Sidan:

Upreſt
1792
Då
Landshöfdinge öfver Kronobergs Län
var
Friherre G. H. FALKENBERG
och
Biſkop öfver Wexiö Stift
Ledamoten af Kongl. Nordſtjerne Orden
Mag. OLOF WALLQUIST
af
Kyrkoherden i Förſamlingen
Carl Vilhelm Rhodin.

N:o 2.

På en Obelisk vid nya vägen till Drottningholm).*

Framſidan:

På
GUSTAF III:s
befallning
har denne Väg med tre Broar
blifvit anlagd
och
fullbordad
till
den 19 Auguſti 1787.

Högra

*) Sedan beſlutit blifvit, att de Inſcriptioner, hvilka Academien på Nådigſte befallning år 1787 föreſlagit, att inhuggas på tvänne ſtällen vid nya vägen till Drottningholm, på en ända till Minnesmärke ärnad Obelisk ſkulle få ſitt rum, och däruppå mellan alla deſs fyra Sidor fördelas; har någon jämkning i ſielfva Inſcriptionerna blifvit nödig, hvilken Academien på föreſtående ſätt upgifvit.

Högra Sidan: ADOLPH FRED. MUNCK
K. Förſte Hof-Stallmåſtare
Ståthållare öfver Drottningholms Slott och Län
beſtyrde
Vågbyggnaden från Drottningholm till Traneberg
Brobyggnaden till KiersÖn.
21 dagar innan den fullbordades,
var ämnet växande Skog.

Vänſtra Sidan: CARL FREDRIC ADELCRANTZ
Öfver-Intendent
förde inſeendet
öfver Byggnaden
af
Nockeby och Tranebergs Broar
till hvilka
Han upgifvit planen.

Bakſidan: Brobyggnaden verkſtälldes
genom
M. Ankarſvärd
Capitaine.
VågArbetet
genom
C. L. Köckeritz
Öfver-Inſpector.

N:o 3.

Öfver Proſten, Doctor MARTIN LIDÉNS och hans Fruars Graf.

Doctor MARTIN LIDÉN
Född 1700. Död 1769.
mångårig Lårare vid Linköpings Gymnaſium
råttſint, verkſam, rådig Embetsman
trofaſt Vän
god Medborgare
lycklig i tvänne Giften
med ELISABETH RYDELIUS 1735.
Född 1700. Död 1756.

med

med HEDVIG SOPHIA EXING 1759.
Född 1712. Död 1791.
Välgörande
utmärkte deras lefnad
Saknad
Deras Död.

Sonlig vördnad
reste Minnesvården.
1791.

N:o 4.

På en Klocka i Weddö Kyrka uti Roslagen.

På öfra Ringen: Bevara din fot, när du går till Guds hus och kom till att höra, Pred. 4. 17.

På ena Sidan: I Konung GUSTAF IV ADOLPHS första Regerings År, då *Fredric Örströmer* var Kyrkoherde och *Anders Olof Berg* Comminister, är denna Klocka på Veddö Kyrkas bekostnad omguten i Stockholm af *Johan Jacob Mårtensson.*

På andra Sidan: MDCCXCII.

På nedra Ringen: Kommer låter oss tillbedja, knäböja och nedfalla för Herranom, den oss gjort hafver. Ps. 95. 6.

N:o 5.

Öfver Lands-Kamereraren i Umeå, ARNDT JOHAN WINTERS Graf.

Under denne Sten
förvaras
i lifstiden
Lands-Kamereraren ARNDT JOHAN WINTERS
Stoft.

---

lycklig den
som få lefvat i tiden
att han ej för evigt dör. N:o 6.

N:o 6.

Öfver Proften, Magiſter JOHAN TINGSTADII Graf.

Memoriæ
Viri dum vixit
eruditione, pietate, virtute
clari.
Præpoſiti
Mag. JOHANNIS TINGSTADII
Nat. 1699. Denat. 1776.
Eccles. Skagershult. Neric. per XXVI ann.
Lundae & Kilae Suderm. per XXX ann.
Paſtoris
IV Uxorum Mariti
XIX Liberorum
Quorum IX ipſi Superſtites
Genitoris.

Felici ex Matrimonio quarto
cum MARIA ELISABETHA CARLSTEIN
Nat. 1724. Denat. 1777.
Maximus Natu
JOHANNES ADAMUS
Litt. O. O. Prof. Upſ.
MDCCXCII.

MINNES-PENNINGAR.

N:o 1.

Öfver Riks-Rådet och Fältmarſkalken, Friherre SIMON GRUNDEL HELMFELT.

Förſta Sidan: Bröſtbilden, med Namn och Titel.

Andra Sidan: Krigsåran, föreſtälld på Romerſkt ſätt, ſåſom en Qvinna i korrt drägt, hållande i ena handen en liten afbild af Segren (Victoriola) och i den andra Svenſka

Svenſka Baneret. Ofvanföre: *Operum victoria finis.* Nedanföre: *Coram Rege pugnans occubuit ad Landscronam MDCLXXVII.*

N:o 2.

Öfver Hans Kongl. Höghet Hertigen af Södermanland, ſåſom Upſala Academies Canzler.

Förſta Sidan: Hertigens Bröſtbild, Namn och Titel.

Andra Sidan: Arion, omgifven af Delphiner bland vågorne, ſpelar på ſin luta. Ofvanföre: *Potenti maris Deo.* Nedanföre: *Serenisſ. Cancell. Acad. Upſalienſis MDCCXCII.*

Sidan 2, raden 5 ſtår: ock, läs: och. Sid. 9, rad. 26 ſtår: ſtrander, läs: ſtränder. rad. 27, läs: pasſadvindar. Sid. 14, rad. 31, läs: epok. Sid. 15, rad. 21, läs: efter. — rad. 22, läs: uppå. — rad. 24, läs: Pe. Sid 18, rad. 24 nogate, läs: nogare. Sid. 21, rad. 32, läs: Hipparchi, Sid. 29, rad. 9, läs: Pedhersſon. Sid. 38, Not. b, rad. 3, läs: Hakluyt. — Not. c, rad. 2, läs: with. Sid. 39, Not. rad. 8, bårttages punčten efter *Septentrionalium.* Sid. 42, rad. 19, läs: eft. — rad. 22, ſtår: och, läs: och ſom — Not. 1, rad. 3, läs: Lauderdaleſka. Sammaledes Sid. 44, Not. 6, rad. 1. — Sid. 43, rad. 1 efter *Medelhafvet* tillägges Parenthes-teknet. — Not. c, rad. 13, läs: förſtått. Sid. 44. Not. f, rad. 1, läs: Ælfreds. — rad. 4, ſättes comma efter *Schwaben.* Sid. 45, rad. 3, läs: rihte. Sid. 46, Not. m, rad. 15, bårttages ordet: alt. Sid. 47, Not. r, rad. 3, läs: Siälland. — rad. 19, ſättes colon efter *berättas*, och *tran-ſiſent* ſtafvas *trans-iſent.* — rad. 20, ſättes comma framför *devenerunt* och efter *Nortmannorum.* Sid. 48, Not. v. rad. 3, läs: Wolds. Sid. 51, rad. 6, ſkrif: Surpe. Sid. 57, rad. 9, bårttages *ſind.* Sid. 59, Not. rad. 16, läs: ljo. — rad. 36, bårttages Parenthes-teknet framför *Hans.* Sid. 60, Not. m, rad. 2 flyttas comma, ſom ſtår efter *Finnar* fram efter *Suomalaiſet.* Sid. 62, rad. 13, flyttas Parenthes-teknet, ſom ſtår framför *venſler*, tillbaka framför *til.* Sid. 65, Not. c, rad. 3, efter *och* tillſättes *hvilken flod.* Sid. 67, Not. h, rad. 4, ändras comma cum punčto efter ordet *Lappſkan*, till comma. Sid. 68, Not. k, rad. 8, läs: *ſhaped.* Sid. 69, rad. 4, efter *de* tillſättes *refande.* Sid. 71, rad. 10. läs: Stål-Hranas. Sid. 72, rad. 1. ſtår: thået, läs: thåt. — Not. u, rad. 2 och 3, bårttages parenthes-teknen framför *om* och efter *Halogaland.* Sid. 73, rad. 16, läs: Harald. Sid. 76, rad. 4, läs: upp. — Not. b, rad. 18, bårttages teknet emellan *Wild* och *Moors.* — rad. 20, flyttas comma, ſom ſtår efter *fig*, fram efter *antaga.* — rad. 25, bårttages comma efter *Helſingar.* Sid. 78, rad. 3, läs: he cvåth thår. — Not. 12. rad. 4, ſättes comma efter *de*, i ſtället för punčt. Sid. 79, Not. f, rad. 1, läs: heller. Sid. 82, Not. i, rad. 5, läs: boningar. — Not. j, rad. 3, ſtår: ſom, läs: hvari. Sid. 83, Not. n, rad. 8, bårttages comma efter *at.* Sid. 84, Not, q, rad. 20, bårttages *och.* Sid. 86, Not. v, rad. 6. bårttages

tages comma efter *Langebek.* Sid. 97, Not. m, rad. 13, efter *Pillau*, tilfåttes comma, ſom rad. 15 bårttages efter *ofammanhångande.* Sid. 103, rad. 15, läs: Thonne. Sid. 105. Not. l, rad. 3, ſtår: och, läs: ock. Sid. 148, rad. 13, inſigtet, läs: inſigter. Sid. 159, rad. 33, Bores, läs: Bolas. Sid. 175, rad. 25, Fru, läs: Far. Sid. 180, rad. 29, efter *Ålderdom* tillfåttes *hår.* Sid. 324, rad. 5, läs: förebråelſer. Sid. 335. rad. 31, läs: Svenſkſunds. Sid. 357. Not. **. r. 4, läs: tidevarf. Sid. 359, rad. 15, läs: både. Sid. 416, rad. 31. läs har. Samma rad, läs: Eder. Sid. 445, rad. 2, naturligt, läs: naturlig.

GETTY RESEARCH INSTITUTE
3 3125 01049 6616